

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

RUSYA FEDERASYONU'NUN “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASI
VE ORTA ASYA GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kanat YDYRYS

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Ankara – 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**RUSYA FEDERASYONU’NUN “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASI
VE ORTA ASYA GÜVENLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Kanat YDYRYS

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Ankara – 2012

ONAY

Kanat Ydyrys tarafından hazırlanan “Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri” başlıklı bu çalışma, 29.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

.....

Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin

(Başkan)

(İmza)

.....

Doç. Dr. Mehmet Seyfettin Erol

(İmza)

.....

Yrd. Doç. Dr. Turgut Demirtepe

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasına rağmen Rusya Federasyonu (RF) hâlâ “yakın çevre” olarak tanıdığı Orta Asya bölgesinde önemli jeostratejik oyuncu konumundadır. Ancak SSCB döneminde bölgede kendisiyle rekabet edecek güçlü bir aktör yok iken, 1991 yılında iki kutuplu dünya sisteminin yıkılmasıyla bölgede etkinliğini arttırmaya çalışan başka da jeostratejik aktörler ortaya çıkmıştır. RF dışında bölgede etkin rekabet gücüne sahip diğer jeostratejik aktörler safına Amerika Birleşik Devletlerini (ABD) ve Çin Halk Cumhuriyetini (ÇHC) katabiliriz. Bölgeye nüfuz etmeye dayalı bu üç devletin kendi aralarındaki rekabeti doğrudan değil de, bölgeye dönük ellerinde bulunan dolaylı araçları kullanarak gerçekleştirdiklerine tanık olmaktadır. Konuyu Rusya bağlamında ele alırsak, her şeyden önce Orta Asya'nın kuzey komşusu bölgeyi arka bahçesi olarak algılamakta ve kendisinden başka jeostratejik oyuncuların bölgedeki nüfuzuna şiddetle karşı çıkarak, bölge devletlerini kendi istikametine kenetleyecek tüm araçları kullanmaktadır. Nitekim son yıllarda RF'nın güney istikametindeki yakın çevre bölgesine yönelik “yumuşak gücü” olan ekonomik araçları baskı unsuru olarak kullandığına tanık olmaktadır. Diğer taraftan RF bölge devletlerini kendi merkezli yapılandırmak için yeni entegrasyon girişimlerini başlatmıştır. Böylece RF'nın bölge devletlerini kendisine daha fazla kenetlemek için biri ekonomik, diğeri güvenlik bazlı örgütünün kurulmasına öncelik ettiğini gözlemlemekteyiz. RF önderliğinde kurulan ekonomik bazlı örgüt Avrasya Ekonomik Toluluğu bünyesinde oluşturulan Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan, güvenliği temel alan örgüt ise Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'dür.

Özellikle, 2000 yılında RF'da iktidarın değişmesiyle dış politikada yakın çevresinde önemli sorunları çözen merkez olmaya dayalı stratejik felsefeyi benimsemiştir. Bu kapsamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2012 seçimlerinden önce yayınlanan makalelerine dikkat çekmek gerekir. Vladimir Putin makalelerinde bir taraftan RF'nın önümüzdeki yıllarda dış politikada izleyeceği hedefleri belirlerken, diğer taraftan RF'nın yakın çevresine dönük izleyeceği dış politika stratejisini beyan etmiştir.

Bu kapsamda yaptığım tez çalışmasında Sovyet sonrası dönemde RF'nın Orta Asya devletlerine yönelik olarak izlediği “yakın çevre” politikası öncelikle teorik ve tarihsel arka plan çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte “Yeni Büyük Oyun” kapsamında bölgenin uluslararası politikadaki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda tezin odak noktasını Rusya'nın Yeltsin ve Putin döneminde “yakın çevre” politikaları oluşturmuştur. Orta Asya bölgesi ve buradaki ülkelere ilişkin olarak Rusya hükümetinin izlediği politikalara değinilirken, söz konusu politikaların oluşumuna etki eden faktörler ile RF ve bölge ülkeleri arasındaki işbirliğine yansıyan temel eğilimler de dikkatle incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Orta Asya'da “Yeni Büyük Oyun” kapsamında ABD, Çin gibi küresel aktörlerin ve İran, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin RF'nın “yakın çevre” politikasına etkileri irdelenmiştir. Ayrıca, 11 Eylül 2001'den sonra dünya siyasetindeki gelişmelerin RF'nın “yakın çevre” politikasını ne ölçüde etkilediği üzerinde de durulmuştur. Bununla birlikte, RF'nın önderliğinde oluşturmaya çalıştığı “2015 - Avrasya Birliği” projesinin amaçları ve bu projeye bölgesel tepkiler incelenmeye çalışılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası RF'nın inişli çıkışlı politikalarına rağmen bölgedeki konjonktürü değerlendirdiğimizde, Orta Asya bölgesinin hala Rusya'nın güvenlik çemberini oluşturduğunu görüyoruz. Bu nedenle, Orta Asya ülkelerinde güvenliğin ve istikrarın sağlanması amacıyla Rusya'nın bugün aldığı tedbirlerin niteliği ve anlamları üzerinde durmak, söz konusu “yakın çevre” politikasının ne kadar başarılı olacağını öngörmek bakımından yararlı olacaktır.

Bu çalışmada RF'nın “yakın çevre” politikasına farklı bakış açılarını yansıtmak için Türkçe, Rusça, İngilizce kaynaklar kullanılmıştır.

Son olarak, tezimin tüm aşamalarında beni yönlendiren, ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli Danışmanım Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL'a ve araştırma konusu hakkında kendi materyallerini benimle paylaşan değerli ağabeyim, Doktora Öğrencisi Aidarbek AMİRBİK'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar.....	vii
ŞEKİLLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASINA ETKİ EDEN GÜNCEL JEOPOLİTİK PARADİGMALAR İLE TEORİLER

1.1 AVRASYACI JEOPOLİTİK KURAMLAR.....	6
1.1.1 Klasik Avrasyacılık.....	7
1.1.2 Klasik Avrasyacılık ve Lev Gumilyov.....	12
1.1.3 Neo-Avrasyacılık.....	13
1.2 ATLANTİKÇİ/BATICI JEOPOLİTİK KURAMLAR.....	18
1.2.1 Pax-Americana ve Tek Dünyacılığın Jeopolitiği – Atlantikçi Blok.....	18
1.2.2 Rusya Federasyonu'nda Batıcı/Atlantikçi Ekolün Düşünceleri ve Andrey Kozırev'in Dış Politika Konsepti.....	21
1.3 PANSLAVCI JEOPOLİTİK KURAMLAR.....	26
1.3.1 Kuramın Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Temel Dayanağı.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN SOVYET SONRASI ORTA ASYA DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

2.1 1991 – 1993 Yıllarında Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya	33
2.2 1993 -1996 Yıllarında Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya	44
2.3 1996 – 2000 Yıllarında Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya	51
2.4 2000 Sonrası Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNCEL JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNDE RUSYA FEDERASYONU'NUN “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASI VE ORTA ASYA GÜVENLİĞİ

3.1 RUSYA FEDERASYONU’NUN YAKIN ÇEVRESİNDE REKABET OLUŞTURAN ÜLKELER VE ONLARIN DIŞ POLİTİKASI.....	68
3.1.1 Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevresi” ve ABD.....	68
3.1.2 Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevresi” ve Avrupa Birliği.....	80
3.1.3 Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevresi” ve Çin.....	86
3.1.4 Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevresi” ve Türkiye.....	95
3.2 RUSYA FEDERASYONU VE ORTA ASYA'DA FAAL ÖRGÜTLER.....	123
3.2.1 Rusya Federasyonu ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü.....	123

3.2.2 Rusya Federasyonu ve Şanghay İşbirliği Örgütü.....	148
3.2.3 Rusya Federasyonu ve Avrasya Ekonomik Topluluğu.....	157
3.3 V. PUTİN’İN ÜÇÜNCÜ KEZ İKTİDARA GELİŞİ: “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASI VE ÖNGÖRÜLER.....	162
SONUÇ.....	181
KAYNAKÇA.....	184
EKLER.....	204
ÖZET.....	212
ABSTRACT.....	214

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrasya Ekonomik Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsey
BOP	Büyük Orta Doğu Projesi
CICA	Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
GM	Gümrük Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KAMG	Kolektif Acil Müdahale Gücü
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
ÖİH	Özbekistan İslam Hareketi
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TES	Tek Ekonomik Saha
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
s.	Sayfa

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Orta Asya Ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler (1991-1995) (s. 43)

Tablo 2: Orta Asya Ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler (1996-1999) (s. 53)

Tablo 3: Orta Asya Ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler (2000-2008) (s. 64)

Tablo 4: Orta Asya'da Afyon Yakalamaları (kg.) (s. 142)

Tablo 5: Orta Asya'da Eroin Yakalamaları (kg.) (s. 143)

Tablo 6: Orta Asya Ülkelerinin Dış Politika Öncelikleri (s. 204)

Tablo 7: Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ticaret Hacmi (s. 205)

Tablo 8: Orta Asya Ülkelerindeki Rus Nüfusunun Oranı (s. 206)

Tablo 9: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2001-2003) (s. 206)

Tablo 10: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2004-2009) (s. 207)

Tablo 11: Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri: İhracat-İthalat Ürünleri
(s. 208)

Tablo 12: Orta Asya'daki Beş Ülkenin Tespit Edilmiş Petrol ve Doğal Gaz
Rezervleri (s. 209)

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Afganistan Kaynaklı Eroin Maddesinin Geçiş Rotaları (s. 141)

Harita 2: Orta Asya Haritası (s. 209)

Harita 3: Rusya ile Orta Asya'yı Bağlayan ve Taraflar Arasındaki Ticarete
Tercih Edilen Demiryolları İle Karayolları Haritası (s. 210)

Harita 4: Hazar Bölgesindeki Boru Hatları (s. 211)

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona erişinden bu yana dünya çapında gerçekleşmekte olan değişikliklerin tam boyutu yavaş yavaş berraklaşmaktadır. En önemli uluslararası vakıa, ortada bir bölgeselleşme bağlamında bloklaşmalar sürecinin yaşanmakta olmasıdır. Bu kapsamda modern dünya globalleşmeden yeni bölgesel aktörlerin söz sahibi oldukları bölgeselleşme sürecine adım atmaktadır. Öte yandan, uluslararası yaşam öznelerinin kendi ulusal çıkarlarının önceliğine dayalı dünya düzeninin kendi modellerine göre uygulanması ve sağlanmasına yönelik siyasi faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu, doğal ve diğer kaynakların elde edilmesi için aralarındaki mücadeleyi derinleştirmekte, yeni çatışma merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açmakta ve çeşitli yoğunluk ve büyüklükteki çatışmaları şiddetlendirmektedir.

Bu kapsamda hegemonik güç olma isteğinden vazgeçmeyen Rusya Federasyonu (RF) "yakın çevre" ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmemek amacıyla, bu ülkelerle olabildiğince yakın ve dostane ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Rusya Federasyonu ile "yakın çevre" olarak adlandırılan ülkeler arasındaki ilişkiler iki yönde gelişmektedir. Bunlar, RF ile cumhuriyetler arasındaki ikili ilişkiler ve bölgesel örgütler bünyesinde gerçekleşmekte olan münasebetlerdir. İyi komşuluk, dostluk ve işbirliği anlaşmaları çerçevesinde ikili ve grup birlikler kurmaktadır, bu örgüt ve birliklerin oluşması için gerekli altyapı mevcuttur:

- İlk önce, bölge RF'nın sınırına yakın bulunmaktadır.
- İkinci olarak – RF ve bölge ülkelerinin ortak tarihsel gelişiminin yanısıra mevcut sosyal ve siyasi süreçlerin benzerliği vardır.
- Üçüncü olarak ise, eski Sovyetler Birliği'nin birleşik ekonomik sisteminin unsuru olarak RF ve "yakın çevre" ülkelerinin yakın ekonomik ilişkileri muhafaza edilmektedir.

- Dördüncü olarak, bu topraklarda büyük Rus topluluğu (nüfusu) yaşamaktadır ve RF'nın tutumuna göre onların yaşam koşulları genellikle tatmin edici değildir.
- Nihayet, beşinci olarak, RF büyük güç olarak zengin doğal kaynakları ile muazzam topraklarına ve entelektüel potansiyele sahiptir. Bununla birlikte güçlü askeri-stratejik potansiyeli ve devlet gelenekleri ile eski Sovyet coğrafyasında istikrarlı ve etkin bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulmasına hayati derecede önem vermektedir.

Yukarıda belirtilen faktörlerin ışığında RF'nın “yakın çevre” politikasının jeopolitik temelleri ve uygulanmasına ilişkin analizin güncelliği aşağıdaki durumlardan kaynaklanmaktadır.

İlk olarak – mevcut jeopolitik süreçlerin bilimsel anlayışı ve onların dünyanın jeopolitik yapısına ve özellikle söz konusu bölgenin yapısına etkisini değerlendirmeyi gerektiren jeopolitik mücadelenin bugünkü aşaması.

İkinci olarak ise RF'nın yakın çevre ülkelerine yönelik politikasının uygulanmasında karşılaştığı sorunları ve güçlükleri incelemek.

Üçüncü olarak, bugünkü jeopolitik koşulları dikkate alarak RF'nın eski Sovyet alanında dış politikasının kilit yönlerini ve devlet kurumlarının ülkenin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla “yakın çevrede” ve genelde dünyadaki faaliyetlerini belirlemek.

Dördüncü olarak, Rusya'nın “yakın çevre” ülkeleri ile anlaşmazlıkların çözülmesi ve bölgesel güvenlik sisteminin oluşumu, bununla birlikte sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel, tarihsel, coğrafik ve diğer çelişkilerin aşılması önemlidir.

Şimdiki koşullar RF'nın yakın çevre ülkelerine yönelik siyasetini karşılıklı faydalılık açısından yürütmeye zorlamaktadırlar. Gündeme getirilen sorunların çözümü ile ilişkilerin tüm öznelerinin etkinliğine eski Sovyet coğrafyasında yaşayan halkların güvenliği bağlıdır. Bu acil sorunlara karşı dikkatsizlik ciddi siyasi ve sosyal maliyetlere dönüşebilir. “Yakın çevrede”

sürekli çıkan karmaşık problemlerin analizine ve onların çözülmesine önem vermemek (Gürcistan'da 2008 yılında çıkan olaylar buna açık örnektir) RF'nın ve bölge devletlerinin ulusal güvenliğini etkilemektedir.

Nitekim RF'nın başkanlığına Vladimir Putin'in gelişiyle dış politikada ciddi değişiklikler yapıldığına, RF yakın çevre olarak nitelendiren Orta Asya bölgesine daha fazla ehemmiyet verdiğine, Avrasya bölgesinde daha etkin jeostratejik oyuncu olarak kendisini toparladığına, Avrasyacı ekolün savunduğu fikirleri de dış politikaya aktif olarak yansıttığına tanık olmaktayız. Örneğin Gürcistan olayı göstermiştir ki, RF ABD'ye önemli bir mesaj vermiştir. Yani RF yakın çevresinin kendisi açısından vazgeçilmez coğrafya olarak ilân ettiğini, ABD'nin yönetimi bu coğrafyada RF'yı arka plana itecek ve RF'nın stratejik çıkarlarıyla çelişecek yönde adımlar atmasının ciddi bir maliyetinin olacağını göstermiştir.¹

Çalışmada açıklamak istediğimiz konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Yerli ve yabancı bilim adamları tarafından yapılan modern jeopolitik gerçeklerin analizi jeopolitik teorisinin teorik ve metodolojik paradigmasının belirlenmesini mümkün kılmaktadır. Jeopolitik teorisi - kendi nesneleri, araştırma konuları ve fonksiyonları ile siyaset biliminin ayrı bir dalı olarak, genelde RF'nın bölgesel politikasının ve özelde "yakın çevre" politikasının analizinde başarıyla uygulanabilmektedir.

2. "Yakın Çevre" - RF'nın ulusal çıkarları açısından hem bir jeopolitik bölge hem de bölgesel politikanın nesnesi olarak ele alınmaktadır.

3. RF'nın jeopolitik yapısı ülkenin bölgesel politikasını doğrudan etkilemektedir. Bu etkinin mekanizması politikanın özne ve nesnelerini, coğrafi, tarihsel, ekonomik ve askeri bileşenleri içermektedir. Bu bileşenler belli bir bölgede ülkenin jeopolitik davranışını belirlemekte ve kendi ulusal çıkarlarını net şekilde formüle edilmesini ve gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

4. "Yakın çevreye" giren ülkelerin farklılığına rağmen, bu alan belirgin kıtasal davranış türüne sahip jeopolitik bölge olarak tarif edilebilir. Bu özellik

¹ Utku Yapıcı, "Yeni soğuk savaş. Putin, Rusya ve Avrasya", İstanbul, Başlık yayınları, 2007, s. 37

bölgesel devletlerin derin siyasi, ekonomik ve askeri entegrasyonunu şartlandırmaktadır.

5. "Yakın çevre" alanında çeşitli trans-bölgesel güvenlik rejimleri faaliyet göstermektedirler. "Post-Sovyet ülkeleri" için en umut verici model – işbirliğine dayalı güvenlik modelidir. Bölgesel işbirliğine dayalı güvenlik modeli kolektif ve global güvenlik unsurlarını birleştirmeyi, Avrupa ve Asya'daki diğer bölgesel güvenlik sistemleri ile etkileşimi sağlamayı mümkün kılmaktadır.

6. Son yıllarda "yakın çevrede" ABD, Türkiye, Çin, Avrupa Birliği gibi dış jeopolitik öznelerin etkinliğini aktif şekilde arttırdığı görülmektedir. Bu dış aktörlerin bölgesel siyasi süreçler üzerindeki etkisinin ölçüsü farklıdır, ancak er veya geç bu bölgede dış aktörlerin ulusal çıkarları Rusya'nın ilgi alanları ile ciddi bir çatışma halinde olacağını tahmin edebiliriz. Dış jeopolitik öznelerin çıkar çatışması ulusaltı çelişkiler ile önemli ölçüde bölgede güvenlik ve istikrarı tehdit edebilmektedir.

7. RF'nın objektif olarak "büyük güç" parametreleri vardır. "Büyük güç" statüsünü koruma şartları RF'yı eski Sovyet coğrafyasında güvenlik ve istikrarı sağlamak için daha fazla sorumluluğu üstlenmeye zorlamaktadırlar.

8. RF'nın "yakın çevre" politikasının öncelikleri şunlardır: ülkelerin siyasi, ekonomik ve askeri entegrasyonu; işbirliğine dayalı bir bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulması; BDT'nin bölgesel çatışmaları önleme ve barış operasyonları çerçevesinde karar alma ve iletişim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve diğerleri.

Çalışmanın kapsamı boyunca, ilk bölümde RF'nın bölgesel dış politika analizinde güncel jeopolitik paradigmlar, teoriler ile metodolojik temellerine kavramsal açıklama getirilmiştir. Genel olarak Soğuk Savaş sonrası RF dış politikasına etki eden jeopolitik kuramlar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise, RF'nın Post-Sovyet Orta Asya devletleriyle ilişkilerinin tarihsel arka planı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası RF'nın ulusal güvenlik sorunları ve yakın çevre politikası anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda RF'nın yakın çevre

politikasının şekillenmesinde Primakov Doktrini'nin yeri ve önemi ele alınmış ve bununla birlikte, RF'nın yakın çevre politikasının gelişiminde Putin faktörü ve yeni ulusal güvenlik doktrini incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, güncel jeopolitik ve jeoekonomik uluslararası ilişkiler yapısında RF'nın yakın çevre politikası ve Orta Asya güvenliği analiz edilerek, tüm boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, RF'nın yakın çevre politikasını etkileyen jeoekonomik faktörler, RF'nın yakın çevre politikasının aktifleşmesinde bölgesel entegrasyon girişimleri ve Orta Asya güvenliği üzerinde durulmuştur. RF'nın yakın çevresine yönelik yeni tehdit algılamaları bağlamında Orta Asya güvenliği ve Putin'in 2012 seçimleriyle yeniden iktidara gelmesiyle birlikte yakın çevre politikasına yönelik öngörülerde bulunmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasında, aşağıdaki amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır:

- RF'nın, "yakın çevre" politikasını ayrıntılı şekilde ele alıp incelemek ve oluşum sürecini analiz ederek, gelecek için öngörülerde bulunmak;
- RF ve bölge ülkeleri arasındaki askeri, sosyo-ekonomik alanlardaki ilişkilerini ve bu ilişkilerin bölge güvenliği üzerindeki etkisini incelemek;
- RF'nın Orta Asya bölgesinde varlığını koruyabilmek için ABD ve Çin gibi diğer güçlerle içine girdiği rekabeti göstermek;
- Ele alınan konunun stratejik açıdan önemli olması nedeniyle, RF'nın Orta Asya'ya nüfuz etme çabalarını sürdürdüğüne işaret etmek;
- Orta Asya devletlerinin çok boyutlu dengeye dayalı yaklaşımlarına RF'nın "yakın çevre" politikasının etkileri ve bu bağlamda Türkiye – Orta Asya Devletleri ilişkilerini incelemektir.

Çalışmada araştırma konusuyla ilgili Türkçe, Kazakça, Rusça, İngilizce kitaplar, bilimsel makaleler, elektronik veriler, süreli yayınlar ve raporlardan yararlanılmıştır ve mümkün olduğunca güncel bilgiler sunulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN "YAKIN ÇEVRE" POLİTİKASINA ETKİ EDEN GÜNCEL JEOPOLİTİK PARADİGMALAR İLE TEORİLER

Soğuk Savaş sonrası ve komünist ideolojinin yıkılmasıyla birlikte başlayan bağımsız Rusya Federasyonu'nun devlet olarak hayatiyeti kolay olmayan süreçlerden geçmektedir. Bu bağlamda iki kutuplu dünya düzeni sonrası uluslararası ilişkilerde RF'nı devlet olarak hayatiyetini devam ettirmek ve güçlü bir yapıya büründürerek, yeniden şekillendirmek için ideolojik felsefeye sahip yeni jeopolitik teoriler geliştirilmiştir. Bu jeopolitik teorilerin kendine göre özellikleri vardır ve birbirleriyle çelişen bazı temel varsayımlara sahiptir. Genel olarak hem tarihsel bağlamda hem de güncel jeopolitik paradigmlar ışığında RF'nın devlet olarak hayatta kalmasına, yakın çevreye dönük dış politikasına etki eden üç temel jeopolitik teorinin varlığından söz edilebilir.² Bunlar sırasıyla Avrasyacılık, Batıcılık/Atlantikçilik ve Panslavecılık akımları/ekolleri tarafından geliştirilen teorilerdir. Sıralanan üç jeopolitik ekol, RF yakın çevresine yönelik dış politikasına farklı bakış açısı geliştirmekte ve birbirlerini eleştirerek bağımsız tezler ortaya koymaktadırlar.

1.1 AVRASYACI JEOPOLİTİK KURAMLAR

Avrasyacı yaklaşımın düşünce dünyasına 20. yüzyılın başında girdiğini söylemek mümkündür. Avrasyacı düşüncenin ortaya çıkmasının en büyük sebebi, Rusya İmparatorluğu üzerine yapılan İmparatorluğun Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğu tartışmalarıdır.³ Avrasyacılık, çeşitli bilim dalları ile ilgilenilmesi ve bu bilim dallarında yapılan çalışmaların disiplinler arası bir yapıya kavuşturulması sonucu Avrasya coğrafyası üzerine odaklanan analizlerle birlikte ortaya çıkan bir düşünce tarzıdır. Bu analizler yapılırken

² Nikolai Nartov, *Geopolitika (Jeopolitik)*, Yuniti Yayınları, Moskova, 2002, s. 105-106

³ Aleksandr Dugin, *Osnovi Geopolitiki (Jeopolitiğin Temelleri)*, Arktogeya Yayınları, Moskova, 1997

Batı Avrupa ile Rusya İmparatorluğu arasındaki farklar karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmuştur. Avrasyacı düşüncenin bilimsel ve entelektüel bir yapıya kavuşturulması için yapılan çalışmalar 20. yüzyılın başında ortaya çıkmasına karşın, SSCB döneminde resmi politikaya aykırı olarak görüldüğünden dolayı pek fazla tartışılmamıştır.⁴ SSCB'nin dağılmasından sonra eski SSCB coğrafyasında tekrar kültürel, ekonomik ve politik bir yaklaşım olarak gündeme gelen Avrasyacı düşünce, küresel, siyasal ve ekonomik yapı içerisinde diğer bir deyimle uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde jeopolitik bir yaklaşım tarzına dönüşmekte ve özellikle Rusya Federasyonu'nda dış politikanın belirlenmesinde bir düşünce tarzı ve toplumsal kimlik olarak etkili olmaktadır.

Günümüzde Avrasyacılığın salt eski Rusya İmparatorluğuna yönelik değil, uluslararası ilişkiler sistemine ilişkin bir jeopolitik yaklaşımı sergilemesinden, ekonomik ve politik bir olgu haline gelmesinden dolayı bu düşünceyi, Klasik ve Neo (Yeni) Avrasyacılık şeklinde ikiye ayırarak inceleyebiliriz.

1.1.1 Klasik Avrasyacılık

Avrasyacılığı kuramsal bir yapı içerisinde teoriye çeviren akademisyen ve yazarlar, SSCB kurulduktan sonra komünizm rejimiyle ters düşmelerinden dolayı çalışmalarını bu ülke toprakları dışında sürdürmek zorunda kalan aydınlardır. Dolayısıyla Avrasyacılık 1917 Sosyalist Devrimi neticesinde ülkeden kaçan entelektüel Rus göçmenler tarafından oluşturulan ideolojik, toplumsal, politik bir harekettir. Nikolay Trubetskoy (1890-1938), Peter Savitski (1895-1968), Georgyi Vernadski'yi (1887-1973) Klasik Avrasyacılık kuramının kurucuları olarak görebiliriz.⁵ Trubetskoi, Savitski ve Vernadski Rusya İmparatorluğu'nun dünya üzerinde özel bir coğrafya ve kültürel alan olduğunu ve bunun Avrasya olarak adlandırıldığını belirtmişlerdir. Bu değerlendirme yapılırken Batı ile Rusya İmparatorluğu,

⁴ Dugin, a.g.e., s. 76

⁵ Nartov, a.g.e., s. 110

yani diğer adıyla Avrasya'nın farklılığı sürekli olarak vurgulanmıştır. Bu farklılık dile getirilirken özellikle kültürel yapının, ulus anlayışının ve devlet örgütlenmesinin Batıdan farklılığı ön plana çıkarılmıştır.⁶ Bu farklılık nedeniyle Batının Rusya'yı anlamasının mümkün olmadığı inancı Avrasyacılar arasında yaygınlaşmıştır.

Bu noktadan hareketle Litvanyalı akademisyen Trubetskoi, Batı'nın Avrasya'yı anlayamamasını şu şekilde ifade etmiştir:

“Batının Rusya ve Avrasya'yı anlaması çok zordur, çünkü Batı ve Rusya farklı geçmiş ve geleneklere sahiptirler. Rusya hiçbir zaman ulus-devlet olarak tek bir etnik grubun çerçevesinde toplanmamıştır. Rusya-Avrasya kültüründe tüm ulusların ve etnik grupların kültürüne değer verilmektedir”.⁷ Trubetskoi'un yaptığı saptamalara bakıldığında Rusya-Avrasya coğrafyasının Batı'dan farklılığı ulus-devlet ve imparatorluk karşıtlığı çerçevesinde ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Burada imparatorluk kültürünün Rusya-Avrasya coğrafyasına hâkim olduğu ve bu imparatorluk kültüründe farklı etnik grupların ulusçuluk akımına bulaşmadan kültürlerini devam ettirecek koşulların mevcudiyetine vurgu yapılmaktadır. Rusya İmparatorluğu'nun ve diğer adıyla Avrasya coğrafyası üzerine Trubetskoi'un yaptığı değerlendirmeleri Savitski ve Vernadski daha ileri götürmeye çalışmışlar ve Trubetskoi'un yaptığı değerlendirmelerle olguları ortaya koyarak detaylandırmışlardır.

Avrasya'nın bütünsel yapısında tarihten gelen ortak kültürel bir yapının olduğu bunun coğrafi, ekonomik ve siyasi yapılanmadan ileri geldiğinden hareketle, Vernadski ve Savitski Avrasyacılığın teorik çatısını kurmaya çalışmışlardır. Bu teorik yapı kurulurken sürekli olarak Avrasya kültürünün ve Rusya'nın devlet gücünün kökeninde Bizans ve Moğol geleneğinin olduğuna vurgu yapılmıştır. Vernadski, Rusya İmparatorluğu'nun varlığının temelinde Moğol, Tatar ve Bizans uygarlıklarının kültürel ve devlet yönetim biçimlerinin olduğunu belirtirken, Rusya devletinin (Rusya İmparatorluğu) varlığını Tatar-

⁶ Nartov, a.g.e., s. 112

⁷ Nikolai Trubetskoi, *Vzgliyad na Ruskuyu İstoriyu ne s Zapada, a s Vostoka (Rusya Tarihine Batılı Gözle değil, Doğulu Gözle Bakmak)*, Yaroslav Yayınları, Moskova, 1994, s. 212

Moğol İmparatorluklarının tarih içinde Avrasya'da hâkim olmasına bağlamaktadır. Vernadski'ye göre Avrasya kültür bölgesinin temelinde Rus-Slav kültürü değil, daha genel ve kapsayıcı olan Avrasya kültürü vardır. Vernadski tarihsel süreç içerisinde devletin Rusya ulusunu yarattığını, bunun özel bir dünyada tarihsel-kültürel bir organizma oluşturduğunu belirtirken, bu özel dünyada Slavlarla birlikte Türk, Moğol ve Fin uluslarının var olduğunu vurgulamıştır. Vernadski bu değerlendirmesini daha ileriye götürerek Ortodoks Ruslar için Katolik dünyasının tehdit oluşturduğunu ve Rus Ortodoksların sürekli Katolik tehdidiyle karşılaştığını, fakat Moğol-Tatar hâkimiyetinin hüküm sürdüğü dönemlerde Rus Ortodoksluğunun toleranslı bir yönetim altında yaşadığını belirterek Avrasya nosyonunu ön plana çıkarmıştır.⁸

Vernadski'nin yukarıda yer verdiğimiz düşünceleri ve çıkarımları çerçevesinde, Rusya İmparatorluğu'na, yani Avrasya coğrafyasına Batıcı/Atlantikçi gözüyle bakılamayacağını anlayabiliriz. Vernadski'nin Avrasya'da devletin ulusu yarattığını ve güçlü devlet yapısının olduğunu belirtmesi, Rusya İmparatorluğu'nun yukardan aşağıya dikey şekilde örgütlendiğini göstermektedir. Batı Avrupa'da ise, devlet örgütlenmeleri, özellikle Fransız devrimi ile birlikte aşağıdan yukarıya olmak üzere sivil bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır.

Vernadski'nin ön plana çıkardığı bir başka olgu ise Katolik-Ortodoks ikilemidir. Bu ikilemde Katolikliğin ötekileştirilmesi ve Ortodoks olmamalarına rağmen Avrasya halklarının olumlanması söz konusudur. Vernadski Avrasya halklarının Rusya devletinin temelini oluşumuna büyük bir katkı yaptığı ve Tatar-Moğol-Fin halklarının büyük Rusya ulusunun bir parçası oldukları savını ortaya koymaktadır. Böyle bir yapının varlığını, Vernadski, Rusya'nın imparatorluk ve hoşgörü kültürüne sahip olmasına bağlamıştır. Vernadski Rusya tarihinde bazı dönemlerde Batılılaşma projeleriyle bu yapının kesintiye uğradığını da inkâr etmemiştir. Bilakis Vernadski bu kesintiye uğrayan

⁸ Nartov, a.g.e., s. 114-116

dönemler içerisinde Rusya'nın Avrasya kültürüne en çok zararın Büyük Petro ve Çariçe Katherina tarafından verildiğini vurgulamıştır.⁹

Vernadski'nin devlet yapısı, kültür ve savaşlarla birlikte oluşan Avrasya Birliği üzerine yaptığı değerlendirmelere, Peter Savitski'nin coğrafya, ekonomi ve uluslararası sistemle ilişkilendirerek yaptığı çalışmalarla daha fazla derinlik kazandırdığını söyleyebiliriz. Savitski 1921 yılında yayınladığı çalışmalarında Rusya İmparatorluğunun bir kıta imparatorluğu olduğundan hareketle Avrasya coğrafyasının kendine münhasır konumunu ve bütünlüğünü tartışmıştır. Savitski bu tartışmayı yaparken ekonomik ve coğrafi koşulların Avrasya Birliğini kaçınılmaz kıldığını belirtmiştir.¹⁰

Savitski 1921 yılında yayınladığı "Kontinent okean: Rossia i mirovoi rynok (Kıta Okyanusu: Rusya ve Dünya Pazarı)" adlı makalesinde, kıtalararası ve kıta içi ekonomik ilişkileri karşılaştırmaya çalışmıştır. Bu ekonomik ilişkileri tartışırken coğrafi koşullardan hareketle ekonomik birimler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan maliyet ve fiyat farklılıklarını analiz etmiştir. Savitski bu analizi yaparken devletlerin gümrük ve tariflerini düşürseler bile taşımacılıkta maliyetlerin düşmemesi dolayısıyla maliyet ve fiyatların artmasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin ve ürün değişiminin zorlaşabileceğine dikkat çekmiştir. Savitski, özellikle Batı dünyasının okyanuslara açık bir konuma sahip olmasından dolayı ekonomik faaliyetlerin bu deniz taşımacılığı ile gerçekleştiğini sürekli vurgulamıştır. Rusya İmparatorluğu için ise bunun geçerli olmadığını kıtalararası ekonomik bir ilişkinin dünyanın diğer bölgelerine ait olduğunu, Rusya İmparatorluğu'nun kıta içi bir ilişkiye Avrasya denen bölgede sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade aynı zamanda Rusya'nın bir kara imparatorluğu olduğu anlamına gelmektedir. Savitski, Avrasya coğrafyasının doğasından dolayı zorunlu bir şekilde kültürel, ekonomik ve siyasal birliğin oluştuğunu ima etmiştir. Savitski bu tezini ortaya atarken belli başlı coğrafi olguları ortaya koymuştur. Savitski'ye göre; Rusya-Avrasya coğrafyası iklim koşulları nedeniyle deniz

⁹Kamaludin Gadjiyev, *Vvedeniye v Geopolitiku (Jeopolitik Bilimine Giriş)*, Logos Yayınları, Moskova, 2001, s. 26

¹⁰ Gadjiyev, a.g.e., s. 28

taşımacılığı ile üretilen mal değişimini gerçekleştirmesi çok zordur. Bu argümana göre, Rusya'nın kıtalararası deniz trafiğine kısmen kapalı olması ve kara imparatorluğu olmasıyla birlikte Avrasya imparatorluğu doğal bir süreçte kurulmuştur. Savitski bu tezini Rusya-Avrasya limanlarının deniz trafiğine açık ve kapalı olduğu dönemleri örnek vererek kanıtlamaya çalışmıştır.¹¹

Savitski'nin yukarıda ortaya koyduğu argümanlar 20. yüzyıl başlarında geçerli olarak algılanabilir, fakat günümüzde nükleer enerji ile çalışan buz kırıcı gemilerin olduğunu düşündüğümüzde, Savitski'nin argümanının günümüzde tam olarak olmasa bile geçerliliğini yitirmeye başladığını söyleyebiliriz. Buna rağmen Savitski'nin genel argümanları içinde geçerliliğini yitirmeyen konu ise Rusya Federasyonunun ve eski SSCB coğrafyasının kıtasal, yani karasal anlamda bir karşılıklı bağımlılık içinde olması ve bu bağımlılığın demiryolu ile pekiştirilmesidir. Savitski deniz taşımacılığının fazla bir bağımlılık yaratmadığını, kara taşımacılığı ile yapılan ekonomik ilişkilerin daha fazla bağımlılık yarattığını iddia ederken, Rusya-Avrasya coğrafyasının bütünlüklü bir yapıda olduğunu ima etmektedir. Savitski'ye göre coğrafi ve ekonomik bağımlılık Rusya - Avrasya bütünlüğünü sağlamış ve böylece 19. yüzyıl sonunda jeopolitik birlik kültürel bir duyguya (hisse) dayanarak ortaya çıkmıştır.

Savitski, Rusya-Avrasya bütünlüğünün jeopolitik anlamda 19. yüzyıl sonunda sağlandığını belirtirken, Hazar havzasına yani Avrasya'nın merkezine dikkat çekmektedir. Hazar Denizi çevresindeki ılıman iklimden ve bu coğrafyanın verimliliğinden bahsederek, burasının Rusya - Avrasya bütünlüğü için jeoekonomik ve jeopolitik önem arz ettiğini belirtmiştir. Savitski, bu jeoekonomik ve jeopolitik önemi vurgulamasına karşın, günümüzdeki gibi bunu küresel ve Rimland düzeyinde kuramsallaştırmaya çalışmamıştır. Günümüzün Neo-Avrasyacıları ise bunu daha küresel bir düzeyde değerlendirmektedirler.

¹¹ Kamaludin Gadjiyev, **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Mejdunarodniye Otnoşeniya Yayınları, 1998, s. 86

1.1.2 Klasik Avrasyacılık ve Lev Gumilyov

Sovyet döneminde genel eğilim Avrasyacılığa karşı bir nitelik arz ederken (aslında SSCB'nin tam bir Avrasya imparatorluğu olduğunu savunan görüşler de mevcut) Sovyet düşünürlerinden Tatar kökenli Lev Gumilyov da Avrasyacılık düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Jeopolitik teorisyenlerin büyük çoğunluğu Lev Gumilyov'u Klasik Avrasyacılık ile Neo Avrasyacılık arasındaki bağı sağlayan bilim adamı sıfatında incelerler. Bu kapsamda Lev Gumilov'un Avrasyacılık ekolüne en büyük katkısı "Süper etnos" fikrinde saklıdır.

Lev Gumilyov "Süper etnos" olarak tanımladığı Slav, Türk ve Moğol halklarının birleşiminden oluşan Avrasya'da, İngiliz ve Fransızlara göre Türk ve Moğol halklarının Rusya'nın daha yakın dostları olduğunu savunmuştur. Lev Gumilyov, Avrupa merkezçiliğine karşı çıkmakta ve her Avrupalının hayalinin diğer kültürleri ortadan kaldırarak kendi kültürünü evrensel kılma olduğunu iddia etmektedir.¹² Lev Gumilyov, Rusya'nın Batıyla ittifak yerine Avrasya Birliği'ni tercih etmesi gerektiğini belirterek, söz konusu birliğin geleneksel olarak Katolik Avrupa'ya, Müslüman Güney'e ve Çin'e karşı olduğunu vurgulamıştır.¹³

Lev Gumilyov, Latin ulusunun düşüşe geçtiğini ve Slavları, Ural-Altay uluslarını (Finliler) ve Türkleri içine alan Rus etniğinin ortaya çıkma zamanının artık geldiğini iddia etmiştir. Lev Gumilyov, Rus kimliğinin (Rusyalı yani Rusça'da Rossiyanı olarak ifade edilir) Slav, Ural-Altay ve Türklerden oluştuğunu iddia ederken hem biyolojik, fiziksel bir birleşimi ortaya koymuş hem de kültürel bir üst kimliğin Avrasya coğrafyasının temel özellikleri ile ortaya çıktığını iddia etmiştir.¹⁴

Lev Gumilyov'ın yaklaşımının doğru olduğunu kabul etmekle birlikte Rusçanın dil bağlamında baskın ve hegemon bir unsur olarak ön plana çıktığını söylemeden geçemeyiz. Rusçanın ön plana çıkmasının nedeni yazın

¹² Lev Gumilyov, **Ritmü Evrazii (Avrasya Ritimleri)**, Progress Yayınları, Moskova, 1993, s. 15

¹³ Gumilyov, **a.g.e.**, s. 107

¹⁴ Gumilyov, **a.g.e.**, s. 178

hayatının Rus dilinde daha fazla gelişmesidir. Rusçanın hegemon bir dil olmasına karşın genel kültürel resim içerisinde etnik bir Rus hegemonyasının veya kültürünün monist bir yapıyı pekiştiremediğini ve bunun yerine bir Rusyalılığın mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde, Lev Gumilyov, kurulan Rus hegemonyasının hiçbir zaman Batı tarzı ekonomik bir sömürünün parçası halinde gelişmediğini iddia etmiştir. Gumilyov, bu yapının oluşmasında Rusya-Avrasya kültürünün daha alçakgönüllü ve ekonomik sömürü yerine ekonomik paylaşımı öne çıkaran bir çerçevede geliştiğini ve bu imparatorluk kültürünün, kültürlerin etkileşimine ve yaşamasına tolerans gösterdiğini vurgulamıştır.

Lev Gumilyov değerlendirmelerini kültür ve dil konusunda yapmakla birlikte bunun siyasal tarihe nasıl yansıdığını da tartışmıştır. Bu noktada Lev Gumilyov'ın verdiği en önemli örnek yine klasik Avrasyacıların yaptığı Katolik-Ortodoks çatışmasına dayalıdır. Gumilyov 13. yüzyılda Alexander Nevski'nin Almanlara ve bir kısım Litvanyalı'ya karşı savaşmayı tercih ederken aynı dönemde Tatarlarla ve Moğollarla iyi ilişkiler kurduğunu, bunun da Tatar ve Moğol halklarına duyduğu saygıdan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Lev Gumilyov, bu saygının temelinde bir Avrasya kültürünün varlığının yattığını iddia etmiştir.¹⁵

1.1.3 Neo-Avrasyacılık

Neo-Avrasyacı düşünce, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra sadece kültürel ve entelektüel eylem olarak değil, siyasal bir olgu ve uluslararası ilişkiler sistemini analiz eden bir dış politika perspektifi olarak eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Neo-Avrasyacı düşüncenin merkezinde yine Rusya ve çevresinin olduğu görülmektedir. Neo-Avrasyacılar, Klasik Avrasyacılar gibi kültürel ve coğrafi bütünsellikten hareket etmekle birlikte, Avrasyacı düşüncüyü jeopolitik bir unsur olarak RF dış politikasına ve uluslararası ilişkiler sistemi içerisine bir olgu ve kuramsal

¹⁵ Gumilyov, a.g.e., s. 182

yapı olarak yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Neo-Avrasyacı düşüncenin Rusya ve diğer bazı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde teorik ve siyasi bir olguya büründüğünü gözlemlemek mümkündür.

Neo-Avrasyacılar kendilerini sosyal, felsefi, bilimsel, jeopolitik ve kültürel bir hareket olarak 1980'li yılların sonunda doğan ve günümüzde Rus jeopolitiğinde, devlet yapısı içerisinde, siyasal partilerde ve askeri kurum içerisinde destek bulan bir yapılanma olarak tanımlamaktadırlar. Rusya'da yeni Avrasyacı düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri, merkezi Moskova'da bulunan "Uluslararası Avrasya Hareketinin" başkanı Aleksandr Dugin'dir. A.Dugin'e göre uluslararası ilişkiler sisteminde SSCB sonrası oluşan jeopolitik ve jeoekonomik boşluk Batı eksenli liberalizm tarafından kontrol edilmektedir. Tüm dünya üzerinde ABD'nin siyasal ve kültürel hegemonyasının vasıtalarının teknolojik ve ekonomik olduğu, bunun gerek uluslararası ilişkiler sisteminin geneline, gerekse Avrasya coğrafyasına büyük tehdit oluşturduğu ortaya konurken bunun için Avrasyacı düşüncenin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle, A.Dugin'in Avrasyacılık felsefesinin temelinde Çar Deli Petro'nun görüşleri modernize edilmiştir ve Dugin Avrasyacılığının belkemiğini emperyal hedeflere sahip Rus İmparatorluğu oluşturmaktadır.¹⁶

A.Dugin'in de benimsediği Neo-Avrasyacılık, temelde klasik Avrasyacı geleneğe/felsefeye sadık kalarak Rusya'nın özgün bir kimlik ve jeopolitik konuma sahip olduğunu savunmaktadır, ABD hegemonyasına katiyen karşı çıkmaktadır. Neo-Avrasyacılar uluslararası sistemin çok kutuplu model şeklinde yapılanması gerektiğini savunurlar ve Rusya'nın öncelik vermesi gereken alanlar içerisinde "yakın çevrenin" birincil önem arz ettiğini de vurgularlar.¹⁷

Neo-Avrasyacılık akımının en köklü versiyonu ise filozof Aleksandr Dugin'in çalışmaları ekseninde geliştirilmiştir. Dugin, BDT ekseninde AB benzeri bir stratejik entegrasyona gidilmesi, klasik Avrasyacılığın esas

¹⁶Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", **Avrasyanın Değişen Jeopolitiği - Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Platin Yayınları, 2009, s. 20-21

¹⁷Gadjiyev, a.g.e., s. 29-30

kavramlarını kendisi için teorik temel olarak almakla birlikte klasiklerdeki Roma-Germen medeniyetine karşı yapılan tenkitler ABD düşmanlığına dönüştürülmektedir, bu düşmanlık Dugin'in düşüncelerinin de özünü oluşturmuştur. Roma-Germen kelimesi Neo-Avrasyacılıkta yer almazken Atlantis kültürü, Anglosakson dünyası gibi kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır.

"Uluslararası Avrasya Hareketi" başkanı olan Alexander Dugin'e göre, Avrasya olarak tanımlanan alanın merkezinde Sovyet sonrası ülkelerinin coğrafyası vardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra stratejik bir boşluk yaşanmış ve Batı Avrupa ile Atlantikçi düşünce merkezlerine paralel sosyal, ekonomik ve siyasal düşünce yapıları bu alanda etkili olmuştur.* Dugin her şeyden önce anti-mondialist düşünürdür ve mondializm* ile Atlantikçiliğe karşı geniş destek bulmaya çalışmaktadır. Dugin'e göre, bu destek yakın çevredeki Ruslardan ve Orta Doğu ile Orta Asya'daki İslam ülkelerinden gelebilecektir. Bu anlayışa göre, Avrasyacılar Müslüman ülkelerin hepsini anti-mondialist kefene koymaktadır ve onları Batı yanlısı-karşıtı diye gruplandırmamaktadırlar. ABD ise, tüm bu ülkeleri mondialist bir ittifak çerçevesinde toplamaya çalışmaktadır. Böylece Dugin'in temsil ettiği Neo – Avrasyacı ekol tezini “RF dış politikasını eski SSCB veya Rus Çarlığı toprakları üzerinde denetim kurmalıdır; Rusya süper bir güçtür ve bir süper güce yakışır” şeklinde hareket etmelidir mantığı kapsamında formüle etmektedir.¹⁸

Dugin, günümüz Avrasya coğrafyasında yaşanan problemlerin kaynağının temel sebebinin bu paralel düşünce yapıları olduğunu belirtirken, günümüz Rusya'sında ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki yabancı düşmanlığının, eşitsiz gelir dağılımı gibi problemlerin temelinde yine Avrasya

* Dugin'e göre Avrasya coğrafyası entegre bir BDT'yi ifade etmekle birlikte, Avrasya imparatorluğunun etki alanının Hint okyanusu sahillerine kadar giden bir jeopolitik alan olduğunu belirtir. Daha fazla detay için, bkz. Aleksandr Dugin, "**Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**", çev. Vugar İvanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. 239-245

* Mondializm – (lat. “mundi”, fr. “monde” – “dünya”) – dünya hükümetinin kurulmasını amaçlayan bir projedir. Anlamına göre küreselleşme kavramına yakındır. Ancak küreselleşme kavramı daha çok ekonomik küreselleşmeye ilişkindir, mondializm ise – sivil, toplumsal küreselleşme anlamına gelmektedir. Mondializm terimi ilk Aleksandr Dugin tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁸Ümit Özdağ, "SSCB'den Rusya Federasyonuna (1985-1993)", **Avrasya Dosyası**, Cilt:3, Sayı:4, Kış 1996, s. 172

kaynaklı olmayan ve arka planında protestan ahlâkın liberal ekonomik modeli ve onun ürettiği ideolojilerinin yattığını iddia etmektedir. Klasik Avrasyacılar gibi Neo-Avrasyacılar Batıyla aynı toplumsal ve siyasal geçmişe sahip olmadıklarını belirterek, Avrasya kimliği çevresinde entegrasyonun sağlanmasını önermektedirler. Böyle bir entegrasyon düşüncesi ileri sürülürken, Avrasya'nın özel koşulları ön plana çıkarılarak Avrasya halkları arasındaki ortak yönlerden hareketle "biz" duygusuyla ortak bir Avrasya ulusu yaratılmaya çalışılmaktadır. Ancak aynı zamanda, bugün yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik problemlerin aslında Batı kökenli düşüncelerin benimsenmesinden kaynaklandığı için "Atlantik ve Batı" ötekileştirilmektedir.¹⁹ Bu noktada Avrasyacılığı benimseyenler, sadece içsel bir olgudan hareketle değil, aynı zamanda "öteki" vasıtasıyla da "Avrasya ulusunu/fikrini" inşa etmeye çalışılmaktadırlar.

BDT çerçevesinde bir entegrasyon sürecinin sürekli sekteye uğraması, RF'nın yakın çevresini bağımlı tutmak için daha farklı ve dar bölgesel örgütlenmelerin kurulmasına öncülük etmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu öncülüğünde gerçekleştirilen bu proje "Avrasya Ekonomik Topluluğu" (AET) ile ekonomik, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü" (KGAÖ) ile de askeri boyutta uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde pratik anlamda kendisine yer bulmaktadır. Avrasyacılığı, tam anlamıyla bir sağ veya sol düşünce tarzı olarak algılamak doğru değildir. Avrasyacılığı manevi değerleri de ön plana çıkaran ve büyük Avrasya coğrafyasında Ortodoks Hristiyanlığının, İslam'ın ve Şaman kültürünün bir diyalogu ve işbirliği olarak tanımlayabiliriz.²⁰ Avrasya derinliğinde bir ekonomik ve siyasi birliğin oluşması için sosyal yanı güçlü ve sol düşüncenin Avrasya toplumunun değerleri ile birleşmesiyle bir entegre yapı oluşturulabilir. Bu noktada Kıta Avrupa'sı, Türkiye, İran, Çin ve Latin Amerika küresel anlamda Avrasyacılığın değer kazanması için önemli Rimland alanları olarak görülmektedirler.

¹⁹ Gadjiyev, a.g.e., s. 31

²⁰ Konstantin Sorokin, "Geopolitika Sovremennogo Mira i Rossia" ("Günümüz Dünyasının Jeopolitiği ve Rusya"), *Politiceskoye İssledovaniye*, №1, 1994, s. 83

Vladimir Putin yönetimin 1999'dan 11 Eylül 2001'e kadarki dönemde dış politikasında Avrasyacı yaklaşımın ciddi bir ağırlık noktası olduğu görülmektedir. Ancak, 11 Eylül'den sonra belli alanlarda ABD ile işbirliği sürecine giren Putin yönetimin bu retoriğin önemli ölçüde geri plana ittiği veya en azından sık-sık kullanmamaya dikkat ettiği görülmüştür. Fakat Rusya'daki Neo-Avrasyacı entelektüellerin tek kutuplu dünya, ABD hegemonyasına karşıtlık gibi söylemlerine sıkça yer verdiği görülmektedir.²¹

Kısacası, Dugin'in felsefesiyle beslenen Neo-Avrasyacı jeopolitik Rus dış politikasının genel saiklerini idrak etmek açısından çok önemli bilgiler sunuyor. Dugin'in Rusya adına dile getirdiği Neo-Avrasyacı kaygılar, Doğu Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'nun temel meseleleri üzerinde ABD-Rusya ayrılığının kökenleri hakkında bizleri daha bütüncül düşünmeye yönlendiriyor. Uluslar-üstü bir çıkar ilişkisi yapısıyla, List'çi bir karma ekonominin kendine yeter büyük alanlar prensibince inşa edilen Yeni Avrasya İmparatorluğu'nda Rusya'ya, Dugin tarafından eşitler arasında birincil bir önem atfediliyor. Kendi içinde bazı tutarlılıkları olan böyle bir model öte yandan, Sovyetler Birliği'nde "Brejnev Doktrini'nin" öngördüğü Komünist Blok'un tam bir entegrasyon fikrini, günümüz Rusya'sı için Avrasya ölçeğinde istemektedir. Bu yönüyle Amerikan patentli küreselleşmenin karşısında, Rus-menşeli bir Avrasyacı reel politik türdeşlik talep ediliyor.

Böylece Avrasyacılık arayışları SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte yeniden gündeme gelmeye başladı ve sosyalist birliğin parçalandığı bu yeni dönemde RF devletini kurtaracak yeni bir ideoloji yaratıldı: Neo-Avrasyacılık. Neo-Avrasyacı bir döneme girildiği bu son 10 yıllık süre içerisinde Moskova'nın iç ve dış politikalarında meydana gelen bütün radikal gelişmelere Neo-Avrasyacı kesimin etkisini yadsımamak gerekir. Özellikle son dönemde başta Kafkaslarda olmak üzere, şimdi Moskova'nın arka bahçesini oluşturan eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen bütün gelişmeler Atlantikçi-Avrasyacı çatışması formülüyle açıklanabilecek olaylar olarak karşımızda durmaktadır. Kısacası Dugin'in Neo-Avrasyacılık adına savunduğu felsefesi aslında

²¹ Gadjiyev, a.g.e., s. 32

Rusya'nın Orta Asya, Kafkaslar ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya ve Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra sarsılan Rus yayılmacılığını tekrar diriltmeye dayanmaktadır.

1.2 ATLANTİKÇİ/BATICI JEOPOLİTİK KURAMLAR

Rusya'daki Batıcı/Atlantikçi bakış açısına değinmeden evvel, kısaca her iki jeopolitik akımın dünyada Anglo-Sakson değerlerinin hakimiyetini gözlediğini belirtmemiz gerekir. Bundan dolayı bu jeopolitik felsefeyi savunanlar Avrasyacılığa karşı tezler önermektedirler.

1.2.1 Pax-Americana ve Tek Dünyacılığın Jeopolitiği – Atlantikçi blok

Amerika yanlısı, “Atlantikçi” Büyük Alan projesi, küresel Pax-Americana kurulması veya tek “Dünya hükümetine” sahip “Yeni dünya düzeninin” tesis edilmesi gibi hususlar temelde jeopolitik eşanlamlılardır. İşte böyle bir plan, bu gün Batının, öncelikle de ABD'nin uluslararası politikasında hazırlanmakta ve hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Açıktır ki, Büyük Alanın tek dünyacı konsepti, hangi halk ve devlet olursa olsun, asıl devlet ve siyasal egemenliğin her türünü tamamıyla saf dışı etmektedir. Dahası, iki kutuplu dünya, Büyük Alanlardan birisinin etki dairesine dahil olan devletlere, tek dünyacı projede tasarlananla kıyaslanamaz düzeyde geniş özgürlük (egemenlik) vermekteydi. Bunun da nedeni, küresel karşı durmanın, uydu devletleri yalnızca bastırmayı değil, satın almayı da mecbur kılması idi. Tek dünyacı fütürologların tek küresel Büyük Alanı, herhangi bir egemenliğin zayıf bir gölgesinin bile tamamen ortadan kalkmasını gerektirmektedir. Çünkü parçalanmış ve atomize edilmiş “küçük alanlar”ın askeri veya iktisadi güçle bastırılması, yegane denetim aracı olacaktır.²²

Cari durum, her bir devlet ve halk (ve özellikle daha önce Atlantikçi Batı karşısında bulunan jeopolitik bloka dahil olanların) önünde zaruri bir alternatifi ortaya koymaktadır: ya Atlantikçilerin yönetiminde tek Büyük Alana

²² Aleksei Bogaturov, *Velikiye Derjavı na Tihom Okeane (Pasifik Okyanusta Süper Güçler)*, Moskova, Progress Yayınları, 1997, s. 43

entegre olmak, ya da son süper güce mukavemet etmeye kabil olan yeni bir Büyük Alan vücuda getirmek. Gerçek jeopolitik egemenlik meselesi, bu alternatifle doğrudan alakalıdır. Ancak burada her iki durumda da ayrı bir halk veya devlet için herhangi bir tam egemenlik söz konusu olamaz. Tek dünyacı modelin kabul edilmesi halinde, her türlü egemenlik genelde önceden saf dışı edilmektedir. Zira “dünya hükümeti”, alternatifi olmayan ve yegane iktidar merkezi olacak ve bu durumda sadece “yeni dünya düzeninin” küresel sahte imparatorluğu egemen konuma gelecek, tüm kesimleri ise, kolonilere dönüşecektir. Yeni Büyük Alan organize edildiğinde, ideoloji ve dünya görüşüyle ilgili başlıca düşüncelerin belirlenmesinde göreceli özgürlük var olacağından büyük jeopolitik oluşum çerçevesinde göreceli egemenlikten bahsedebiliriz. Dolayısıyla, bu bloka giren halklar ve devletler, en azından etnik-kültürel egemenlik ve yeni makro-ideolojinin inşasına doğrudan doğruya katılacaklarını ümit edebilecekken; “yeni dünya düzeninin” tek dünyacı varyantı ideolojik yönden artık tamamlanmış ve liberal-piyasacı Amerikan modelin sömürgeci örneği olarak yeryüzünün bütün halklarına sunulmaktadır.²³

Jeopolitik temelde bütün devlet ve kültürleri iki tipe –kara ve deniz- ayırır. Bu, jeopolitiğin birinci yasasıdır. Jeopolitikçiler, denizciliğe isnat eden deniz medeniyetlerinin ve kültürlerinin çoğu zaman piyasa ekonomisine sahip olduklarını ve siyasette liberal-demokratik düzene ağırlık verdiklerini kaydetmişlerdir. Bunun aksine, kara devletleri, piyasa-dışı (planlı veya kısmen planlı) ekonomileri ve sınırlı demokrasiyi veya genellikle toplumun hiyerarşik yapılanmasını tercih etmektedirler. Kadim zamanlarda bu karşı durmanın örnekleri şunlardı: tüccar Kartaca hiyerarşik Roma’ya karşı, demokratik Atina militer, münzevi Sparta’ya karşı. Sonraları deniz medeniyetinin önderliği İngiltere’ye (İkinci dünya savaşından sonra ABD’ye) geçti. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi devletler de kara devleti olmaya devam ettiler.²⁴

²³ Bogaturov, a.g.e., s. 48

²⁴ Dugin, a.g.e., s. 51-53

Tedricen Kara ve Deniz Jeopolitik ikilisi, Batı ve Doğu ülkelerinin zıtlaşması şeklinde pekişti. Batı ve bilhassa Batı medeniyetinin ileri karakolu olan ABD, piyasa mantığını son haddine kadar götürürken, Avrasya ve Doğu devletleri gelişmenin başka yollarını arıyorlardı (Sovyetlerin sosyalizm denemesi, bu arayışa tamı tamına uygun düşmektedir). 20. asrın ikinci yarısından itibaren dünyanın jeopolitik haritası kesin olarak iki kampa paylaştırıldı: SSCB eksenli Avrasyacı Doğu Bloku ve ABD eksenli Atlantikçi Batı Bloku. Önce gazeteciler, sonra da politikacılar bu durumu “Soğuk Savaş” olarak adlandırdı ve bu terim yaygınlık kazandı. Küresel gerilimin temelinde salt ideolojik saiklerin (sosyalizm ve kapitalizm kavgası) bulunduğu sanılmaktaydı. Bununla beraber, jeopolitikçiler hatta “Soğuk Savaş” mefhumunun henüz mevcut olmadığı 20. asrın ikinci yarısından epey önce dahi, Anglo-Sakson, Atlantikçi deniz medeniyetinin Avrasya’nın kara devletleriyle kaçınılmaz surette karşı karşıya geleceğini söylemişlerdi. Atlantikçilik ve Avrasyacılığın karşı karşıya bulunması, Doğu ve Batı aynı ideolojik değerleri kabul etse bile, başlıca kültür-medeniyet mülahazaları hasebiyle kaçınılmazdır. Jeopolitik, er veya geç istediğini elde edecek ve iki küresel kutup arasında muhakkak jeopolitik bir çatışma kendini hissettirecek ve şiddetlenecektir. Bunun da sorumlusu, çeşitli şahısların veya “militarist” eğilimli siyasetçilerin (“şahinler”) kötü niyetleri değil, mekan ve doğanın objektif mantığıdır.

Böylece, 20. yüzyılda tüm dünyanın Varşova Paktı ve NATO ülkeleri olarak iki stratejik kampa bölünmesi, ideolojik zıtlığın değil, “siyasi coğrafya”nın temel yasalarından hasıl olan salt jeopolitik karşıtlığın sonucuydu. Nitekim, Amerika’nın Başkanları ve bunların danışmanları Soğuk Savaşta ABD ve SSCB karşıtlığının jeopolitik altyapısını açıkça kavramaktaydılar. Jeopolitiğin ilkelerine aşına olan bu şahıslar, SSCB’nin demokratik yönde atacağı muhtemel ideolojik adımların dahi kültürel zıtlığı ortadan kaldırmayacağı hususunda tereddüde düşmediler. Bunun apaçık delili, Doğu Blokunun, Varşova Paktı’nın kendini tasfiye etmesinin ardından, bunu NATO tarafından benzeri, simetrik eylemin takip etmemesiydi. NATO stratejisyenleri, Moskova’nın komünizm ve “dünya Devrimi”nden vazgeçişyle,

“Atlantikçilik” ve “Avrasyacılık” cepheleşmesinde aslında hiçbir şeyin değişmeyeceğini gayet iyi biliyorlardı. İşte bu nedenledir ki, Kuzey Atlantik ittifakı sadece muhafaza edilmekle kalmadı, bunun yanında genişletildi ve kuvvetlendirildi. “Batılı partnerlerin” bu çeşit hasımlığı, Rusya liderlerini şaşırttı.

Bu minvalde gittikçe paradoksal bir durum meydana çıktı. ABD, jeopolitik analiz çerçevesinde demokratik Rusya Federasyonu’nu kendi potansiyel düşmanı addetmeyi sürdürdü ve bunu askeri doktrininde iyice sağlama bağladı. ABD’nin potansiyel rakipleri ile teville yer vermeyecek şekilde Rusya, İslam devletleri ve bazı güçlü Avrupa ülkeleri, yani kıtasal boyuta ve spesifik kültürel ve stratejik tarihe sahip tüm devletler ve kültürler kastedilmektedir.²⁵

O halde, NATO’nun Doğuya malum genişlemesi, Atlantikçi/Batıcı jeopolitik bakış açısına göre gayet doğal bir gelişmedir, Atlantikçi/Batıcı stratejistlerin görüşünce tamamen mantıklıdır.

1.2.2 Rusya Federasyonu'nda Batıcı/Atlantikçi Ekolün Düşünceleri ve Andrey Kozırev'in Dış Politika Konsepti

Rusya'da "Batıcılık" fikri 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Batıcı dış politikayı savunan ilk Rus prensi Khovorstin'dir, Çar I. Petro'da Batıcı politikaların önde gelen mimarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bilimsel bağlamda Batıcı ekol 19. yüzyılda gelişmeye başladı ve dönemin ilk Batıcı düşünürü Petr Çadaev'dir. Çadaev, "Rusya Avrupa'nın Doğu'da bulunan bir parçasıdır" ifadesini kullanır ve Rusya'nın hiçbir şekilde Doğu'ya ait olmadığını, Batı medeniyetine girmesi gerektiğini dile getirir.²⁶ Rusya'da komünist rejimin inşasıyla Batıcı ekolün savunduğu tezler gözardı edilir, ancak 1980'lerin ortalarından başlayarak Gorbaçev'in izlediği "Glasnost ve Perestroika" (Açıklık ve Yeniden yapılanma) ile "Demokratizasiya" (Demokratikleşme) politikalarının sonucu olarak "Atlantikçi/Batıcı" ekolün

²⁵ Dugin, a.g.e., s. 59

²⁶ İgor Diyakov, "Glupost ili İzmena" ("Hainlik mi, Yoksa Akılsızlık mı"), *Sovetskaya Rossia*, №78, 2000, s. 21

savunduğu fikirler yeniden canlanmaya başlamıştır. Nitekim bu dönemde "Novoye Mışleniye" (Yeni Düşünce) adıyla dış politika izlendi. Bu dış politika anlayışı çeşitli unsurları içermekteydi ki, bu unsurların başında Batı değerleri ile Sosyalist değerlerin birbirlerine tehdit oluşturdukları ve uzlaşma yollarının kapalı oldukları şeklindeki Leninist doktrinin reddi yer almaktaydı.²⁷

Soğuk Savaşın ortadan kalkmasıyla iktidara gelen Yeltsin ve ekibi, Atlantikçi/Batıcı anlayışı dış politikaya uygulamışlardır. Ülkeye yönelik herhangi bir dış tehdidin varolmadığını, temel tehdidin ülke içindeki ekonomik çöküşten kaynaklandığını ileri süren Yeltsin ekibi, bu tehditle mücadele edebilmek amacıyla özellikle 1992 yılı boyunca Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. Bu dış politika, SSCB'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılmasını, ABD ile nükleer alandaki rekabetin sona erdirilmesini ve stratejik işbirliğine gidilmesini, NATO ile ilişkilerin geliştirilmesini, BM Güvenlik Konseyi'ndeki diğer daimi üyeler ve Avrupalı müttefikler ile işbirliğinin sağlanmasını, DTÖ ve G-7 gibi uluslararası kurumlara üyeliği öngörmüştür.²⁸

Bu dönemde Rusya'nın NATO'ya üyeliği bile tartışıldı ve Yeltsin dış politika açılımlarını doğal olarak Batı'ya yönlendirmiştir. Rusya'nın büyük güç statüsüne kavuşmasını, Batı ile işbirliğine ve uluslararası örgütlere üyeliğe bağlayan Yeltsin, 1992 yılının başlarında BM'de yaptığı konuşmada, Rusya'nın Batılı ülkeleri "müttefik" olarak gördüğünü açıklamıştır.²⁹

Dönemin Batıcı düşüncesinin tipik bir örneğini Andrei Kozirev ve 1993 "Dış politika konseptine" yansıyan fikirleri oluşturmaktadır.³⁰ Kozirev'in Batıcı felsefesi Gorbaçev'in "Yeni Düşünce" yaklaşımları ile birebir örtüşmüştür. Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunması ve güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan Konsept, bazı dış politik öncelikler belirlemiştir. Bu öncelikler ise, büyük ölçüde Kozirev ve ekibi tarafından geliştirilmiştir. Kozirev, öncelikle dış politikanın ekonomileştirilmesini savunmaktaydı. Bunun anlamı, diplomasi ve askeri stratejinin iç ekonomik ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve tatbik

²⁷ Sergei Baburin, *Territoriya Gosudarstva. Pravoviye i Geopolitiçeskiye Problemy (Devletin Sınırları. Hukuksal ve Jeopolitik sorunlar)*, Moskova, MGU Yayınları, 1997, s. 73

²⁸ Baburin, *a.g.e.*, s. 76

²⁹ Gadjiyev, *a.g.e.*, s. 311-312

³⁰ A. Ermolov, *Vneşnaya Politika Sovremennoi Rossii (Günümüz Rusya'nın Dış Politikası)*, Moskova, Progress Yayınları, 2007, s. 4

edilmesi idi. Konsept çerçevesinde, dış politikanın ekonomik boyutuna özel vurgu yapılmaktaydı ve Rusya'nın askeri harcama yükünün azaltılmasının gereği de vurgulanmıştı.³¹

Böylece dönemin Dış işleri bakanı Andrei Kozırev'in temellerinin attığı dış politika sonucu Yeltsin Hükümeti, Yugoslavya, Irak ve Libya üzerinde uygulanan BM yaptırımlarına ses çıkarmamıştır, Hindistan ve İran'a gerçekleştirdiği silah ve silah teknolojisi ihracatına ABD'nin getirdiği kısıtlamaları da kabul etmiştir. Dış işleri bakanı Kozırev'in izlediği "evet politikası", her durumda Batı'nın özellikle ABD'nin yaklaşımlarını desteklerken, diğer bölge ve ülkeleri gözardı etmiştir, "Yakın Çevre"ye karşı duyarsız kalan iktidar, özellikle Orta Asya'yı Rusya'nın sırtındaki ekonomik bir yük olarak değerlendirmiştir. 1992 yılının başlarından itibaren Baltık Cumhuriyetleri'ndeki Sovyet askerinin geri çekilmesi konusuna olumlu yaklaşan Yeltsin iktidarı, Eylül 1992'de bu cumhuriyetlerden Litvanya ile çekilme konusunda resmi bir anlaşmaya imza atmış, bu anlaşma uyarınca 1993 yılına kadar çekilmenin tamamlanmasına onay verilmiştir. Ayrıca Rus yönetimi, Baltık Cumhuriyetlerindeki Rus nüfusun haklarının uluslararası hukuk ve örgütler aracılığıyla korunması gerektiğini ileri sürerek, bu konu ile askeri çekilme arasında bağlantı kurmaktan kaçınmıştır. Bu tutum, Batı yanlısı dış politikanın bir uzantısı olarak yorumlanmıştır.³²

Günümüzdeki Batıcılar da, Rusya'nın, Hristiyan medeniyetinden türediğini ileri sürmektedirler. Yani, neticede onlara göre, Rusya bir Avrupa ülkesidir. Ancak, Rusya'nın nasıl bir Avrupalı olduğu konusunda üç farklı hipotez geliştirmişlerdir. İlk hipotez Rusya'nın Avrupa değerlerine ulaşmada çok geri kaldığını ve reformlar yoluyla acil bir tedaviye ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedirler. İkinci hipotez ise Rusya'nın iyi bir Avrupa ülkesi olduğu ve bu kapsamda Avrupa değerlerini çok iyi özümsemiş olduğudur. Üçüncü hipotez ise Rusya'nın başka tür bir Avrupa'lı olduğu düşüncesidir. Bu hipotezi savunanlar "Diğer Avrupa" sloganını kullanarak savlarını tarihte Bizans

³¹ Ermolov, a.g.e., s. 5

³² Ermolov, a.g.e., s. 7- 11

İmparatorluğu vasıtasıyla Doğu'da gelişmiş bir Avrupa'nın parçası olduklarını ileri sürerek desteklemeye çalışmaktadırlar.³³

Rus dış politikasının temel istikameti Batı (Batı Avrupa/ABD) olmalıdır. Zira, Rusya tarihsel olarak Batı/Hristiyan medeniyeti içinde yer almaktadır. Dolayısıyla, Rus uluslararası stratejisinin temel misyonu, Batı ile ortaklık kurmak ve Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, G-7 gibi Batılı ekonomik, politik ve askeri örgüt ve kuruluşlara katılmak olmalıdır. Bu düşüncenin en önde gelen temsilcilerinden biri olan Kozirev'e göre, "Rusya, piyasa ekonomisine sahip, tanınmış demokratik devletler klübüne, eşitlik esasına dayalı olarak katılmalıdır".³⁴ Batıcılara (zapadniki) göre, bu gibi ortaklıklar Rusya'da gerçekleştirilecek reformlar için güçlü bir uluslararası destek kaynağı olacaktır.

Rusya'nın iç reformlarıyla ilgilenen, Boris Yeltsin de iktidar döneminin başlarında bariz bir Batıcı olduğunu göstermiştir. Batıcılara göre Rusya'nın gelecekteki gücü, klasik büyüklük ölçüleriyle değil, halkın refah düzeyi ile ölçülecektir. Başbakanlık yapmış olan Egor Gaydar'a göre ise, Rusya, bu güce ulaşabilmek için liberalizmi bir amaç olarak değil, bir araç olarak kullanmalıdır.³⁵

Rusya Federasyonu'nun dış politikasında, Batıcı kadroların temel tezi NATO'nun doğuya doğru genişleme sürecine karşı koymaktan kaçınmaktır. Zira, Batıcılar Rusya'nın da er veya geç NATO'ya üye olacağına inanmaktadır. Onların gözünde, NATO ittifakı Avrupa ve Atlantik ötesi güvenliğinin sağlanması için önemli bir araçtır. Yine Batıcılara göre Rusya ise, kaynak yetersizliği dolayısıyla, SSCB'den arta kalan global aktivitelerini iyice azaltmalı ve bazı üniversal iddialarından tamamen vazgeçmelidir. Bu amaçla, Rusya'nın dış politika ve ulusal güvenlik yaklaşımlarında radikal değişiklikler yapılmalıydı. Herşeyden önce, SSCB'nin ideolojik mirasından

³³ V. Mihailenko, *İstoriya Vneşnei Politiki Rossiskoi Federasi: Bolşe Voprosov, Çem Otvetov (Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Tarihi: Sorulara Göre Cevaplar Çoğunlukta)*, Moskova, Akademiçeski Prospekt Yayınları, 2007, s. 541

³⁴ Mihailenko, *a.g.e.*, s. 542

³⁵ Ermolov, *a.g.e.*, s. 13

vazgeçilmeliydi. Ancak bu şekilde, demokratik reformların gerçekleşmesi sağlanabilir, Rusya'nın batı değerlerine yatkın uyanışı mümkün olabilirdi. Bu durum, Rusya'nın kendi kendini geniş çaplı uluslararası işbirliği süreçlerinden izole etmesi anlamına da gelmemelidir. Bu kapsamda Batıcılar, Rusya'nın doğusunda ve batısında bulunan ve tarihsel süreç içinde kolonileştirdiği tüm ülkelerden/bölgelerden daha üstün olduğunu kabul etmektedirler. Onlara göre, Batı, bundan böyle Rusya için artık, bir düşman değildir, olsa Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında etkinlik kazanan bir kalkınma modelidir.

Aslında batıcı düşünce ekolü kendi içinde de gruplaşma ve hizipleşmeye sahiptir. Bu kapsamda bağlantı politikası ve taktiklerinden yana olanlar, Batıya ve Rusya'nın yakın çevresine daha iddiacı bir tutum alınmasına taraftar olduklarını açıklamışlardır. Bu gruptakiler, yakın çevredeki Rus askeri birliklerinin geri çekilmesi meselesine daha çekinceli, Rus diasporasına ise daha hassas bakmaya başlamışlardır. Bu grubun, kendi aralarında yeni bir entegrasyoncu okul (yakın çevre ile reform yoluyla entegrasyon) oluşturdukları da iddia edilmektedir.³⁶ Sözü edilen yeni yaklaşımı savunanlar, tehdidin iç unsurları kadar, dış kaynaklarına da ağırlık vermektedirler.

Tehdidin iç kaynakları üzerinde odaklaşan bir grup liberaller ise, her şeye rağmen, Batılı ve eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerle medeni diyalogun sürdürülmesi taraftardır. Rus batıcı liberaller, halkın temel/hayati ihtiyaçlarının tatmin edilmesi meselesini, zamansal olarak uzun vadede çözümleyebileceklerini düşünmektedirler. Çünkü, onlara göre, toplumsal tatmine ancak, uzun ve yorucu bir ekonomik liberalizasyon sürecinin sonunda ulaşılabilecektir.³⁷

³⁶ Mihailenko, **a.g.e.**, s. 544

³⁷ Nartov, **a.g.e.**, s. 162-163

1.3 PANSLAVCI JEOPOLİTİK KURAMLAR

1.3.1 Kuramın Ortaya Çıkışı, Tarihsel Gelişimi ve Temel Dayanağı

Her şeyden önce Panslavizm, Çarlık Rusyası zamanında uygulanmaya başlayan, Slav kavimlerin Rusya devletinin çatısı altında toplamayı ön gören siyasi bir fikir hareketidir.

Panslavizm, 1870 yılından itibaren Batı Avrupa siyasetinde çok sık kullanılan terim haline gelmiştir. Panslavizm terimini ilk defa kullanan ise Slovak yazar J.Herkel'dir. Bu yazar 1826 yılında, Latince olarak yazdığı, Slav diline ait eserinde “Verus Panslavismus” (Hakiki Panslavizm) tabirini ortaya atmıştır. Herkel'e göre Slavlar birbirleriyle kültürel alış verişte bulunarak ilmi ve edebi alanda birleşmeliydi. Bu birleşme siyasi alanda da kendisini göstermeli ve Slavlar tek çatı altında büyük bir devlet haline gelmeliydi.³⁸ Böylece “Slav Birliği”nin olusturulması fikri Katolik dinine mensup bir Slovak olan J.Herkel tarafından şekillendirilmiştir.

J.Herkel “Panslavizm” tabirini ilk defa olarak kullanmasına rağmen bu fikrin temelleri çok daha önce bazı Slav şair ve tarihçilerin eserlerinde yer almıştır.1588–1638 yılları arasında yasayan Raguzalı (Dubrovnikli) sair Evan Gunduliç bunlardan biridir. Gunduliç, “Osman” adlı epik manzumesinde Slav Lehlilerin Türkler karşısındaki başarısı ve Hotin kalesine atıf yapılarak yazılan bu eserde Lehlilerin Balkan Slavlarını Türk hakimiyetinden kurtarması görüşünü ortaya atmıştı.

Bir diğer görüş ise güney Slavlarından Katolik bir Hırvat olan “Yuriy Krijaniç”e (1618- 1683) aittir. 1659 yılında Moskova'ya giderek Çarın saray kütüphanesinde hizmet eden Krijaniç burada Panslavist düşünceler tasarlamaya başlamıştır. Krijaniç, Balkan Slavlarının, Türklerin ve Almanların hakimiyetinde olduğunu, Balkan Slavlarının tek kurtuluşunun Rus Çarlığı altında toplanmasıyla olabileceği görüşünü savunmuştu.³⁹ Bunun yanında

³⁸ Neil Melvin, **Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity**, Londra, Chatham House Papers, The Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 13-14

³⁹ Akdes Kurat , "Panslavizm", A.Ü. DTCF Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 2-3-4, Ankara, 1953, s. 241-245

Slavların arasında din ve dil birliğinin olmadığını belirten Krijaniç Slavların birleşmesinde bu iki unsurun büyük rol oynayacağını belirtmiştir. Slav grameri ve tarihinin de hazırlanması gerekliliğinden de söz etmiştir. Ancak bu düşünceyle Moskova’da pek taraftar toplayamamıştır. Panslavizm üzerine düşüncelerinin şüphe uyandırması ve Katolik olmasından dolayı tepki gören Krijaniç, Papanın ajanı olabilir düşüncesiyle Sibiry’a sürülmüştür. Slavlarda milli bilincin ortaya çıkmasında ve gelişiminde Alman bilim adamlarının büyük etkisi vardır. Alman tarihçi ve dilbilimcilerinin araştırmaları ve ortaya koydukları eserler Panslavizm’e kaynak teşkil etmiştir. Özellikle Alman bilim adamı olan August Ludwing von Schluzer’in Slav dili ve tarihi üzerindeki çalışmaları Slav menseli araştırmacılara öncülük etmiştir. Alman filozofu “Johann Gottfried Herder” ise büyük bir Slav dünyası hayal ediyordu. Geleceğin, yaşlanmış Avrupa’ya karşı uyanmakta olan genç Rusya’ya ait olacağı şeklinde bir kanaate varmıştır.⁴⁰

Alman ilim adamlarının Slav dil ve tarihine büyük katkısı olmuştur. Slavlara hayranlık duyan Herder’den başka, Gerhald F.Muller (1705- 1786), August L. Schluzer (1735- 1809) ve Karl Guttlieb Anton (1751–1818) Alman ilim adamları Slavların incelenmesi üzerine çalışmışlar ve Slav dil ve tarihlerinin temellerini atmışlardır.⁴¹

Rusya’da Panslavizm’in gelişmesi ise 1725’te, “Rus İlimler Akademisi” ve 1755’te Moskova üniversitesinin kurulmasıyla başlayan Rus dili ve tarihine olan ilginin artması ile olmuştur. Rusya dışında başlayan Slavcılık hareketi Rusya’da “Slavophil (Slavofil)” ismini almıştır. Slavofiller Ortodoksluğa bağlı olarak yaşamışlardır. Rusya’daki Slavofillik hareketinin öncülerinden şair Khomyakov Kilise etkisinde büyümüş bir Rus milliyetçisidir. Khomyakov’a göre Batıdan gelecek olan zararlı fikirlere karşı fikirler geliştirilmeli ve bu fikirlere karşı korunmalıdır. Khomyakov, Rusya’da yeni gelişen kozmopolit fikirlere karşı bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Bu fikirlere karşı, milletlerin

⁴⁰ Kurat, **a.g.m.**, s. 247

⁴¹ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayınları, 2002, s. 40-41

birliklerini ancak mensup oldukları din kaidelerini örf, adet ve geleneklerini koruyarak ulaşabilecekleri görüşünü ortaya atmıştır.⁴²

Kireyevskiy, Katolikliğin ve Protestanlığın Roma medeniyeti ve Skolistik düşüncenin etkisiyle bozulduğunu bu bozukluğun Avrupa milletlerini ferdiyetçiliğe ittiğini ve maneviyatını kötülediğini belirtmiştir. Rusya'nın ise hâlâ bozulmadığını ve Slavların kurtarıcısı olacağını öngörmüştür. Kireyevskiy'in görüşleri Khomyakov'un görüşlerinin devamı niteliğindedir. Bu görüşler Rus milliyetçilerinin hoşuna gitmiş ve bunlar tarafından benimsenmiştir. Khomyakov'un ve Kireyevskiy'in bu görüşleri Slavofil düşüncenin (Rus Slavcılığı) temellerini oluşturmuştur. Diğer bir Slavofil ise Aksakov'dur. Aksakov, I. Petro'nun Avrupa kültürünü Ruslara zorla benimsettiği bu yüzde Slavlar için model olan dönem I.Petro'dan önceki dönem olduğunu savunmuştur. I. Petro'yu Rusların doğal gelişimini bozduğunu düşünerek suçlamıştır. Hatta I.Petro'nun zamanında yasaklanan eski Slav elbiseleri giyerek tepkisini göstermiştir.

19. yüzyılın ortalarına doğru Khomyakov'un, Kireyevskiy'in ve Aksakov'un birbirlerini tamamlayan fikirleri gitgide benimsenerek gelişme kaydetmiştir. Rusya'da aşırı milliyetçi Slavofillerin yanı sıra batıcı ve Slav birliğinin gerçekleşebileceğine inanmayan "Zapadniki" (Batıcı) adında Slavofillere zıt bir grup da ortaya çıkmıştı. Ancak her şeye rağmen Rusya'da Panslavist düşünce gelişmekte idi. Ünlü Rus yazarları eserlerinde Rus milliyetçiliğinden bahsediyordu. Rusların ünlü şairi ve koyu bir Panslavist olan "Puşkin" Rusya'yı, Slavların anası ve bütün Slav nehirlerinin döküldüğü okyanus olarak tabir ediyordu.⁴³

1854'te başlayan Kırım Savaşı ile Avrupa devletleri Rusya'ya karşı birleşmişti. Rusya'nın mağlup olarak savaştan çıkması ve Avrupa'nın Rusya'nın karşısında olması Panslavizmi daha da güçlendirmiştir. Savaştan sonra Pagodin panslavizmin sözcülüğünü üzerine almıştır. Moskova üniversitesinde tarih profesörü olan Mikhail Petrovich Pagodin (1800–1875) Kırım Savaşı'ndan önce 1841 yılında kurulan "Moskvityanin" dergisinin

⁴² Kurat, **a.g.m.**, s. 251

⁴³ Kohn Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, çev. Agah Oktay Güner, İstanbul 1983, s.120

başyazarlığını yapmıştır. Bu dergide bütün Slavofilistler yazılar yayımlamıştır. Yazılarında Panslavizmi ateşli bir şekilde savunmuştur. Pogodin, Avusturya'nın ve diğer Avrupa devletlerinin Rusya'ya karşı düşmanca davrandığını düşünmüş ve bütün Slavları bu devletlere karşı birleşmeye davet eden yazılar yazmıştır. Pogodin'e göre Rusya'nın himayesi altında büyük bir Slav devleti kurulmalıydı. Bunun için de Osmanlı Devleti'nin ve Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılması gerektiğini düşünüyorlardı. Kurulacak Slav devletinin de merkezinin İstanbul olması gerektiğini belirtiyordu.⁴⁴ Bu Slav devletinin kurulmasıyla, Pogodin'e göre 80 milyonluk bir blok oluşacaktı. Pogodin böylece Panslavist hareketin amacını doğrudan açıklıyordu.

Kırım savaşıdan sonra Rusya'da Panslavizm gittikçe güçlenmiştir. Khomyakov ve şair Tyutçev Panslavist şiirler yazmaya başlamıştır. Pogodin ve aşırı Rus milliyetçisi arkadaşlarının çalışmaları sonucu 1857'de, Moskova'da "Slav Yardım Derneği" adında bir dernek kurulmuştur. Bu dernek Rusya dışında yaşayan Slavlara her türlü yardım yapma adı altında kurulmuştur. Bir süre sonra Rusya Dış İşleri Bakanlığı derneği yönetmeliğini onaylamıştır. Derneğin koruyuculuğu da Rusya Çarlığı'nın veliahdı Aleksandr (III) almıştır. Pogodin Panslavizm düşüncesini siyasallaştıran ilk kişi olmuştur. Artık Panslavizm Rus hareketinin siyasi misyonu haline dönüşmüştür. Moskova'dan sonra 1868'de Petersburg'ta, 1869'da Kiev'de, 1870'de Odessa'da Slavcılık hareketi gittikçe güç kazanmıştır.

Rus aydınları, yazarları, askerleri Panslavizm üzerine teoriler üretmeye başlamıştı. Bu teorilerden biri de Nikolay Yakovleviç Danilevski'ye (1822–1885) aitti. Danilevski'nin 1869'da "Zarya (Şafak)" dergisinde yayınlanan "Avrupa ve üzerine araştırma" adlı makaleleri ile 1871'de yayınladığı "Rusya ve Avrupa" adlı kitabı Panslavistler üzerinde büyük etki yaratmıştı. Danilevski bütün Slavların serbest topluluklar halinde, merkezi İstanbul olan, bir "Slav ittifakı" oluşturmaları gerektiğini düşünüyordu. Böylece Avrupa'nın kötü etkisinden de kurtulacaktı. Danilevski bu plana engel olarak öteki Panslavistler gibi Avusturya ve Osmanlı Devletlerini görüyor ve bu

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, "19.yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)", Alkım Yayınları, Ankara, 1999, s. 491

devletlere hayat hakkı tanımıyordu. Bunun yanında Yunan, Romen gibi Kazak, Slav olmayan grupların da temsil edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Rus hakimiyetindeki bu siyasi birleşmeden sonra Slavlar Rusçayı da resmi dil olarak kabul edip kültürel birleşme sağlanacaktı. Danilevski'nin bu fikirlerinden de anlaşılacağı Slavcılık hareketi artık Rus asimilasyon hareketine hizmet eder biçime dönüşmektedir. Çünkü bundan sonra ortaya atılan ve yazılan tüm Panslavist teorilerde Panrussizm etkisi görülecektir. Danilevski böylece, Adriyatik denizinden Büyük Okyanusa, Kuzey Buz denizinden, Ege denizine kadar uzanan alanı içine alan bir Rus-Slav birliği planı yapmıştı.⁴⁵ Danilevski'nin bu plan ve projeleri ilerde Rusya devletinin siyasi politikası haline gelmiş ve Rus dış politikasına yön vermiştir. Halbuki Moskova Slav Yardım Derneğinin St. Petersburg şubesinin üyesi olan Rus Generali Rostislav Fadeyev'in (1824- 1883) Panslavizm'i sade bir biçimde doğrudan anlatması Rusya dışında ve Rusya'da büyük yankı uyandırmıştır. Fadeyev tarafından yazılan "Şark meselesi hakkında düşünceler" adlı kitap, 1870 yılında çıkarıldığında Batınında ilgisini çekmişti. Nitekim daha sonraları bu kitabın İngiliz, Sırp ve Çek dillerine tercümeleri yapılmıştır. Fadeyev'e göre Rusya için Şark (Doğu) meselesinin halli çok önemliydi aksi takdirde Rusya'ya karşı daima düşman ittifak grupların oluşacağını düşünüyordu. Yazısında General Peskiyeviç'in Çar I. Nikolay'a söylediği "İstanbul'un yolu Viyana'dan geçmektedir" sözünü de hatırlatan Fadeyev İstanbul'a hakim olmak için Avusturya'nın yok edilmesi gerektiğini söylüyordu.⁴⁶ Bunun yanında Fadeyev'e göre birliğini sağlamış güçlü bir Almanya'nın varlığı Rusya dışındaki Slavların varlığına büyük tehlike idi. Fadeyev'in görüşleri tamamıyla politikti ve Rus hükümeti, kendilerinden önce birçok Panslavist görüş ortaya çıkmasına rağmen Danilevsky ve Fadeyev'in planlarına destek olmuştur. Fadeyev'in Slav birliği planı ise Rusya tarafından oluşturulacak Slav devletleri konfederasyonu şeklindedir.⁴⁷

⁴⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 492-493

⁴⁶ Kurat, a.g.m., s. 266

⁴⁷ Hans, a.g.e., s. 176

1870 yılından sonra Fadeyev'den sonra Panslavizmin diğer bir ateşli taraftarı Nikolay İvanoviç İgnatiyev'dir. 1864'te İstanbul'a Rus büyükelçisi olarak gönderilen İgnatiyev koyu bir Rus milliyetçisi ve aşırı bir Panslavisttir. İgnatiyev Osmanlı Devleti'nin derhal parçalanmasını arzuluyordu. 1870 yılında diğer bir gelişme ise Rusların ünlü yazarlarından Dostoyevski'nin (1821-1881) büyük bir şevkle Panslavist harekete katılmasıdır. Kısa sürede büyük bir Türk düşmanı olan Dostoyevski, "Şark meselesi" adlı yazısında Rusları Türklere karşı mücadeleye ve şiddet kullanmaya davet ederek Balkanlar'daki isyanları teşvik etmiştir.⁴⁸

Rusya'daki Panslavizmin gelişimine baktığımızda başta dil ve kültür hareketi olarak Rusya'ya giren bu hareketin zaman geçtikçe siyasi bir nitelik kazandığını, artık Rus Panslavistlerin dil, kültür gibi konularla ilgilenmediğini görmekteyiz. Ruslaştırma, asimilasyon Rus Panslavistler için en büyük gaye haline dönüşmüştür. Bu da zamanla Rus emperyal eylemini körüklemiştir. Rusya'nın Kafkaslarda, Türkistan coğrafyasında ve Balkanlardaki emperyalist faaliyetleri Panslavizmin amacından ne kadar saptığına dair örneklerdir.

Ayrıca belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus, Rusya'da Slavcılık fikirlerini savunan önemli bir kesim kendilerini Avrasyacıların bir parçası olarak algılamaktadırlar. Onlara göre Slavcılık fikirleri hayata geçirilmeden Avrasyacılık projesinin hayata geçmesinin mümkün olmadığıdır. Bu kapsamda Slavcılık ideasını savunan en önde gelen temsilcilerden biri Aleksandr Soljenitsindir.⁴⁹ Soljenitsin'in takipçileri, Batının manevi değerlerinin eksik olduğunu ileri sürerek onun aşırı materyalist boyutunu reddetmektedirler. Soljenitsin, Rus iç düzenindeki kaynaklara, Rus dış politikasına ve Rusya'daki manevi ahenge atıfta bulunarak, Rusya'nın Sibirya vasıtasıyla çok özel bir kadere sahip olduğunu belirtmiştir. Ünlü düşünür, Rusya'nın özel konumunu vurgulamış ve Rusya'nın Avrupa kültüründen ayıran bir farkın olduğundan bahsetmiştir. Ona göre, Batıcılar sürekli olarak Rusya'yı ve onun kendine has karakterini inkar etmişlerdir. Soljenitsin

⁴⁸ Kurat, **a.g.m.**, s. 266

⁴⁹ Aleksandr Soljenitsin, "Russki Vopros k Konsu XX Veka" ("XX Asrın Sonuna Doğru Rus Meselesi"), Noviyi Mir, 1999, №7, s. 41

SSCB'yi Batı'nın ölçüleriyle değerlendirmemiştir. Ona göre Batı, Rusya için asla bir model olamaz.⁵⁰

Slavcılara göre Rusya'nın jeopolitik konumunun özelliğinden çok, onun hem Batı'dan hem de Doğu'dan farklı olduğunu vurgulamışlardır. Jeopolitik konusunda Rusya'da otorite konumunda bulunan E.Pozdnyakov, Rusya'nın jeopolitik konumunun herhangi bir devletinki gibi olmadığını ve dolayısıyla eşsiz olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Avrasyacı fikrine yakın olan Slavcılara göre, Rusya'nın farklılığını sağlayan esas unsur, ülkenin iki medeniyetin tam ortasında bulunmasıdır. Bu anlamda Rusya, doğal ve manevi bir denge unsurudur, aynı şekilde dünyadaki güç dengesinin de sağlayıcısıdır. Slavcılara göre, bu özelliği Rusya'nın büyük bir devlet olmasını sağladığı gibi, ülkede güçlü bir merkezi otoritenin kurulmasına da imkan vermiştir. Slavcılar, Rusya'yı bir imparatorluk olarak adlandırmaktan ve bu imparatorluğu yeniden canlandırmaya çalışmaktan çekinmemektedirler. Örneğin, E.Pozdnyakov şunlara işaret etmiştir: "Rusya, güçlü bir devlet erki sistemi sayesinde birliğini devamlı surette koruyabilmiştir. Rusya'nın varlığının korunması bugünkü en öncelikli meseledir. Bu ancak, güçlü bir otorite sayesinde olabilir. Halk ancak bu sayede keyfi uygulamalardan, anarşiden, açlıktan ve iç savaş tehlikesinden korunabilir. Bu güçlü devlet ulusun tümüne uzanabilmelidir".⁵²

Diğer taraftan Slavcılar, Batı yardımına temelden karşıdırlar. Onlara göre, Rusya kendi kaynaklarıyla hayatta kalmayı öğrenmelidir. Batı'nın yardımları Rusya için uygun olmayacağı gibi, külfet de getirecektir. Slavcılar, Rusya'nın egemenliğini kısıtlayabileceği gerekçesiyle, Batılı ekonomik, siyasi ve askeri kurumlara katılmaya karşı çıkmaktadırlar. Slavcılar, Rusya'nın yakın çevresindeki Rus azınlığın korunabilmesi için gerekirse kuvvet kullanma yoluna da sıcak bakabilmektedirler. Günümüzde Slavcılar, çeşitli politik parti ve gruplar içinde dağılmış durumdadırlar.

⁵⁰ Soljenitsin, **a.g.m.**, s. 43-44

⁵¹ Elgiz Pozdnyakov, **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Progress Yayınları, 2006, s. 21

⁵² Pozdnyakov, **a.g.e.**, s. 23-25

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN SOVYET SONRASİ ORTA ASYA DEVLETLERİYLE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

Orta Asya ile Rusya arasındaki ilişkilerinin tarihsel bir kökeni vardır. Özellikle 19. asrın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın bölgeyi istila etmesiyle başlayan ve zamanla siyasi, ekonomik, askeri, kültürel açıdan bölge devletlerini kendine bağımlı kılarak sonuçlandıran bir evrim ilişkisinden bahsetmemiz gerekir. Orta Asya'yı sömürme politikasının temellerini atan Çarlık Rusya'sı dönemindeki katı ve baskıcı siyaset, aynen SSCB döneminde Moskova tarafından uygulanmaya devam etmiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla Avrasya bölgesinin tam merkezinde yerleşen Orta Asya devletleri bağımsızlık kazanmışlar, ancak tam olarak Rusya'nın hegemonyasından kurtulamamışlardır. Buna rağmen iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasıyla Orta Asya ülkeleri için Rusya'nın gücünü dengeleyecek birçok merkezin ortaya çıkması, bölge devletlerinin bağımsızlıklarını sağlamlaştırmaları için büyük bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Orta Asya devletlerinin geneli hassas bir dengeye dayalı çok boyutlu dış politika felsefesini uygulamışlardır. Rusya ise SSCB sonrası dönemde Orta Asya devletlerine yönelik nasıl bir dış politika izlemesi gerektiği sorusuna hep cevap aramıştır.

Yukarıdaki sorunun cevabını Rusya'nın bölgeye yönelik izlediği aşamalı dış politika çerçevesinde analiz etmemiz gerekir. Rusya'nın bölge devletlerine yönelik izlediği dış politikasına göz attığımız zaman genel olarak dört dönemden geçtiğini fark edebiliriz:

- **Birinci Dönem** Boris Yeltsin'in iktidar döneminden başlayarak 1993'e kadar devam eden dönemdir. Bu dönemin temel özelliği Rusya'nın Orta Asya bölgesine yönelik politikasının pasif seyir izlemesi ve Rusya'nın daha çok Batı/ABD yanlısı bir tavır takınmasıdır;

- **İkinci Dönem** 1993'dan 1996'a kadar olan yılları kapsayan dönemdir. Bu dönemin özelliği ise o ana kadar izlenen dış politika konseptini gözden geçirerek, eleştirel tavır sergileyerek, aktif dış politikayı canlandırma girişimleridir ve Rusya'nın bölgedeki etkisini artırma amacıyla "Yakın çevre" doktrininin kabul edilmesidir;

- **Üçüncü Dönem** 1996'dan 2000 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ülkenin dış politika ile ulusal güvenlik yapısı konularında Evgeni Primakov'un etkisi büyük rol oynamıştır. Nitekim dönemin Dış işleri bakanı, daha sonra Başbakanı olan E.Primakov ülkeyi V.Putin dönemine hazırlamıştır ve V.Putin'in izlediği iç ve dış politikasını E.Primakov'un temellerini attığı binanın üzerine inşa etmiştir. Kısacası bu dönem Asyacılık ekolünün görüşlerini savunan E.Primakov'un şahsiyetiyle özdeşleşmektedir ve Rusya-Çin-Hindistan üçlüsü arasındaki bloklaşmanın oluşturulmasının ilk adımlarının atıldığı dönem olarak algılanmaktadır;

- **Dördüncü Dönem** Boris Yeltsin'in iktidarı bırakması ve yerine Vladimir Putin'in gelmesiyle başlayan ve Putin'in halefi Dmitri Medvedev tarafından devam ettirilen dış politika dönemidir. Bu dönemin temel özelliği ise Rusya Federasyonu'nu eski Avrasya gücüne dönüştürme dış politikasının pratikte net bir şekilde uygulanmaya konmasıdır.

2.1 1991 – 1993 Yıllarında Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya

SSCB yıkıldıktan sonra iktidara gelen Boris Yeltsin ve onun yandaşları olan yeni siyasal elit komünizm döneminden kalan siyasi ve iktisadi mirastan en kısa sürede kurtulmayı ve Sovyet devlet yönetim şeklinin temel taşları olan komünizm ve sosyalizm fikrini tasfiye etmeyi amaç edinmişlerdi. Eski Sovyet alanında kurulan BDT ise entegrasyon kurumu olarak değil, daha çok

SSCB'ye bağımlı olan devletlerin Rusya'dan medeni şekilde boşanması için kurulan bir örgüttü.⁵³

RF'nın dış politikası B.Yeltsin döneminin ilk yıllarında Batı yanlısı, Batı karşısında teslimiyetçi ve ülke zayıflığının bir göstergesi olmuştur. Rusya Federasyonu bir taraftan iç sorunların üstesinden gelip, ekonomik krizi çözmeye çalışırken, diğer taraftan yakın çevresini bir yük olarak algılamıştır.⁵⁴ Bu bağlamda RF 1990'lı yılların başında uluslararası ve bölgesel bağlamda eski konumunu/otoritesini tamamen yitirmişti.

Güvenlik alanında, Yeltsin'in yeni siyasal eliti ülkenin dış politikasının temel amacının Batı ve özellikle ABD ile dostane ilişkiler geliştirerek, Rusya'nın Avro-Atlantik koalisyonun aktif üyesi olmasını savunuyorlardı. Yani 1990'lı yılların başında Rusya'nın yüzü ilk kez Batı'ya dönmüş ve Batı ülkeleriyle dostane ilişkiler geliştirme amacını gütmüştü. Bundan dolayı yeni Rus siyasal elitleri tarafından Orta Asya ve diğer SSCB ülkeleri bir yük olarak algılanmış ve en kısa zamanda bu yükten kurtulduğunda Rusya'nın büyük adımlarla ekonomik yönden gelişiminin sağlanacağı fikri hâkim olmaya başlamıştı.

Nitekim B.Yeltsin, RF yakın çevre yükünden kurtulması halinde buhran döneminden tek başına çok daha hızlı çıkacağı ve örneğin yakın çevre ülkelerine harcanan 120 milyar rublenin Moskova için kurtuluş kapısı olacağını varsaymıştır. Soğuk Savaş sonrası ve özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında RF'nın dış politikasına büyük etki eden Soljenitsin de benzer görüşler savunarak, Moskova'nın sırtındaki kambur olarak nitelendirdiği Orta Asya için şunları söylemiştir: "Orta Asya bizim için bir kambur hükümdedir, bundan kurtulmamız gerekir. II. Aleksandr'in düşüncesizce gerçekleştirdiği bu fetihten bir an evvel kurtulmak icab eder".⁵⁵

Diğer taraftan Soljenitsin ayrıca, Sovyet İmparatorluğu'nun bir an evvel tasfiye edilmesini, SSCB'yi oluşturan 15 federe cumhuriyetten Baltıklar ve

⁵³ Vladimir Paramonov, "Vneşniya Politika Rossii v Sentralnoi Asii: Vzgliyad iz Sentralnoi Asii" ("Rusya'nın Orta Asya Politikası: Orta Asya'nın Bakışı"), 08.09.2009, <http://viperson.ru/wind.php?ID=588332> (Son erişim 14.03.2012)

⁵⁴ Ilyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rovansı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 3

⁵⁵ Aleksandr Soljenitsin, **Rusya Nasıl Kurtulur**, İstanbul, Remzi Yayınları, 1992, s. 13

Kafkasya'nın üç ülkesi ile Kazakistan hariç Orta Asya'nın dört ülkesinin ve Moldova'nın Rusya Federasyonu için bir yük olduğunu ve bunları bir kenara bırakarak, bunların yerine Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın bir parçasını ihtiva edecek bir Rus Birliğinin kurulmasından yana olduğunu ifade ediyordu. Yine Soljenitsin on iki cumhuriyet bir kenara atıldığı zaman kalan toprakların gerçek Rus toprağı olduğu ve bu coğrafyaya Rusya Birliği demenin daha doğru olacağını vurgulamıştır.⁵⁶

Diğer taraftan yeni Rus siyasal elitin bu şekilde düşündüğünün en önemli kanıtı bölgesel ve Afganistan'daki güvenliği sağlama konusunda kendisini gösterdi. Gerçi RF tüm dünyaya kendisini SSCB'nin mirasçısı olarak ilan etti, ama pratikte tamamen farklı uygulama gerçekleşti. İki kutuplu dünya düzeni yıkıldıktan sonra Orta Asya devletlerinin güvenliğini en çok tehdit eden Afganistan sorunu ortaya çıktı. SSCB döneminde, yani 1978 yılında Afganistan ile SSCB arasında "Dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşması" imzalanmıştır. Diğer taraftan Rusya 15 Mayıs 1992 yılında Taşkent'te BDT bünyesinde imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşmasını imzalayarak, Orta Asya devletlerini her türlü dış ülkelerden gelebilecek tehditlere karşı koruyacağını taahhüt etmişti.⁵⁷ Ama bu tür antlaşmalar daha çok kâğıt üzerinde kalmış, pratikte hiçbir uygulanmamış, hatta Rusya Afganistan ve Orta Asya'ya yardım etmekten elini geri çekmiştir.

Rusya'nın maddi ve askeri desteğini alamayan Afgan hükümet başkanı Mohammed Najibullah Afganistan'daki kontrolü kaybetmiş ve ülke iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Afganistan'da yaşanan tüm bu kargaşalar afyon üreticilerinin lehine işlemiş ve 1990'lı yıllarda afyon üretiminden Afganistan dünyada birinci sırayı işgal etmiştir. Afganistan'daki istikrarsızlık ve huzursuzluk aynı derecede Orta Asya ülkelerini de etkilemiştir. Bundan dolayı Afganistan'da istikrarsızlık devam ettiği müddetçe Orta Asya bölgesinde

⁵⁶ Soljenitsin, **a.g.e.**, s. 16

⁵⁷ Galina Maikova, "Perspektivı Otnoşeni Rossii i Sentralnoi Azii" ("Rusya ve Orta Asya Arasındaki İlişkilerin Geleceğı"), 27.02.2007, <http://www.kreml.org/opinions/143094063> (Son erişim 14.03.2012)

güvenlikten söz etmek mümkün gözükmediği de bir gerçektir.⁵⁸ Diğer taraftan Yeltsin ve yandaşlarının genelde Orta Asya devletleriyle, özelde ise her bölge devletiyle askeri işbirliğine pek önem vermediğini gözlemlemek mümkündür. Bu bağlamda Rus askeri birimlerinin Tacik iç savaşında da yardım konusunda pasif kaldığını vurgulamamız gerekir.

Kısacası Yeltsin'in bölgesel güvenlik sorunlarını görmemezlikten gelişi diğer aktif jeostratejik aktörlerin daha faal adımlar atmasını sağlamıştır. Örneğin 1994 yılının sonlarında ABD NATO bünyesi çerçevesinde tüm Orta Asya ülkeleriyle "Barış İçin Ortaklık Programını" uygulamaya koymuş, Rusya ise ses bile çıkarmamıştır. Yani bir anlamda Rusya programı onaylıyor görünümü sergilemiştir.

Afganistan'daki istikrarsızlığın ortaya çıkması ve bu sorunun Rusya tarafından çözme girişimlerinin pasif kalması, Orta Asya devletleri Afganistan'da yaşanan istikrarsızlığın kendi ülkelerine sızması için diğer güçlü devletlerle işbirliğine yöneltti. Orta Asya devletlerinin 1990'lı yılların başında diğer güçlü merkezlerden yardım talep etmelerinin temel nedeni askeri açıdan güçsüz olmaları ve bölgesel güvenliği sağlamada yeterli ölçüde mali kaynaklarının olmamalarıdır. Bölge devletlerinin önünde Rusya'dan başka bunu sağlayacak tek şık olarak NATO ve müttefikleri algılanmıştır. Dolayısıyla 1994 yılının sonundan başlayarak Orta Asya devletleri NATO ile "Barış İçin Ortaklık Antlaşması" imzalamışlar ve bölge güvenliğini sağlamayı NATO'ya (ABD'ye) bırakmışlardır.⁵⁹ 1995 yılında ise Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan devletleri ortak "Savunma Bakanları Kurulunu" oluşturmuşlardı. Kurulun temel amacı NATO ile işbirliğini güçlendirmeye dönük yeni yolların araştırılması olarak belirlenmişti. Aynı yılda "Savunma Bakanları Kurulu" tarafından Orta Asya taburu oluşturulmuş ve bu tabura dâhil olan tüm askeri

⁵⁸ Petr Laletin, "Situasia v Afganistane i iyu Vozdeistvie na Yujni Flang SNG (Afganistan'daki Siyasi durum ve onun BDT'nin Güney Bölgesine Etkileri)", **Yujni flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: vozmojnosti i vizovı dlia Rossii (BTD'nin Güney Bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için olanaklar ve tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003, s. 252

⁵⁹ Viçeslav Nikonov, "Politika Rossii v Sentralnoi Azii" ("Rusya'nın Orta Asya politikası"), 12.08.1997, http://www.ca-c.org/journal/08-1997/st_12_nikonov.shtml (Son erişim 14.03.2012)

birimler "Barış İçin Ortaklık Antlaşması" kapsamında NATO karargahında özel eğitimden geçmiştir.

Böylece Soğuk Savaş sonrası döneminin ilk yıllarında RF'nın yönetici ve entellektüel zümresinin büyük çoğunluğu genelde yakın çevre devletlerini, özelde Orta Asya ülkelerini faydasız bir alan olarak algılamışlardır. Bunun tipik bir örneğini 8 Aralık 1991 yılında imzalanan Minsk Anlaşmasında gözlemlemek mümkündür. SSCB'nin uluslararası arenadaki varlığını sona erdiren bu anlaşma sadece üç Slav cumhuriyetleri (RF, Beyaz Rusya ve Ukrayna) arasında imzalanmıştır, bu konuda diğer SSCB ülkelerine danışma zahmetine bile katlanmak istememişlerdir ve RF SSCB'nin dağılmasının ilk yıllarında yakın çevresiyle ortak bir gelecek düşünmediğini açıkça ortaya koymuştur.

RF'nın yakın çevresinden uzaklaşma felsefesinin temel görüşleri dönemin çeşitli belgelerine de yansımıştır. Bu kapsamda dönemin Rusya Federasyonu Dış işleri bakanlığı Gorbachev'in "Yeni düşünce" paradigmasının devamı niteliğini taşıyan kapsamlı dış politika belgesini hazırlamıştır. Belgeyi incelediğimiz zaman RF'nın dış politika hedefleri arasında şu hususların ön plana çıktığı görülmektedir.

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) diğer daimi üyeleriyle geniş siyasi ortaklık oluşturulması;
- Bölgesel askeri üstünlüğün azaltılması;
- İmparatorluğun devralınması;
- Askeri stratejik eşitliğin terk edilmesi;
- GATT (DTÖ), IMF, G-7 gibi uluslararası ekonomik kuruluşlara tam üye olunması;
- NATO'ya üye olunması;
- SSCB'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılması;
- ABD ile nükleer alanda rekabetin sona erdirilmesi, ABD ile stratejik işbirliğinin kurulması.⁶⁰

⁶⁰Aleksandr Şutov, **Postsovetskoe Prostranstvo (Post Sovyet Alanı)**, Moskova, Progress Yayınları, 1999, s. 31

Böylece Sovyetler Birliği'nin son döneminde M.Gorbaçev ile Dışişleri Bakanı E.Şevarnadze, RF'nın ilk yıllarında ise Yeltsin ve Kozirev Avrupa – Atlantik toplumu oluşturulmasının hayalini kurmuşlardı. Onlara göre Rusya Federasyonu, ABD'nin dünya ölçeğinde oluşturmaya çalıştığı düzene boyun eğen bir dış politika sergilerse, Batı ile stratejik ortaklık yaparak sanayileşmiş ülkelerden ekonomik yardım elde edip ülkeyi modernleştirebileceklerini düşünüyorlardı.⁶¹ Nitekim SSCB'nin yıkılmasıyla sonuçlanan "yeniden yapılanma" süreci ilham kaynağını Batı düşünce geleneğinden ve ekonomik başarısından almıştır. Bu süreçte totaliter Sovyet ideolojisine karşı muhalefet düşüncesi demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisi anlayış ve arayışından beslenmiştir. Atlantikçilere/Batıcılara göre, yakın çevre Rusya için büyük bir yük ve onun modernleşme gayretleriyle büyük güç olması yolundaki bir engeldir. Rusya'nın kuzey gücü olması onun yakın çevre ve BDT'ye karşı sorumluluklar altına girmesine bağlıdır. 1990'ların ilk yıllarındaki yöneticiler RF'nın yakın çevresinde özel bir görev üstlenmesi, emperyal anlayışına geri dönüşü olarak algılanabileceğinden, RF'nın hem demokratikleşme hem de kalkınma politikalarında tıkanıklık oluşturacağı varsayılmıştır.⁶² Diğer taraftan bazı yazarlara göre Yeltsin'in başlangıçta yakın çevresine, Orta Asya'ya ağırlık vermemesi, Batı ile entegrasyon arayışı, Moskova'nın eski SSCB ülkelerinin dünya siyasetinde yeni oyuncu oldukları ve ister istemez siyasi ve ekonomik olarak RF'na bağımlılıklarının devam edeceği düşüncesinden kaynaklanmıştır.⁶³ Yukarıda ifade etmiş olduğumuz dış politika düşüncesinin sonucu olarak 1991'de Rusya Federasyonu Batılı ülkeleri öncelikli müttefikleri olarak tanımlayarak ekonomik ve siyasi kalkınmada Batılılaşma/Atlantikçilik akımını başlattı. RF küresel düzeyde yeni müttefikler edinmeye çalışıp, Batı ile ilişkilerinde güçlü bir duruş sergilemiş, Batının ekonomik yardımına ihtiyacının sürmesi dış politikasına Batının kaldıraç etkisi yapabileceğini gösterdi. RF'nın geçiş

⁶¹ Hannes Adomeit, "Russia as a Great Power in World Affairs: Images and Reality", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 71, No. 1. (Jan., 1995), p. 36

⁶²Yuriyi Şişkov, "Rassia i SNG: Neudavsiysya Brak Po Dogovoru" ("Rusya ve BDT: Anlaşmalı Nikahın Başarısızlığı"), **Pro et Contro Dergisi**, Cilt 6, No 1-2, Kış-Bahar, 2001, s. 92

⁶³ Kamalov, a.g.e., s. 119

döneminde ekonomik zayıflığı ve Batının ekonomik yardımına olan bağımlılığı, Rus siyasal elitin bağımsız dış politika izleme yeteneğini kısıtlamıştır. Bundan dolayı ekonominin düze çıkması için batılı finans kuruluşlarına ihtiyaç duyan Rusya, bu ülkeleri tedirgin edebilecek dış politika girişimlerinden titizlikle kaçınmıştır. Bu nedenledir ki Yeltsin, ülkeyi mevcut darboğazdan kurtarmak için iflas eden Sovyet ekonomisini dağıtmıştır ve RF pazar ekonomisini geliştirecek politikalar izlemeye başlamıştır. Bu dönemde ekonomiye uygulanan "şok terapi" yöntemi sonrasında Serbest Ticaret Kanunu kabul edilmiştir ve 70 yıl sonra ilk kez özel teşebbüs faaliyet serbestisi kanunlaşmıştır.⁶⁴ Planlı ekonomiden özel mülkiyet tabanlı piyasa ekonomisine geçişin en belirgin sonucu olarak insanların gelirleri arasındaki fark ve bunun sonucu olarak da yaşam standartları arasındaki mesafe giderek açılmaya başlamıştır. Nitekim dönemin RF'da 40 milyondan fazla Rus, yoksulluk sınırında yaşarken, ülke içinde varlıkları milyar dolarlarla ifade edilebilecek çok küçük bir zengin zümre ortaya çıkmıştır. Sonuçta Rusya'da 1991'den sonra ekonomik geçiş dönemini iyi şekilde değerlendiren ve üst düzey yöneticilerle çok iyi ilişkiler kuran "oligark"* diye adlandırılan bir toplumsal zümre ortaya çıkmıştır. B.Yeltsin rejimini destekleyen bu grup ülkedeki enerji, bankacılık ve medya gibi en önemli sektörleri ellerinde bulundurmaktaydılar.⁶⁵

Dönemin dış politikasına damgasını vuran Andrei Kozırev ise, Batıya karşı mesafeli durma düşüncesini terk edip, Batılı devletlerle özellikle de ABD ile ikili ya da çok yönlü ilişkiler geliştirmenin yollarını aramıştır. A.Kozırev'in dış politikadaki temel felsefesine göre, Rusya eski SSCB ülkelerini eşit ve bağımsız olarak algılamayı öğrenmeli ve tek taraflı güç kullanmak yerine Avrupa'daki uluslararası kuruluşların arabuluculuk rolüne güvenmelidir. İşte bu dış politika felsefesinin sonucu olarak 1992 yılında RF Batı yanlısı (Batıcı),

⁶⁴ Asem Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya**, Ankara, Vadi Yayınları, 2007, s. 65

* "Oligark" terimini Rusya'da ilk kez 2 Haziran 1995 yılında Oleg Baygo tarafından Vek gazetesinde yazılan "Portret oligarha i molodosti" (Oligarşi portresi ve gençlik) isimli makalede kullanmıştır.

⁶⁵ Sinan Oğan, **Rusya'da Siyaset ve Oligarşi**, Rusya Araştırmalar Dizisi, Ankara, ASAM Yayınları, s. 1-2

Avrupa merkezli bir dış politika izlemiş ve bu da Rus bürokratların Orta Asya'ya uzak durmasını sağlamıştır.⁶⁶

Başta A.Dugin olmak üzere, dönemin Neo-Avrasyacıları olarak tanımlanan ekol mensupları ise Gorbaçov döneminden itibaren Batı ile yakın ilişki kurma uğruna RF gerçekten çıkarlarını koruyabilecek bir dış politika izleyememiştir. Yeltsin-Gaydar-Kozirev'in etkisinde kalan Batıcıları/Atlantikçileri yakın çevresine ilgisiz kalmakla suçlamışlardır, bu durumun ülkenin güneyinde bir "güvenlik boşluğu" oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Neo-Avrasyacılar göre SSCB dağıldıktan sonra RF dış politika önceliğini yakın çevre cumhuriyetlerine vermelidir tezini savunmuşlardır.⁶⁷

RF içerisinde Yeltsin'e karşı muhalif etkin bir milliyetçi kitlenin güçlenerek yayılmaya başlaması, Yeltsin ve ekibinin 1992 yılının ikinci yarısından başlayarak dış politikadaki felsefesinin yavaşça değişmeye başladığına tanık olmaktadır. Nitekim Kozirev 1992 yılı Bahar ayında mülakat verdiği İzvestiya gazetesine şunları söylemiştir: "Rus ordusu gerekirse ülke dışında yaşayan etnik Rusları desteklemek için müdahaleyi bile göze alabilir".⁶⁸ Bu demeçte ülke dışında yaşayan etnik Ruslardan kasıt yakın çevre bölgelerinde (eski SSCB alanında) yaşayan Rus azınlıklardır. Kozirev'in bu yaklaşımı, 1992'nin ikinci yarısında iç ve dış politikada belirgenleşen değişikliğin bir parçasıydı. Sonuçta RF, SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya ülkelerine karşı yükümlülüklerinden kurtulmuş, ancak bu ülkeler üzerinde geçmişteki gibi siyasi ve ekonomik nüfuzunu sürdürmek istemiştir. Buna rağmen Yeltsin ve ekibi büyük ölçüde Sovyet stratejisinden vazgeçti. RF'nin diğer yakın çevre ülkelerindeki asker sayısını azalttı, ekonomik ve askeri mal varlığının Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan ve

⁶⁶Güngörmüş Gamze Kona, "Orta Asya'da Güç Mücadelesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 133, s. 179-180

⁶⁷Nurşin Güney, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", **Türkiye'nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Üzgel, Ankara, İmge Yayınları, 2002, s. 335

⁶⁸Konstantin Rogov, "Rossia i Sovremennii Mir" ("Rusya ve Modern Dünya"), **Voprosi İstorii**, 1994, №3, s. 37

Türkmenistan arasında bölünmesini sağladı. RF Azerbaycan'dan birliklerini çıkardı, buradaki donanmasını yine Hazar kıyısındaki Astrahan'a yerleştirdi.⁶⁹

Sonuç olarak, Rusya'nın 1991-93 yılları arasında yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlar içe dönük ve Batı ile yakın ilişki kuran bir dış politika stratejisi izlemesine neden olmuştur. Ancak büyük bir imparatorluğun ardılı olan RF'nin yakın çevresine ilgisiz tutumu Rus kamuoyunda büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1993 sonrası Rusya, SSCB'nin çöküşünden sonra Batı ile bütünleşmeyi tercih eden ve Moskova'ya mesafeli davranan Baltık devletleri dışında eski Sovyet Cumhuriyetleriyle, özellikle de Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişki kurmaya başlamıştır. Bu cumhuriyetlerin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılar Moskova'nın bölgedeki etkinliğini artırması için büyük bir fırsat sunmuştur. Nitekim 1993 sonrası, RF soyunduğu ağabey rolü ile bölge ülkelerinin sorunlarının çözümünde ilk başvuru kapısı olmaya başlamıştır. Bu ülkelerde var olan askeri üsleri ile elitlerle eski SSCB döneminden kalan bağlantılar Rusya'nın bölgedeki gücünü pekiştiren bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada, BDT'yi bir araç olarak kullanmak isteyen Moskova, bu örgütün askeri yönünü geliştirerek daha etkin olmayı amaçlamıştır.

Ekonomi alanında, Yeltsin'in yeni siyasal eliti Orta Asya ülkeleriyle de ekonomik alanda işbirliğini geliştirmeye pek istekli değillerdi. Örnek olarak Egor Gaydar başkanlığındaki hükümetin Orta Asya'ya yönelik izlediği politikayı gösterebiliriz. 1992-1993 yıllarında Orta Asya devletleri hâlâ Rus para birimi rubleyi kullanarak, merkez Moskova tarafından bölge devletlerine mali kaynak aktarılıyordu. Ancak Egor Gaydar başkanlığındaki hükümet en sıkıntılı dönemde Orta Asya devletlerine mali kaynakları durdurmuş ve bir an evvel kendi ulusal para birimlerine geçmeleri için baskı yapmış ve kendi çarelerine bakmaları gerektiğini söylemiştir. Zaten tarihe bakıldığı zaman Orta Asya devletlerinin hemen hemen hepsi 1993 yılından başlayarak kendi ulusal para birimlerine geçmeye başlamışlardı. Egor Gaydar başkanlığındaki

⁶⁹ Yasin Aslan, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara, Berikan Yayınları, 2005, s. 12

hükümetin Orta Asya'ya yönelik izlediği ekonomi politikası bölge devletlerini Rusya'dan uzaklaştırmış ve Orta Asya devletleri mali kaynak yatırımı için diğer güç merkezlerine başvurmak zorunda kalmıştır. Örneğin 1993 ve 1994 yıllarındaki Rusya'nın Orta Asya ülkelerine yönelik ticari ve ekonomik ilişkileri 1991 yılıyla kıyaslandığı zaman 10 kat düşmüş olduğunu fark edebiliriz. (Bkz. Tablo 1)

Tablo 1: 1991-1995 yıllarında Orta Asya Ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler

Yıllar	Ticaret ilişkilerinin parasal oranı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'ya ihracatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'dan ithalatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın bölgeye yaptığı ihracat ve ithalat arasındaki farkı (ABD doları mln.)
1991	59226	33785	25441	8344
1992	6360	5767	593	5174
1993	6750	4703	2047	2656
1994	6143	3771	2372	1399
1995	7679	4230	3449	781

Kaynak: Paramonov Vladimir, Stokov Aleksandr, "Torgovo-Ekonomičeskiye Otnoşeniya Mejdu Rossiei i Stranami Sentralnoi Azii: İstoria i Sovremennost" ("Rusya ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler: Tarihte ve Günümüzde), 21.09.2010, <http://www.ceasia.ru/ekonomika/torgovo-ekonomicheskie-otnosheniya-mezhdu-rossiei-i-stranami-tsentralnoy-azii-istoriya-i-sovremennost.html> (Son erişim 14.03.2012)

1990'lı yılların başında Rusya'nın ekonomik ve siyasi yönden Orta Asya devletlerinden uzaklaşması aynı zamanda BDT örgütünün işbirliğine dönük kurumsallaşmasının önünde en büyük engeli teşkil etmiştir. Bu bağlamda 1994 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev eski Sovyet devletlerini bir arada daha barışçıl olarak tutmak ve ekonomik sorunları daha koordineli şekilde çözmek için ulus-üstü bir nitelik taşıyan "Avrasya Birliğini" kurmayı önermiştir.⁷⁰ Ancak buna hiçbir eski Sovyet devleti

⁷⁰ Evgeni Kononoviç, "Evraziski Soyuz: Proekt, Parametrı, Perspektivı. İntegracionnoi İnisiyative Nursultana Nazarbayeva – 10 let" (Avrasya Birliği: Proje, Parametre, Geleceği. Nursultan Nazarbayev'in Entegrasyon Teklifine – 10 yıl), **Kazhstanskaya Pravda Gazetesi**, 27.03.2004

kulak asmamıştır. Bunun doğal sonucu olarak Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemde ekonomik istikrarı sağlamak bölge devletlerine zorluklara mal olmuştur.

2.2 1993-1996 Yıllarında Rusya Federasyonu'nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya

RF 1991-93 yılları arasında dış politikada aktif olarak hayata geçirdiği Batıcılık/Atlantikçilik anlayışının ABD/Batı ülkeleri nezdinde herhangi bir olumlu adımla desteklenmemesi ve Rusya'daki etkin milliyetçi kesimin sürekli iktidarı pasif politika yürütmekle eleştirmesi Yeltsin ve ekibini alternatif politikalar geliştirmeye itmiştir. Nitekim RF siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle 1993 yılına kadar izlediği içe kapalı politikayı terk etmiştir, 1993 yılında "Yakın çevre" (Near abroad/Blijniye zarubejye)⁷¹ stratejisini uygulamaya koymuştur. Rusya Federasyonu'nun 1993 yılından itibaren tekrar yakın çevreye yönelişinin temel nedenini sadece ülke içinden gelen tepkilere bağlamak gerçeklerle bağdaşmaz.

Genel hatlarıyla Moskova'nın yakın çevreye ilgisini yoğunlaştırmasının nedeni olarak bölgedeki boşluğun İran ile ABD destekli Türkiye Cumhuriyetinin doldurmaya başladığına yönelik endişesidir. Bu iki devletin Rusya'nın yakın çevresindeki devletlerle ilişkilerini geliştirmesi, Rus bürokratları tarafından hayati çıkar alanlarının kaybedilmeye başlandığı duygusunu yaratmıştır. Nitekim böyle bir duygu 1992 yılında RF Dış işleri bakanı A.Kozirev tarafından toplanan Rus Dış Politika Konseyine de yansımıştır. Konsey'de eski SSCB ülkeleriyle ilişki ve bağların yeniden güçlendirilerek ele alınması ve yakın çevrenin Rusya açısından hayati

⁷¹ Yakın çevre tabirini ilk kez Rusya Dış işleri bakanı Andrei Kozirev tarafından Aralık 1992'de AGİT toplantısında dile getirmiştir. A.Kozirev konuşmasında şunları dile getirmiştir: "Artık AGİT bizim iç işlerimize karışmaz, bundan böyle bildiğimizi yaparız, nükleer silah kullanırız. Bizim sınırlarımız dışında yaşayan 25 milyon etnik Rus'un haklarını korumaya kararlıyız. Bunlara dokunanlara müdahale ederiz". Daha fazla bilgi için bkz. Rotfeld A., **Evropa: Perehod k Bezopasnosti Novogo Tipa (Avrupa: Yeni Güvenlik Yapısına Geçiş)**, Moskova, Nauka Yayınları, 1999, s. 181-182

çıkarlarının bulunduğu alan olduğunun unutulmaması gerektiği teyit edilmiştir.⁷²

Rus jeopolitik yazarı Gadjiyev'e göre jeopolitik konumun vermiş olduğu ulusal kimlik kaygıları da yakın çevreye yönelişi tetiklemiştir. Rus siyasi elit geleneksel Rus emperyal kimliği ile yakın çevresini tarihsel toprak olarak algılamışlardır, eski SSCB topraklarını bir anlamda kendi yaşam alanları olarak görmüşlerdir. Ona göre Rusya açısından özellikle Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri yakın çevrenin mihenk taşlarını oluşturmaktadır. Yine yakın çevre jeopolitik stratejiye bağlı olarak Moskova işbirliğinde önceliği BDT ülkelerine ve BDT içinde kolektif güvenlik mekanizmalarının oluşturulmasına ve güçlendirilmesine vermiş ve BDT sınırlarını Rusya milli güvenlik sahası olarak açıklamıştır.⁷³

RF'nın yakın çevre bölgesine geri dönüşüne enerji faktörü de etkili olmuştur. Bu kapsamda hatırlanacağı üzere 20 Eylül 1994 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde "Asrın anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile genelde ABD hegemonyasını destekleyen devletlere ülke petrolünden paylar dağıtılmıştı. Örneğin, British Petroleum (İngiltere) %17,1267, Amoco (ABD) %17.01, Unocal (ABD) %11.0489, SOCAR (Azerbaycan) %10, Statoil (Norveç) %8.5633, Exxon (ABD) %8.0006, TPAU (Türkiye) %6.75, Pennzoil (ABD) %4.8175, ITOCHU (Japonya) %3.9205, Ramco (İngiltere) %2.0825, Delta (Suudi Arabistan) %1.68 oranında pay verilmişti.⁷⁴ Böylece Batılı petrol şirketleri bölgeye aktif olarak girerken, Çin'in artan enerji ihtiyacı ve bunu Orta Asya'dan karşılama arzusu ve Türkiye ile İran'ın ilk yıllardaki kültürel ve siyasi nüfuz alanı kurmadaki başarısızlığı bu coğrafyada enerji faktörünü öne çıkarmıştır.

RF yöneticilerinin zorunlu tercih olarak seçtikleri yakın çevre politikasının kabulünün en önemli nedenlerinden biri jeostratejiktir. Nitekim, 1991 sonrası Moskova'nın Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu Orta ve

⁷²Oya Akgönenç, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri ve Bunlar Üstündeki Etkin Faktörler", Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara, 1994, s. 18

⁷³ Kamaludin Gadjiyev., **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Mejdunarodniye Otnoşeniya Yayınları, 1998, s. 90-93

⁷⁴ Mustafa Aydın, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görülüyor", Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalogu Toplantısı, Ankara, 2003, s. 41-42

Doğu Avrupa'daki etkinlik alanını kaybetmesinin ardından, eski SSCB cumhuriyetlerindeki etkinliğinin azalması ve ardından Baltık denizindeki etkinliğini kaybetmesi Rusya'yı acilen bölgesinde hakim ülke olmaya itmiştir. Ayrıca, Ukrayna'nın bağımsızlığıyla Karadenizde, Kafkas ülkelerinin ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla Hazar havzasında etkisini ve gücünü kaybetmiştir. Rusya Federasyonu, eski emperyal yaklaşımını yeniden harekete geçirerek, arka bahçesine hızla yönelme gayreti sarf etmiştir.⁷⁵

Böylece RF'nin yakın çevre politikasının temelleri 1992 sonunda ülkenin dış politika öncelikleri yeniden tanımlanırken "Rusya Federasyonu dış politika doktrini"* çerçevesinde belirlenmiştir ve şu hususları içermiştir:

- BDT çerçevesi içinde ve esas olarak ikili ilişkiler temelinde olmak üzere bağımsızlığını yeni kazanmış devletler ile siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğinin derinleştirilmesi;
- Bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin alt yapısını genişletme ve güçlendirme;
- Bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerin her biri ile Rus vatandaşlarının haklarının korunması konusunda özel anlaşmaların yapılması;
- BDT sınırlarının müşterek korunmasını sağlamak.⁷⁶

Böylece 1993 yılından itibaren RF bölgede etkin aktör olma hedefini taşıyan yakın çevre stratejisini uygulamaya koymuştur ve bu stratejiyi iki yönlü olarak hayata geçirmeye çalışmıştır. Bunlar cumhuriyetler ile doğrudan ikili ilişkiler çerçevesinde ve BDT örgütü bünyesinde münasebetleri

⁷⁵ Güney, **a.g.e.**, s. 334

* 1992 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu dış politika doktrini çerçevesinde tanımlanan yakın çevre politikası, Rusya Federasyonun geçmişten gelen emperyal kimliğinin yeniden canlanma girişimidir. Böylece Primakov gibi devlet adamlarının önerileri kapsamında şekillenen Rusya'nın yakın çevre politikası Moskova'nın Batıcı/Atlantikçi görüşlerden adım adım ayrılarak, neo emperyal eylemleri içeren dış politika anlayışını gündeme getirmiştir. Nitekim, 23 Nisan 1993 tarihli "RF Dış politika doktrini", Kasım 1993 yılında yayınlanan "RF Savunma doktrini" yakın çevreye dayalı dış politikanın kesin hatlarını belirlemiştir.

⁷⁶Okta Tanrısever, "Rusya Federasyonun Orta Asya – Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrininin İflası", der. Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya**, Ankara, Nobel Yayınları, 2010, s. 45

geliştirmiştir.⁷⁷ Baltık ülkeleri ise yüzünü tamamen Batıya çevirdiler ve onların üzerinde etkin bir Batı desteği vardı. Jeopolitik anlamda asıl boşluk Kafkasya ve Orta Asya alanında yaşanmaktaydı. Bu boşluğu doldurmaya talip olan devletlerin safında ABD, AB, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Türkiye, İran, Hindistan başlıca aktörler sıfatında ortaya çıkmıştır. Ancak RF açısından bölgede asıl rakip ABD olmuştur. Her şeyden önce ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemin galibi olarak, dünyayı kendi çıkarlarına göre yeniden düzenlemeye başlamıştır ve "Yeni dünya düzeninde" Rusya'yı Avrasya bölgesinde kendi çıkarlarına/güvenliğine zarar vermeyecek şekilde biçimlendirmek istemiştir. Bölgedeki güç mücadelesi gündeme 19. yüzyılda yaşanan "Büyük Oyun" akla getirmiştir. "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılan güç çekişmesinin temelinde dünya adasına hakimiyet vardı.⁷⁸

Diğer taraftan RF yakın çevresindeki gelişmeleri doğrudan ülkenin ulusal güvenliğiyle bağlantılı geliştirmiştir. Rusya bölgedeki boşluğu farklı devletlerin dolduracağı ve ulusal güvenliğe olumsuz etkileyeceği endişesinden dolayı, BDT bünyesinde 15 Mayıs 1992 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma 2003 yılında örgüte bürünerek, "Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü" olarak hayatini devam ettirecektir.

Genel anlamda RF'nın yakın çevreye ve özellikle de Orta Asya'ya yeniden yönelişinde ekonomik ve siyasi çıkarlar kadar, yayılmayı teşvik eden emperyal kişilik de etkili olmuştur. Nartov'un ifadesi ile yakın çevre Rus dış politikasında Rusya'nın gücünü ve zafer ümitlerini her zaman diri tutabilecek bir bölgedir. Yakın çevre bugüne kadar Avrupa'da gücünü kaybeden Rusya'nın Avrupa dışında ama en az Avrupalı ülkeler kadar güçlü bir devlet olduğunu kanıtlayabileceği bir jeopolitik bölge olmuştur.⁷⁹

Bu görüşler doğrultusunda Rus siyasal elitin 1993 yılında yakın çevre politikası çerçevesinde düzenlediği Orta Asya politikası şu temel niteliklere sahipti:

⁷⁷ Hekimoğlu, a.g.e., s. 136

⁷⁸ Erol, a.g.m., s. 9-13

⁷⁹ Nartov, a.g.e., s. 163

- Rusya BDT'nin devam etmesinden yanaydı. Çünkü BDT'yi ulusal güvenlik için bir çeşit güvenlik şemsiyesi olarak kabul etmekteydi. Bunun yanı sıra Rus bürokratlar da bu topluluk vasıtasıyla eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde otorite kurabileceklerini düşünmektedirler;

- Yeni Rus savunma doktrini Orta Asya topraklarının Rusya'nın menfaatleri için hayati öneme sahip olduğunu ve Orta Asya cumhuriyetlerinin kendisi ile Türkiye, İran, Afganistan ve Çin sınırının büyük bir kısmı arasında bir tampon vazifesi gördüğünü düşünmektedirler. Bu nedenlerle, Rusya Orta Asya cumhuriyetlerinde barış ve istikrarın tesisi ve sürekliliğinin gayet büyük bir önem arz ettiğini sıklıkla vurguluyor. Bölgedeki barış ve istikrarın devamı için Orta Asya cumhuriyetlerine siyasi, ekonomik ve askeri yardımda bulunmaya hazır olduğunu belirtmiştir;

- Rusya kendi desteği olmaksızın Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomik ve sosyal açılardan zor durumda kalacaklarını öne sürerek Orta Asya Cumhuriyetlerini kendine mecbur bırakmak için Sovyetler Birliği döneminde kurulmuş olan tüm ikili ilişkilerin devam etmesi için uğraşmıştır;

- Rus siyasal eliti kaynağı hangi ülke olursa olsun olası bir İslami köktendinci hareketin Orta Asya bölgesine sızma ihtimalinin öncelikle Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Rus azınlığı, daha sonraları ise RF'da yaşayan Müslüman topluluğu tehdit edeceği endişesiyle Orta Asya bölgesinde ortaya çıkabilecek İslami köktendinci hareketleri engellemeyi amaçlamıştır;

- Rusya Orta Asya bölgesini yakın çevre politikasının bir parçası ve Sovyet sonrası düzenin doğal bir coğrafi uzantısı olarak düşündüğü için herhangi bir devletin Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde egemenlik kurmasına hatta etkisini artırmasına dahi karşı çıkarak, bölgede kendi etkinliğini artırmanın yollarını aramıştır;

- Ruslar giderek artan bir biçimde Sovyet sonrası Avrasya jeopolitiğinin kendilerine çok az bir seçenek bıraktığını bu nedenle ya RF'nın kendisinin kendi dış jeopolitik alanını şekillendirip stabilize edeceğini ya da yakın çevresindeki göç hareketleri, siyasi huzursuzluk, sosyal düzensizlik,

bölgesel çatışmalar türünden olumsuz gelişmelerin Rusya'nın geleceğini tayin edeceğini düşünmektedirler. Bu görüşü dikkate alan Rus yetkililer Orta Asya bölgesinde Rusya'nın barış koruyucu görevini eksiksiz uygulaması için çaba harcamaktadırlar. Bu çaba kapsamında Rusya, Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT) gibi uluslararası kuruluşların Orta Asya bölgesinde barış ve istikrarın korunması için üstlendikleri görevi göz ardı etmese de adı geçen bölgeyi bu türden kuruluşlara tamamen teslim etmenin akılcı olmadığını düşünmüştür;

- SSCB'nin dağılmasının ardından pek çok Rus eski Sovyet topraklarında kurulan yeni bağımsız devletlerde yaşamaya başlamışlardır. Orta Asya Cumhuriyetlerinde de pek çok Rus bulunmaktadır. 1990'lı yıllarda Rus kökenli nüfus Kazakistan toplam nüfusunun %36'sından fazlasını, Kırgızistan toplam nüfusunun %20'sini, Türkmenistan toplam nüfusunun %9'unu ve Özbekistan toplam nüfusunun %8'ini oluşturmaktadır. Rus hükümetinin kendi sınırları dışında yaşayan Rusları barındırmak ve istihdam etmek için yeterli ekonomik kaynaklara sahip olmamasından dolayı Rus yetkililer bu cumhuriyetlerde yaşayan Rusların Rusya'ya göç etmesini engelleme gereksinimi duymuşlardır. Bu olası göç dalgasını engellemek için Rus yetkililer kendi sınırları dışında yaşayan Rus kökenli nüfusun ekonomik, sosyal ve siyasal güvenliğini korumayı amaçlamıştır.⁸⁰

RF'nin 1993 sonrası politikası uluslararası güçlerin, büyük ölçüde de ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin boyutuna göre şekillenmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Orta Asya, ABD başta olmak üzere tüm büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. ABD yönetimi 1991-93 yılları arasında bölge ile ilişkilerini RF'ni rahatsız etmeyecek düzeyde ekonomik ilişkilerle sınırlandırmıştır. RF ise ekonomik sorunlarını çözmek için yardım aldığı Batılı finans kuruluşlarının tepkisini çekmemek için, bölge ülkelerini eski arka bahçesi olarak değil de yakın ilişkiler içinde bulunduğu müttefikleri olarak gördüğünü belirtmekten kaçınmamıştır. Buna karşın dönemin ABD Başkanı

⁸⁰ E. Bajonov, "Evolýusia Rossiskoi Vneşnei Politiki v 90-e Godı" (90'lı Yıllarda Rusya'nın Dış Politika Evrimi), *Diplomatiçeski Vestnik*, 1997, №2, s. 21

George Bush ise 25 Aralık 1991'de yayınladığı bildiride ABD'nin özgür, bağımsız ve demokratik Rusya'yı ve SSCB'nin yerini alan BDT'yi tanıdığını, her ikisinin de uluslararası arenada yerlerini almasından dolayı hoşnutluk duyduğunu açıklamıştır. 1993 yılında ise ABD'nin bölgeye sadece ekonomik değil, siyasi ve askeri nüfuz elde etmeye yönelik çabalar ile Rusya Federasyonu'nun yakın çevre doktrini çerçevesinde eski SSCB ülkeleriyle daha yakın ilişkiye girme isteğinin tesadüf olmadığı ortadadır.⁸¹

Sonuç olarak, 1990'ların başlarında büyük ölçüde Yeltsin – Kozırev ikilisi tarafından şekillenen Rusya'nın Orta Asya politikası 1999 yılına gelindiğinde büyük değişime uğramıştır. Kozırev'in Ağustos 1992'de "Rusya'nın emperyalist bir politika izlemesi sonumuzu getirir" şeklindeki sözleri iki yılda tamamen değişime uğramıştır ve Mayıs 1994 yılında eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya ile bütünleşmesini bir zorunluluk olarak gördüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde, 8 Ekim 1993 yılında İzvestiya gazetesine verdiği demeçte Kozırev, Kafkas ötesi ve Orta Asya'daki eski Sovyet topraklarını ABD'nin Latin Amerikaya uyguladığı Monroe Doktrinine benzer şekilde yakın çevre diye adlandırmıştır ve bu yakın çevrede ya da Rus arka bahçesinde kurulan bağımsız devletlerde ortaya çıkan etnik çatışmalar nedeniyle Rusya'nın yakından ilgilendiğini, gerekirse askeri müdahale hakkı olduğunu beyan etmiştir. Kozırev daha da ileri giderek Rusya'nın bu bölgeye müdahale ederek jandarma rolü üstlenmesine BM'nin onay vermesini ve desteklemesini istemiştir.⁸² Böylece RF, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanda uygulamaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenine karşı en büyük tepkiyi, eski SSCB ülkelerine karşı uyguladığı bu yeni strateji ile göstermiştir.

⁸¹ Amin Saikal, **"Russia and Central Asia: Russia in Search of its Future"**, Cambridge University Press, London, 1995, p. 142-145

⁸² Bajanov, **a.g.m.**, s. 23- 25

2.3 1996-2000 Yıllarında Rusya Federasyonu'nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya

1990'lı yılların ikinci yarısından başlayarak o ana kadar izlenen dış politika konsepti gözden geçirilmiş ve dış politikaya eleştirel tavır sergilenerek, dış politikayı derin uykudan uyandırma girişimleri başlamıştır. Rusya'nın bu tür dış politikaya gitmesinin temel nedeni 1996'da Dış İşleri Bakanlığına milliyetçi Evgeni Primakov'un gelmesiyle özdeşleştirmek gerekir. 1996 yılında Evgeni Primakov dış politika konseptini gözden geçirerek, birçok değişiklik yapmış ve Rusya'nın eskisi gibi bölge sorunlarını çözen merkez olacağını dile getirmiştir.⁸³ Primakov, akademik hayatında Orientalizm üzerine çalışan bir şahıs olarak, aktif siyasete girdiğinde bu yöntemi kullanmış ve 19. yüzyıldan bugüne kadar Rus entellektüellerinin savundukları gibi, Rusya'yı Batılı olarak göstermeye çalışmamış, tam aksine, bahsedilen bu yöntem vasıtasıyla Rusya'nın Batı ile arasındaki gerginlikleri anlamaya çalışmıştır. Primakov, Orientalizm çerçevesinde, RF'nın yakın çevresiyle olan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Primakov, emperyalist Batının "asimetrik bağımsızlık" vasıtasıyla post-kolonyal Doğuyu nasıl kontrol etmeye çalıştığını tarif eder ve Rusya'nın Doğu'yu koruyucu bir misyona sahip olduğunu vurgular. Primakov'a göre, komünist rejimin yıkılmasından sonra, günümüzde RF, eskiden beri baskı altında tutulan Doğu içerisinde yer almaya başlamıştır.⁸⁴

Dolayısıyla milliyetçi Evgeni Primakov'un 1996-1998 yılları arasında Dış İşleri Bakanlığı yapması ve 1998-1999 yılları arasında Başbakanlık görevini ifa etmesi sonucu Rus dış politikasının genelde uluslararası ilişkilerde, özelde ise Orta Asya bölgesine olan ilgisinin tamamen değişmesini beraberinde getirmiştir. Zaten Evgeni Primakov tüm devlet memurluğu

⁸³ Vladimir Paramonov, Aleksandr Stokov, "Rossia i Kitai v Sentralnoi Azii: İstoriya, Sostoyaniye i Perspektivi Otnoşeni v Sferah Politiki, Bezopasnosti i Ekonomiki" ("Rusya ve Çin Orta Asya'da: Güvenlik, Ekonomi ve Siyaset Alanındaki İlişkilerin Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekteki Seyri"), 22.03.2011, <http://ceasia.ru/politika/rossiya-i-kitay-v-tsentralnoy-azii-istoriya-sostoyaniye-i-perspektivi-otnoşeniy-v-sferach-politiki-bezopasnosti-i-ekonomiki-2.html> (Son erişim 24.03.2012)

⁸⁴ Andrei Fedoroc, "New Pragmatism of Russia's Foreign Policy", International Affairs: A Russian Journal, Sayı 5, 1999, s. 51

boyunca RF'nın Avrasya'da bağımsız güç olması gerektiğini ve Avrasya'dan ABD'yi çıkarmak için Rusya-Çin-Hindistan üçlüsü arasında bir ortak pakt kurulmasını savunan devlet adamı şeklinde tanınmıştır. Bundan dolayı tüm siyaset bilimciler ve jeopolitik analizcileri Evgeni Primakov'un iktidara gelişini Rusya'nın derin uykudan uyandığı anlamında yorumlamaya çalışmışlardır. Evgeni Primakov'un yazmış olduğu makaleleri de gözden geçirildiği zaman Rusya'nın bölgede daha fazla etkiye (nüfuza) sahip olması gerektiği vurgusunun yapıldığını gözlemlemek mümkündür. Örneğin yazmış olduğu bir makalede şu ifadeyi kullanır: "Batı ülkeleri ve NATO Rusya'nın eski Sovyet alanındaki istikrarsızlıkları çözmesi için daha faal girişimlerde bulunmasını istemiyorlar. Çünkü Rusya bölgesel sorunlarla daha fazla ilgilenecek olursa, eski Sovyet devletleri tekrar Rusya'ya bağlanacaklardır. Bu durumdan bölgede nüfuzunu genişletmek isteyen Batı ve NATO (ABD) hoşnut olmayacaklardır".⁸⁵

Dış politikada beliren "Primakov doktrini" diyebileceğimiz bu felsefe kısa zamanda Rusya'nın bölgeye izlediği politikasında kendisini aksettirmiştir. Primakov döneminden başlayan dış politika canlanmasıyla RF, Orta Asya ile daha sıkı işbirliğine gitmiş ve özellikle güvenlik ve ekonomi alanında Orta Asya devletleri Rusya merkezine doğru çekilmeye çalışılmıştır.

Güvenlik alanında: 1990'lı yılların ikinci yarısından başlayarak Rusya'da Orta Asya'daki istikrarsızlığın kendi ulusal güvenliğine olumsuz etkileyebileceği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle bölgede güçlenmekte olan köktendincilik girişimleri Rusya'yı tedirgin etmiştir. Çünkü Afganistan'da köktendinci grupların etkileri artmış ve bu etki Rusya'ya jeopolitik açıdan daha yakın olan coğrafya Orta Asya'ya sıçramaya başlamıştır. Özellikle Tacikistan'daki bitmek bilmeyen iç savaştan çok tedirginlik yaşamıştır. Bu bağlamda güvenlik açısından Tacikistan'daki istikrarı sağlamak için RF İran'la daha sıkı işbirliğine gitmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Evgeni Primakov, "S Kem Drujit Rossii?" ("Rusya Kiminle Dost Olmalı?"), 21.05.2006, http://gazeta.aif.ru/online/aif/1312/03_01 (Son erişim 22.03.2012)

⁸⁶ Yakov Plyas, "Teoriya i Praktika Vneşnei Politiki Sovremennoi Rossii" ("Çağdaş Rusya Dış Politikasının Teorisi ve Uygulaması"), *Nezavisimaya Gazeta*, 29 Nisan 1997

Ekonomi alanında: RF 1990'lı yılın ikinci yarısından itibaren de Orta Asya devletleriyle olan ekonomik ilişkilerini belli bir düzene çekemedi, aksine ilk yıllara göre daha da düşmesine neden oldu. Örneğin 1996-1999 yılları arasında Rusya ve Orta Asya devletleri arasındaki ticari ilişkiler 7,2 milyon dolardan 3,7 milyon dolara kadar gerilemiştir. (Bkz. Tablo 2)

**Tablo 2: Orta Asya ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler
(1996-1999)**

Yıllar	Ticaret ilişkilerinin parasal oranı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'ya ihracatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'dan ithalatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın bölgeye yaptığı ihracat ve ithalat arasındaki farkı (ABD doları mln.)
1996	7244	3920	3324	596
1997	6833	3402	3431	-29
1998	5411	3165	2246	919
1999	3695	1903	1792	111

Kaynak: Paramonov Vladimir, Stokov Aleksandr, "Torgovo-Ekonomičeskiye Otnoşeniya Mejdú Rossiei i Stranami Sentralnoi Azii: İstoria i Sovremennost" ("Rusya ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler: Tarihte ve Günümüzde), 21.09.2010, <http://www.ceasia.ru/ekonomika/torgovo-ekonomicheskie-otnosheniya-mezhdu-rossiey-i-stranami-tsentralnoy-azii-istoriya-i-sovremennost.html> (Son erişim 02.04.2012)

1990'lı yılların ikinci yarısından başlayarak Rusya daha çok o ana kadar yapılan ekonomik hataları düzeltmekle meşgul olmuştur. Dolayısıyla ekonomik açıdan Orta Asya'ya yeteri kadar dikkatini vermemiştir. Ancak bu dönemin ekonomik özelliği RF'nın bölgedeki petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına ihracatını kendi toprakları üzerinden yapılması için baskı uygulamasıdır. Örneğin Kazakistan petrollerinin ve Türkmen gazının Rusya topraklarından geçmesini sağlayan antlaşmalar bu dönemde imzalanmıştır. Dolayısıyla Rusya kendi sınırından geçmeyen petrol ve gaz boru hatlarının ortaya çıkmasını her türlü yöntemle önlemeye çalışmıştır. Ayrıca Rusya kendi

topraklarından geçen petrol ve gaz boru hatlarını da bölge devletlerine karşı bir koz olarak kullanmış, istediğini yapmayan bölge devletlerine gerektiği zaman gaz ve petrol akışını durdurmuştur. Rusya'nın bu şekilde davranışı Orta Asya devletlerinin soğumasına ve güven kaybına neden olmuş, hassas dengeye dayalı dış politikanın Orta Asya devletleri için en iyi seçenek olduğunu bir kere daha gözler önüne sermiştir. Bu dönemden başlayarak bölge devletlerinin hemen-hemen tamamı çok yönlü dış politikayı resmen uygulamaya koymuşlardır.

Genel olarak, "eklektik bir çıkarlar dengesi" yaklaşımını ileri süren Primakov, 1856 yılında Çar II. Aleksandr'ın Dış işleri bakanlığını yapmış olan Prens Gorçakov'un dış politik stratejilerine büyük ölçüde değer vermiştir ve Gorçakov'inkine benzer mantığı içeren "Primakov Doktrini" olarak isimlendirilen Rus dış politika stratejisini şu şekilde tespit etmiştir:⁸⁷

- Zayıf Rusya, uluslararası arenadan çekilmemeli, aksine daha aktif bir dış politika izlemelidir;
- Rusya, tek yönlü dış politikalardan kaçınmalı ve çok taraflı diplomasiye önem vermelidir;
- Dış politika alanındaki tecrübelerini, özel jeopolitik konumunu, nükleer gücünü, askeri üretimini, BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliğini, buradaki veto hakkını ve gittikçe de artan ekonomik olanaklarını kullanarak dünya politikasında önemli roller oynayabilir;
- ABD'nin dünya hakimiyeti kurmasından endişelenen ülkeler ile işbirliği yapılmalı ve bu endişeler Rusya'nın avantajına olacak şekilde kullanılmalıdır;
- Dünya arenasında "sürekli düşmanlar yoktur, sürekli ulusal çıkarlar bulunmaktadır". Günümüz şartlarına uygun olarak dış ilişkilerde bir "rasyonel pragmatizm" uygulanmalıdır. Sürekli dost – sürekli düşman diye bir ayırıma gidilmemelidir, romantizmden uzaklaşılmalı, altından kalkılamayacak bir duygusallığa kapılmamalıdır. Bu kapsamda Çin, Hindistan, İran vb. ülkelerle de "yapıcı ortaklıklar" kurulmalıdır.

⁸⁷ Flemming Splidsboel-Hansen, "Past and Future Meet: Aleksandr Gorçakov and Russian Foreign Policy", *Europe – Asia Studies*, Cilt:54, Sayı:3, 2002, s. 377-380

"Primakov doktrinini" detaylı inceleyen A.Dugin, Primakov'u açıkça Avrasyacı olarak değerlendirmiştir. Primakov, Dugin'in gözünde, ülke içinde "solcu" ekonomik politikalar uygulayarak, Arab devletlerine yardımlarda bulunarak Doğu'ya yönelmiştir, Sırbistan gibi devletlere yardım ederek, eski Sovyet coğrafyasında entegrasyonu güçlendirmeye çalışmıştır.⁸⁸ Ancak Primakov, Avrasyacı ekole asla dahil olmadığını dile getirmiştir, bundan dolayı analizcilerin büyük bir kısmı Primakov'u Doğulu felsefesinden dolayı Asyacılık ekolünün mensubu olduğunu dile getirmişlerdir.

2.4. 2000 Sonrası Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre"

Politikası ve Orta Asya

2000 yılında Rusya'da iktidarın başına Vladimir Putin'in gelmesiyle iç ve dış politika köklü olarak değişmiştir. İç politikada oligarşi düzeni yıkılarak yerini daha düzenli bir merkeze bağlı otoriter yapıya bırakmış, dış politikada ise Avrasya'da yeniden tüm sorunları çözebilecek merkez konuma yükselmek için aktif bir dış politika izlenmiştir. 2008 yılında Putin'in başkanlıktan geri çekilerek halefi Dmitri Medvedev'in gelmesi hiçbir şeyi değiştirmemiş, Rusya'nın dış politikadaki konumu daha yayılmacı bir yapı sergilemiştir.

Genel anlamıyla 2000 sonrası RF dış politikası V.Putin'in dünyayı algılayışı ve vizyonu çerçevesinde gelişmiştir. Putin vatansever bir Rus genci olarak yetişti ve Rus milliyetçisi olarak büyüdü. Putin'in motifleri ve vizyonu Sovyet geçmişinin yanı sıra Rusların Sovyet öncesi geçmişinden ve Batı Avrupa aydınlanmasından esinlenmiştir. Nitekim, Kamalov'a göre Putin kendisine Büyük Petro'yu örnek aldı. Petro Rusya'yı Avrupa'ya açarken Putin de Rusya'ya dünyada yeni bir imaj kazandırmıştı. İki liderin bir diğer ortak özelliği ise Türk halklarına uyguladıkları politikalar olmuştu. Petro, Türk halklarına yeni vergiler getirmiş, Türkler arasında Ortodoksluğu yayma politikası izlemiştir. Böylece "yok edici", "sindirici" lider adını almıştır. Putin ise

⁸⁸ Viktor Zamyatin, "Eurasionism and Its Price", **The Day**, Sayı:16, Mayıs, 2002

Türk halklarının haklarını kısıtlamış, Yeltsin döneminde başlatılan “alabileceğin kadar özgürlük” politikasını sona erdirmiştir.⁸⁹

Putin doğal büyüklüğü çerçevesinde yeniden restore edilen güçlü ve birleşik bir Rusya isteyen milliyetçilerin dilini kullanmaktadır. Aynı zamanda Batıcı fikirlere yatkın olan Putin Büyük Petro'nun benzeri gibi görülmektedir. Petro sıklıkla ziyaret ettiği Avrupa'da edindiği yeni bilgileri ve teknolojileri ülkesine getirmiş, güçlü bir devlet ve ordu kurarak Rusya'yı modernleştirmiş, ülkesinin sınırlarını koruyup genişletmiştir. Petro gerek Saray çevresinden gerekse Boyarlar arasından Rusya vizyonuna muhalefet edenleri acımasızca bastırmıştır. Putin de benzer şekilde Ağustos 1999'da Başbakan olunca sık sık yurtdışı gezilere çıkıp, Moskova'da dünya liderlerini ağırlamış, Rusya'nın Batılı ekonomik fikirlerini benimseyerek güçleneceğine inanmıştır.⁹⁰

Temelde Putin olsun veya Medvedev olsun her ikisinin izlemiş olduğu dış politikalarının temel felsefesinin alt yapısını Evgeni Primakov atmıştır. Yani Evgeni Primakov'un Rusya'yı Avrasya bölgesinde güçlendirmek için geliştirdiği teorik fikirlerinin pratiğe uygulayan Putin ve Medvedev olmuştur. Putin ve Medvedev arasındaki temel fark ilki hiç taviz vermeden dış politikayı uygularken, ikincisi biraz daha tavizkâr ve dolaylı yollarla dış politika amaçlarına ulaşmadan yana, ama her ikisinin ortak yanı RF'yı Avrasya'da güçlendirmek ve çok kutuplu dünya düzeni oluşturmaktır. Putin ülkesinin dış politikadaki konumunu güçlendirmek için ülke içi tüm kaynakları bir elde toplamaya çalışmış ve ilk işi ülkeyi yıllarca sömüren oligarkları sınır dışı ederek etkisiz hale getirmiştir. Bu amaca ulaşan Putin, dış devletlerin Rusya'nın iç işlerine karışmasını önlemek için ülkesinin tüm dış borçlarını ödemiş ve daha bağımsız bir dış politika izlemeye başlamıştır. Diğer taraftan dünya ekonomisinin istikrarlı seyir izleyerek, özellikle petrol fiyatlarının yükselmesi Putin'in elini kolaylaştırmış, bölgesel devletlere borç (kredi) dağıtarak kendisine bağımlı kılmaya çalışmıştır. Yani Putin'in iktidara gelmesiyle RF toparlanmaya başlamış ve eski Sovyet alanındaki etkisi

⁸⁹ Kamalov, a.g.e., s. 117

⁹⁰ Catherine Danks, **Russian Politics and Society: An Introduction**, Essex, Pearson Education Limited, 2001, s. 321

hissedilmeye başlanmıştır. Kısacası siyaset bilimcilerin çoğu Putin dönemini “sözden eyleme geçen dönem” olarak yorumlarlar.

Bu dönemin en önemli özelliği RF'nın Orta Asya bölgesine daha fazla ilgi duymaya başlaması ve hatta bölge ülkelerini kendi hizasına çekmeyi başarmasıdır. Durağan konumda olan örgütler yeniden canlandırılmış, hatta "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün" canlanışını bölgesel NATO'nun ortaya çıkmasıyla özdeşleştirmişlerdir.

Orta Asya devletleriyle ilişkilerin kurumsallaştırılması: Putin iktidara gelir gelmez Orta Asya devletleriyle ilişkileri belli bir sisteme dayatan kurumlaşmasının temellerini atmıştır. Özellikle eski Sovyet devletlerini birbirlerine kenetleyen yeni örgütlerin kurulmasına (Avrasya Ekonomik Topluluğu vs.) ön ayak olmuş ve eskilerini canlandırma siyasetini izlemiştir (KGAÖ, BDT). Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) diğer örgütlere göre bölge devletlerini daha fazla kenetleyen enstitü yapısına sahip olmuştur. 2002 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana'da kurulan örgüt genişleyerek, 2003 yılında BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsünü almış ve beklenmedik şekilde 2006 yılında örgüte Özbekistan üye olmuştur. Birçok siyaset bilimci örgütün evrimleşme aşamasında olduğunu, gelecekte bölgesel devletleri birbirlerine daha fazla kenetleyen en önemli entegrasyon kurumu olacağını dile getirirler.

Avrasya Ekonomik Topluluğu 29 Mart 1996'da Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan arasında oluşturulan "Dörtlü Gümrük Birliğinin" 1999'da Tacikistan'ın da dâhil olması ile 12 Ekim 2000'de beş üyeli olarak AET'ye dönüştürülmesi sonucu kurulmuştur. Ermenistan, Ukrayna ve Moldova ise örgüte gözlemci olarak katılmışlardır. 25 Ocak 2006 yılında örgüte Özbekistan'da üye olarak kabul edilmiştir.* AET'nin temel amacı üye ülkeler arasında ihracat ve ithalat ilkelerinin standardizasyonu ve ortak

* Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov, ilk kurulduğunda "Avrasya ekonomik topluluğunu" ölü doğmuş bebek olarak nitelendirmiş ve serbest ticaret bölgeleri kurmayı erteleyen BDT ülkelerinin doğrudan ekonomik topluluğa geçişinin mümkün olmayacağını ifade etmişti. Ancak Andican olayları sonrası yaşanan gelişmeler sonucu 25 Ocak 2006 tarihinde Özbekistan'da "Avrasya ekonomik topluluğuna" dâhil olmuştur. Böylece örgütün üye sayısı bu şekilde altıya yükselmiştir. Yani kısacası Özbekistan ekonomik nedenlerden çok, siyasi nedenlerden dolayı bu örgüte katılma kararı almıştır.

pazarın kurulması doğrultusunda çalışmaktadır.⁹¹ Örgütün yapısı ve karar alma mekanizması BDT'nin işlemeyen yönlerinden ders çıkarılarak daha etkin bir şekilde oluşturulmuştur. AET'ye, BDT'den karar alma ve uygulama konusunda ayrılmaktadır. AET'de kararlar konsensüs ile alınmaktadır ve tüm üyeler için bağlayıcılık taşımaktadır. Taraflar kabul edilen belgelerin yürürlüğe sokulması için gerekli milli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Aksi takdirde üyelikten çıkarılmaya kadar giden yaptırımlar söz konusudur ve bunu takip eden kontrol organları da bulunmaktadır. AET'nin BDT'den farklı bir diğer yönü ise, ortada üzerinde uzlaşmış somut bir hedefin bulunmasıdır. Üyeler, Gümrük Birliği (GM) ve Tek Ekonomik Sahanın (TES) oluşturulması konusunda ortak hedefe sahiptir. RF, Orta Asya pazarlarında büyük ölçüde yitirdiği rekabet gücünü bu yapının kendisine sağladığı ayrıcalıklar sayesinde artırmayı hedeflemiştir.⁹²

RF yakın çevre ülkeleriyle ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2003 yılında yeni girişimlere başvurmuştur. Rusya'nın 2003 yılında yanına Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı alarak TES kurma projesini uygulamaya girilerek AET çalışmalarını bir süre geri plana itmiştir. Ancak Ukrayna'da 2004 yılı sonunda gerçekleşen "Turuncu Devrim" sonucu iş başına gelen yeni yönetim, "Tek Ekonomik Saha" projesinden desteğini çekince, Rusya yeniden AET üzerine eğilmiştir. "Orta Asya İşbirliği Örgütünün" 2005 yılı sonunda "Avrasya Ekonomik Topluluğu" ile birleşmesi ve 25 Ocak 2006 yılında Özbekistan'ın AET'ye üye olması örgüt çalışmalarına hız verilmesi olarak değerlendirilebileceği gibi, örgütün Orta Asya niteliğinin ağırlık kazanması olarak da yorumlanabilir.* Tüm bu

⁹¹ "İstoria Evraziskogo Ekonomičeskogo Soobşestva" ("Avrasya Ekonomik Topluluğun Tarihi"), 12.11.2000, <http://www.evrazes.com/about/history> (Son erişim 22.03.2012)

⁹² Örgüte ilişkin daha fazla bilgi resmi internet sitesinden elde edilebilir. Bkz. <http://www.evrazes.com/>

* Diğer taraftan Orta Asya bölgesinde farklı isimler altında başarısız entegrasyon girişimlerinin meydana geldiğini de vurgulamamız gerekir. Bunlardan ilki 1994 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından oluşturulan "Orta Asya Birliği" olmuştur. Bu birlik 1997 yılında "Orta Asya ekonomik topluluğuna" dönüştürülmüş, 1998 yılında Tacikistan'ın da katılımıyla dört üyeli bir örgüt haline gelmiştir. 2001 yılında ise, aynı dört ülke "Orta Asya İşbirliği Örgütü" adı altında yeni bir entegrasyon projesi başlatmışlardır. Türkmenistan daimi tarafsızlık statüsünü gerekçe göstererek bu oluşumlardan hiç birine dâhil olmamış, ikili işbirliğine önem verdiğini açıklamıştır. 2004 yılında

gelişmelerde ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi ve Orta Asya'da askeri üsler kurmasına tepki olarak RF'nın Orta Asya'ya ekonomik ve siyasal açılardan olduğu kadar yumuşak gücü ile de yeniden dönüşü belirleyici olmuştur. AET'nin başarılı olması durumunda Avrasya'da 250 milyonluk bir ortak Pazar yaratılmış olacaktır.

Güvenlik alanında: 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, RF'nın güvenlik ve dış politikasının sınırlarını ve çerçevesini çizen tüm doktrinler gözden geçirilmiştir, bir anlamda yeni değişiklikler eklenmiştir. Nitekim, 2000 yılından itibaren tüm Rus güvenlik ve dış politika doktrinlerinde "yakın çevre" bölgesi RF çıkarlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Böylece RF Putin'in demir eliyle oluşturduğu iç siyasal yapı sonucu istikrarı yakalamıştır ve ekonomik açıdan güçlenmiştir, bu durum doğal olarak Rus siyasal elitin yakın çevrede algıladığı Batı kaynaklı tehditlere karşı mücadelesini yoğunlaştırmıştır. RF ve diğerleri arasında yapılan güç mücadelesinde önce politik, ardından ekonomik, son olarak ise askeri güç unsurları diplomasiinin odağına yerleşti.

2000 yılında kabul edilen Ulusal Güvenlik Doktrini, RF'nın güncel dış politika önceliklerini ortaya koymuştur. Doktrin'in temel hedefi RF'nın uluslararası alanda siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki gerilemesini durdurmakta ve Yeltsin döneminin iç kaosunu sona erdirerek, Rusya'yı dünya sahnesinde ve yakın çevresinde saygı duyulacak bir ülke haline getirmektir.⁹³

Putin'in öncelikli hedefi Rusya'ya yeniden yakın çevresini kazandırmaktır. Bu hedef Putin'in başkanlık dönem süresinin tümünde güvenlik düşüncesinin arka planında daima yer almıştır. Doktrinde Rusya'nın önderliğinde yakın çevre ülkelerini kapsayan bir güvenlik mimarisinin oluşturulması ve Rus silahlı kuvvetlerinin modernize edilme ihtiyacı vurgulandı. RF'nın pozisyonunu sürdürdüğü diğer bir konu ise NATO'nun

"Orta Asya İşbirliği Örgütüne" Rusya da dahil olmuştur. 6 Ekim 2005 tarihinde bir Rus projesi olan "Avrasya Ekonomik Topluluğu" ile birleşme kararı doğrultusunda örgüt fiilen ortadan kalkmıştır.

⁹³ Elena Çinyaeva, "Putin's State Of The Nation Address", Russia and Eurasia Review Vol. 2, No.11, s. 33

daha fazla genişlemesine ve ABD'nin Avrupa'ya yerleştireceği füze kalkını projesine engel olmaktadır.⁹⁴

Ayrıca doktrinin dış güvenliğe yönelik bakış açısı yeni gerçeklikleri yansıtmıştır. Rusya'nın artık ABD gibi bir süper güç olmadığı saptamasında bulunularak iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiğinin altı çizilmiştir. Doktrin dünyanın geleceğine ilişkin iki olası eğilimden bahsetmiştir:

- Birçok ekonomik güçlü ülkenin ortaya çıktığı çok kutuplu bir dünya;
- ABD liderliğinde Batı denetiminde Amerikan çıkarlarının egemen olacağı bir dünya. Rusya çok kutuplu dünyayı artan ekonomik işbirliği ve entegrasyon hareketleriyle, ikinci modeli ise bazı Batılı ülkelerin ABD liderliğinde küresel politikalarda nüfuzlarını artırma gayretleri ve bu amaçla askeri güç kullanmada cömert yaklaşımlarıyla açıklamaktadır. RF, çok kutuplu bir dünyayı desteklerken, ekonomik, bilimsel, teknolojik ve askeri potansiyeli ve benzersiz stratejik konumuyla küresel süreçlerde önemli rol oynamayı sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Doktrin'de küresel güç konumunun kaybedildiği kabul edilse de, RF'nın dünyanın önde gelen güçlü ülkelerinden olduğu, uluslararası güvenlik açısından lider rol oynama kapasitesi bulunduğu vurgulanmaktadır. Böylece Rusya bir kez daha çıkarlarını sınırlarının ötesinde koruma yönünde tavır geliştirmiştir.

Doktrin'de bazı ülkelerin RF'yı siyasi, ekonomik, askeri ve diğer yollardan zayıflatmaya çalıştığı, çatışmaların ve uluslararası ilişkilerin başlıca sorunlarının çözümünde RF'nın çıkarlarını göz ardı eden çabaların uluslararası ilişkilerde elde edilmiş olumlu değişimlere istikrara ve uluslararası güvenliğe zarar vereceği belirtilmiştir. Ayrıca doktrin, uluslararası alanda RF'nın güvenliğinin sağlanması için ülke güvenliğine yönelik tehditlerin gerçekçi bir şekilde saptanmasını ve bu tehditleri orta ve uzun vadede etkisiz kılacak araçların sağlanmasını öngörmektedir. Burada vurgulanan araçlar RF için yetecek ölçüde üst düzeyde askeri potansiyel oluşturulması, askeri bilim ve teknoloji alanında daha fazla yatırım yapılması

⁹⁴ "10 yanvarya 2000 Konsepsiya Nasionalnoi Bezopasnosti Rossiiskoi Federasii" (10 Ocak 2000 Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Doktrini), 10 Ocak 2000, <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/sncon00.htm> (Son erişim 20.03.2012)

ve askeri-sanayi kompleksidir. Doktrin, RF'nın BDT'nin savunmasında lider rolü sürdürme yeteneğini yeniden sağlaması gerektiğini, dünyanın stratejik açıdan önemli bölgelerinde güvenlik rolü oynamasında ısrarcı bir ton kullanmıştır. Doktrin, RF'nın uluslararası konularda karar süreçlerine aktif katılım yeteneğini açıkça ülkenin askeri gücüyle ilişkilendirmiştir.

RF'nın uluslararası alandaki ulusal çıkarları egemenliğini korumak, büyük bir güç haline gelmek, çok kutuplu dünyada nüfuz merkezlerinden biri olarak konumunu güçlendirmek, tüm ülkelerle ve özellikle BDT üyeleri ve RF'nın geleneksel ortaklarıyla olmak üzere entegrasyona yönelik birliklerle eşit ve adil ilişkiler geliştirmek, insan hakları ve özgürlüklerin evrensel düzeyde gözetilmesi, bu alanda çifte standartlarına izin verilmemesi şeklinde sıralanmıştır.⁹⁵

RF'nın yakın çevre devletlerini güvenlik alanında kendine bağımlı tutmaya çalışan en önemli örgüt KGAÖ'dür. KGAÖ 15 Mayıs 1992 yılında imzalanan BDT Kolektif Güvenlik Antlaşması esas alınarak 7 Ekim 2002 yılında Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile kurulmuştur.⁹⁶

1999 yılında Gürcistan ve Azerbaycan ile birlikte Özbekistan'da, BDT bünyesinde imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşmasından çekilme kararını açıklamıştır. Özbekistan'la birlikte iki BDT üyesi ülkenin bu kararı Rusya ile birlikte BDT'nin etkinliğine büyük darbe indirmiştir. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesi ve BDT coğrafyasındaki diğer gelişmeler Rusya'yı yeni arayışlar içerisine sokmuştur. KGAÖ oluşturma fikri de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Rusya, BDT bünyesindeki Kolektif Güvenlik Antlaşmasına taraf diğer devletlerle (Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) BDT'den farklı bir askeri yapılanma oluşturma yoluna gitmiştir. Bu

⁹⁵ "10 yanvarya 2000 Konsepsiya Nasionalnoi Bezopasnosti Rossiiskoi Federasii" ("10 Ocak 2000 Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Doktrini"), 10 Ocak 2000, <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/sncon00.htm> (Son erişim 20.03.2012)

⁹⁶ KGAÖ'ye ilişkin daha fazla bilgi resmi internet sitesinden elde edilebilir. Bkz. <http://www.dkb.gov.ru/>

şekilde 7 Ekim 2002 tarihinde Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün kurulmasıyla BDT coğrafyasında ilk askeri-siyasi blok ortaya çıkmıştır.*

Rusya yöneticilerinin KGAÖ'nü güçlendirmeye yönelik yaptığı teşebbüsleri, Orta Asya'da NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile işbirliğinden çok, ABD ve Çin'e meydan okuma ve gücünü gösterme şeklinde algılanmalıdır. Diğer taraftan RF, Orta Asya'daki askeri gücünü artırma doğrultusunda önemli adımlar da atmıştır. Örneğin 22 Eylül 2003 yılında Kırgızistan'ın Kant şehrinde Rus hava üssü kurulmuştur. Rusya kurulan bu üsse çok önem vermektedir. Bu üssün personeli özel statüye tabidir. İki devlet arasında KGAÖ çerçevesinde yapılan antlaşma gereğince, bu üsde görev yapan Rus askerleri dokunulmazlık statüsüne sahip olup Kırgız topraklarında cezai, vatandaşlık ve idari sorumluluklardan muaf tutulmaktadır. Ayrıca, ülkedeki vergilerden ve harçlardan da muaftırlar.⁹⁷

1999 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşmasından çekilen Özbekistan'ın, 23 Haziran 2006 tarihinde sisteme (KGAÖ'ne) yeniden tam üye olarak dönüşü ise Rusya'nın Orta Asya'daki gücünü ve KGAÖ'nün bölgedeki etkinliğini daha da arttırmıştır. Bu şekilde KGAÖ'nün üye sayısı yediye yükselmiştir.⁹⁸ Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Avrupa gibi büyük bir coğrafyada teröre karşı işbirliği yapan evrensel bir güvenlik örgütü niteliğinde olduğu açıklansa da, KGAÖ'nün faaliyetlerinin Orta Asya bölgesinde yoğunlaştığını gözlemlemek mümkündür. Örgüt çerçevesinde "*Rubej*" (sınır/hat) adı altında ortak askeri tatbikatlar yapılarak, üye ülkeler arasındaki askeri ilişkilerin gelişimi sağlanmaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir husus, AET ile KGAÖ iki kardeş örgüt olarak değerlendirilmektedir. İki örgütün resmi toplantıları çoğu zaman bir arada yapılmaktadır. Türkmenistan

* KGAÖ'nün askeri ve siyasi bir blok olduğunu kurucu antlaşma ve tüzüğü açıkça göstermektedir. Buna göre üye ülkeler başka bir askeri birliğe üye olamayacaklar, müttefiklerine yönelik her hangi bir faaliyete atılmayacaklardır. Üyelerden herhangi birine yapılacak saldırı tüm üyelere yapılmış sayılacaktır. Bkz. <http://www.dkb.gov.ru/start/index.htm>

⁹⁷ Viktoria Panfilova, "Rossia Zanova Osvaivaet Sentralnuyu Aziyu" ("Rusya Orta Asya'da Yeniden Nüfuzunu Geliştiriyor"), 23.09.2003, http://www.ng.ru/cis/2003-09-23/5_kirghizia.html (Son erişim 22.03.2012)

⁹⁸ Gennadyi Pulin, "Polku ODKB Pribilo: Uzbekistan Mojno Şitat Polnopravnım Çlenom Organizasi" ("KGAÖ Tatbikat Alay'ına Katıldı: Özbekistan Örgütün Tam Üyesi Olarak Değerlendirilebilir"), **Voenno-Promışlenni Kuryer Gazetesi**, 28 Haziran – 4 Temmuz 2006.

hariç,* Orta Asya devletlerinin tamamı her iki örgüte de üyedir. Dolayısıyla Rusya, Orta Asya'ya dönük ortak faaliyetlerini bu iki örgüt üzerinden gerçekleştirmektedir. Kısacası Putin ve onu destekleyen milliyetçi siyasal elitler AET ile KGAÖ aracılığıyla Orta Asya devletlerini kendisine bağımlı olarak tutmaya çalışmakta, bu bağımlılığa boyun eğmeyen bölge devletlerinde yaşanan siyasi, etnik, dini vs. boyutlu pek çok kriz ve çatışmayı manipüle ederek bölgeyi rahatça istikrarsızlaştırabilmekte, bunun doğal bir sonucu olarak barışı koruma ve arabuluculuk misyonları vasıtasıyla da bölgeye müdahil olabilmektedir.

Ekonomi alanında: Putin ve Medvedev dönemi 1990'lı yıllarla kıyasla bölgenin petrol ve doğalgaz sektörünü kontrol etmek için daha aktif bir dış politika izlenmiştir. Yatırımlar ve ekonomik ilişkiler bu zenginliğe sahip Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletleriyle yapılmıştır. Rusya bölgedeki petrol ve gaz sektörlerini denetim altına almayı sırf etki açısından değil, aynı zamanda enerji güvenliği açısından da önemli saymıştır.

RF'nın bölge devletleriyle olan ticari ilişkilerinde de bir canlanma başlamış ve özellikle 2003 yılından itibaren ticari ilişkiler gelişmeye doğru yol almıştır. Örneğin 2003-2007 yılları arasında Rusya-Orta Asya ticari ilişkileri 10,7 milyar dolar olarak belirmiş, bu oran 1996-1999 yılları arasındaki ticarete göre %83 oranında ve 1992-1995 dönemine göre %57 oranında yükselmiştir. (Bkz. Tablo 3). Ancak buna rağmen Orta Asya devletlerinin Rusya'ya olan ticareti aynı seyrinde kalmış, hatta %3,96'dan %3,76 oranına kadar düşmüştür.

RF'nın Putin dönemi (2000-2008) olsun, devam eden Medvedev dönemi olsun Rusya'nın bölgeye daha fazla önem vermeye başladığı açıktır. Rusya'nın bölgeyi etkisine almayı düşünen ciddi dış politikasını bölge

* 12 Aralık 1995 yılında BM Genel Kurulu'nda alınan 50/80 sayılı kararla Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü onaylanmıştır. Türkmenistan, böylece İsviçre ve Avusturya'dan sonra dünyanın üçüncü tarafsız ülkesi olmuştu. Türkmence "Bitarap" anlamına gelen "daimi tarafsızlık" statüsünün ülkeye "güvenlik" ve "istikrar" getirileceği inanılmaktadır. Aslında Türkmenistan'ın "daimi tarafsızlık" siyasetini izlemesinin temel nedeni ülkenin jeopolitik konumuyla birlikte küresel güç mücadelesinde küçük devlet olmasının getirdiği "yutulma korkusunun yanı sıra doğal kaynaklarının zenginliğinden duyduğu endişe önemli bir yer tutmaktadır. Kısacası Türkmenistan "daimi tarafsızlık" siyaseti gereği bölgesel yapılanmaların dışında kalmayı yeğlemektedir.

devletleri de hissetmektedirler. Bundan dolayı bölge devletleri Rusya'ya karşı daha temkinli ve daha dikkatli davranmaya başlamışlardır.

Tablo 3: Orta Asya Ülkeleri ile RF Arasında Ticari İlişkiler (2000-2008)

Yıllar	Ticaret ilişkilerinin parasal oranı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'ya ihracatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın Orta Asya'dan ithalatı (ABD doları mln.)	Rusya'nın bölgeye yaptığı ihracat ve ithalat arasındaki farkı (ABD doları mln.)
2000	6469	2730	3739	-1009
2001	5924	3517	2407	1110
2002	5464	3492	1972	1520
2003	7088	4520	2568	1952
2004	10463	6103	4360	1743
2005	13227	7525	5702	1823
2006	14869	7982	6887	1095
2007	21787	13489	8298	5191
2008	20372*	12678*	7694*	4984*

Kaynak: Vladimir Paramonov, Aleksandr Strokov, "Torgovo-Ekonomičeskiye Otnoşeniya Mejdu Rossiei i Stranami Sentralnoi Azii: İstoria i Sovremennost" ("Rusya ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Ticari-Ekonomik İlişkiler: Tarihte ve Günümüzde), 21.09.2010, <http://www.ceasia.ru/ekonomika/torgovo-ekonomicheskie-otnosheniya-mezhdu-rossiei-i-stranami-tsentralnoy-azii-istoriya-i-sovremennost.html> (Son erişim 14.03.2012)

Medvedev RF'nın devlet başkanı olunca "Dış politika doktrinini" gözden geçirmiştir ve bundan böyle RF dış politikada kendisinin belirlemiş olduğu 5-temel prensibe göre hareket edeceğini vurgulamıştır:

- RF uluslararası hukukun temel prensiplerine saygı göstererek, uygulayacaktır. Medvedev'in bu ilk dış politika tezi herkes tarafından dile getirilen söylem olarak algılanabilir ama derinden bakıldığı zaman bunun bir anlam ifade ettiğini fark etmek zor olmaz. BM tarafından oluşturulan

uluslararası hukuk düzeni İkinci Dünya Savaşı'nda yenen tarafların çıkarları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda uluslararası hukuk ABD ve SSCB (Rusya), Fransa ve İngiltere'nin dünya politikasındaki çıkarlarının uluslararası yasalara bürünmüş şeklidir. BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin olması ve onlara veto hakkının verilmesi, uluslararası politikanın yönünü belirleme bu beş devletin emrine verilmesidir. Bu bağlamda Medvedev'in uluslararası hukuka bağlı kalacağı ve saygı duyacağı söylentisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yalta'da karara bağlanan ve RF'nin uluslararası politikadaki çıkarlarının göz önünde bulundurduğu uluslararası hukuka saygı duyulacağı ve uygulanacağı anlamını taşır;

- Rusya dünyanın çok kutuplu olmasını destekliyor. ABD yöneticileri dünyanın tek kutuplu olması için tüm gücünü sarf ediyorlar. Dünyanın tek kutuplu olması, dünya devletlerinin bir merkeze (Washington) bağlı olması ve devlet başkanlarının muhtarlığa dönmesi demektir. ABD analizcileri «Multi-liberalism»'e karşı çıkmazlar, yani dünya sorunlarını diğer dost devletlerle çok taraflı olarak istişare ederek, son sözü ABD tarafından söylendiği bir sistemi savunurlar. Ama "multi-polarity"ye soğuk bakarlar, çünkü böyle bir düzende diğer etki güçlerinin çıkarlarını da düşünmeniz gerekir. Bu ise ABD'nin etkinliğini sınırlar. Rusya kendisiyle istişare etmesini ve uluslararası politikada ABD ile birlikte devletler hiyerarşisinde masaya oturarak ortak kararlar vermeyi amaçlar. Bundan dolayı Rusya Avrasya'da sorunları çözen diğer bir merkez olmak için gayret etmektedir, Medvedev'in çok kutuplu dünya düzeni söyleminden anlaşılması gereken budur;

- Rusya hiç kimseyle çatışmak istememektedir. RF kendisini izole etmeyecektir, aksine RF tüm devletlerle ilişkileri doruk noktaya taşımaya hazırdır. Medvedev, RF'nin izolasyon politikaları ile gelişmeyeceğini, aksine her anlamda dünyanın hangi ucunda Rus çıkarı varsa koruyacağını mesajını iletmektedir ve dünyada olup bitenlerden haberdar olarak RF'nin tavrını ortaya koyacağını, sorun varsa bunu öncelikle diplomatik yollarla çözümlenmeye gayret edeceğini, olmadığı zaman askeri güç kullanmaktan geri durmayacağını ima eden bir mesajdır;

- RF kendi vatandaşlarını dünyanın hangi ucunda olursa olsunlar koruyacaktır. Tabii ki bunun içinde Rus işadamlarını da katmak gerekir. Bu daha çok eski Sovyet devletlerine verilen bir mesajdır. RF kendi vatandaşlarını gerekçe göstererek gerekirse diğer devletlerin iç işlerine karışacağını, hatta silahlı saldırıya gidebileceğini dile getirmektedir. Bu bağlamda özellikle eski Sovyet alanında yaşayan Rus vatandaşların hukukunu koruma gibi bahanelerle ülkelerin iç işlerine karışarak, Rusların çıkarlarını koruyacak yönetimlerin iktidara gelmesini hedeflediğinin mesajıdır. Bundan dolayı RF'nın bu demeci özellikle Orta Asya'ya büyük bir tehdit yaratmaktadır;

- Medvedev'in dile getirdiği son dış politika prensibi tamamen eski Sovyet ülkelerini ilgilendirmektedir. Medvedev "RF'nın diğer güçlü aktörlerde olduğu gibi hayati çıkarlarının bulunduğu bölgeler vardır. Bu bölgelerde RF'nın asırlarca ilişkilerini geliştirdikleri devletler bulunmaktadır. Biz bu bölgelerde daha dikkatli ve büyük önem vererek ilişkileri geliştirmeye devam edeceğiz. Öyle bir ilişkileri geliştireceğiz ki dostluğumuz doruğa yükselsin. Bunu göz önünde bulundurarak RF'nın dış politikasını yürüteceğim" demektedir.⁹⁹ RF'nın hayati çıkarlarının bulunduğu bölgelerden kastının Orta Asya, Kafkasya gibi SSCB döneminde elinde bulundurduğu bölgeler olduğu açıktır. Bu alanı Medvedev jeopolitik açıdan hayati çıkarlarının bulunduğu alan olarak algılamaktadır ve RF'nın kontrolünden çıkmayacağını, gerekirse güç kullanarak kontrolün sağlanacağını mesajını iletmektedir. Medvedev'in bu demecine biraz daha yakından bakıldığı zaman RF'yı Avrasya bölgesinde yeni bir güç olarak canlandırma felsefesinin yattığını anlamak zor olmayacaktır. Bunun temel örneği Rusya-Gürcistan Savaşıdır. RF kendisine karşı direnen ve dediğini yapmak istemeyen Gürcistan'a net olarak tavrını ortaya koymuştur. Aynı şey Orta Asya'da cereyan ederse, RF bu bölgede de parçalama siyaseti gereği net şekilde tavrını ortaya koyacaktır. Bu bağlamda özellikle Rusların yaşadığı Kazakistan'ın kuzey bölgelerinin hem doğu hem batı tarafı büyük bir tehdit altındadır.

⁹⁹ Dmitri Medvedev, "Piyat Prinsipov Vneşnei Politiki" ("Dış Politikanın Beş İlkesi"), 01.09.2008, <http://www.kreml.org/interview/190774493> (Son erişim 21.03.2011)

RF'nın dış politika felsefesinin temel prensiplerini yukarıda kısaca özetlemeye çalıştık. Elbette ki bu prensipler Orta Asya devletlerinin dış politika serbestliğini kısıtlayacak, daha rahat hareket edebilme yollarını tıkayacaktır. Ama hayat bir anlamıyla savaştır, ayakta dik olarak kalma mücadelesidir. Orta Asya devletleri de bağımsız devlet olarak ayakta dik durmak için mücadele etmektedirler, bu mücadeleyi hassas dengeye dayalı ve diplomatik kuralları ustaca kullanarak kazanabilirler, aksi halde ülkelerinin bağımsız devletler olarak gelişimi zor gözükmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNCEL JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNDE RUSYA FEDERASYONU'NUN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI VE ORTA ASYA GÜVENLİĞİ

3.1 Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevresinde Rekabet Oluşturan Ülkeler ve Onların Dış Politikası

3.1.1 Rusya Federasyonu'nun “Yakın Çevresi” ve ABD

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bölgede hiç kuşkusuz jeopolitik bir boşluk meydana gelmiştir. Şimdi birçok ülke bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Diğer bir tabirle, Orta Asya'da Sovyet yönetiminin yıkılmasıyla birlikte “Yeni Büyük Oyun” başlamıştır ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü aynı zamanda Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerini, jeopolitik çevrelerini dikkatle değerlendirmeye de sevk etmiş bulunmaktadır.¹⁰⁰

Soğuk Savaş sona erdikten sonra dünyada tek süper güç ABD kalmıştır. Ancak ABD'nin dünya hâkimiyetine set çekebilecek bazı bölgesel merkezlerin olduğunu da belirtmemiz gerekir. Bu merkezler özellikle SSCB'nin mirasını devralan Rusya ve yıl geçtikçe Avrasya'da güçlenmekte olan ÇHC'dir. Ayrıca ABD'nin dünyaya empoze etmeye çalıştığı demokrasi, açık toplum ve kapitalist sisteme meydan okuyan radikal İslam da, ABD önderliğinde tek kutuplu sistemi kurmaya çalışan yöneticiler için büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Orta Asya bölgesindeki hedeflerini iki temel strateji üzerinden analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, ABD'nin küresel güç denklemindeki rolü ile ilgilidir. ABD, Orta Asya üzerinden iki büyük bölgesel gücün, Rusya ve Çin'in, bu bölgedeki hem reel, hem de muhtemel etkinliğini azaltmak ve kontrol etmek istemektedir. İkinci önemli

¹⁰⁰ Mehmet Seyfettin Erol, **Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri**, İstanbul, İrfan Yayınları, 1999, s. 208-209

hedef ise, Orta Asya bölgesinin zengin enerji kaynaklarına rahat bir erişim sağlamaktır. ABD'nin bölgeye yönelik diğer bütün politikaları, bu iki temel hedefin türevleri olarak yorumlanabilir.

Çin ve RF'nin kontrol edilmesi, kısmen bölgesel güvenliği kapsadığı için ABD'nin hem bölge ülkeleri, hem de bölgedeki diğer büyük güçlerle kurduğu askeri ve ticari işbirliği faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilmelidir. Enerji güvenliği olarak da tanımlayabileceğimiz ikinci hedef ise, hem küresel ticareti bölgeye bağlama, hem de bu ticaretin güvenliğini sağlama konularını da dolaylı olarak kapsar. Sonuç olarak ABD'nin bölge ile ilgili politikaları, küresel stratejik hedefleriyle iç içe geçmiş durumdadır.

Bu bağlamda iki kutuplu dünya yıkıldıktan sonra ABD kendi rejimini benzer/aynısını diğer ülkelere taşımak ve Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politikada tüm sorunları çözen bir merkez haline gelebilmek için "Büyük Orta Doğu Projesini"(BOP)* geliştirmiş ve onun temel amaçlarını strateji mahiyetinde uygulamıştır. BOP'ın temel amaçlarını üç başlık altında incelemek mümkündür: a) "Enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarının kontrol altına alınması"; b) "İsrail'in orta ve uzun vadedeki güvenliğinin sağlanması"; c) "Bir kültür, yaşama tarzı ve kapsamlı bir dünya görüşü olarak meydan okuyan ve küresel kapitalizmin bugün öngördüğü yenisünya düzenine itiraz eden İslam'ın dönüştürülmesi ve bu çerçevede İslamî akımların bir alternatif olmaktan çıkarılması". Proje "araçları" ise kapsam içindeki bölgenin "toplumsal ve kültürel olarak modernizasyon"u, siyasî olarak "demokratikleşme" ve ekonomik olarak "liberalizasyon" olarak tespit edilmiştir. Modernizasyon, demokrasi ve liberal politikalar bizzat kendi başlarına bir amaç değil, amaçların tahakkukunda birer araç, kullanışlı

* Büyük Ortadoğu Projesi ya da tam resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık İnisiyatifi (İngilizce: Greater Middle East Initiative veya Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa) Amerika Birleşik Devletleri 43. Başkanı Bush hükümeti tarafından *Büyük Ortadoğu* adıyla duyurulan, en batıda Fas'ın Atlantik kıyılarından, en doğuda Pakistan'ın kuzeyindeki Karakorum yaylalarına, Kuzeyde Türkiye'nin Karadeniz kıyılarından Güneyde Aden ve Yemen'e kadar uzanan bölgede, Müslüman ülkelere demokrasi ihracını ve bu ülkelerin pazarlarının açılmasını amaçladığı açıklanan politik kuramdır.

enstrümanlar olarak tasarlanmışlardır.¹⁰¹ Genel olarak İslam dünyasında, özel olarak Orta Doğu'da cereyan eden olayları ABD'nin bu bölgeye yönelik geliştirdiği BOP çerçevesinde analiz etmek gerekir.

BOP ilk kez ABD Dış İlişkiler Konseyi tarafından yayınlanan "Foreign Affairs" adlı dergide Prof.Dr. Frederick Starr tarafından dile getirilmişti. Bu projenin ABD'de dış politikada çok etkili olan dergide yayınlanması resmi çevreler tarafından proje fikrinin benimsendiği anlamına gelmektedir. Projenin temel amacı Afganistan ve Orta Asya'yı ABD çıkarlarına göre askeri, ekonomik ve jeopolitik açıdan birbirlerine kenetleyerek BOP'ın bir parçasına dönüştürmek ve Afganistan ile Orta Asya'yı bölgesel güç merkezleri olan Rusya, İran ve Çin ekseninden çıkarmaktır.¹⁰² İki bölgenin (Afganistan ve Orta Asya) bütünleşmesi için başat koşul bölge halklarının birbirlerini benimsemeleridir. Bu amacı uygulamak için ABD Afganistan'daki varlığını devam ettirerek, ülkeyi istikrarsız merkezler olan İran ve Pakistan'ın bağımlılığından kurtararak, Orta Asya'ya bağlamayı düşünmektedir.

BOP'ın diğer önemli bir amacı proje kapsamına giren devletleri ekonomik açıdan dünya ekonomisine kenetlemek ve entegre ederek bölgeyi uluslararası topluma açık hale getirmektir. Bu bağlamda bölge ülkelerindeki finansal ve ekonomik sistemi Batı ve ABD sistemine benzer şekilde yeniden yapılandırmaktır.¹⁰³ Ayrıca projeyi savunanlar bölgedeki Sovyet sisteminin kalıntısı olan otoriter siyasal rejimleri kaldırarak, Batı'nın demokratik rejimine daha yakın bir sistemi yerleştirmeyi de temel amaç olarak algılamaktadırlar. Bu amaca ulaşmak için ABD ve Batı ülkeleri tarafından Batı demokrasisini örnek alan daha açık ve liberal sistemi geliştirmeleri için bölge devletlerine ve Afganistan'a baskı uygulanmakta, bu tür baskılar sonuç vermediği takdirde bölge ülkelerinde yaşanan siyasi, etnik, dini vs. boyutlu pek çok kriz ve

¹⁰¹ Ali Bulaç, "BOP'un Amaçları ve Araçları", **Zaman Gazetesi**, 23.06.2004, www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=62164 (son erişim 12.04.2012)

¹⁰² Murat Laumulin, "Bolşaya Sentralnaya Asia – Novii Mega Proekt SŞA" ("Büyük Orta Asya - ABD'nin Yeni Mega Projesi"), 21.11.2005, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1132564860> (Son erişim 15.03.2011)

¹⁰³ Valeri Petrov, "Amerikanski Plan: Bolşaya Sentralnaya Asia" ("Amerikan Projesi: Büyük Orta Asya"), 25.09.2007, <http://www.islamnews.ru/news-7442.html> (Son erişim 16.03.2011)

çatışmayı manipüle ederek devrimlere başvurulmakta, böylece ülke yönetimine daha ılımlı ve uyumlu yöneticiler getirilmeye çalışılmaktadır.

BOP kapsamında bazı Orta Asya devletlerin diğerlerine göre daha çok önem arz ettiğini görmekteyiz. Örneğin Kazakistan Cumhuriyetinin jeopolitik açıdan bulunduğu konum ABD açısından diğerlerine göre daha ön plana çıkmaktadır. Kazakistan Orta Asya'nın giriş kapısıdır. Kazakistan üzerinde nüfuzunu kuran devlet doğrudan Kırgızistan ve Tacikistan'ı etkisi altına alabilecektir, böyle bir durumda ise diğer Orta Asya devletlerinin direnişleri doğrudan kırılacaktır. Bu bağlamda ABD'nin önder jeopolitik analizcisi Brzezinski ülkesinin Kazakistan'la ilişkilerinde çok dikkatli davranması gerektiğini ve bu ülke içinde kargaşa çıkarmadan (yani devrim yapılmadan) ve daha çok ekonomik yönden kalkındırarak, (her şeyden önce Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını kırarak) ABD nüfuzunu kurmak gerektiği fikrini ortaya atmıştır.¹⁰⁴ Yani Kazakistan Orta Asya'daki güvenliğin ve istikrarın temel dayanağıdır. ABD için istikrar çok önemlidir. Bölge zaten siyasi olarak istikrarsızdır, her an ne olacağı kestirilemez. Çünkü bölge birbirleriyle zıtlaşan daha güçlü komşularının tecavüzüne her an uğrayabilir. Bundan dolayı ABD bölgedeki daha küçük ülkelerde (Kırgızistan vs.) devrimler uygulayarak pratik açıdan sonuç verip vermeyeceğini bir laboratuvar olarak test edip deneyebilir, ama Kazakistan'da bunu yapması biraz zordur. Bunun için ABD Kazakistan'a çok temkinli yaklaşmaktadır.

BOP'un pratiğe dökülmesi ABD'nin düşündüğü kadar kolay değildir. Öncelikle bölge devletleri arasında siyasal sistem ve rejim farklılıklarının bulunması; iddia edilenin tersine ortak tarih ve ekonomik bağlantıların bulunmaması Afganistan ve Orta Asya arasında kültürel bütünleşmenin önünde büyük engel oluşturmaktadır. Diğer taraftan proje ilk kez 12 Nisan 2006'da *Afganistan*'ın başkenti Kabil'de gerçekleştirilen "*Büyük Orta Asya'da İşbirliği, Ticaret ve Kalkınma*" konulu konferansta ABD Dışişleri Bakanlığı Orta Asya ve Güney Asya Bürosu sorumlusu Richard Boucher tarafından dile

¹⁰⁴ Zbigniew Brzezinski, *Velikaya Şahmatnaya Doska: Gospodstva Ameriki i Ego Geostratejiçeskiye İmperativi (Büyük Satranç Tahtası. Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri)*, Moskova, Mejdunarodniye Otnoşeniye Yayınları, 1998, s. 68-85

getirildiği zaman bazı Orta Asya (özellikle Özbekistan) devletleri tarafından desteklenmemiştir.

BOP özellikle Haziran 2005 yılında yapılan ŞİÖ'nün devlet başkanları düzeyindeki zirveden sonra daha fazla ABD siyasal elitlerinin gündemine taşınmıştır. Çünkü ilk defa bölge ülkeleri tarafından ABD'ye Orta Asya ve Afganistan'ı terk etme çağrısı yapılmış, ABD elitleri bölgedeki çıkarlarından tedirgin olmaya başlamışlardır.

Bu bağlamda ABD siyasal elitlerinin Orta Asya'ya yönelik isteklerini ABD Dış İşleri Bakanlığının Avrupa ve Avrasya işlerinden sorumlu bakan yardımcısı Daniel Fried dile getirmiştir. Fried resmi demecinde ABD'nin bölgede temel isteğinin bölgede güvenlik, enerji ve ekonomi alanında hassas bir dengenin sağlanması ve siyasi reformlar aracılığıyla bölgedeki rejimlerin dışa açık ve demokratik olması olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fried konuşmasında Orta Asya bölgesinde bulunan tüm beş devlete ABD açısından bir değerlendirmede bulunarak şöyle bir tablo çizdi: "Kazakistan bölge lideri konumunda ileri adımlarla ilerliyor", "Kırgızistan ve Tacikistan genç reformcu devletlerdir", "Türkmenistan hâlâ otoriter olmaya istekli, ama ABD bu ülkedeki çıkarlarını göz önünde bulundurarak Türkmen siyasal elitleriyle işbirliğini devam edecektir", "Özbekistan ise diğerlerine göre daha katı ve dışa kapalı devlettir, bundan dolayı ABD bu ülkedeki siyasi rejimden tedirgindir". "Bush ve Rumsfeld doktrinin" bilimsel açıklaması olan BOP'ın temel amacı ABD'nin bölgedeki hayati çıkarlarından vazgeçmeden, etkisini güçlendirmek, gerekirse askeri müdahalelerde bulunmaktır.¹⁰⁵

Bu bağlamda özellikle ABD dış politikasının teorik çerçevesini oluşturan makalelerin yer aldığı "Foreign Affairs" adlı dergide Prof.Dr. Evan Feigenbaum ABD yöneticilerine (siyasal elitlerine) Orta Asya'ya yönelik izlenen dış politikada 7 temel prensibin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bunları kısaca şu şekilde tarif edebiliriz:

¹⁰⁵ Elena Viyazgina, "İdeya Bolşoi Sentralnoi Asii vo Vneşnepolitičeskih Krugah SŞA (2004-2008)" ("ABD Dış Politika Çevrelerinde Büyük Orta Asya Fikri"), **Vestnik Moskovskogo Universiteta**, 2010, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 101-116

- ABD bölgeye yönelik politikasını RF, İran Çin gibi ülkelerle olan rekabetine alet etmemelidir. ABD Orta Asya siyasal elitlerine direkt olarak kendileriyle ilişkileri geliştirmeye önem verdiğinin altını çizmeli ve bölge devletlerine RF ile olan bağlantılarına önem verdiği görünümünü vermelidirler. ABD yöneticileri Orta Asya'daki "Büyük Oyun" ifadesinden kaçınmalıdır, çünkü bu bölge devletlerini ürkütebilir ve ABD'den uzaklaştırabilir. Orta Asya'daki "Büyük Oyun" terminolojisi bölge devletlerini güçlü devletlerin piyonları olarak değerlendirdikleri için bölge siyasal elitleri bunun rahatsızlığını yaşamaktadırlar;

- ABD politikası naif olmamalıdır. Orta Asya bölgesinde ABD ile bölgesel devletler arasında rekabet elbette ki vardır. Bölgesel etkili devletler ABD'nin askeri-hava üssünün bölgede yerleşmesini ve enerji kaynaklarını çeşitli yollarla Batı'ya pazarlamasını istemiyorlar. Buna rağmen ABD bölge devletleriyle çıkarları örtüşen konularda işbirliği yapmalı ve ABD'nin Orta Asya'daki varlığının önemi dolaylı yollarla anlatılarak, saygı duyulması sağlanmalıdır.

- ABD'nin uluslararası politikada güçlü aktör olarak olanakları fazladır. Örneğin dünya finans kurumlarına olan etkileri, yeni teknoloji geliştirmeye dönük bilimsel alt yapısı vs. Bunların hepsi Orta Asya devletlerine olanak olarak sunulabilir. Aynı zamanda kriz döneminde ABD'nin erken davranma kabiliyeti de çok önemlidir. Kırgız ve Özbek etnik grupları arasındaki çatışmada yaralananlara ilk yardımı (32 milyon dolar) ABD yapmıştır. Elbette bu tür yardımlar yerel halk arasında ABD sempatisini uyandırdıysa da, devlet düzeyindeki bağlantılar hâlâ sınırlı düzeydedir. 20 yıl bağımsızlık süreci boyunca hiçbir ABD başkanı bölgeyi resmi olarak ziyaret etmemiştir. Bakanlar düzeyindeki ziyaretler çok nadirdir. Diğer bir örnek Türkmenistan'da 4 yıldır ABD büyükelçisinin olmaması iki devlet arasındaki bağın soğumasına neden olmaktadır. Bu ve buna benzer sorunların çözümünü ABD siyasal elitleri dikkate almak zorundadır;

- ABD uluslararası partnerlerle işbirliği daha da güçlendirerek güçlü yanlarını sağlamlaştırmalıdır. ABD özellikle Orta Asya'ya yönelik politikasında Almanya, İngiltere, AB ve Türkiye gibi ülkeleri yanlarına alarak, daha sıkı

işbirliğini geliştirmelidir. Aynı zamanda Japonya, Hindistan ve Güney Kore ile de işbirliğini güçlendirerek, bölgede etkisini ve itibarını arttırabilir;

- ABD'nin gücüne güç katması için bölgedeki iş adamlarıyla daha fazla işbirliğine gitmesi gerekir. Bu bağlamda 2008 yılında iki devletin desteğiyle başlayan Kazakistan ve ABD iş adamları çevresindeki bağlantılar bunun en önemli misalini teşkil eder;

- ABD bölge devletlerinin özelliklerini göz önünde bulundurarak Orta Asya stratejisini oluşturmmalıdır. Orta Asya devletlerinin daha sağlam ekonomiye sahip olmaları için bölgedeki otomobil, demiryolları ile elektrik ve hava yolları yeniden inşa edilmelidir. Tüm bu yolların yapımı bölgeye istikrar kazandıracaktır. Ayrıca bölge devletlerinin ekonomisini dünya ekonomisiyle entegre etme, bölgeyi uluslararası ticaret açısından merkez konuma yükseltecektir ve bu aynı zamanda bölgede istikrarı isteyen bölgesel etkin aktörlerin çıkarlarına da hizmet edecektir;

- ABD Orta Asya'ya yönelik çok taraflı ve çok boyutlu dış politika izlemelidir. ABD'nin Orta Asya politikası global politikasının bir parçası olmalı, hatta onu tamamlayan bir alt parça hükmünde gelişmelidir. Bölgede olup bitenlere sırf ABD çıkarlarıyla değil, daha büyük bir misyon çerçevesinde bakılmalıdır.¹⁰⁶

Evan Feigenbaum'un makalesinde belirttiği ABD'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikasının temel prensipleri şunu gösteriyor ki, bundan böyle ABD siyasal elitleri bölgeye dönük politikalarını demokrasi, insan haklarına saygı ve bölge devletlerinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak bölge halklarının kalplerini kazanmak, bölgesel güçlerin çıkarlarına saygı duyma vs. gibi bir retorik kullanarak, amaca ulaşmada daha dolaylı yolları benimseyen bir dış politika diplomasisini geliştirmesini önermektedir.

Genel olarak RF'nın yakın çevre politikası bağlamında ABD'nin Orta Asya politikasını değerlendirecek olursak, her iki ülke bölgede ciddi rakipler olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle ABD'nin Rusya ve Çin üzerinde bir

¹⁰⁶ Evan Feigenbaum, "Sem Vajneiřih Prinsipov Vneşnei Politiki SşA v Sentralnoi Asii" ("ABD'nin Orta Asya'da Önemli Yedi Temel Dış Politika Prensipleri"), 28.02.2011, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1298874480> (Son erişim 18.03.2011)

kontrol veya gözetim sistemi kurabilmesi için Orta Asya'nın bu iki güçten birine kaymaması, ABD açısından hayatidir. Bunu sağlamanın en emin yolu ise, Orta Asya Cumhuriyetlerinin politik, ekonomik ve hatta askeri açıdan kendine yeter bir mekanizma olarak ortaya çıkmasıdır. Dolayısı ile Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi¹⁰⁷, ABD hedefleri açısından elzem bir konudur. Öncelikle bölgenin eski altyapı ve sistemin bir devamı olarak Rusya ekseninden çıkarılması ve alternatifler sunulması gerekmektedir. Orta Asya ülkelerinin RF ile olan ilişkilerini bir mecburiyet olmaktan çıkarıp bir alternatife dönüştürmek, ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu bir hedeftir.

Bölge ülkeleri, yetersiz savunma donanımlarıyla RF ve Çin'in büyük askeri güçleri arasında sıkışmış görünmektedir. ABD öncülüğünde bir savunma kuruluşu olarak NATO'nun bölge ülkeleriyle ilişkisi, savunma ve özellikle de Afganistan'daki operasyonlara destek sağlama konularında öne çıkmaktadır. Askeri açıdan bakıldığında Orta Asya, RF'nın, eski nüfuz sahasına değişik askeri projelerle yeniden döndüğü bir bölgedir.¹⁰⁸ Rusya ve Çin'in sürükleyici ülke pozisyonunda olduğu ŞİÖ, askeri işbirliğini de vurgulayan yönüyle ABD karşısında bir blok olma potansiyeline sahiptir.

ABD, Orta Asya ülkelerinde askeri modernleşmeye ciddi kaynak ve emek ayırarak kurumsal düzeyde kalıcı ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Bu hedeflerin en anlamlı uygulama alanlarından birisi, ABD'nin, istekli olan Orta Asya ülkelerinde ya NATO şemsiyesi altında ya da doğrudan doğruya kendisinin askeri eğitimleri üstlenmesi veya askeri modernizasyon programları geliştirmesi olabilir. Bu anlamda Kazakistan'ın NATO ile özel ilişkileri vardır. Kazakistan, hem BM şemsiyesi altında bölgede ortak müdahâle gücü oluşturmuş (KAZBRIG), hem de NATO ile Müstakil Ortaklık Faaliyet Planı (Individual Partnership Action Plan, IPAP) geliştirmiştir.

Diğer taraftan ABD'nin Orta Asya'ya yönelik ikinci temel stratejik hedefi, bölgenin enerji kaynaklarına rahat bir erişim sağlamak ve bu

¹⁰⁷ Weitz Richards, "New U.S. Thinking on Central Asia", **Central Asia-Caucasus Institute Analyst**: <http://caciaanalyst.org?q=node/5526> (erişim: 31 Mart 2011).

¹⁰⁸ Örneğin 2002 yılında ABD'nin bölgeye askeri olarak müdahâlesinin ardından kurulan Kolektif Güvenlik Örgütü askeri nitelikli bir organizasyon olarak doğmuştur. Bkz. Fırat Purtaş, "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri," der. Turgut Demirtepe, **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası** (Ankara: USAK Yayınları, 2008)

kaynakları küresel ekonomiye kazandırmaktır.¹⁰⁹ Öncelikle Orta Asya Cumhuriyetlerinde serbest pazar ekonomisi için bir istek ve bunu takiben ekonomik bir altyapı ya da yeterlilik oluşması gerekir. Bu anlamda ABD'nin hem ince güç (soft power), hem de kaba güç (hard power) kullanarak bu hedefe ilerlemeye çalıştığı dönemler olmuştur.

ABD, Hazar Denizi çevresinde RF'nın ticari ve politik baskı kurmasını ve enerji koridorlarında tekel oluşturmalarını istemediği için -özellikle Avrupa pazarlarına- alternatif kanalları RF'yı by pass edecek projelerle hayata geçirmeyi tercih edecektir. Bu tercihin bir parçası olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi çok önemli bir aşama olarak kayda geçmiştir. Nabucco Projesi de hayata geçmesi hâlinde bölgeyi Avrupa'ya bağlayan önemli bir alternatif hat olacaktır.

Orta Asya ülkeleri, ABD ve Rusya dışında Çin'in içinde yer aldığı önemli denklemlerle kendi enerji kaynaklarını çevre ülkelere bağlama eğilimdedirler. Örneğin, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği (The Central Asia Regional Economic Cooperation, CAREC) örgütü, Asya Kalkınma Bankasının (Asian Development Bank) koordinatörlüğünde 6 büyük bölgesel enerji hattını hayata geçirmek üzere projelendirmiştir. ABD açısından asıl hedef doğal olarak Orta Asya enerji kaynaklarının bir kısmını alternatif kanallarla Avrupa'ya bağlamak; bir kısmını da Güney Asya bölgesine indirerek bu projelerde hem ekonomik hem de güvenlik açısından söz sahibi olmaktır.

İlaveten ABD, Orta Asya bölgesinde Büyük Asya coğrafyasının da bir uzantısı niteliğinde doğal müttefik olarak öncelikle NATO'yu ve AB ülkelerini görmektedir. Oysa ne NATO, ne de AB ülkeleri yereldir. ABD'nin en önemli müttefiklerinden İsrail'in de bölgede ticari faaliyetlerinin olduğu unutulmamalıdır. ABD, Brzezinski'nin de ifade ettiği gibi, çoğulcu bir yaklaşımla,¹¹⁰ bölgeden bir güçle bölgeye açılmayı ve Çin ile RF'yı dengelemeyi daha anlamlı bir politika olarak öngörmektedir. Bu çerçevede

¹⁰⁹ Zbigniew Brzezinski, *America and the World, Conversations on the Future of American Foreign Policy*, New York: Basic Books, 2008, s 185–186.

¹¹⁰ Brzezinski, *a.g.e.*, s. 197–198.

Hindistan, ABD'nin stratejik hedeflerine uyum sağlayabilecek birçok özelliğe sahip görünmektedir.¹¹¹ Büyük nüfusu, güçlü ordusu, liberal ekonomiye olan bağlılığı ve temsil ettiği Hint medeniyeti ile Hindistan, bölgesel güç denklemlerini etkileyecek ve yönlendirecek kapasiteye sahiptir.

Hindistan, büyük Asya denkleminde Amerika'nın, Çin ve Rusya ittifakına karşı bir denge unsuru olarak değerlendirmek istediği stratejik bir ülke konumundadır. ABD, Hindistan'ı, kendi ürünleri için büyük bir pazar olarak tanımlarken, Hindistan da ABD kaynaklı ileri teknoloji ürünlerine ulaşım sağlamayı hedeflemektedir. Hindistan, Amerika'nın bölge politikalarına sessizce destek vererek bu süreçte hem global bir gücü yanına almış, nükleer enerji konusunda ABD'den ileri teknoloji transferi sağlamış, hem de ABD'li firmaların Hindistan yatırımlarının önünü açmıştır. Üstelik ABD ile olan bu ilişki düzeyi dolayısı ile de hem Çin'e, hem de Rusya'ya karşı elini güçlendirmiştir.

Bölgesel müttefik arayışları içerisinde değerlendirilmesi gereken bir başka konu, ABD'nin 11 Eylül 2001'den sonra Afganistan ile olan askeri ve güvenlik merkezli ilişkidir. Bölgesel ve küresel güvenlik stratejilerinin önemli parametresi olarak ABD Afganistan'ı Asya ve Avrasya bölgesini birbirine bağlayan bir halka olarak görmek istemektedir. Kendisi bölgede en güçlü rakiplerden birisi olmasına karşın ABD'nin Çin ile olan ilişkileri de Orta Asya dinamikleri içerisinde ayrıca hesaba katılmalıdır. ABD, bölgenin enerji kaynaklarını alternatif pazarlara aktarma ve bölgeyi küresel ekonomiye entegre etme amacıyla en azından finansman sağlama ve projelendirme bazında Japonya'nın da devrede olmasını desteklemektedir.

Türkiye, özellikle son dönemde Kazakistan, Kırgızistan ve diğer bölge ülkelerinde artan etkisi, risk almaya eğilimli yeni yatırımcı sınıfı ve daha da önemlisi bölge ile olan kültürel bağları dolayısı ile Türkiye'nin, Orta Asya'da güçlü bir oyuncu olmaya aday ülke olduğu açıktır. Meşruiyet zemini ve potansiyeli en geniş ülke olarak bölge ilişkilerine yansıtılabileceği derinlik

¹¹¹ Bu konuda detaylı analizler için bkz. Mohan C. Raja, "India and the Balance of Power," **Foreign Affairs** July-Aug 2006 Vol. 85, no. 4 s. 17-32; Robert D. Blackwill, "India Imperative, The National Interest (Summer 2005); Fırat Purtaş, "Avrasya'da "Yeni Büyük Oyun" Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası," **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları** Cilt: 1, Sayı: 2, s. 56-77

açısından Türkiye, ABD'nin doğal müttefiki olacak konumdadır. Kafkasya ile sınırlı kalmayan enerji ve altyapı konularında Türkiye ile ABD'nin büyük bölgesel projelerde işbirliği potansiyeli, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yanı sıra Orta Asya'nın büyük kalkınma hamlelerine anlamlı alternatifler sunacak niteliktedir.

Diğer taraftan ABD, henüz tam olarak atlatamadığı ekonomik kriz nedeniyle birçok dış yardım programlarında kısıntıya gitmek zorunda kalmıştır. Küresel ekonomik krizden muhtemelen dünyada en çok etkilenen Orta Asya ülkelerinin, ABD'den geleneksel olarak temin edilen yardım miktarlarını elde edemeyecekleri açıktır. Son seçimlerde Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu ele geçiren Cumhuriyetçiler, askeri olmayan birçok dış yardım programlarında çok ciddi kesintilere gidilmesini istemektedir. Obama yönetimi, Cumhuriyetçi çoğunluktan gelecek bu türden kısıtlama arzularını dengelemek için bölge ülkelerine yaptığı yardımı, Afganistan'daki savaşın vazgeçilemez bir parçası olarak sunma eğilimindedir.¹¹² Eğer Obama'nın bütçesi bu hâliyle geçerse, bölge ülkelerinin ABD'den elde ettikleri yardımlar şimdilik az bir kesintiyle devam edecek ancak bölge ülkeleri, Afganistan eksenli ABD güvenlik stratejilerinin bir parçası olarak algılanmaya devam edilmiş olacaktır. Bu güvenlik merkezli algılama tarzı, tam da ABD'nin bölgede kalıcı olabilmek için uzak durması ya da pekiştirmemesi gereken bir algıdır.

Orta Asya ülkelerinin, ABD'nin güvenlik eksenli olmayan destek ve ortaklık projelerine belki de en çok gereksinim duyduğu dönemdir. Bölge yönetimlerinin, ABD destekli politik ve askeri olmayan bu tür projelere daha sıcak bakacağı bir dönemde, Orta Asya'nın, ABD'nin öncelikleri arasında yer alması ve bunun süreklilik kazanması biraz zaman alacağı benzetilmektedir.

Bütün bu sorunlara rağmen, bölgede etki kurma çabası içerisinde olan diğer aktörlerle karşılaştırıldığında Amerika'nın, rakiplerine nazaran bazı konularda daha avantajlı bir durumda olduğu söylenebilir. Eğer RF'yı dışarıda tutarsak, ABD, bölgede askeri üsse sahip neredeyse tek harici ülke

¹¹² Richards, a.g.m.

konumundadır. Buna ek olarak bölgede ancak Çin'in hırslı devlet şirketleri, ABD'li şirketlerin bölgedeki büyük enerji nakil hatlarını finanse etme potansiyeli ve gücüyle yarışabilirler. ABD'nin bölgede kalıcı olabilmesi için Orta Asya bölgesine ait geçici veya bir yönetimin ortaya atıp bir sonrakinin takip etmekten vazgeçeceği türden politikalarla vakit kaybetmesi yerine, bölge insanının hayati sorunlarına çözümler üreten projelere öncelik vermesi beklenir.

21. yüzyılda başlayan yeni küresel dönüşüm bağlamında Orta Asya, ABD için stratejik öneme sahip bir bölgedir. Çünkü bu bölge; yeniden güçlenen ve bölgesine yeni iddialarla geri dönen Rusya'ya, bölgesel ve küresel bir aktör olarak doğan Çin'e, İran'ın etkilemek istediği bölgelere ve Afganistan'a komşu bir havzadır. Enerji fiyatlarının gayet yüksek seyrettiği ve küresel talebin giderek arttığı bir dönemde Orta Asya petrol ve doğal gaz rezervlerinin güvenliği, dünyayı ve ABD'yi yakından ilgilendirmektedir.¹¹³

Bu nedenle ABD, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının devamının sağlanması, dış zorlamalar olmadan kaynakları ve politikaları üzerinde kendi tercihlerini yapabilmeleri konusunda çaba sarf etmektedir. Bu ülkelerin transit seçeneklerinin çeşitlendirilerek, küresel ekonomiyle bağlarının derinleştirilmesi ve denize açılımı olmayan bir kara parçasında yer olan Orta Asya ekonomilerinin tek bir pazara, altyapı bağına ve/ya geçiş noktasına bağımlılığını azaltmak¹¹⁴ da ABD için önemli bir hedeftir. Bu hedeflere ulaşabilmek için ABD, hem ince, hem de kaba güç kullanarak bölgeyi kendi etki alanında tutmak ya da en azından Rusya veya Çin'e bırakmamak amacındadır. ABD menşeli kuruluşlar, bu hedefler için askeri, güvenlik, ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda faaliyetler yürütmekte, bölgede insani kapasitenin yükseltilmesi için çalışmalar yapmaktadır.

ABD, Orta Asya Cumhuriyetlerinin kendilerine yeter hâle gelebilmesi, açık pazar ve açık toplum kültürlerinin yerleşmesi, bölgenin enerji kaynaklarının küresel sisteme entegre edilmesi ve nihayet bölgesel

¹¹³ Evan Feigenbaum, "Turning the Page" in U.S.-Turkmenistan Relations", Speech delivered at the Carnegie Endowment for International Peace, Washington, DC, September 17, 2007

¹¹⁴ Bkz. "Strengthening Fragile Partnerships: An Agenda for the Future of U.S.-Central Asia Relations" – **A Report of the Central Asia Study Group** - Project 2049 Institute, s. 3.

kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde çeşitli faaliyetler göstermektedir. Ancak bölge ile ilgili stratejilerde ABD açısından önemli bir eksiklik, Türkiye ile işbirliği konularının henüz tam anlamıyla hayata geçirilememiş olmasıdır. Bölgeye fiziki uzaklığına rağmen Türkiye'nin, Orta Asya Cumhuriyetleriyle henüz tam anlamıyla gerçekleşmiş olmasa da, çok derin bir kültürel köprü kurma potansiyeli vardır. Türkiye, küresel krizden en az etkilenen ekonomilerden birisi olarak, Batılı ve demokratik kültürü özümsemiş, dinamik pazar ekonomisiyle bölgede ABD'nin kapsamlı projelerinde Rusya ve Çin'i ürkütmeden yer alabilecek en önemli ülkelerden birisidir.

Bölge ülkeleri, sahip oldukları petrol ve doğal gaz kaynaklarını kendi devletlerinin kontrolü altında tutabilme ve bu kaynakları verimli işletme becerisini gösterebildikleri oranda bağımsızlıklarını devam ettirebileceklerdir. ABD dış politika önceliklerinde en önde yer almasa da Orta Asya havzası, muhtemelen içinde bulunduğumuz yüzyılda en önemli dönüşümü yaşayacak bölgeler arasındadır. Bu dönüşüm, her ne kadar bölge dışı aktörlerin etkisi ile başlatılmış olsa da, bölgenin kendi dinamiklerinin de bu doğrultuda olduğu öngörülebilir. Eğer ABD, Orta Asya bölgesi için Orta Doğu'daki hataları tekrarlamadan insani zemini geniş politikalar üretebilirse, bölgedeki etkisi de o oranda meşru ve kalıcı olacaktır.

3.1.2 Rusya Federasyonu'nun “Yakın Çevresi” ve Avrupa Birliği

Rusya Federasyonu'nun yakın çevresi olan Orta Asya'daki rekabete bir başka büyük güç AB'nin de, daha etkin bir şekilde katılmaya başladığına tanık olmaktayız. AB'nin Orta Asya politikası hem ikili, hem bölgesel işbirlikleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

AB her ne kadar bölgede etkin bir oyuncu olarak kabul edilmese de, Orta Asya AB siyasetinde önemli yer teşkil etmektedir. 1991'de SSCB'nin dağılması ve kutuplardan birinin ortadan kalkması AB tarafından küresel manada yakalanan bir fırsat olarak algılanmıştır. AB, küresel etkinliğe sahip olma, kendi güvenliğini sağlama amacıyla kendi prensiplerini, ilkelerini, menfaatlerini gözetken bir dış politika anlayışını eski Sovyet bloğu ülkelerinde

ve diğer bölgelerde benimsenmesi konusunda çeşitli projeler yürürlüğe koymuştur. Fakat stratejik bakımdan ehemmiyet arz eden bölge, elbette yalnızca Batının ilgi alanını oluşturmuyordu. Orta Asya, bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren büyük güçlerin etki alanı ve birçok devletin çıkarlarının kesiştiği yer haline gelmiştir. Örneğin, ABD her ne kadar Orta Asya'ya coğrafi açıdan uzak bulunuyorsa da, buraları kendi ilgi alanı dışında bırakmaya isteksizdir. Üstelik hidrokarbon kaynakların elde edilmesi ve çıkarılması, ABD için sahayı ekonomik ve siyasi nüfuz altında tutmasına yarayacak iyi bir gerekçe oluşturmuyordu. Brezinski'nin de belirttiği gibi, Avrasya dünyanın siyasi ve ekonomik gücünün yoğunlaştığı yerdir; o halde, kıtanın tüm önemli stratejik ve jeopolitik alanlardaki hakimiyetine sahip olmak, ABD'nin küresel ilgi alanını oluşturmaktadır.¹¹⁵

AB, SSCB'nin dağılmasının akabinde, uluslararası arenada etkinliğini artırmak için seçtiği proje merkezli çalışma metodunu uygulamaya başlamıştır. 1990 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen Roma Zirvesi sonucunda BDT üyesi ülkelerde sürdürülen ekonomik reform ve kalkınma sürecine destek olmak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmelerine yardımcı olmak üzere TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States/Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) Programı oluşturulmuştur. TACIS programının başta ekonomik girişimler olmak üzere, projeye dâhil edilen ülkelerde AB'nin daha yakından tanınmasına ve örgütün o ülkelerde kendi prensiplerine uygun bir alt yapı kurmasına olanak sağlayacak en önemli proje olduğuna inanılmıştır. Bu program kapsamında Rusya'nın yakın çevresi olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Moğolistan, Gürcistan, Ermenistan, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya çeşitli alanlarda yardım sağlanmıştır. Projenin hedefleri, serbest piyasa ekonomisine geçişte bu genç cumhuriyetlere yardımcı olmak, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün

¹¹⁵ Alibek Djekshekulov, "Rol Zapada v Tsentralnoy Azii" (Batı'nın Orta Asya'da Rolü), *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, No: 2(8), 2000, s. 45-46

gelişmesine destek vermek ve politik-ekonomik istikrarın sağlanmasına imkân yaratmak olarak belirtilmiştir.¹¹⁶

TACIS kapsamında ülkelere verilen yardımlar üç ayrı başlık altında projelendirilmiştir. Ülke programları, bölgesel programlar ve küçük çaplı projeler. TACIS programı ilk oluşturulduğu dönemde, öncelikle destek sağlanacak ana konular, enerji, ulaştırma, sanayi ve ticari işletmeler, gıda üretimi ve dağıtımı, eğitim olarak belirlendi. 1991-1999 yılları arasında program çerçevesinde eski SSCB ülkelerine 4 milyar 226 milyon Euro yardım yapılmış ve 3000 den fazla proje (hukuki alt yapı oluşturulması, uzmanlık eğitim, bilgi aktarımı vb.) gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında 2000-2006 arasındaki dönem için toplam 3,138 Euro'luk bütçe ayrılmıştır.¹¹⁷ Ancak, AB'nin bölgeye yönelik genel hedeflerini gerçekleştirmede birtakım zorluklarla karşılaştığı da açıktır. TACIS programı çok katı ve şeffaf olmayan karar mekanizmaları ve uygulama kriterlerine sahiptir. Maddi kaynaklar tahsisi, temini zor, dağıtımı uzun süre gerektiren ve büyük ölçüde de projeyi uygulamaya koyan AB resmi görevlilerine geri dönen bir süreçtir. Ayrıca, genelde, AB yetkilileri görevde bulundukları ülke hakkında çok az bilgiye sahip olup, sıklıkla da bulundukları ülkenin potansiyel gücünü değerlendirmekten uzak nitelikte kişiler olmaktadır. Uygulamaların etkin olmamasının ikinci nedeni ise AB'nin, politikalarını bölgede destekleyen projelere ayırdığı kaynak miktarının çok düşük olmasıdır. Üçüncü neden ise, ikinci ile bağlantılı olarak, AB'nin bölgeye ilgisinin, diğer dış politika öncelikleri ile karşılaştırıldığında daha çok alt sıralarda yer almasıdır.¹¹⁸

Avrupa Birliği için Orta Asya'nın en önemli özelliklerinden birisi, enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu çerçevede AB, Orta Asya'da yeni petrol, gaz ve su-gücü kaynaklarının işletilmesi ve mevcut enerji altyapısının yenilenmesi ile yeni boru hatlarının ve enerji yollarının kurulmasını desteklemektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel enerji güvenliği ve işbirliğini

¹¹⁶ Murat Laumulin, "Strategiceskiye Interesi Evropeyskogo Soyuza v Tsentralnoi Azii" ("AB'nin Orta Asya'daki stratejik çıkarları"), **Kazakhstan-Spektor**, Sayı: 4, 1999, s. 66-96

¹¹⁷ Gürol Kırac, "AB'nin Orta Asya Politikası", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=583&sayfa=34>, Son erişim 22.04.2012

¹¹⁸ Havva Kök, "Türkiye AB İlişkileri", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 18, 2005, s.163

teşvik ederek, bölge ülkelerine yeni bir Hazar Denizi-Karadeniz-Avrupa enerji ulaşım ağı geliştirmeleri konusunda siyasi destek sağlamaktadır. AB'nin AB enerji politikasının amaçlarından biri de, arz güvenliğini güvence altına almaktır. Diğer amaçlar arasında rekabet gücünü ve toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını artırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları oluşturmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını yükseltmektir. Avrupa Birliği'nde en çok ithal edilen enerji kaynağı, petroldür. AB'de tüketilen petrolün yüzde 78'i ithalat ile karşılanmaktadır. Avrupa'nın enerji tüketimi çoğaldıkça bu bağımlılık da artacaktır. Kuşku yok ki enerji arzının güvenliğinin sağlanması, AB'nin Orta Asya stratejisinin en hassas konularından birisi hâline gelmiştir. Günümüzde Orta Asya ülkelerinden Avrupa'ya yapılan doğal gaz ihracatı tümüyle Rusya üzerinden gerçekleşmektedir. Orta Asya'ya enerji alanındaki bağımlılığın giderek artması karşısında AB, enerji hatlarının güvenliğine öncelik vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği, 26 Haziran 2006 tarihinde Nabucco ismi verilen ve Hazar Havzası'nda çıkarılan doğalgazı Avrupa'ya taşıyacak 3 bin 300 kilometrelik, 7.9 milyar Avro maliyeti olacağı belirtilen boru hattını hayata geçirmeyi onaylamış, 13 Temmuz 2009'da Ankara'da AB Komisyonu Başkanı Borosso'nun da katıldığı bir törenle proje imzalanmıştır.¹¹⁹

Öncelikle söz konusu bölgenin ekonomik potansiyeli, özellikle sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri AB için büyük önem taşımaktadır. AB'nin bölgedeki ekonomik ilgi alanı, Orta Doğu'nun petrolünün ithalatını en yükseğe çıkarmak çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.¹²⁰

AB Hazar Denizi sahalarından da petrol çıkarma sürecinde etkin rol oynamaktadır. Özellikle Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizi sonrasında alternatif enerji sağlayıcıları arayışına girmek zorunda olduğunu gören AB, Orta Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayacak ve RF'yı devre dışı bırakacak Trans-Hazar "NABUCCO" boru hattı projesini yineden gündeme

¹¹⁹ Murat Erdoğan, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları", Rapor, Ankara, 2011, s. 48

¹²⁰ Aleksei Urazov, "Politika Evropeyskogo Sayuza v Tsentralnoy Azii" ("AB'nin Orta Asya'daki Dış Politikası"), 08.09.2009, <http://www.apn.kz/publications/article5729.htm>, (son erişim 23.04.2012)

getirmiştir. Bu projenin 2011’de hayata geçmesi ve kapasitenin 30 milyar m.³ dolayında olması beklenmekle birlikte, AB ülkelerinin RF’ye duydukları enerji bağımlılığının azaltılması çok mühim bir meseledir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin doğal gazının Batı yönünde akmaya başlamasının esas önemi, RF’ye duyulan transit bağımlılığının ortadan kaldırılması için bir fırsat sunacak olmasıdır. Dolayısıyla, NABUCCO, ekonomik ehemmiyete sahip olmasının yanı sıra, daha çok jeopolitik öneme haiz bir boru hattıdır.¹²¹

Bugün Hazar bölgesinden petrol ve doğal gaz çıkarma faaliyetlerinde Shell (Hollanda), Total FinaElf Schlumberger (Fransa), ENI ve Agip (İtalya), British Petroleum (İngiltere), PERSOL (İspanya), Wintershall (Almanya), Petrom (Romanya), Statoil (Norveç) gibi AB petrol şirketleri rol almaktadır. Son 15 senenin temposu da göze alındığında, AB devletleri 1990’dan 2006 yılına kadar toplamda 300 ila 500 milyar ABD dolar arasında yatırımda bulunmuşlardır. AB ülkelerinin yılda %20’ye kadar varan doğal gaz ve petrol ithalatını karşılayan önemli bölgesel ihracatçısı Kazakistan devletidir. Kazakistan Cumhuriyeti’nin istatistik verileri bu gerçeği doğrulamaktadır: Kazakistan tarafından AB’nin büyük petrol şirketlerine yapılan ihracat; İtalya (%74), İngiltere (%11), Almanya (%10). AB’nin Orta Asya siyasetindeki bir diğer önemli konu, ulaştırma ağlarının modernizasyonudur. Bununla, Pasifik Okyanusu’nu ve Batı’yı birleştirecek, daha çok “İpek Yolu Stratejisi” olarak bilinen projelerin hayata geçirilmesi kastedilmektedir, amaca ulaşmak için 1993 yılında, Brüksel tarafından TRACECA (Avrupa, Kafkasya, Asya Ulaşım Koridoru) projesi yürürlüğe girmiştir. Avrupa’dan, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi, Orta Asya ve Çin’e kadar uzanan uluslararası ulaşım hattının kurulması hedeflenmiştir. Bu küresel proje ile Asya-Avrupa bağlantısı kurularak RF’nin boru hatlarıyla rekabet edilebilecektir. 140 bin kilometre uzunluğundaki bu boru hattı Pasifik ile Atlas Okyanusu’nu bütün Avrasya üzerinden birbirine bağlayacaktır. Rusya medyasına göre, tam burada Rusya ve TRACECA rekabet yerine

¹²¹ Kok, a.g.m., s. 159

birbirini tamamlayabilirler. Hazar Denizi civarında kesişen TRACECA ile Rusya'nın "Kuzey-Güney" hatlarının işbirliği yapabilme imkânları vardır.¹²²

AB'nin Orta Asya'ya yönelik ilgisindeki artışın diğer bir önemli sebebi Afganistan merkezli güvenlik ve istikrar arayışıdır. Afganistan'da görev yapan Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü (ISAF) kapsamında bölgede asker bulunduran AB üyesi ülkeler, bu minvalde uluslararası terörizm, radikal dini faaliyetler, uyuşturucu ticareti, insan ve silah kaçakçılığı gibi tehditleri ortaya çıktıkları bölgede yok etmek istemektedir. Gernot Erler'in de "Orta Asya ve AB İşbirliği" isimli çalışmasında belirttiği gibi: "Orta Asya'daki gelişmeler bizi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Orta Asya'nın güvenliği ve istikrarı, yalnızca Hazar ve Karadeniz bölgesinin huzurunun ayrılmaz bir ögesi olmamakla birlikte, Merkez Avrupa'nın da güvenliğini etkilemektedir. Ne yazık ki, Orta Asya devletleri uyuşturucu kaçakçılığı, suç örgütlerinin faaliyetleri ve uluslararası terörizm için en uygun transit yolu oluşturmaktadır. Bu nedenle Orta Asya'nın istikrarı sağlanmadan, Afganistan'ın sürekli barışını temin etmek de imkansızdır".¹²³ Buna ek olarak Berlin'e göre bölgenin istikrarı sağlamak, Çin ve ABD gibi büyük devletlerin katılımı olmaksızın mümkün görünmemektedir; çünkü Rusya bunu tek başına yapabilecek durumda değildir. Alman istihbarat ajansının raporu da Almanya'nın, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan kaynaklı İslami grupların saldırılarına Rusya'nın tek başına karşılık veremeyeceğinden kaygı duyduğunu dile getirmektedir. Bu sorun Federatif Alman Cumhuriyeti'nin eski Dışişleri Bakanı I.Fisher'in Şubat 2001 yılındaki Moskova ziyareti sırasında da ele alınmıştır.¹²⁴

"Orta Asya'daki gelişmeler bizi yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Orta Asya'nın güvenliği ve istikrarı, yalnızca Hazar ve Karadeniz bölgesinin huzurunun ayrılmaz bir ögesi olmamakla birlikte, Merkez Avrupa'nın da güvenliğini etkilemektedir. Ne yazık ki, Orta Asya devletleri uyuşturucu kaçakçılığı, suç örgütlerinin faaliyetleri ve uluslararası terörizm için en uygun

¹²² Kok, a.g.m., s. 160

¹²³ Martin Spechler, "Regional Cooperation in Central Asia", **Problems of Post-Communism**, November/December 2002, s. 46.

¹²⁴ Esra Ceyhan, "The European Union's Central Asian Strategy", **Bilgi**, Sayı: 26, Yaz 2003, s. 20

transit yolu oluşturmaktadır. Bu nedenle Orta Asya'nın istikrarı sağlanmadan, Afganistan'ın sürekli barışını temin etmek de imkânsızdır".¹²⁵ Buna ek olarak Almanya'ya göre bölgenin istikrarını sağlamak, Çin ve ABD gibi büyük devletlerin katılımı olmaksızın mümkün görünmemektedir; çünkü Rusya bunu tek başına kotarabilecek durumda değildir. Alman istihbarat ajansının raporu da Almanya'nın, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan kaynaklı İslami grupların saldırılarına Rusya'nın tek başına karşılık veremeyeceğinden kaygı duyduğunu dile getirmektedir. Bu sorun Federatif Alman Cumhuriyeti'nin eski Dış işleri bakanı I.Fisher'in Şubat 2001 yılındaki Moskova ziyareti sırasında da ele alınmıştır.

Sonuç olarak, Rusya, ABD ve üyesi bazı devletler, bazı uluslararası örgütler ve bir takım uluslararası şirketlerle karşılaştırıldıklarında, AB'nin bölgedeki etkisi diğer aktörlerin etkisine göre zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Yani AB'nin kurumsallaşmış ve etkin bir Orta Asya politikasından söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni AB'nin bölgeye ilgisinin, diğer dış politika öncelikleri ile karşılaştırıldığında, çok daha alt sıralarda yer almasıdır.¹²⁶ Ancak AB'nin ekonomisine büyük katkı sağlayan Orta Asya Cumhuriyetlerinin sahip olduğu zengin doğal kaynakların varlığı ile bu devletlerin Avrupa'nın istikrarı için bir tehdit oluşturan Afganistan'la mevcut bulunan coğrafi komşulukları, AB ve üye devletler açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca AB bir avantaj olarak sağlık, eğitim ve sosyal projelere verdiği destekle gelecekte bu devletlerdeki ekonomik ve siyasi altyapıyı oluşturabilecektir. Dolayısıyla bölgeye yönelik daha etkin siyaset üreterek, Orta Asya'da diğer güçlerin yanında yer alabilme imkânına kavuşabilecektir.

3.1.3 Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevresi" ve Çin

Çin'in genel dış politikası söz konusu olduğunda herkesin ifade ettiği gibi Çin'in geleceğin süper gücü olma ihtimali önemli bir gereklilik taşımaktadır. Pasifik'te, Orta Asya'da siyasi etkisini artırabilen Çin, dış

¹²⁵ Ceyhan, a.g.m., s. 21

¹²⁶ Kok, a.g.m., s. 163

politikada dünya çapında süper güç olmaya çalışmaktadır. Geçmişte Batı devletleri gibi dünyayı etkileyemeyen Çin günümüzde bu eksikliği doldurmaya başlamıştır.

Hong Kong, Tibet, Doğu Türkistan, Tayvan'ı Çin'le birleştirmek ve bütünleştirmek Çin dış politikasının ilk hedeflerindendir. Hong Kong'un Çin'e katılması gerçekleşmiştir. Günümüzde özel şehir statüsündedir. Tayvan'ı Çin'e katmak günümüzün de problemlili meselelerindendir. Doğu Türkistan ile Tibet'in durumu da Çin'in önemli sorunlarındandır. Çünkü bu sorunların hepsinde de dış ülkelerin etkisi vardır. ABD, Rusya, AB, Japonya, Türkiye, Hindistan gibi devletlerle ilişkisine önem veren Çin bahsettiğimiz sorunlar üzerinde de bu ülkelerin desteğini sağlamak istemiştir.

2004'te Hu Tzin Tao Çin'in tekrar gelişmesi yolunda dış politikanın 4 kısımlı programını ilan etti: 1) Çin tekrar sadece "barış" yoluyla gelişecektir; 2) Çin günümüz dünya politikasını oluşturan barış yoluyla gelişme durumundan yararlanmalıdır; 3. Çin'in gelişmesi kendi kuvvetine bağlıdır; 4) Çin "tek başına belirli politika yürütmeyi" kabul etmemelidir.¹²⁷ Çin'in "Yeni Lideri" böylece dış politikadaki kendi pozisyonunu ifade etmişti.

SSCB'nin dağılması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin gündeme gelmesi, bu ülkelerden üçü ile (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) doğrudan sınır komşuluğu olan Çin açısından, dış politikada ciddi bir değişim sürecinin başlaması anlamına geliyordu. Bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetler, 1978'den itibaren başlatılan liberalleşmenin etkisiyle, hızlı büyüyen Çin ekonomisi için yeni fırsatlar sunmaktaydı. Çin, Orta Asya'nın stratejik önemini hemen kavramış, özellikle enerji kaynaklarının zenginliğiyle dünya dengelerinde önemli rol oynayacak bir bölge olduğunu algılamıştı. Çin yönetimi bölgenin sadece bir ekonomik genişleme alanı olmadığını, ayrıca Avrupa ve Orta Doğu ile kendi arasında siyasal, ekonomik ve hatta kültürel bir köprü görevi görebileceğini fark etmişti. Diğer taraftan SSCB'nin dağılması bölgede büyük bir güç boşluğu doğmasına sebep olmuştu. Komşu ülke Afganistan'da devam etmekte olan iç savaşla birlikte

¹²⁷ Lyu Tzaytsi, "Vneşnaia Politika Kitaia: Buduşee Otnoşenii s Rossiei"("Çin'in Dış Politikası: Çin – Rusya İlişkilerinin Perspektifleri"), 2004, **MEMO**, N9, s. 85

düşünüldüğünde, kendi güvenliklerini sağlama konusunda bile yetersiz olan bu yeni komşular, Çin için ciddi tehdit ihtimallerini de gündeme getirmekteydi. Çin'li yöneticiler, 1980'li yıllardan bu yana devam eden Afganistan sorununu ve 1990'lardan sonra bölgede güçlenen kökten dinci akımları göz önüne alarak, Orta Asya'da ortaya çıkacak istikrarsızlığın kendi sınırlarında ve özellikle Türkistan cumhuriyetleri ile etnik, tarihi ve kültürel bağları olan Doğu Türkistan'da ciddi sorunlara yol açabileceğini değerlendirmişti.¹²⁸

Böylece 1991 yılında beş bağımsız Orta Asya devletinin ortaya çıkması, başta ÇHC'ni etnik ve kültürel açıdan Türkistan'ın (Orta Asya'nın) bir parçası olan Doğu Türkistan'a da yayılabileceğinden endişelenmiştir. Yani Sovyetler Birliği'nin dağılması, ÇHC'deki Uygur milliyetçilerini bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir. Orta Asya'daki bu dönüşüm etnik (Türkçü) ve dini (İslamcı) akımlar vasıtasıyla ÇHC yönetimindeki Doğu Türkistan'ı da etkilemeye başlamıştır. Üstelik Kazakistan'da 200.000, Kırgızistan'da 35.000 Uygur azınlık mensubu yaşamaktadır. Bazı kaynaklara göre Orta Asya'da yaşayan Uygurların sayısı 500.000'e ulaşmaktadır.¹²⁹ Orta Asya'daki Uygurlar faaliyetlerinin kısıtlanmasına rağmen Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlere destek vermişlerdi. Bu durum ÇHC'yi tedirgin etmiştir.

Ayrıca ÇHC, SSCB dağılınca Doğu Türkistan'ın ÇHC'den kopmaması ve altıncı Orta Asya Cumhuriyeti olarak ortaya çıkmaması için bir dizi önlem almıştır. ÇHC, öncelikle sınır güvenliğini artırarak Orta Asya'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye çalışmıştır. Sincan Bölge Yönetimi Başkanı Timur Dawamat'ın 1990 ve 1991'de gerçekleştirdiği Özbekistan ve Kazakistan ziyaretlerinin ardından, ÇHC ve Kazakistan arasında güvenlik ve ekonomideki işbirliğinin yanı sıra, ithalat ve ihracata uygulanan gümrük tarifelerini azaltan beş yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Sınır güvenliği konusu 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, RF ve ÇHC Halk arasında gerçekleştirilen ilk toplantılarda önemli bir gündem maddesi olmuştur. Dört yıl boyunca devam eden müzakereler ŞİÖ temelini oluşturan "Şanghay

¹²⁸ Ahat Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Türk Dünyası-Çin, Cilt:12, Sayı:1, 2006, s. 7

¹²⁹ Selçuk Çolakoğlu, "Çin'in Orta Asya Politikası (1991-2007)", **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, der. M.Turgut Demirtepe, Ankara, USAK yayınları, 2008, s. 162

Beşlisi'nin" Nisan 1996'da kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece ÇHC öncelikle sınırlarını güvenlik altına almak, istikrarsızlıkların çıkmasını, çıkabilecek istikrarsızlığın kendi topraklarına taşınmasını engellemek ve bölge ülkeleriyle ekonomik bağlarını güçlendirmek amacıyla örgütün kurulmasına ön ayak olmuştur.

ÇHC açısından en önemli güvenlik endişesi "Özbekistan İslami Hareketi" ve Afganistan'daki "Taliban rejimi" ile Sincan'daki özerklik isteyen Uygurlar arasında işbirliğinin oluşması endişesi olmuştur. 2000 yılında yayınlanan bazı raporlarda, özerklik isteyen Uygur gruplarının Taliban ve "Özbekistan İslam Hareketi" saflarında mücadele ettiği belirtilmiştir.¹³⁰ ÇHC'nin diğer bir korkusu da Orta Asya'da silahlı eğitim alan Uygurların ÇHC'ye dönüp Doğu Türkistan'da eylemlere başlamaları olarak gösterilebilir. ÇHC sıralamış olduğumuz endişeleri çözebilecek bölgesel örgütlenmeye gereksinim duymuştur.

ÇHC, 1980'de başlattığı ekonomik kalkınma programını uygulayabilmek için etrafında bir güvenlik ve barış kuşağının kurulmasına özen göstermektedir. Çıkabilecek istikrarsızlıkların ekonomik modernleşme projesini engelleyebileceği veya sıkıntıya sokabileceğinden endişe duymaktadır. ÇHC, böyle bir istikrarsızlığın doğabileceği alanı kendisiyle sınırdış Orta Asya (Batı Türkistan) bölgesi olarak algılamıştır.¹³¹ Bundan dolayı ŞİÖ çalışmalarının yoğunlaştığı alan Orta Asya bölgesi olmuştur. Ayrıca ABD'nin uluslararası sistemdeki güç ve egemenlik dağılımını yeniden düzenleyerek kendi tekeline yoğunlaştırma eğilimi içinde olmasının ÇHC gibi diğer bölge devletlerini de endişelendirdiği bir gerçektir. Dolayısıyla ÇHC ABD'yi Orta Asya bölgesinde dengeleyebilecek bir örgütün kurulmasını istemiştir.¹³²

Diğer taraftan 1990'lı yılların ilk yarısında Çin yönetimi, bölgedeki eski hegemonyasını yeniden kurmak arayışında olan Rusya ile ciddi bir rekabete

¹³⁰ Mustafa Aydın, "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)", **Küresel Politikada Orta Asya**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel yayınları, 2005, s. 78

¹³¹ Aydın, a.g.e., s. 80

¹³² Büyükbaz Hakkı, "Şanghay İşbirliği Örgütü", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, edit. Ş.Çalış, B.Akgün, Ö.Kutlu, Konya, Çizgi Kitapevi Yayınları, 2006, s. 557

girdiği izlenimini vermemeye özen göstererek, Orta Asya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma çabasına girişti. Başta Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere bu ülkelerle ikili ekonomik ilişkileri ve karşılıklı ticareti artırırken, bir taraftan da bu coğrafyayla ulaşım altyapısını oluşturmaya çalışmaktaydı. 1996'da Çin ile doğrudan sınırları olan üç Orta Asya ülkesi, Rusya ve Çin'in katılımıyla kurulan "Şanghay Beşlisi", Çin ile bu ülkeler arasındaki sınır sorunlarının çözülmesi ve Çin'in yumuşak karnı olan Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılık hareketlerine karşı sınır güvenliğinin sağlanması gibi konularda uygun bir diyalog platformu oluşturdu.¹³³ Bu da Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'da önemli bir oyuncu olmasını sağlamıştı. 1990'lı yıllardan bu yana Orta Asya ülkelerine yönelik Çin politikalarının bazı temel alanlara yönlendiği görülmektedir. Bu hedefler şu şekilde sıralanabilir:

Çin'in stratejik planlarında önemli yer teşkil eden hususlardan biri, onun sınır güvenliğidir. Bu güvenlik iki temelden oluşmaktadır: Sınır bölgelerinde istikrarı temin etmek, bu bölgelerdeki nüfuzun sürekliliğini ve ekonomik başarıları geliştirmek yoluyla barışı; dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirerek sağlamaktır. Özellikle Çin'in Orta Asya devletleri ile güvenliğini ilgilendiren sorun Sovyet Birliği döneminden kalma sınır ihtilaflarıdır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin'le olan sınır sorunlarını bu yeni işbirliği ortamı içerisinde çözmüşlerdir. Ancak Çin'le mevcut konjoktürde sınır ihtilaflarının çözümünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Pekin lehine önemli toprak tavizlerinde bulunmuştur.

1996'daki Şanghay Zirvesinde, anlaşmazlık konusu olan bölgelerin taraflar arasında paylaşılması için görüşmeler yapılması kararı alındı. Ayrıca sınırların iki tarafında belirli bir mesafenin askersizleştirilmesiyle karşılıklı bir güvenlik alanının yaratılması amaçlanmaktaydı. 1998'de yapılan antlaşmayla, Kazakistan ile Çin arasında anlaşmazlık konusu olan yaklaşık 1000 kilometrekarelik bölge, iki ülke arasında (Kazakistan yüzde 56,9 ve Çin yüzde 43,1) paylaşıldı.¹³⁴ Kırgızistan – Çin sınır anlaşmazlığının

¹³³ Andican, **a.g.m.**, s. 9

¹³⁴ Martha Brill Olcott, **Vtoroi Şans Sentralnoi Azii (Orta Asya'nın İkinci Şansı)**, Moskova, Fond Karnegi za Mejdunarodni Mir (Carnegie Uluslararası Barış Vakfı Yayınları), 2005, s. 63-64.

çözümlemesinde ise daha sancılı bir süreç yaşandı. 2002'ye kadar devam eden görüşmeler sonrasında Akayev yönetiminin 125.000 hektar büyüklüğündeki bir bölgeyi Çin'e terk etmesiyle sorun halledilmiş oldu. Fakat söz konusu toprak transferi, daha sonraki dönemde Kırgız Cumhurbaşkanı Akayev'in kendi parlamentosu tarafından "vatana ihanet" suçlamasıyla karşı karşıya kalmasına neden olacaktı. Tacikistan ile Çin arasındaki anlaşmazlık da, Tacikistan'ın Çin'e bir miktar toprak vermeyi kabul etmesiyle, 2002'de yapılan bir antlaşmayla sonuca bağlandı.¹³⁵ Böylece Çin, 2000'li yıllarla birlikte, Orta Asya Cumhuriyetleriyle olan bütün sınır sorunlarını çözümlemiş, karşılıklı güven ortamını yaratmıştı. Günümüzde özellikle Kazakistan ve Kırgızistan ile Çin arasında geçişlerin kontrol altında tutulabildiği bir sınır güvenliği sağlanmıştır. Buna karşın çok dağlık bir yapıya sahip olan Tacikistan sınırında yeterli kontrol gerçekleştirilememektedir.¹³⁶

Çin'in Orta Asya'ya duyduğu ilgiyi arttıran bir diğer mesele terör, ayrılıkçı ve radikal dini grupların bölgedeki faaliyetleridir. Bu tür tehditleri en çok Afganistan barındırmaktadır. 1992'de Necibullah hükümetinin düşmesi ve yerine radikal İslamcılarının gelmesi ile Afganistan, dini radikalizmin bir merkezi haline dönüşmüştür. 1996'da Taliban'ın pozisyonunu sağlamlaştırması, ayrılıkçı ve radikal dini grupların yerleşmesinde de yardımcı olmuştur. 1992'de Tacikistan'da meydana gelen iç savaş buna bir kanıt oluşturmaktadır.¹³⁷

Fergana Vadisi'nde iki dini hareketin etkinliği söz konusudur: Özbekistan İslami Hareketi (OIH) ve Hizb-ut Tahir... Moğolistan'dan Hazar Denizi'nin kıyılarına kadar uzanacak bir hilafet kurmayı amaçlayan Hizb-ut Tahir, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ni de buraya katmayı düşünmektedir. Hatta bazı bilgilere göre Uygur militanları, Afganistan'ın Çin sınırına 25 km. uzaklıktaki bölgesinde eğitim almaktadır. Çin'in 2004 yılının Milli Güvenlik Raporu ve "Beyaz Kitabı"nda; jeopolitik, etnik, dini ve ekonomik çelişkilerin,

¹³⁵ Selçuk Çolakoğlu, "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt:1, Sayı:2, 2006, s. 42

¹³⁶ Andican, **a.g.m**, s. 12

¹³⁷ Bülent Erdoğan, "Orta Asya'da Yasa Dışı Uyuşturucu Ticaret ve Kullanımı", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt:1, Sayı:1, 2006, s. 34

sık sık yerel savaş ve çatışmaların nedeni olabileceğinden bahsedilmektedir.¹³⁸

11 Eylül'de meydana gelen trajik olaylar, Taliban hareketi ile olan mücadelelerde kritik dönemi oluşturmuştu. Batılı devletler; Rusya, Çin, Hindistan ve Orta Asya devletlerinin desteğiyle, teröre karşı küresel bir savaş başlatmışlardı. ÇHC, ABD tarafından başlatılan bu antiterör kampanyasını desteklemiş; ancak süregiden hareket kendisinde, Batının ve özellikle ABD'nin bölge kaynaklarını kontrol etmek ve Rusya'nın etkisini azaltmak gayreti içinde olduğu izlenimini yaratmıştı. ABD'nin, Çin sınırından sadece 200 km. uzaklıkta bulunan Kırgızistan'ın Manas Havalimanı'ndaki askeri varlığı, tüm dünyaya "Batı ve özellikle ABD hala Soğuk Savaş mantığıyla mı hareket ediyor" sorusunu sordurmuştur. Çin, kendisi aleyhinde hala sınır boyunca bir "sınırlama politikası" yürütüldüğünden emindir.

Bunun dışında, Orta Asya, Avrasya merkezindeki yerleşiminden dolayı, önemli bir devletsel stratejik alana da sahiptir. Bölgenin petrol, doğal gaz gibi zengin doğal kaynaklara sahip oluşu, burayı büyük güçlerin ilgi alanları bakımından bir odak noktası haline getirmiştir. Orta Asya enerji ve petrol güvenliklerinin sağlanması, uluslararası siyasette temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu yüzden enerji kaynakları üzerindeki mücadele daha da artmıştır. 1990'lı yılların ortalarında Çin, Orta Asya petrolünün ihracatçısı olma rolüne sahiplenmiştir. Çin ekonomisi hızla büyümeye devam ederse, 2020'ye gelindiğinde yıllık petrol ithalatı 200 ila 300 milyon ton arasında seyredecektir, şu anda bu miktar 60 milyon tondur.¹³⁹ Bu nedenle Çin, enerji stratejisini gerçekleştirmek için, petrol ve doğal gaz ihracatının yürütülmesinde, hidrokarbon kaynaklarının işletilmesinde ve yeni projelerin hazırlanmasında aktif rol oynamaktadır. Çin Orta Doğu'nun petrol kaynaklarına olan yüksek bağımlılığını ortadan kaldırmak için alternatif kaynak arayışındadır. Ayrıca Pekin, genelde ABD'nin kontrolündeki Orta

¹³⁸ Nicolas Swanstrom, "China And Central Asia: A New Game Or Traditional Vassal Relations?", **Journal of Contemporary China**, No. 14, November 2005, s. 569–584.

¹³⁹ Aleksandr Klimenko, "K Voprosu Ob Evolutsii Voennoy Politiki i Voennoi Doktriny Kitaya" ("Çin'in Askeri Siyaseti ve Askeri Doktrinin Evrimi Sorunu Hakkında"), **Voennaya Mysl**, Sayı:2, Moskova, 2005, s. 49

Doğu bölgesinin yanısıra Orta Asya ve Rusya'dan da enerji ithal etmek suretiyle enerji bağımlılık riskini minimize etmeye çalışmaktadır. Çin, Orta Asya'nın enerji sektörüne büyük yatırımlarda bulunmaktadır. Bu yatırımlar, hem yeni yatakların aranması hem de boru hatlarının döşenmesi konusunda gerçekleşmektedir. Çin'in bu şekilde arttırdığı enerji gücü Rusya'yı şüphesiz rahatsız etmektedir. Örneğin, Çin'in Kaşagan bölgesindeki zengin petrol yataklarında pay sahibi olma çabasını, Batılı petrol şirketleriyle birlikte Ruslar engellemiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin, Çin'in büyük önem verdiği ve Rus petrolünün Angarsk'tan Çin'in Daging bölgesine ulaşmasını amaçlayan Yukos Projesi'ni iptal etmiş; ekonomik açıdan daha pahalı olmasına rağmen, petrolü Japon ve Kore pazarına iletecek olan Angarsk-Nachodka Projesi'ni onaylamak suretiyle Çin'in devre dışı kalmasını sağlamıştır.

Rusya, Orta Asya enerji kaynaklarının, eskiden olduğu gibi, yine kendi toprakları üzerinden dış pazarlara açılması konusundaki politikasını ısrarla sürdürmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Çin'in Orta Asya'daki siyasetini büyük ölçüde RF etkilemektedir. RF Orta Asya'da, eskiden olduğu gibi yeniden hegemonik güç olma arayışındadır. Bu da Orta Asya ülkelerinin gözünde Çin'in konumunu güçlendiren bir diğer faktör oldu. Rusya'nın emperyal heveslerinin canlanması durumunda Çin dengeleyici bir güç olarak kullanılabilirdi. 11 Eylül olaylarından sonra bölgeye giren ABD de Orta Asya ülkeleri tarafından benzer bir algılamayla karşılandı. Bölgede birbirine karşı kullanılacak büyük oyuncu sayısı üçe çıkmıştı ve her ülke kendi çıkarları doğrultusunda bu güçlerle ilişkilerini şekillendirdi. Diğer açıdan Rusya'nın Çin ile olan ilişkileri de bölgesel dengelerin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar şimdilik Çin ve Rusya arasında gelişen stratejik ortaklığı, dış faktörler ya da bölgesel gelişmelerin etkileyip etkilemeyeceği belli değildir; ancak iki devletin Orta Asya'da işbirliğine meyilli olduğu açıktır. ABD'nin aksine Çin, Rusya'nın etkisini azaltmadan, onu ve Orta Asya devletlerini bölgede eşit haklara sahip olarak görmeyi tercih etmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Kırgızistan'ın kendi topraklarında, Amerikan askeri varlığına müsaade etmesi ile ŞİÖ'nün etkinliği azalmıştı. Fakat ABD'nin başlattığı antiterör operasyonunun ardından, ŞİÖ'nün

amaçları yeniden güncelleşti. Temmuz 2002’de, St. Petersburg’da “Bölgesel Antiterör Yapılar” (RATS= Regionalnaya Antiteroristiceskaya Struktura) kurulması kararı alındı. 2003 Ağustos ayında da ŞİÖ çerçevesinde ilk antiterör tatbikatı gerçekleştirildi. Öğretiler iki aşamada hayat buldu: İlk aşama, Kazakistan’ın Üçaral şehrinde ve ikincisi Sincan-Uygur Özerk Bölgesi’nde yapıldı.¹⁴⁰ Ağustos 2005’te ise Rusya ve Çin “Barış Misyonu 2005” adı altında Rusya’nın Vladivostok şehri ile Çin’in Shandong yarımadası’nda yaklaşık 10 bin askeri personelin katıldığı büyük bir Çin-Rus tatbikatı (kara, hava ve deniz) düzenlediler. Böylece Çin, Orta Asya güvenliğinin sağlanması konusunda güçlü ve sürekli bir aktör olma imkanını elde etmiş oldu. Tabii ki Rusya, Orta Asya’ya Çin askeri gücünün girmesi ihtimalinden de rahatsızdır. Bölgenin güvenliğinin sağlanması konusunda, Rusya liderliğinde kurulan KGAÖ yeterli olacağı iddiasındadır. Bu nedenle Çin’in ŞİÖ’nün NATO benzeri bir bölgesel güvenlik örgütü haline dönüştürülmesi yönündeki taleplerine kulak tıkamaktadır. Orta Asya devletlerinin Çin algılamalarına baktığımızda ise, Kazakistan ve Kırgızistan’ın çok taraflı bir yaklaşımı seçmiş olduğunu görebiliriz; daha doğrusu, Kazakistan ve Kırgızistan, kendi egemenlikleri gözeterek, büyük güçleri dengeleyici siyaset izlemeye çalışmaktadırlar. Bunun yanında, mevcut olan jeopolitik gerginlik onları, Çin ile dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri kurmaya itmektedir. Bir Çin bilim adamının da belirttiği gibi, “ŞİÖ’ye üye devletler, ortak sınırlara sahipler. Orta Asya devletlerinin, komşu (Çin) desteği olmadan, ekonomiyi geliştirmeleri ve güvenlik hususunda istikrar sağlamaları imkânsızdır”.¹⁴¹

Sonuç olarak Çin’in, yukarıda ele aldığımız hedeflerini ve uygulamalarını değerlendirmeye tabi tuttuğumuz zaman, bu devletin 1990’lı yıllardan bu yana Orta Asya bağlamında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda başarılı bir siyaset izleyerek ikili ve çok taraflı anlaşmalarla sorunları çözme yoluna gittiğini görebiliriz. Bu durum Çin’e güvenlik üreten ülke özelliğini

¹⁴⁰ S. Zhaungzhzi, “New and Old Regionalism: The SCO and Sino-Central Asian Relations”, **The Review of International Affairs**, Yaz 2004, Sayı: 4, s. 606

¹⁴¹ Zhaungzhzi, **a.g.m.**, s. 608

kazandırmış ve yaşatılacak ikili ilişkilerde güven unsurunun oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden bugüne kadarki gelişmeler, Çin'in bundan sonra da bölgede barış ortamını devam ettireceği, ekonomik olarak enerji güvenliğine öncelik veren politikalarını sürdüreceği ve askeri bakımdan bölgesel veya küresel bir oluşuma yöneleceği anlamında alınmaktadır.

3.1.4 Rusya Federasyonu'nun “Yakın Çevresi” ve Türkiye

Türkiye bir taraftan bu devletlere yakından takip etmeleri gereken başarılı bir gelişme modeli olarak sunulurken, diğer taraftan Türkçü fikirler yaygınlık kazandı. Bölgede İran yanlısı İslami rejimlerin kurulmasından çekinen Batı da açıkça Türkiye'yi destekler ve RF aynı nedenle Türkiye'nin bölgedeki varlığına tarihte ilk kez göz yumarken, yeni bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri de ilk günlerde bağımsızlıklarını sağlamlaştırabilmek, dünya ile bağlantı kurabilmek, statü kazanmak ve değişimlerini gerçekleştirebilmek için Türkiye'ye bakıyorlardı. Bütün bunların Soğuk Savaş'ın sonunda bir kere daha kendisiyle kimlik hesaplaşmasına girmek durumunda kalan Türkiye'yi etkilemiştir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Asya politikalarını ele alırken anlamlı bir dönemsel ayrıma gitmek mümkündür. Değişim sürecini kapsayan 1989-1991 döneminde Türkiye, henüz nereye gideceği pek de kestirilemeyen Sovyet Cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlerden genelde uzak kalmayı tercih etti ve geleneksel dış politika çerçevesinde ilişkilerini Moskova merkezli yürüttü. SSCB'nin çözülmesi ve Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerini takip eden 1991-1993 döneminde ise Türkiye bu devletleri tanıyan ilk devlet olarak bölgede model ve lider olma çabalarıyla RF'yı dışlayan ve bölgedeki etkisini kırmaya yönelik aktif bir politika izledi. Rusya ve İran'la artan rekabet ortamında Türkçü ve İslamcı söylemler önem kazandı ve Türkiye dramatik değişimlerin yarattığı heyecanla bölgede sistematik bir plana sahip olmaksızın etki mücadelesine girişti.

Takip eden 1993-1995 döneminde bölgesel açıdan SSCB'nin dağılmasından doğan boşluğu artık Rusya Federasyonu'nun dolduracağı

anlaşıldı. Bu dönem Türkiye'nin de kendi yetersizliklerini ve sınırlarını algılamasıyla birlikte bölge ülkeleriyle ilişkilerini istediği düzeye çıkartamamaktan duyduğu hayal kırıklığının yaşandığı zaman dilimi oldu. 1995 yılından bu yana ise Türkiye'nin hem kendi gücünü hem de bölgesel gerçekleri daha iyi tahlil eden, RF'ı dışlamayan, daha gerçekçi, dengeli ve karşılıklı işbirliğine dayalı bir politika geliştirme çabasına giriştiği gözlenmiştir.

İyimserlik dönemi – ilişkilerin altyapısının oluşturulması: Türk-Sovyet ilişkileri, Soğuk Savaş döneminin uzun süren uzaklığından sonra, 1980'lerin ikinci yarısında daha hızla gelişti. Özellikle 1984'de imzalanan doğalgaz anlaşması ile Türkiye'nin 1987'den itibaren SSCB'den doğalgaz alması kararlaştırılmış, karşılığında bu ülkeye ihracatını artırmasıyla iki ülke arasındaki ticarete büyük bir sıçrama görülmüştür. Gelişen ekonomik ilişkilerin yanı sıra, 1985'de Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve "Glasnost ile Perestroyka" (Açıklık ve yeniden yapılanma) reform politikalarını gündeme getirmesiyle birlikte, Türkiye SSCB'ye karşı geleneksel şüphe politikasından uzaklaşmaya başladı. Yine de geleneksel politika kendisini kapalı Sovyet sistemi dünyaya açılmaya başladıktan sonra bile Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleriyle doğrudan ilişki kurmama ve SSCB'nin varlığını tehdit edebilecek politikalar peşinde koşmama şeklinde kendini göstermeye devam etti. Yani bu dönemde Türkiye Moskova'nın tepkisine neden olabilecek hassas konulara değinmemeye büyük özen göstermiştir.¹⁴²

Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktası SSCB'nin dağılmasını da hızlandıran 19 Ağustos 1991 darbe girişimi oldu.* Her ne kadar, Orta Asyalı liderler ülkelerindeki Rus azınlığı ürkütmemek için bağımsızlık ilanından kaçınıyorlardıysa da, Eylül 1991'de Kazak lideri Nursultan Nazarbayev'in Türkiye ziyareti Moskova'daki darbe

¹⁴² Timur Kocaoğlu, "Özbekistan ile Türkistan'daki Diğer Bağımsız Devletlerin Siyasi Durumu", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bağlam yayınları, 1998, s. 91

* Darbe girişimi tutucular ve reformcular arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Reformcular dönemin SSCB Komünist partisi birinci Genel Sekreteri M.Gorbaçev ve onun yandaşlarıdır, buna karşın tutucular ise SSCB Savunma bakanı Dimitri Yazov, SSCB KGB başkanı Vladimir Kriyuçkov, SSCB başbakanı Valentin Pavlov'dur. Darbe girişimini yapan tutucular M.Gorbaçev'in reformcu politikasından rahatsızlık duymuşlar ve eski katı totaliter sisteme geri dönülmesini istemişlerdir.

girişimiyle daha da önem kazandı. Başlangıçta sadece nezaket ziyareti olarak planlanan gezi "Amaç ve Hedefler Ortak Bildirgesi" imzalanması ve parlamentolar arası ilişki kurulması kararlarıyla sonuçlandı. Ayrıca Türkiye'nin Kazakistan'a Eximbank aracılığıyla 10 milyon ABD doları kredi açması ve satacağı tüketim maddeleri karşılığında kömür ithal etmesi de kararlaştırıldı.¹⁴³

Bu dönemde hala Moskova'yla ilişkilerini aksatmamaya çalışan Türkiye, diğer taraftan cumhuriyetlerle de ilişkilerini özellikle kültür ve ekonomi sektörlerinde geliştirmeye çalışıyor, bağımsızlığa giden süreçte bölgede kendisine atlama taşları oluşturmaya çalışıyordu. Türkiye'nin temkinli tutumu, 31 Ağustos'ta Özbekistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlık ilan etmeleriyle sona erdi. Türkiye hükümeti, SSCB'den BDT'ye geçiş sürecini yakından izleyerek bir politika oluşturmaya çalışırken, gelişmeleri daha sağlıklı ve süratli biçimde değerlendirebilmek için Eylül 1991 yılında bölgeye incelemelerde bulunmak üzere iki heyet gönderdi. Heyetlerden biri Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerini, diğeri ise Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan'ı ziyaret ederek bu ülkelerin geçiş döneminde Türkiye'den beklentilerini saptamaya çalıştı. 12-17 Eylül 1991'de Orta Asya ülkelerini ziyaret eden heyet, bağımsızlık ilanlarından sonra bölgeye giden ilk yabancı resmi heyetti. Zamanlaması iyi ayarlanmış bu geziler bölge ülkelerinde Türkiye'nin rakipleri arasından öne çıkmasına yardımcı oldu.

Her ne kadar heyetlerin raporları bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetlerin prensip olarak tanınmalarını, fakat zamanlamanın iyi tespit edilmesini tavsiye ettiyse de, bölgedeki gelişmeler hızlanınca Türkiye, henüz resmen SSCB'nin dağılışı ilan edilmeden, 16 Aralık'ta bağımsızlığını ilan eden tüm Sovyet Cumhuriyetlerini tanıdığını ve kendileriyle diplomatik ilişki kurmaya hazır olduğunu ilan etti. Türkiye böylelikle, tüm Orta Asya Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke oldu ve ardından 18 Aralık'ta bölge ülkelerinde önce konsolosluklar açma, sonra da bunları büyükelçiliklere dönüştürme kararı aldı. 21 Aralık'ta 11 eski Sovyet Cumhuriyetinin Almatı'da

¹⁴³ Kasımjomart Tokayev, **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi)**, Almatı, Atamura Yayınları, 2002, s. 295

SSCB'nin resmen sona erdiğini ilan etmelerinden bir gün sonra Ankara'ya gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'le imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", Türkiye'nin bölgede bağımsız bir devletle imzaladığı ilk anlaşma oldu.¹⁴⁴ Ardından Türkiye Dış İşleri Bakanı Hikmet Çetin tüm Orta Asya Cumhuriyetlerini ziyaret etti. İki ay sonra bu sefer Başbakan Süleyman Demirel bölgeye ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye'nin hızla Moskova merkezli politikasını terk ederek yeni dönemin şartlarına uygun bir politika geliştirme çabasına işaret eden bu hareketlilik ve gelişmelerden büyük bir heyecan oluşturdu.

1991'in sonu geldiğinde Türkiye Moskova merkezli politikasını terk ederek Sovyet-ardılı devletlerle aktif ilişkiler geliştirme programına bütün hızıyla geçmiş, Türkiye'yi ziyaret eden liderlere destek ve yardım sözleri verilerek, 1993'e kadar 140'dan fazla ikili anlaşma imzalanmıştı.¹⁴⁵ Bu arada, Türkiye'nin faaliyetleri özellikle kültürel alanda Türkçü imgeler içermeye başlamış, toplumda dünyadaki "Türkler" konusunda artan bir ilgi oluşmuştu. Daha birkaç yıl öncesine kadar dış Türklerden bahsetmek ırkçı eğilimlerin göstergesi olarak algılanırken, 1991-1993 döneminde bir yandan toplumda yeni bir etnisite anlayışı gelişmeye başlarken, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türkçe Konuşan Halklar" söylemi giderek yaygınlaştı. Bu süreçte, zaten dilde var olmayan "Anadolu Türklüğü" ile Orta Asya'daki "etnik Türkler" arasındaki ayırım pratikte muğlaklaştı ve Nursultan Nazarbayev'in Eylül 1991 ziyareti sırasında ifade ettiği gibi, 21. Yüzyıl "Türk Yüzyılı" olarak hayal edilmeye başlandı.¹⁴⁶

Bu gelişmede, Türkiye'nin ortak kültür, dil ve din değerlerini paylaştığını iddia ettiği bağımsız devletlerin ortaya çıkmaları önemli bir rol oynamışsa da, Ankara'nın dış Türklere ve Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarının belirlenmesinde basit milliyetçi ve iç politik endişelerin ötesinde, Türkiye'nin 1990'ların başında geldiği noktada önem verdiği temel iktisadi ve

¹⁴⁴ Halil Bal, "Kırgızistan: Çin gölgesi ve Rus Desteği Altında", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998, s. 103

¹⁴⁵ Ali Faik Demir, "SSCB Sonrası Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 2, 2003, s. 165

¹⁴⁶ Nursultan Nazarbayev, **Na poroge XXI veka (Yüzyıllar Kavşağında)**, Almatı, Atamura Yayınları, 1996, s. 216

dış politik hesaplar da etkili olmuştu. Öncelikle, değişen uluslararası ortam Türkiye'yi istemese de bölgesel bir güç olmaya zorluyordu. Bu dönemde Türk dış politikasında görülen değişimler büyük ölçüde ülkenin uluslararası konumunu temelinden sarsan bölgesel ve küresel değişimlere uyum sürecinin bir parçasıydı.

Ayrıca, Türkiye büyüyen sanayisi için umut verici bir pazar olarak gördüğü bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesinden önemli iktisadi faydalar elde edeceğini de umuyordu. Aralık 1989'da Avrupa Topluluğu Komisyonun'ca tam üyelik başvurusu reddedilen Türkiye için bölge ekonomik işbirliği potansiyeliyle değerlendirebilecek yeni bir açılandı. Zaten, Türk özel sektörü devlet kurumlarından çok önce bu potansiyeli değerlendirebilmek için hızlı bir şekilde bölgeye girmiştir.* Türkiye, önemli değişimlerden geçmekte olan bölge halklarıyla kültürel ve etnik bağlantıları nedeniyle bölge ve dünya politikasında daha etkin bir siyasi konuma gelmeyi de umuyordu. Bu beklenti, temelde laik-demokratik Türkiye'nin Orta Asya devletlerince bir model olarak kabul edileceği inancına dayanmaktaydı.¹⁴⁷ Bu düşüncelerle, karar vericiler, biraz da kamuoyundaki heyecanın etkisinde kalarak, hızla Türkiye'nin bölgede elde edebileceği olası kârları değerlendirme çabası içine girdiler ve faaliyetler arasında eşgüdüm sağlamak için Ocak 1992'de "Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı" (TİKA) kuruldu.

Türkiye'nin bu politika değişiminin genel olarak Batı, özellikle de ABD tarafından cesaretlendirildiği de unutulmamalıdır. Bu dönemde, Batılı devletler SSCB'den boşalan yeri bölgede İran destekli siyasi İslam'ın doldurulmasından çekindikleri için Batı yanlısı Müslüman fakat laik ve demokratik Türkiye'ye destek verdiler. Türkiye "İslam, demokrasi, laik, insan hakları ve pazar ekonomisinin yan yana uyum içerisinde yaşayabileceğini" kanıtlayan örnekti. Destek olmasa da, benzer bir göz yumma bu dönemde Rusya'nın tavrında da göze çarpyordu.¹⁴⁸ Bölge ülkelerinin de Türkiye'nin

* 1992'lerin ortalarında bölgede yatırım yapan Türk firmalarının sayısı 200'ü geçmişti.

¹⁴⁷ İslam Kerimov, **"Yenilmez Güç ve Yüksek Maneviyat"**, çev. Dr. Abdumurad Tilavov, Ankara, Öncü Yayınları, 2010, s. 141

¹⁴⁸ Christopher Robbins, **"Apples Are From Kazakhstan. The Land That Disappeared"**, New York, 2008, s. 6

daha aktif rol oynamasını bekledikleri Aralık 1991'de peş peşe Ankara'yı ziyaret eden Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in açıklamalarından anlaşıyordu. Kerimov, bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerinin Ankara'dan öğreneceği çok şey olduğunu söyleyerek, "ağabey" olarak gördükleri Türkiye'den acilen ekonomik, siyasi ve kültürel destek talep ederken, Akayev de Türkiye'yi Türk Cumhuriyetlerin yolunu aydınlatan sabah yıldızına benzetmişti.¹⁴⁹

Bugün geriye dönüp baktığımızda Sovyet tecrübesinden sonra Orta Asya Cumhuriyetlerinin yeni bir ağabey istemediklerini ve Türkiye'nin bu role soyunarak cumhuriyetleri ürkütmüş olduğunu söylemek kolaydır. Fakat unutulmaması gereken, 1991'de bu devletlerin bağımsızlıklarının desteklenmesi ve dünyada tanınmalarının sağlanması konusunda Türkiye'nin desteğine şiddetle ihtiyaç duydukları ve Orta Asyalı liderlerin de belli ölçüde uzun zamandır unutulmuş "Türklük" hissinden en azından bu ilk dönemde etkilendikleri ve bunu da Türkiye'ye yansıttıklarıdır. Bu, Türkiye'nin bu dönemde ağabey rolü oynamaya büyük bir arzuyla soyunduğu gerçeğini değiştirmez. Ama unutulmaması gereken, Türkiye'nin bu rolü oynaması için Batılı devletler, bölge ülkeleri ve hatta Rusya tarafından cesaretlendirilmiş olmasıdır. Öte yandan, tüm bu cesaretlendirmelerle, bölge hakkında neredeyse hiç bilgiye sahip olmayan Türk yöneticilerin bu rolü oynama ve bölgenin sosyo-politik ve ekonomik dönüşümünü etkileme konusunda Türkiye'nin kapasitesini abarttıkları da gözden kaçırılmamalıdır. Yani Türkiye'nin en temel dış politika alanlarından birisi haline gelen Orta Asya'ya dönük stratejilerin geliştirilmesi konusunda maalesef ciddi bir ön hazırlık yetersizliği ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ B. Drujilovsky, V. Hutorskaya, "Politika İrana i Tursii v Regione Sentralnoi Azii i Zakavkazya" ("Türkiye ve İran'ın Orta Asya ve Kafkasya Bölgesine Yönelik İzlediği Politikaları"), **Yujni flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: vozmojnosti i vızovı dlia Rossii (BTD'nın Güney bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için olanaklar ve tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos yayınları, 2003, s. 238

¹⁵⁰ Ahmet Davutoğlu, "Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu", İstanbul, Küre Yayınları, 2010, s. 487

Uluslararası destek ve özgüvenle, Orta Asya devletlerinin Türkiye'ye sunabileceği iktisadi ve siyasi fırsatları yerinde görüp değerlendirmek ve gerekli adımları atabilmek niyetiyle Başbakan Demirel 27 Nisan – 3 Mayıs 1992'de bölgeye gitti ve daha sonra Türkiye'nin kapasitesini çok zorlayacak 1.1 milyar dolarlık ithalat kredisi ve dış yardım sözü verdi.¹⁵¹ Çeşitli kültürel ve ekonomik işbirliği protokollerinin de imzalandığı gezide Demirel, Orta Asya Cumhuriyetlerinin Ruble bölgesinden çıkmalarının kendileri için daha hayırlı olacağını söyleyerek o zamana kadar görülmemiş bir açıklıkla Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına meydan okudu. Türkiye'nin Orta Asya devletlerine askeri eğitim sağlaması ve Orta Asya gaz ve petrolünün boru hatlarıyla Türkiye üzerinden taşınmasının gündeme getirilmesinin yanı sıra, bu devletler Türk (aslında Latin) alfabesine geçmeleri tavsiye edildi.

Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini aracı olmadan geliştirebilmesi için doğrudan ulaştırma ve haberleşme bağlantısına sahip olmasının ve televizyon yayını yapılmasının önemi anlaşıldığından, PTT tarafından hibe olarak bölgeye Rusya üzerinden geçmek zorunda olmayan 2500 abonelik etkin bir telefon ve iletişim ağı ile uydu yer istasyonları kurularak, uydu aracılığıyla bu ülkelerin Türkiye'ye ve dünyaya bağlanmaları sağlandı. Bölge başkentleriyle İstanbul ve Ankara arasında Mayıs 1992'den itibaren doğrudan uçak seferleri başlatıldı. Ayrıca pek çok yerde Türk Kültür Merkezleri ve Türk okulları açılarak kültürel bağlantının güçlendirilmesine çalışıldı. Türkiye'nin, öğretmen gönderdiği ve gerekli eğitim araç ve gereçleriyle donattığı bu okullarla bölge ülkelerinin kalifiye işgücü ve yabancı lisan bilen personel ihtiyaçlarının karşılanması hedefleniyordu. Ayrıca 1991'den itibaren bölgeden gelen öğrenciler için geniş bir burs programı başlatıldı ve her ülkeye Türkiye'ye 1400'ü yüksek öğretimde olmak üzere 2000 burslu öğrenci gönderme hakkı tanındı.¹⁵²

Temmuz 1993'te bölge ülkeleri Kültür Bakanlıklarıyla birlikte Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) projesini geliştirildi. Milli

¹⁵¹ Demir, a.g.e., s. 167

¹⁵² Halime Gümüş, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", 02.08.2010, <http://www.turksam.org/gençbakis/a2236.html> (son erişim Nisan 2012)

Eğitim Bakanlığı ise Kasım 1992'de Türk Cumhuriyetlerinde okutulacak ortak tarih ve ortak edebiyat ders kitapları hazırlanması çalışmalarını başlattı. 27 Nisan 1992'den itibaren TRT Avrasya Televizyonu uydu aracılığıyla bölgeye yayına başladı. Din alanında işbirliği adımları atılarak, bölgeye dini materyal gönderildi ve dini eğitim verme önerisi yapıldı. Yurtiçi ve dışında açılan yardım kampanyaları sonucunda toplanan bağışlarla Diyanet İşleri Başkanlığınca tüm Türk Cumhuriyetlerinde Türk-İslam mimarisi tarzında birer cami ve kültür merkezi inşa edildi. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla bu ülkelerde onlarca caminin yanı sıra, Kırgızistan ve Türkmenistan'da birer ilahiyat fakültesi açıldı.

Dolayısıyla Türkiye 1992 ortalarında siyasi, iktisadi, kültürel, askeri ve mali alanlarda bölgede etkili olabilmek ve liderliğe oynayabilmek amacıyla ciddi adımlar atmıştı. Fakat, bölgenin sunduğu fırsatların yanı sıra, Türk dış politikası için orta-uzun vadede çeşitli sorunlara gebe olduğu da daha o günlerde görülebiliyordu. Örneğin, Demirel'in Şubat 1992'de, SSCB'nin çökmesiyle "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" uzanan dev bir Türk dünyasının kurulmakta olduğunu ilan etmesi, Türkiye'nin yeniden imparatorluk kurma peşinde olduğu yolunda yaygın suçlamalara neden olmuştu. Demirel, 27 Nisan – 3 Mayıs 1992'deki gezisinde ise bu sefer, bir taraftan Türkiye'nin yayılmacı amaçları olmadığını ilan ederken, diğer taraftan bir "Türk Devletler Birliği" kurulması fikrini işliyordu. Nitekim, bu gezi sırasında, Türk Cumhuriyetleri arasında ortak konular ile bölgesel ve uluslararası sorunların ele alınacağı devlet ve hükümet başkanları düzeyinde ortak danışma toplantıları düzenlenmesi kararlaştırıldı.

30-31 Ekim 1992'de Ankara'da toplanan Türk Dili Konuşan Topluluklar zirvesine Türkiye, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan devlet başkanları katıldı. Tacikler farklı etnik kökenden geldikleri halde, toplantıya Tacikistan devlet başkanı da davet edilmiş, fakat ülkesinde devam eden iç savaş nedeniyle katılamamıştı. Zirvenin başlaması ile Türk yetkililerin toplantıdan önce birbirleriyle ve diğer ülke liderleriyle yeterince danışmada bulunmadıkları ortaya çıktı. Daha açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Özal'ın 21. Yüzyılın Türklerin çağı olduğunu ilan etmesi ve

bir Türk Ortak Pazarı ile Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası kurulması önerileri Azerbaycan cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey hariç, diğer ülkeleri ürkütmüş, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan'dan Türkiye'ye gelecek petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda garantiler elde etme çabası da rahatsız etmişti.¹⁵³ Sonuçta, Zirve bitiminde bir Siyasi Bildirge, bir İktisadi Bildirge ve bir de Basın Bildirisi imzalanmasını arzulayan Türkiye'nin beklentileri gerçekleştirilemedi ve genel ifadelerle cumhuriyetler arasında kültür, eğitim, dil, güvenlik, ekonomi ve hukuk alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ihtiyacından söz eden Ankara Bildirgesiyle yetinildi.

Her ne kadar, Türkmenistan ile Türkiye arasında kurulacak bir doğalgaz boru hattı yapımı ve Türkiye'nin Aşkabat havaalanının yeni terminalini inşa etmesini içeren ikili protokoller imzalanmışsa da, ne Özal'ın Türk Ortak Pazarı ve Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası kurulması önerileri ne de yeni petrol boru hatları konusunda Orta Asya devletlerinin açık desteğini almak mümkün oldu. Bundan da kötüsü, İslam Kerimov Türk dünyasının faaliyetlerini koordine edecek ulus-üstü bir mekanizmanın oluşturulmasına karşı olduğunu ilan ederken, ülkesindeki önemli Rus nüfusunun farkında olan Nazarbayev de dinsel ya da etnik temele dayanacak herhangi bir yapının oluşturulmasına atıfta bulunan her türlü bildiriye veto edeceğini açıkladı. Üstelik, Türkiye ve Azerbaycan'ın baskılarına rağmen Rusya'yı gücendirmekten çekindikleri için tüm Orta Asyalı liderlerin Ankara Bildirgesinde Karabağ çatışmasına değinilmesine izin vermemelerinin yanı sıra, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması Kabul görmemiştir.¹⁵⁴

Zirve Türkiye için hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının en önemli nedeni Türk liderlerin yanlış hesaplarıydı. Karar vericiler özellikle Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarından sonra ortaya çıkan değişimleri gözden kaçırmışlardı. Bir kere Rusya, sınırları dışındaki diasporasıyla 1992'nin

¹⁵³ Oktay F.Tanrısever, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya – Kafkasya politikası: Yakın çevre doktrininin iflası", **Küresel politikada Orta Asya (Avrasya üçlemesi I)**, der. Mustafa Aydın, İstanbul, Nobel Yayınları, 2005, s. 53

¹⁵⁴ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye – Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine, der. Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 422

ortalarından itibaren daha yakından ilgilenmeye başlamıştı. Özellikle nüfusunun bu dönemde yüzde 39'ini Rusların oluşturduğu Kazakistan ve yüzde 26'sını oluşturduğu Kırgızistan açısından bu ilgi endişe uyandırıcıydı. Tacikistan iç savaşı nedeniyle radikal İslam'dan duyulan endişe de bu ülkeleri Rus güvenlik şemsiyesi altında kalmaya zorluyordu. Demirel'in Orta Asya gezisi sırasındaki tavsiyesinin aksine, Ruble bölgesinde kalarak en azından Rusya'nın dolaylı ekonomik desteğinden faydalanmak istiyorlardı. Son olarak, Ekim 1992'ye gelindiğinde Orta Asya Cumhuriyetleri dünyadaki konumlarından artık daha emindiler. Türkiye ilk başta yeni cumhuriyetlere uluslararası örgütlerle ilişkilerinde ve özellikle İslam Konferansı ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmelerinde destek olmuştu, fakat geline nokta artık Türkiye'nin desteğine ihtiyaçları azalmıştı. Ayrıca, Türkiye'nin sınırlı kaynaklarını fark eden yeni cumhuriyetler ekonomik ve siyasi destek için artık başka yerlere başvurmaya hazırldılar.

Bu dönemde Türkiye'yi daha aktif bir dış politika izlemesini cesaretlendiren iki önemli gelişme oldu. Biri Rusya'nın bu dönemde yakın çevresini belli ölçüde terk ederek daha batılı politika izlemesidir. Bu anlamda Rusya Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasına set çekmemiştir. Diğer de bölgede İran nüfuzunun artmasından kaygılanan ABD ve Batı devletleri Türkiye'yi model göstererek bölgedeki etkisinin artmasına yardım etmişlerdir.

Rusya siyaset bilimcisi N.Nartov'a göre Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik aktif politikasını Ruslar hep tehdit olarak algılamışlardır ve Türkiye'nin Pantürkizm emelleriyle özdeşleştirmişlerdir. Bunun nedeni olarak iki ülke arasındaki ilişkilerinde tarihin etkisinin büyük olduğunu vurgular. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerin Osmanlı döneminde bozulmaya başlamasıyla, hem Türkiye Rusya'yı hem Ruslar Türkiye'yi düşman ve tehdit olarak algılamışlardır. Tarihte oluşan bu düşmanlık fikrinin pekişmesiyle günümüzde her iki devlet birbirlerinin eylemlerini tehdit olarak algılamaya devam etmektedir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Nartov, a.g.e., s. 204

Türkiye'nin Orta Asya politikasını değerlendiren N.Nartov bazı hususların göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. Bu hususları şu şekilde ifade etmiştir:

- Türkiye hiçbir zaman Orta Asya bölgesinde ABD'den bağımsız bir dış politika izlememiştir. Yani yazara göre, Türkiye Orta Asya'daki her adımını ABD'nin desteğini alarak atmıştır. Dolayısıyla, Türkiye Orta Asya'da kendi çıkarlarını korumaya dönük dış politika izlemiştir, aynı zamanda ABD'nin bölgede nüfuz edebilmesi için gerekli alt yapıyı da oluşturmuştur. Bu durumun Rusya'nın ulusal güvenliğine olumsuz etki ettiği aşikârdır;
- Rusya'nın Orta Asya'daki Türkiye politikasını tehdit olarak algılamasının diğer bir nedeni, bölgede Türkiye'nin her adımını Pantürkizm (Turancı) ideolojisiyle özdeşleştirmiştir. Yazar Pantürkizm ideolojisinin temellerinin İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura tarafından atıldığını vurgulayarak, bu ideolojinin kökünde Rusya'nın bölgedeki etkisini kırmaya dönük olduğunu ifade eder. N.Nartov, Türkiye'nin 1990'lı yılların ilk yarısında Orta Asya'ya yönelik dış politikasının radikal Pantürkizm çerçevesinde incelenmesi gerektiğini savunur. Ona göre Türkiye hem BDT ülkeleri içindeki Türk kökenli devletlerin güçlenmesini istemiş, aynı zamanda Rusya'nın sınırları içindeki Türk kökenli uyrukların bağımsızlık girişiminde bulunmasını desteklemiştir. Rus sınırları içinde 20 milyona yakın Müslüman ve Türk nüfusun yaşadığını göz önünde bulundurursak, Rusya bu eylemi güvenliğine tehdit olarak algılamıştır. Aynı zamanda yazar, Türkiye'nin ABD'ye Rusya'yı BDT içindeki Türk Cumhuriyetlerle çevreleyerek etkisiz hale getirmeyi tavsiye ettiğini, bu durumdan haberdar olan Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini olumsuz etkilediğini de vurgular. Bundan dolayı Rusya güney bölgesinden gelebilecek muhtemel tehdide karşı kendini garanti altına almak için Orta Asya bölgesine daha fazla ehemmiyet vermeye başlamıştır;
- N.Nartov'a göre Türkiye 1990'lı yıllarda radikal Pantürkizm ideolojisini uygulamak istese de, bunun ilk baştan başarısız olacağı belliydi der.

Yazar bunun üç nedene dayandığını vurgular: a) Türkiye o dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da etkisini artırmak yerine iç sorunlarıyla (PKK, Yunanistan'la Kıbrıs sorunu vs.) uğraşmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye milli gücünü daha çok iç sorunları çözmek için kullanmıştır; b) BDT bünyesindeki Türk devletlerinin birleşmesi fikrinin Rusya ve Çin'i rahatsız edeceğini fark ederek, bu tür girişimlere destek vermeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bu devletler, Türk devletleri arasındaki ilişkilerin daha çok kültürel ve ekonomik boyutta olması gerektiğini, bu ilişkilere ideolojik ve siyasi anlam yüklenmemesini savundular. Yani Türkiye ilk başta Türk Cumhuriyetlerinin siyasi anlamda birleşmesi fikrine Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden destek bulamamıştır; c) Diğer taraftan Türkiye BDT bünyesindeki Türk Cumhuriyetlerini siyasi anlamda birleştirmeye yönelik ekonomik ve mali kaynaklarının sınırlı olmasıdır. Orta Asya yöneticileri Türkiye'nin yalnız başına ekonomik yönden lokomotif olamayacağını fark etmişlerdi.¹⁵⁶

Rusya jeopolitik bilimcisi A.Dugin ise çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı devletinin devamı niteliğini taşımadığını ama genişleme açısından benzer bir politika sergilediğini vurgular. Yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransız ulus devlet ideolojisinden etkilendiğini ve Orta Doğu ülkeleri içinde İslam dininin kurallarından ilk kopan ülke konumunda olduğunu ve laik bir düzen oluşturduğunu ifade eder. Bugün ise Türkiye'nin Doğu ülkelerinin Batı ile ilişkilerinde arabulucu rolü üstlendiğini, aynı zamanda Doğu ülkelerini Batı'ya adapte etme misyonunu yüklendiğini öne sürer. Ona göre, Türkiye Doğuda (Avrasya bölgesinde) Batı ve ABD çıkarını kollarken, aynı zamanda kendinin sınırlı çıkarlarını da ABD ve Batı desteğiyle gerçekleştirmeyi arzu etmektedir. Türkiye'nin yalnız başına bölgedeki jeopolitik çıkarlarını gerçekleştirmesi mümkün değil, çünkü bölgede ondan daha güçlü oyuncular vardır. Türkiye'nin direkt olarak onlarla rekabet etmesi mümkün değildir tezini savunur. A.Dugin, Türkiye'de Pantürkçülüğü savunan ve bu fikrin dış

¹⁵⁶ Nartov, a.g.e., s. 205

politikada öncü olması gerektiğini ifade edenlerin olduğunu da kabul eder. Ancak ona göre, Türkiye Pantürkçü fikri dış politikasının belirleyicisi yapabilmesi için 180 derece değişmesi gerekir. Bu durumun da kısa zamanda vuku bulamayacağını, çünkü Türkiye'de köklü bir şekilde Batı yanlısı tutumun bulunduğu ve AB'ye üye olma politikasına öncelik tanındığını ifade eder.¹⁵⁷

Sınırların bilincine varılması – büyük oyundan bölgesel geri çekilmeye: Gerekli hazırlıklar yapılmadan alelacele toplanan Türk Devletleri Liderler Zirvesinin başarısızlığının ardından Türkiye bölgeye olan ilgisini hemen kaybetmedi. Aksine, zirveyi Türkiye ile yeni devletlerarasında çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen onlarca ziyaret takip etti. Bu ziyaretlerin doruk noktaları 1993'te Cumhurbaşkanı Özal'ın tüm bölgeyi dolaşması ve Ekim 1994'te bu kez yeni Cumhurbaşkanı Demirel'in Türkmenistan'ın bağımsızlığının üçüncü yılı kutlamalarına katılmak için bu ülkeye gitmesi oldu. Demirel'in gezisi sırasında henüz ilerleme kaydedilemeyen Türkmen gazını İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak boru hattının da temeli atıldı.

Öte yandan, 21-23 Mart 1993'te Antalya'da toplanan Türk Devletleri ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Birinci Kurultayının Türk halkları arasındaki dayanışmayı artıracığı umulmuştu. Rusya Federasyonu'ndan pek çok Türk grubun temsilcilerinin de katıldığı Kurultay'a Türkiye'nin verdiği önem hem Cumhurbaşkanı Özal, hem de Başbakan Demirel'in katılmasından belliydi. Kapanış bildirgesinde bilim, teknoloji, dil, eğitim ve kültür alanlarında işbirliğini geliştirmek için yıllık toplantılar yapılması çağrısının yanı sıra, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Parlamenterler Çalışma Grubu ve Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi kurulması talebi dile getirildi. Ayrıca, her Türk Cumhuriyetin ya da topluluğun içinden kendi alfabesini seçebileceği 34 harfli bir çerçeve alfabe (Latin harfleriyle) kabul edildi.

Bu arada, bölge ülkelerinden Türkiye'ye yönelik ziyaretler de yüksek düzeyde devam etti. Fakat tüm liderleri bir araya getirecek İkinci Türk

¹⁵⁷ Dugin, a.g.e, s. 434

Devletleri Liderler Zirvesi planlandığı gibi Bakû'de 1993'te değil, ancak Ekim 1994'te İstanbul'da toplandı. Bu etkileyici ziyaretlere rağmen, bugün geriye dönüp baktığımızda Türkiye'nin SSCB sonrası Orta Asya politikasını yürütürken dikkatli hesap ve planlama yapmamak ve aceleci davranmaktan kaynaklanan hatalar yaptığını söylemek mümkündür. Bölgede SSCB'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmaya talip olan tek ülkenin Türkiye olmadığı da hatırlanmalıdır. Aksine, hızla değişen Orta Asya coğrafyasını etkilemeye çalışan çeşitli devletlerarasındaki mücadele, her bir devletin kendi iktisadi, siyasi, ideolojik ve dinsel öncelikleriyle çeşitli çatışma risklerini gündeme getiriyordu.

Türkiye'nin bölgeye yönelik çabalarının başarısı, önemli ölçüde, henüz uluslaşma aşamasındaki bölge halklarının kendilerini ve Türkiye'yi uzun dönemde nasıl görecekleleriyle yakından ilgiliydi. Ortaya çıkan yapı çerçevesinde bu devletler hala büyük oranda eski komünist parti liderlerince yönetilmekteydiler. SSCB'nin çöküşünü takip eden kargaşa ortamında ülkelerinin kaderlerini ellerine geçiren ve yönetimlerini sağlamlaştırmak isteyen bu liderler komünizmden hızla demokrasiye geçişin ülkelerini parçalayacağından çekiniyorlar ve demokratikleşmeyi içermeyen Çin modeli ekonomik kalkınmayı kendilerine daha yakın buluyorlardı. Her ne kadar modern ve laik modeli ve arkasındaki Batı desteğiyle Türkiye bu devletler için ilk yıllarda temel alternatifi sunuyor gibi gözükmüşse de, pratikte Azerbaycan ve Kırgızistan dışında, Orta Asya devletleri Türkiye'nin sunduğu modeli fazlaca benimsemediler.¹⁵⁸ Zaman-zaman vurguladıkları "Türkiye Modeli" ise Türkiye'de anlaşıldığı şekilde 1990'ların demokratik liberal modeli değil, 1930'ların devletçi otoriter modeliydi.

Türkiye modelinin çekiciliği daha çok Türkiye'nin Batı bağlantısı ve AB üyeliği iddiasından kaynaklanmaktaydı. Türkiye kendini AB'ye kabul ettiremezken, nasıl olup da Orta Asya devletlerinin Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmelerine katkıda bulunacağı, modelinin zayıf yanlarından biriydi. Türkiye'nin tek başına fazla bir ekonomik katkı yapamayacağı ve her ne

¹⁵⁸ Olcott, a.g.e., s. 8

katkısı olacaksa bunun ancak Batıyla birlikte gerçekleşeceğini anlaşılması da, bölge ülkelerini Türkiye'yi aradan çıkartarak doğrudan Batı'yla ilişki kurmaya yöneltti.¹⁵⁹

Türkiye modeli ayrıca, çok genel ifadelerle laik, demokratik ve serbest pazarcı olmasının dışında uygulamada muğlak kalması ve Türk lider ve işadamlarının misyonervari bir tavırla "Türk kardeşlerini aydınlatmak" amacıyla bölgede modeli yaymaya çalışmaları nedeniyle de zor durumda kaldı. Türk lider ve işadamları, uzun dönemli Rus egemenliğinden yeni kurtulan halkların model arayışları çerçevesinde yeni bir ağabey aramadıklarını fark ettiklerinde, Türkiye'nin sunduğu modelin bölgedeki şansı çoktan azalmıştı. Ayrıca, Türkiye'nin yoğun bir şekilde Türk Cumhuriyetlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışması ve bu arada farklı niyetlerin fazlasıyla serbestçe ifade edilmesi, uluslararası alanda Türkiye'nin bölgesel hegemonya peşinde koştuğu şüphesini gündeme getirdi. Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerinin Pan-Türkizme yönelmediği ve endişelerin temelsiz olduğu sık sık vurguladıysa da, bu şüphe Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini etkilemeye devam etti. Özellikle, Türkiye'nin ilk yıllarda Türk dilleri konuşan herkesi "Türk" olarak adlandırması ve sık sık "Adriyatik'ten Çin Seddine" uzanan Türkçe konuşan halklar bölgesinden bahsetmesi, Rusya ve Çin tarafından Pan-Türkizm suçlamalarını gündeme getirdi.

Bu suçlamaların yanı sıra, Türkiye'nin bu söylemi bölge halkları arasında da tepkilere yol açtı. Çünkü bu onların bireysel kimlik arayışları ve her birinin farklı formüle ettikleri ayırt edici benlik ve ulusal bilinçleriyle doğrudan çatışma halindeydi. Bölgede Türkçü politikalarla karşı ortaya çıkan tepki Aralık 1991'de Türkiye'yi ziyaret eden Kazakistan Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev tarafından açıkça dile getirilmişti. Nazarbayev sözlerinde şu ifadeleri kullanmıştı: "Dünyanın bu bölgesinde Türkçülük sadece Sovyet egemenliğine karşı reaksiyon olarak siyasi bir akım haline gelmiştir. Ben Türkçülük veya İslamcılığı vurgulayarak halkları kesin kalıplara sokma fikrine

¹⁵⁹ Fırat Purtaş, "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, der. M.Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008, s. 42

karşıyım. Bunların hiçbir başarı şansı yoktur. Şu anda şahit olduğumuz şey, Türkçe konuşan halklar arasında paylaşılan ortak değerler nedeniyle gelişen Türkler arası bir yaklaşımdır. Fakat bu tehlikeli bir şovenizme dönüşemez".¹⁶⁰

Ortak etnik kökenlerine rağmen Orta Asya halklarının çoğunluğu Rus/Sovyet egemenliği döneminde ayırt kimlikler geliştiriyor ve en azından ilk etapta, geniş bir kültürel-siyasi şemsiye altında erimektense kendi bireysel kimliklerini vurgulamayı tercih ediyorlardı. Türkiye ise diğer devletlerin işlerine müdahale eder gözükmek istemiyor, bunun beraberinde getirdiği Turancı yayılma suçlamalarından çekiniyordu. Bu tür suçlamalara neden olmadan ve muhatap ülkeleri gücendirmeden ne kadar ileri gidebileceği hassas bir konuydu. Ayrıca, Türkiye'deki demokratik ortam da Orta Asya Cumhuriyetleri için fazla gelmişti. Bu şartlarda, Türkiye'nin yeni bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkelerine önerdiği ekonomik ve siyasi yeniden yapılanma modeli fazla yüzeysel kalıyordu.

Bu arada, İkinci Türk Devletleri Liderler Zirvesi'nin çeşitli ertelemelerden sonra Ocak 1994'te Baku'de toplanması planlanmıştı. Türkiye'de Özal'ın ölümü ve ardından gelen siyasi krizler bu konunun peşine düşülmesini engellemiş, Rusya ise ilk zirveden sonra bu tür toplantılara tepkisini açıkça ortaya koymuştu. Ayrıca Aralık 1993'te Aşkabat'ta toplanan BDT zirvesinde Yeltsin, Kerimov'u Baku Zirvesinin toplanmasına engel olma konusunda ikna etmişti. Sonuçta zirve, başlamasından iki gün önce Özbekistan ve Kazakistan'ın önerileriyle tekrar ertelendi. Böylece Türkiye'nin zorlaması olmadığında, Rus baskısı karşısında Türk dayanışmasının ne kadar zayıf kaldığı bir kere daha anlaşıldı. Bu şartlar altında Türkiye'nin nihai zirveyi 18-19 Ekim 1994'te İstanbul'da toplayabilmesi için ciddi bir diplomatik çaba ve Demirel'in o yaz Ankara'yı ziyaret eden Kazak ve Özbek liderleri toplantılar düzenli hale gelinceye kadar sürekli Türkiye'de yapılması konusunda ikna etmesi gerekti.¹⁶¹

¹⁶⁰ Nursultan Nazarbayev, **Avrasya'nın Kalbinde**, çev. Fatma Arıkan, Almatı, Atamura Yayınları, 2005, s. 35

¹⁶¹ Esra Hatipoğlu, "Türkiye – Kazakistan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007, s. 377

İlk zirvenin aksine, bu sefer beklentiler daha düşük tutulmuş ve yeni bir hayal kırıklığına uğramamak için zirvenin sonuç bildirgesi olarak hazırlanan taslak metin önceden katılımcı taraflara dağıtılarak görüşleri alınmıştı. Bu kez Azeri-Ermeni çatışmasında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiğini vurgulayan BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması talebini de içeren bildirmede, petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda da daha kesin ifadeler vardı. Bölgedeki petrol ve gazın en kısa sürede en ekonomik yoldan dünyaya ulaştırılması için Türkiye yoluyla Akdeniz ve Avrupa'ya uzanacak boru hatları konusunda çalışma yapılmasını tarafların memnuniyetle karşıladıkları belirtiyordu. Ayrıca, kültür ve eğitim bakanlıklarının düzenli toplantıları övülerek parlamentolar arası işbirliğinin geliştirilmesi arzusu ifade edildi. Son olarak, dışişleri bakanlıklarının da düzenli toplantılara başlamaları ve bir sonraki liderler zirvesinin Ağustos 1995'te Bişkek'te toplanması kararı alındı.

Yine de, bölge ülkeleriyle dayanışma eksikliği ikinci zirveden sonra da açıkça görülebiliyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye ve Azerbaycan Ermenistan'ı işgalci olarak niteleyen daha sert bir bildiri için bastırmış, fakat diğer devletler buna katılmamışlardı. Azerbaycan'ın zirveden önce uluslararası bir konsorsiyumla Hazar Denizi'ndeki kaynakların değerlendirilmesi için anlaşma imzalamış olması RF'nın yanı sıra Kazakistan ve Türkmenistan'ı da rahatsız etmişti. Nitekim her iki ülkenin liderleri zirve sırasında kıyıdaş devletlerin bu tür anlaşmalar imzalamadan önce Hazar'ın kaynaklarının kullanımı konusunda aralarında anlaşmaları gerektiğini ifade ettiler.¹⁶²

Zirvenin hemen ardından 21-23 Ekim'de İzmir'de İkinci Türk Devletler ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı toplandı. Türkiye'den katılımın en üst düzeyde gerçekleşmesi Türkiye'yi yönetenlerin bu çabaya verdikleri desteği gösteriyordu. Toplantıda yaptığı konuşmada Başbakan Çiller, AB ve NAFTA'ya atıfta bulunarak benzer bir oluşumun Türk devletleri

¹⁶² Ayça Ergun, "Türkiye – Azerbaycan İlişkileri", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007, s. 256

arasında da mümkün olduğunu belirtti. Cumhurbaşkanı Demirel ise, son 5 yılda bir Türk dünyasının doğduğuna işaret ederek bu dünyanın öğelerinin kendilerine yeni bir kimlik aramadıklarını, çünkü zaten kimliklerini hiçbir zaman kaybetmediklerini ifade etti. Türkiye'nin Orta Asya politikasında hala duyguların ağır bastığı görülüyordu. Öte yandan, bu dönemde Kafkasya'da ardı ardına patlak veren etnik temelli çatışmalar ve Azerbaycan ile Batılı ülkelerin imzaladıkları "Asrın Anlaşmasından" sonra gündeme gelen "Boru Hatları Rekabeti" Türkiye'yi ilgisini hızla sınırlarına daha yakın bu bölgeye yoğunlaştırmaya zorluyordu.

Türkiye'nin SSCB'nin 1991'de dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'da etkinlik kurma yolunda attığı ilk adımların ardından 5 yıl içerisinde yaşananlar, karşılaştığı sorunlar ve yaşadığı hayal kırıklıkları, bölgede arzuladığı rolü oynayacak ekonomik güce ve siyasi tecrübeye sahip olmadığını gösterdi. Artık Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının yeniden değerlendirilerek daha gerçekçi bir temele oturtulması zamanı gelmişti. Üstelik, aradan geçen sürede Türkiye'nin etkinlik kurma çabasında yalnız olmadığı görülmüş, özellikle İran ve Rusya Federasyonu ile giriştiği rekabetin iktisadi, siyasi, ideolojik ve dinsel yönleriyle sıcak bir çatışmaya dönüşmesi olasılığı, bölgeye yönelik politikalar saptanırken dikkate alınması gereken unsurlar olarak öne çıkmıştı.

Türkiye ve İran bölgede ekonomik nüfuz mücadelesine de giriştiler. Her iki ülke de ticaret, transit gelirleri ve kendi topraklarından geçmesini istedikleri boru hatları ve ulaşım yollarından faydalanmayı ummaktadırlar. Bu rekabette, coğrafi açıdan bölgeye doğrudan sınırı olması ve petrol konusundaki uzmanlığı İran'a belli avantajlar sağladıysa da, İran'a yönelik ABD ambargosu ve Batı pazarlarına ulaşmada İran'ın Körfez limanlarının Türkiye'nin Akdeniz limanlarından daha uzak olmaları dezavantaj olarak öne çıktı. Ayrıca, İran'ın teokratik yapısı, Şii nüfusu ve Batı'yla çatışma politikası bölgedeki ülkeler açısından itici gelen özelliklerdi. Öte yandan, Türkiye'nin özellikle Orta Asya ülkeleriyle ticaretinde İran'ı transit ülke olarak kullanma zorunluluğu çeşitli sorunlara yol açtı. İki ülke siyasi ilişkileri ne zaman gerilse, Türkiye'nin Orta Asya'yla kara ticareti bundan zarar görmekteydi. Bu arada

İran, Hazar bağlantısını Türkiye'yi dışarıda bırakacak şekilde daha da güçlendirmek amacıyla 1992'de Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'la birlikte Hazar Denizi İşbirliği Planı'nı uygulamaya koydu. Türkiye'nin KEİB Örgütü oluşturma çabalarının alternatifi olarak görülen bu çaba, Rusya İran'ın planını kendi çıkarına çalışacak ve Hazar'daki etkinliğini sağlamlaştıracak şekilde değiştirmeye çalışması sonucu bir ilerleme kaydedilemedi.

Tüm bu çatışan çıkarlara rağmen, Türkiye ve İran'ın bölgeye yönelik ortak ekonomik çıkarları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin, iki ülke İran ve Türkmen gazlarının Türkiye'ye ulaştırılması konusunda işbirliği yapmaktadırlar. Öte yandan, her iki ülkenin de ekonomik açıdan bölge ülkeleri üzerinde tek başlarına hakimiyet kuramayacaklarının anlaşılması ve RF'nın 1994'den itibaren daha ciddi bir rakip olarak ortaya çıkmasıyla, aralarındaki rekabet de tavsamıştır.¹⁶³

Bunların yanı sıra Türkiye, 1991-1993 döneminde, bölgeye yönelik politikalarında hiçbir şekilde ihmal etmemesi gereken RF'yı büyük oranda göz ardı etmişti. Fakat takip eden dönemde RF ile bölge ülkeleri arasındaki asırlık bağlarla karşılıklı bağımlılık noktalarında çok derin ve yaygın olduğunu algılayan Türkiye, bu bölgede RF'yı açıkça karşısına alarak fazlaca ilerleme kaydedemeyeceğini gördü. Yine de, özellikle 1995'e kadar RF'nın Türkçü ve İslamcı akımlara karşı hassasiyetini tam olarak kavrayamayan Türkiye, bölgede izlediği aktif politikalarla RF'nın tepkisini çekti. RF ise 1989-1991 döneminde bölgede İran destekli İslami yönetim tarzının yayılması tehlikesine karşı Orta Asya'daki Türk etkisini dengeleyici olarak kabullenmişse de, 1991-1993 döneminde Türkiye'nin İran'dan daha aktif bir şekilde bölgedeki Rus etkisinin yerini almaya çalıştığı görmesiyle bu düşüncelerinden hızla uzaklaştı ve tepkisini göstermekten çekinmedi. Türkiye'nin bölgede Rus etkisini silmeye çalışan Batılı güçlerin maşası olduğu görüşü çeşitli Rus yönetim çevrelerince sıklıkla ifade edilir hale geldi. Özellikle Türkiye'nin artık bağımsız olan eski Sovyet cumhuriyetlerinin ötesinde halen Rusya'nın bir parçasını

¹⁶³ Türkiye'nin Orta Asya politikası için bkz. M. Seyfettin Erol, Hayalden Türk Birleşik Devletleri, İrfan Yayınları, İstanbul 1999, s. 186-191

oluşturan Tataristan ve Başkırdistan gibi Türk kökenli veya Çeçenya gibi Müslüman bazı halkların ayrılıkçı tutumlarını destekler gözükmesi Rusya'da, ülkenin Volga boyunca ikiye bölünebileceği endişesiyle birlikte, ciddi bir tepkiye yol açtı ve buna karşılık "Kürt kartını" oynamasına neden oldu.¹⁶⁴

Ruslar özellikle Demirel'in Nisan 1992'deki Orta Asya ziyareti sırasında bölge ülkelerinin "Ruble bölgesinden" çıkmadıkça tam bağımsız sayılamayacaklarını söylemesi ve bu ülkeleri RF'nın ekonomik nüfuz alanından kurtulmaya teşvik etmesinden rahatsız olmuşlardı. O güne kadar Türkiye'nin Orta Asya'daki faaliyetlerine, özellikle laik yapısı ve ılımlı milliyetçiliğiyle bölgedeki İslamcı radikalizm ve aşırı milliyetçiliğin zararlı yönlerini kontrol altında tutabileceği için göz yuman Rusya, Demirel'in sözlerinde kendi nüfuzuna direkt bir meydan okuma gördü. Türkiye'nin Orta Asya'daki faaliyetlerinden giderek rahatsız olmaya başlayan Rusya, zamanla yakın çevresindeki çıkarları konusunda daha hassas davranmaya başladı ve sonunda 1993'de uygulamaya koyduğu "Yakın çevre" doktriniyle bölgede SSCB'nin çöküşünden doğan boşluğu doldurmaya talip olduğunu açıkça ilan etti.¹⁶⁵ Sonuçta Rusya, kısa bir içine kapanma döneminden sonra bölgedeki egemen konumunu tekrar vurgulamak için harekete geçti ve her türlü siyasi, ekonomik ve zaman-zaman tehdide varan baskıları kullanmaktan çekinmedi.

Buna karşılık Rusya'nın özellikle Kuzey Kafkasya'daki etnik ayrılıkçılık konusundaki hassasiyetini giderek daha çok anlamaya başlayan ve bu ülkenin bölgedeki müdahalelerinden endişe duyan Türkiye de Moskova'yı BDT'nin bütünlüğü ve istikrarına destek vererek ve Rusya'nın Müslüman gruplarca parçalanmasına karşı olduğunu ifade ederek rahatlatmaya çalıştı. Bu temkinli yaklaşım dahi Rusya'nın Türkiye'den rahatsız olmasına engel olamadı. Aslında, çeşitli siyasetçilerin aksi söylemlerine rağmen, Türk Dış

¹⁶⁴ S.Çernavski, "Politika Rossii v Sentralnoi Azii i Zakafkazy v 1992 – 2002 godah" ("1992-2002 yılları arasında Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya Politikası"), **Yujni flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vizovı Dlia Rossii (BTD'nın Güney Bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya İçin Olanaklar ve Tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003, s. 40 - 41

¹⁶⁵ K. Porişpoles, "Ekonomičeskoe Vzaimodeistvie Rossii so Stranami Sentralnoi Azii" ("Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ekonomik İlişkileri"), **Yujni flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vizovı dlia Rossii (BTD'nın Güney bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için Olanaklar ve Tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003, s. 86

İşleri Bakanlığı sürekli olarak Rusya'nın hassasiyetlerini göz önüne alan dikkatli bir politika izlemekteydi. Özellikle RF sınırları içerisinde kalan Türk-Müslüman halklarla ilişkiler Moskova üzerinden yürütülerek, RF'yı parçalama peşinde koşmanın söz konusu olmadığı gösterilmeye çalışılıyordu. Fakat tüm bu çabalara rağmen, Türkiye RF'nın parçalanma korkusu duymasını engelleyemedi ve özellikle Çeçenistan konusunda Türk kamuoyu nedeniyle Rusya'yla karşı karşıya gelmekten kaçınamadı.

1995'e gelindiğinde RF'nın bölgedeki niyetlerinden giderek daha fazla endişe duymaya başlayan Türkiye, eğer bir çıkar ve belki de silahlı güçler çatışmasına neden olabilecek durumlardan kaçınmak istiyorsa, bu ülkenin bölgedeki çıkarları konusunda daha hassas olması gerektiğini gördü. Bu nedenle, ne zaman ve hangi konularda Türkiye'nin kendi çıkarlarının ötesinde RF'nın bölgedeki endişelerine öncelik vermesi gerektiği sorusu Türk dış politikası açısından cevaplanması gereken kritik bir soru olarak öne çıktı. Sonuçta, 1990'ların ilk yarısında önceliklerini giderek RF'dan uzaklaştırarak yeni devletlere kaydırıldığı gözlenen Türkiye, bölgedeki potansiyel tehlike ve tehditler karşısında, bir de Rusya'yla işbirliği potansiyelinin hala diğer bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin toplamından daha büyük bir ekonomik değer ifade ettiğini görünce, 1990'ların ikinci yarısında öncelikle iktisadi ilişkiler ve özellikle enerji alanlarında hızla Moskova'ya yaklaştı.¹⁶⁶

Bu arada Türkiye, özellikle bağımsızlığın ardından gelen duygusallığın ağır bastığı ilk dönemde Orta Asya ülkelerinin ekonomik sorunlarının ciddiyetini ve ihtiyaçları olan dış yardım miktarını doğru tahmin edememişti. Ayrıca bu ülkelerle SSCB arasında yıllar içinde oluşmuş ticari bağımlılığın boyutları da algılanamamıştı. Bu nedenle, siyasi alanda yaşanan hızlı gelişmeler kendisini ticari ve ekonomik ilişkilerde gösteremedi. 1991-1993 döneminde bölgenin temel dış yardım ülkesi olmak istemesine rağmen, bu hedef Türkiye'nin kapasitesini hayli aşmaktaydı. Bu dönemde pek de gerçekçi olmayan bir yaklaşımla Türkiye'ye gelen her devlet başkanına ya da Türkiye yetkililerinin ziyaret ettiği her ülkeye ekonomik yardım sözü verildi.

¹⁶⁶ Graham E.Fuller, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti. Yükselen Bölgesel Aktör**, çev. Dr. Mustafa Acar, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 238-249

Bunların toplamı kısa sürede Türkiye'nin olanaklarını çok aşarak 3 milyar ABD dolara ulaştı.¹⁶⁷ Bu durum Türkiye'nin tek başına bölgenin ekonomisini yönlendirme umutlarının ne kadar imkansız olduğunu göstererek, kısa sürede durumun gerçekçi bir analizini gerekli kıldı.

Öte yandan, Sovyet döneminde bu ülkelerin ekonomilerinde belirleyici unsur Ruslar olmuş, ekonomileri daha çok Moskova'ya doğal kaynak sağlamak üzerine inşa edilmişti. Tüm ulaşım alt yapısıyla kara ve demiryolları, boru ve iletişim hatları da hep Rusya'ya doğru inşa edilmişti. Bu durumu SSCB sonrası dönemde değiştirmek kolay değildi ve 2000'e gelinceye kadar bölge ülkelerinin dış ekonomik ilişkilerinde Rusya hep ilk sırayı aldı. Bu ülkeler, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere önemli yer altı kaynaklarına ve verimli tarım arazilerine sahip olmalarına rağmen, SSCB döneminin politikaları gereğince Birliğe işlenmemiş tarım ürünleri ve pamuk sağlayan, topraklarından elde edilen hammaddeleri bütünüyle Rusya'ya aktaran, rasyonel üretim politikalarına uygun olamayan tesislerinde ise kendi insan kaynaklarını sadece niteliksiz işgücü olarak değerlendiren, yönetim ve mühendislik kadrolarında Rusların yer aldığı topluluklar haline gelmişlerdi. Her ne kadar 1991'de gelen siyasi bağımsızlık yeni devletlerde kısa bir süre içinde ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi çabalarını da beraberinde getirmişse de, bu ülkeler sahip oldukları potansiyelleri hayata geçirebilmek için kısa ve orta vadede başta finansman olmak üzere, teknoloji, yönetici sınıf, nitelikli işgücü gibi gereksinimlerini karşılama sorunuyla yüz yüze geldiler ve özellikle enerji potansiyellerini uluslararası piyasalara nakletme konusunda Rusya'ya bağımlılıktan kurtulamadılar.¹⁶⁸ Bu ortamda, bir taraftan ekonomilerini yeniden yapılandırırken, diğer taraftan yeni ulaşım ve iletişim altyapılarını kurmak zorunda kalınca cumhuriyetlerin yüksek miktarlarda dış yardıma ve uzmanlığa ihtiyaç duydukları ve Türkiye'nin bunları tek başına sağlayamayacağı ortaya çıktı. Zaten, esas itibarıyla istikrarsız hükümetlerin beslediği siyasi sorunlarının yanında yüksek enflasyonla boğuşan

¹⁶⁷ Cengiz Sürücü, "Türkiye – Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007, s. 351

¹⁶⁸ Porişpoles, a.g.m., s. 88

ekonomisiyle Türkiye'nin kendi sorunlarının ötesine geçip, bu ülkelerin gereksinim duyduğu mali kaynakları sağlaması imkânsızdı. Türk ekonomisi dinamik bir niteliğe sahip olmakla birlikte, yıllarca tamamen farklı bir ekonomik model uygulamış ve ciddi yapısal sorunlarla mücadele eden bu devletlere gereken teknik ve mali desteği verebilecek güce sahip değildi. Abartılı destek sözleriyle uzun süre duygusal niteliğinden sıyrılıp pragmatik temele oturtulamayan ilişkiler, başlangıçtaki olumlu havanın zamanla değişmesine ve yeni süreçten çok şey bekleyen kesimlerin hayal kırıklığına yol açtı. Sonuçta bu ülkelerin Türkiye'ye bakışlarında olumsuzluklar oluştu.

Genel olarak bakıldığında, 2000 yılına kadar Türk sermayesi bölgeye 2 milyar dolar civarında yatırım yaptı. Bölge ülkelerinde mal kıtlığını önlemek için ihracatın vergilerle ve yasaklarla sınırlandırılması sonucu ihracata yönelik büyük ölçekli yabancı sermayenin gelmemesi nedeniyle bölgeye giden Türk sermayesi de genellikle tek ülkeye yönelerek daha çok hizmet sektöründe yoğunlaştı. Özellikle Türk inşaat firmaları Eximbank kredilerini kullanarak inşa ettikleri oteller, tekstil ve çimento fabrikaları, havaalanları vb. yatırımlarla bölgenin endüstrileşmesine katkıda bulundular. Orta Asya Cumhuriyetlerinde Türk müteahhitlik firmaları tarafından üslenen inşaat projelerinin değeri 2000 itibarıyla 7 milyar dolar düzeyine ulaştı. Fakat burada da bölge ülkeleriyle yaşanan çeşitli siyasi sıkıntılar zaman-zaman kendini hissettirmekten geri kalmadı. Örneğin, Türkiye'nin Orta Asya'da en çok yatırım yaptığı ülke olan Türkmenistan'la siyasi ilişkilerde 1999-2000 döneminde yaşanan soğukluk ekonomik ilişkilere de yansdı ve 2000 içerisinde hiçbir Türk müteahhit Türkmenistan'da iş alamadı.* Benzer şekilde, Özbekistan, iki ülke siyasi ilişkileri 1999'da gerginleşinceye kadar, Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olarak öne çıkmasına rağmen, bu tarihten sonra arka sıralara düştü.¹⁶⁹

Öte yandan, Türkiye'nin bölgeden coğrafi olarak uzak oluşu ve denize çıkışı olmayan bölge devletlerinin uluslararası piyasalara makul bir çıkış

* Gerginliğin ilk nedeni, Susurluk skandalıyla ilgili raporda Türkmenistan'ın adının geçmesiydi. İkinci neden, Türkiye'nin 1999'da Rusya ile Mavi Akım anlaşmasını imzalamasıydı. Dünya doğalgaz rezervlerinin %35'ine sahip olan ve bunu değerlendirebilmek için çaba harcayan Türkmenistan, bu konuda Türkiye'nin yeterince aktif olmadığına ve stratejik tercihini Türkmenistan'dan yana kullanmadığına inanmaktaydı.

¹⁶⁹ Sürücü, a.g.m., s. 346

noktası oluşturmaması Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini sınırlandıran önemli unsurlar olarak öne çıktı. Karayoluyla bölgeye ulaşmada Türk mallarının transit geçtiği Gürcistan ve özellikle İran'ın zorluk çıkartan uygulamaları ihracat potansiyelini olumsuz etkiledi. Özellikle Türkiye-İran siyasi ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde Türk araçlarının bu ülkeden geçişlerinde ciddi gecikmelerle karşılaşıldı. Türkiye'nin bölge ülkelerine ihracatının istenen ölçüde artış göstermemesinde ilk dönemlerde bu ülkelere ihraç edilen kalitesiz malların da etkisi oldu. Zira bağımsızlığı takip eden dönemde Batı pazarlarına sunulamayacak nitelikteki mallar bu ülkelere yollandı. Bu durum Türk malı imajının zedelenmesine yol açtı. Öte yandan, bu ülkelerde ancak düşük standartlı üretim yapılabildiğinden, bunların Türkiye'ye ihraç potansiyelleri de çok dar ve özellikle pamuk ve hammadde gibi mallarla sınırlı kaldı.

Benzer şekilde, bankacılık sistemi çok yetersiz olduğundan nakit temelli yürütülen ticari işlemler dövizlerin yurt dışına transferini güçleştirerek bu ülkelere yönelik ilgiyi frenleyici rol oynadı. Ticari ihtilafların çözümünde düzenli ve tarafsız tahkim mekanizmalarının bulunmaması da ticaret riskini arttırdı. Sovyet döneminden kalma bir alışkanlık olarak iş yaşamında yasaların rolü gerektiği gibi değerlendirilemedi; yüksek vergiler, lisanslar, rüşvet, yazılı sözleşmelere sadakatsizlik, sözleşmelerin ihlali durumunda bunların yerine getirilmesini sağlayacak araçların eksikliği, bürokratik işlemlerin uzunluğu ve yoğunluğu ciddi sorunlar olarak ortaya çıktı.

Fakat tüm bunların ötesinde, ekonomik ilişkiler alanında istenen düzeye gelinememesinin temel sebebi finansman temininde karşılaşılan güçlüklerdi. Orta Asya ülkeleri geniş ekonomik potansiyele sahip olmakla birlikte bunu değerlendirecek bilgi birikimine, teknolojiye, finansmana ihtiyaç duymaktaydılar. Bu nedenle Türkiye, bugüne kadar bu ülkelere her türlü bilgi akımını sağlayarak, teknisyenlerinin eğitimini gerçekleştirdi ve imkânları ölçüsünde mali kaynak transferinde bulundu. Fakat Sovyet sonrası ekonomik değişim projelerinde duyulan büyük ölçekli mali desteğin tek başına Türkiye tarafından karşılanması imkânsızdı. Nitekim bugün bölge ülkelerindeki yatırımlara göz attığımızda, büyük ölçekli projelerin, finansmanlarını da

beraberinde getiren Avrupalı, ABD'li ve Uzakdoğulu firmalar tarafından üstlenildiğini, Türk firmalarının ise bölge insanına yakınlık avantajını kullanarak çoğunlukla söz konusu yabancı firmalarla ortaklık kurma ya da taahhütlerini üstlenme imkanına sahip oldukları görülmektedir.¹⁷⁰

Rus siyaset bilimcisi Aleksandr Şustov Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde kültür ve bilim yoluyla kendi nüfuzunu genişletmek istediğini öne sürer. Şustov, Türkiye'nin bölgedeki okulları ile Rus okullarını ortadan kaldırmaya çalıştığını ve bu ülkelerde Türk kültürünü yayarak Rus kültürünün etkisini kırmaya çalıştığını vurgular. Ona göre aynı zamanda Orta Asya devletleri de Türkiye'nin bu kültürel politikasına destek sağlamaktadır. Örneğin, 1990'lı yıllarla kıyaslandığında Rus dilinde ders veren okulların Türkmenistan'da 2/3 oranında, Kazakistan ve Özbekistan'da 1/2 oranında, Tacikistan'da ise 1/3 oranında azaltıldığını belirtir. Özellikle bilim alanındaki köklü değişikliklerin Türkmenistan'da yapıldığını ve bu ülkenin Türkiye usulünden örnek alarak öğretim sistemini ona göre reforma tabi tuttuğunu ifade eder. Ocak 1992 yılında Türkiye Dış İşlerine bağlı olarak "Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansının" (TİKA) kurularak, temel amacının BDT bünyesindeki Türk Cumhuriyetlerle ekonomik ve kültürel ilişkileri genişletmek olduğunu vurgular. TİKA'nın Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle daha çok kültürel ve bilimsel ilişkileri geliştirmeye özen gösterdiğini ifade eder. Ayrıca, Türkiye Orta Asya devletlerinin içinde Özbekistan hariç, diğer tüm devletlerde Türk liselerini kurarak, bu okullarda Türk kültürünün yayılımının sağladığını ifade eder. Bu okulların Kazakistan'da 22, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın her birinde 14 tane olduğunu ve bunların sürekli olarak çoğaldığını dile getirir. Yazar Özbekistan'da Türk okullarının olmamasının Türk devlet adamlarının izlemiş olduğu siyasetin hatası olduğunu vurgular. Ona göre 1999 yılına kadar Özbekistan'da 65 tane Türk-Özbek okullarının olduğunu, ancak 1999 yılında Türkiye'nin Özbekistan devlet başkanı Karimov'a en güçlü muhalif olarak bilinen "ERK" partisi lideri Muhammed Salih'in Türkiye'ye

¹⁷⁰ Evgenyi Troitskiy, "Politika Tursii v Sentral'noi Azii (1992-2000)", (Türkiye'nin Orta Asya Politikası (1992-2000), Moskova, Tarih Yayıncılık, 2009, s. 86-87

yerleşmesiyle, Özbek devlet başkanının ülkesindeki tüm Türk okullarını kapattığını dile getirir.¹⁷¹

Rusya'daki "Avro-Atlantik Güvenlik Merkezinin" araştırma görevlisi Yulia Kudriyaşova ise 1990'lı yıllarda Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin dış dünya ile bağlantılarını Türkiye üzerinden kurduklarını belirtir. Ona göre Orta Asya devletleri Türkiye'yi ABD ve AB ile köklü ilişkilere sahip olmasından dolayı aracı olarak görüyorlardı. Yani Orta Asya devletleri ABD ve AB ülkeleriyle ilişkileri Türkiye aracılığıyla güçlendirmek istemişlerdir. Yazara göre Türkiye gerçekten bu misyonu en iyi bir şekilde yerine getirmektedir. Bir taraftan Türkiye Orta Asya devletlerinin ABD ve Batı dünyasıyla bağlantılarını oluşturdu, diğer taraftan ise Orta Asya devletlerinin uluslararası örgütlere üye olmasını sağladı. Orta Asya devletlerinin İslam Konferansı örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, AGİT'e üye olmalarını ve NATO ile "Barış İçin Ortaklık" anlaşmasının da imzalanmasında ön ayak olan Türkiye olduğunu vurgular. Böylece Türkiye ABD ve AB gözünde aracı olarak oynadığı rolün ne kadar önemli olduğunu söyleyerek, onların gözünde değerini arttırmıştır. Diğer taraftan yazara göre Türkiye ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmeyi de ihmal etmemiştir. Ancak Türkiye özellikle ekonomik açıdan bölgede pek etkin olamadı. Çünkü bir kere bölge ülkeleriyle bir sınır yakınlığı yoktu, diğer bir neden ise bölge ekonomisinin hâlâ Rusya ekonomisine bağımlı olmasıydı. Ayrıca Orta Asya devletlerin ekonomik yönden çok zayıftı ve yapılan yatırımların kârlı olarak kısa sürede geri dönmesi mümkün değildi. Dolayısıyla Türkiye yapılan yardımları ve yatırımları her hangi bir karşılık ve kârlılık beklemeden yapması gerekiyordu. Türkiye ise böyle ekonomik olanaklara sahip değildi. Yani Türkiye'nin bölgedeki etkisini arttırmasının önündeki en önemli engel mali kaynaklarının sınırlı olmasıdır. Ayrıca Orta Asya Türk devletlerinin başkanları yeni bir büyük ağabeye bağlı olmak istememişler ve Türkiye'nin "Türk Birliği" fikrine pek destek vermemişlerdir. Örneğin Türkiye "Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesine" KKTC'nin de bağımsız

¹⁷¹ Aleksandr Şustov, "Russkie Şkolı Vitesniayutsia Turetskimi. Sostoyanie Russkogo Obrazovania v Sentralnoi Azii" ("Rus Okulları Türk Okulları Tarafından Etkisizleştiriliyor. Orta Asya'daki Rus Okullarının Genel Vaziyeti"), 12.01.2010, <http://www.zonakz.net/blogs/user/buzoter/8903.html> (son erişim 18.11.2010)

bir ülke olarak katılmasını istemiştir ama Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bunun diğer devletler (özellikle Rusya ve Çin) tarafından yanlış anlaşılacağı kaygısından dolayı buna karşı çıkmışlardır. Yazar, bugün ise Türkiye'nin bölgeye yönelik etkisinin daha çok kültürel ve ekonomik ilişkilerle sınırlı olduğunu beyan eder. 3 Ekim 2009 yılında Azerbaycan'da yapılan "Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesinin" üzerinde durarak, bu toplantıdan alınan "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" kısaca "Türk Konseyi'nin" kurulmasının önemini işaret etmektedir. Ayrıca, yazar Pantürkçü ideolojinin de Türkiye'de önemli rol oynadığını ve bu ideolojiyi Türkiye'nin Batı devletlerine karşı sürekli gündeme getirdiğini savunur. Türkiye Batı kurumlarına (AB'ye) tam üye olarak alınmadığı takdirde, alternatif bir dış politika (Türk Cumhuriyetlerle ve Doğu ülkeleriyle) yolunun açık olduğunu göstermek istemiştir.¹⁷²

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Başkanı Özdem Sanberk ise SSCB'nin çöküşüyle beraber bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk devletlerini ilk olarak Türkiye'nin tanıdığını ve iyi ilişkiler kurduğunu belirtir. Türkiye'nin bu anlamda beş ayaklı bir strateji uyguladığını vurgulayan Sanberk, bunları iletişim, ulaştırma, kültür ve eğitim, ticaret - ekonomi ve enerjide işbirliği olarak özetledi. Bu ayaklara örnek olarak, TİKA'nın bölgeye yönelik faaliyetlerinden bahseden Sanberk, finansal kaynakların sağlanmasına ve Bakü-Tiflis Ceyhan Boru Hattı'nın oluşmasına Türkiye'nin büyük emek sarf ettiğini vurguladı.¹⁷³

Djusupov Bakıt ise Türkiye dış politikasının öncülüğü AB'ye tam üye olmak ve ABD ile stratejik ortaklığını güçlendirmektir. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Asya politikasının Avrupa'ya daha fazla entegre olma siyasetinin bir uzantısı olduğunu belirtir. Ancak Türkiye'nin bölgede etkisini güçlendirme siyasetinden de vazgeçmediğini ve bu amacı ABD ile el ele vererek gerçekleştirdiğini vurgular. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgeye daha çok

¹⁷² Yulia Kudriyaşova, "Vzaimodeistvie Tursii so Stranami Sentralnoi Azii, (Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri)", 06.11.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1257485520> (Son erişim 15.11.2010)

¹⁷³ "Kazakistan'ın AGİT Vizyonu Konferansı USAK'ta Gerçekleşti", 30.11.2010, <http://www.usak.org.tr/duyuru.asp?id=260> (Son erişim 02.12.2010)

bilimsel ve kültürel ilişkileri genişleterek etkisini arttırmayı düşündüğünü vurgular. Yazar özellikle 1992 yılından başlayarak bölgede Fethullah Gülen cemaati tarafından orta öğretim kurumları ağının kurulduğunu ve bu okullarda yeni nesiller yetiştirmeye gayret edildiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar Özbekistan bu okulların tamamını kapattıysa da diğer Orta Asya devletlerinde 250 okul bulunduğunu vurgular. Ayrıca yazar Türkiye'nin bölgedeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının kendi topraklarından dünyaya pazarlamasını istemekte ve bölgedeki güçlere (Rusya ve Çin) bağımlı olmayan boru hatlarının yapımını istemektedir. Türkiye'ye göre bölge devletleri Rusya ve Çin'e bağımlı olmayan petrol ve doğal gaz boru hatlarını inşa edebilirlerse bağımsızlıklarını daha fazla sağlamlaştırabilecekler ve bağımsız dış politika izleyebileceklerdir. Türkiye açısından "Baku-Ceyhan" petrol boru hattı stratejik açıdan çok önemlidir, Kazakistan Mayıs 2006 yılında bu hatta dâhil olmuştur. Ayrıca yazar Türkiye'nin "Ekonomik İşbirliği Örgütünün" Orta Asya bölgesiyle daha fazla ilgilenmesi gerektiğini savunur. Bu bağlamda Türkiye'nin girişimiyle Mart 1995 yılında Orta Asya ülkelerine yardım amaçlı örgüt bünyesinde özel bir banka, bilimsel yardım kurumu ve Kültür Enstitüsü kurulduğunu vurgular.¹⁷⁴

Aleksandr Bakustin ise Türkiye'nin Orta Asya politikası açısından iki devletin (Kazakistan ve Özbekistan) önem arz ettiğini vurgular. Bu iki devletin içinde Kazakistan'la Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkileri çok iyi gelişmektedir. Kazakistan'ın 2006 yılında "Bakü-Ceyhan" petrol boru hattına katılmasıyla ilişkilerin ivme kazandığını vurgular. Türkiye'nin Özbekistan'la ilişkilerinin 1999 yılından beri hâlâ askıda olduğunu söyleyen yazar, Özbekistan'ın ŞİÖ'ye üye devletlerle iyi ilişkiler geliştirmek isterken, Türkiye ile böyle bir ilişki geliştirmek için gayret sarf edilmediğini vurgular. Türkmenistan'ın 1995 yılında Birleşmiş Milletler tarafından daimi tarafsızlık statüsü verildiği için bölgede pek etkili olmadığını, Tacikistan ve Kırgızistan'ın ise ekonomik gelişmemişliği dolayısıyla daha çok Çin'e bağımlı kaldığını ve Çin'in de sürekli olarak bu iki devlete ŞİÖ aracılığıyla siyasi baskı yaptığını

¹⁷⁴ Bakıt Djusupov, "Tursia i Stranı Sentralnoi Azii" ("Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri"), 09.11.2007, <http://www.easttime.ru/analitic/2/6/346.html> (son erişim 26.10.2010)

ifade eder. Kısacası yazar Türkiye'nin bölgedeki etkisinin Orta Asya'da lider konumu korumaya aday Özbekistan ve Kazakistan'la geliştireceği ilişkilere bağlı olduğunu vurgular.¹⁷⁵

Rus siyaset bilimcisi E.Troitski, Türkiye'nin 1992 ile 2000 yılları Orta Asya ülkelerine yönelik izlediği politikaları şu çerçevede geliştirdiğini vurgular:

- bölge devletlerine Türkiye modeline göre laik sistemle gelişimini propaganda etmiştir;
- bölgede İran ve diğer Orta Doğu Arap devletlerini dengeleyici rolü üstlenmiştir;
- bölge devletleriyle daha çok bilimsel ve kültürel ilişkileri genişleterek, yeni nesil kadroların yetişmesini sağlamaya çalışmıştır. Yazar, Türkiye'nin bu politikayı sırf devlet organlarıyla değil, aynı zamanda birçok sivil toplum kuruluşu ve dini vakıflar aracılığıyla yürüttüğünü savunur. Ancak zamanla Türkiye dış politikasında Orta Asya devletleri ikincil bir öneme sahip olmuşlardır. Çünkü Türk dış politikasının öncülüğü Avrupa Birliğine tam üye olmaktır, aynı zamanda Türkiye kendi içinde ulusal güvenliğe olumsuz etki eden Kürt sorunu ile uğraşmak zorunda kalmıştır ve birçok kaynaklarını bu sorunu çözmek için sarf etmektedir. Elbette ki bu durum Türkiye'nin Orta Asya devletlerine yönelik politikasını daha etkin bir şekilde uygulamasını engellemektedir.¹⁷⁶

3.2 RUSYA FEDERASYONU VE ORTA ASYA'DA FAAL ÖRGÜTLER

3.2.1 Rusya Federasyonu ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

KGAÖ, 15 Mayıs 1992 yılında imzalanan BDT Kolektif Güvenlik Antlaşması esas alınarak 7 Ekim 2002 yılında Rusya, Beyaz Rusya,

¹⁷⁵ Aleksandr Bakustin, "Strategičeskie Interesi Tursii" ("Türkiyenin Stratejik Çıkarları"), 22.05.2010, http://www.neonomad.kz/sobytiya/kaz/?ndex.php?ELEMENT_ID=3061 (son erişim 16.11.2010)

¹⁷⁶ E.Troitski, "Politika Tursii v Sentralnoi Asii 1992-2000 gg. (Türkiye'nin 1992-2000 yılları arasında Orta Asya Bölgesine Yönelik İzlediği Politikası)", 20.05.2001, <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/328/image/328-084.pdf> (Son erişim 30.04.2012)

Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile kurulmuştur.¹⁷⁷

1999 yılında Gürcistan ve Azerbaycan ile birlikte Özbekistan'da, BDT bünyesinde imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşmasından çekilme kararını açıklamıştır. Özbekistan'la birlikte iki BDT üyesi ülkenin bu kararı RF ile birlikte BDT'nin etkinliğine büyük darbe indirmiştir. 11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Asya'ya yerleşmesi ve BDT coğrafyasındaki diğer gelişmeler Rusya'yı yeni arayışlar içerisine sokmuştur. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü oluşturma fikri de bu şekilde ortaya çıkmıştır. RF, BDT bünyesindeki Kolektif Güvenlik Antlaşmasına taraf diğer devletlerle (Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) BDT'den farklı bir askeri yapılanma oluşturma yoluna gitmiştir. Bu şekilde 7 Ekim 2002 tarihinde Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün kurulmasıyla BDT coğrafyasında ilk askeri-siyasi blok ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸ KGAÖ'nün kurulmasından sonra Beyaz Rusya devlet başkanı Aleksandr Lukaşenko, KGAÖ'nün NATO karşıtı bir birlik olduğunu söylerken, Rusya devletinin eski başkanı Vladimir Putin ise, aksine NATO ve ŞİÖ gibi örgütlerle yakın işbirliğinin amaçlandığını belirtmiştir.¹⁷⁹ Öte yandan Rusya yöneticilerinin KGAÖ'nü güçlendirmeye yönelik yaptığı teşebbüsleri, Orta Asya'da NATO ve ŞİÖ ile işbirliğinden çok, ABD ve Çin'e meydan okuma ve gücünü gösterme şeklinde algılanmalıdır.

Diğer taraftan Rusya, Orta Asya'daki askeri gücünü artırma doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Örneğin 22 Eylül 2003 yılında Kırgızistan'ın Kant şehrinde Rus hava üssü kurulmuştur. Rusya kurulan bu üsse çok önem vermektedir. Bu üssün personeli özel statüye tabidir. İki devlet arasında KGAÖ çerçevesinde yapılan antlaşma gereğince, bu üste görev yapan Rus askerleri dokunulmazlık statüsüne sahip olup Kırgız topraklarında cezai, vatandaşlık ve idari sorumluluklardan muaf

¹⁷⁷ KGAÖ'ye ilişkin daha fazla bilgi resmi internet sitesinden elde edilebilir. Bkz. <http://www.dkb.gov.ru/>

¹⁷⁸ Mehmet Seyfettin Erol, Aidarbek Amirbek, "Avrasya'da Yeni Tehditler ve Güvenlik Arayışları: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Geleceği", Derleyen: Mehmet Seyfettin Erol, **Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları**, Barış Kitabevi, 2011, Ankara, 2011, s. 319

¹⁷⁹ Sergei Luzyanin, "Şanghaiskaya Şestyörka uje Nikogo ne Ustraivaet" ("Şanghay Altısını Hiç Kimse Beğenmiyor"), **Nezavisimaya Gazeta**, 06.06.2002.

tutulmaktadır. Ayrıca, ülkedeki vergilerden ve harçlardan da muaftırlar.¹⁸⁰ Benzeri bir üs Ekim 2004 yılında 201. Zırhlı tugay çerçevesinde Tacikistan'da kurulmuştur.

Genel olarak RF'nın Orta Asya'daki çıkarları ile güvenliğini koruyacak askeri birimleri şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁸¹

- *Kazakistan*: Kazakistan RF'nın Orta Asya bölgesindeki en yakın askeri-siyasi müttefikidir. Kazakistan, Rusya'nın 1992 yılının Mayıs ayında "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma" Anlaşmasını akdettiği ilk BDT devleti olmuştur. Bu Anlaşmada ortak askeri-stratejik alanın oluşturulması ve Kazakistan veya Rusya'ya karşı tehdit durumunda askeri üslerin, poligonların ve diğer askeri tesislerin müşterek kullanılması öngörülmektedir. Diğer bir önemli ikili doküman 6 Temmuz 1998 tarihli "21. yüzyıla Yönelik Daimi Dostluk ve İşbirliği Açılımı" Deklarasyonudur. Yukarıda belirtilen belgelerin haricinde iki ülkenin ortak güvenliğinin sağlanmasına yönelik geniş konu yelpazesi 28 Mart 1994 tarihli "Askeri İşbirliği Anlaşmasına" ve sonraki yıllarda kabul edilen 60'tan fazla ikili belge ve anlaşmalara dayanmaktadır. Aynı zamanda 90'lı yılların ortasında, Kazakistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin soğuması döneminde, askeri işbirliği konusunda imzalanan anlaşma ve dokümanlar büyük ölçüde uygulanmadı. Ancak Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle Moskova ve Astana arasındaki etkileşim güvenli ve verimli karaktere sahip olmaya başladı. Ülkedeki askeri üsler şunlardır:

Rusya'nın Savunma Bakanlığı'nın 5. deneyim poligonu (Baikonur uzay üssü): Kazakistan'ın Kızılorda Eyaletinde bulunmaktadır. Aynı zamanda, ülkenin çeşitli bölgelerinde fırlatma araçlarının düşüş alanları mevcuttur. Şimdilik söz konusu uzay üssü Rusya'nın "Soyuz" ve "Proton" tipi büyük roketlerin fırlatması ve pilotlu uçuş programlarının gerçekleştirilmesi için tek üs olarak kalmaktadır. Bununla birlikte, "Baikonur" üzerinden Rusya'nın toplam

¹⁸⁰ Viktoria Panfilova, "Rossia Zanova Osvaivaet Sentralnuyu Aziyu" ("Rusya Orta Asya'da Yeniden Nüfuzunu Geliştiriyor"), 23.09.2003, http://www.ng.ru/cis/2003-09-23/5_kirghizia.html (Son erişim 15.11.2010)

¹⁸¹ Vladimir Paramonov, Oleg Stolpovski, "Rossia i Centralnaia Azia: dvustoronnee Sotrudnichestvo v Voennoj Sfere" ("Rusya ve Orta Asya: Askeri Alanındaki İşbirliği"), Centralnaya Evrazija (Merkezi Avrasya), Rapor, Mayıs 2008.

uzay fırlatmaların %70 gerçekleşmektedir. Uzay üssü kiralama Anlaşması Rusya ve Kazakistan tarafından 10 Aralık 1994 tarihinde 20 yıllık süreye imzalandı. Ocak 2004 tarihinde SSCB'nin en büyük uzay üssünün 50 yılına Rusya'ya kiralanması konusunda Rusya ile Kazakistan anlaşmaya varmışlardır.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 929. "Çkalov" devlet uçuş deneme merkezi: Merkezin Karargahı Rusya'nın Astrahan Eyaletinin Ahtubinsk şehrinde yer almaktadır, fakat deneyim poligonları (85'nolu, 171'nolu ve 231'nolu) – Kazakistan'ın Batı Kazakistan ve Atyrau Eyaletlerinde bulunmaktadır. Söz konusu merkezde yeni silah türleri test edilmektedir, pilotların eğitimi ve görevlerin kontrol edilmesi düzenlenmektedir.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 4. "Kapustin Yar" Merkezi Poligonu (Rusya, Astrahan Eyaleti): 20. özel deneme istasyonu ve 2 ölçüm noktalarından (İP-8, İP-16) ibarettir (Kazakistan, Batı Kazakistan Eyaleti). Yeni silah türleri ve füze teknolojilerinin denemeleri için açılmıştır.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 10. Sarı-Şagan Deneme Poligonu: Kazakistan'ın Karaganda, Jambyl, Aktobe ve Kızıldarda Eyaletlerinde bulunmaktadır. Poligon 80 bin kilometreden fazla alanı kapsamaktadır. Bu poligon füze kalkanı sistemleri ve stratejik amaçlı balistik füzelerin test edilmesi için tasarlanmıştır. Bununla birlikte balistik füzelerin denenmesi için özel "Kapustin Yar – Sary-Şagan" alanı oluşturulmuştur.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 11. Emba Devlet Deneme Poligonu: Kazakistan'ın Aktobe Eyaletinde yer almaktadır. Bilimsel araştırmaların yapılması, füze kalkanı sisteminin ve yeni silah türlerinin denemesi, savaş eğitimi ve taktiklerinin uygulanması için görevlendirilmiştir.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın "Balhaş-9" Radar Üssü: Balhaş Gölünün yakınındaki Priozersk şehrinde bulunmaktadır. Sarı-Şagan poligonunda fırlatılan füzelerin teknik parametrelerini belirlemek ve raket saldırısı durumunda uyarma sistemi olarak tasarlanmıştır.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın Nakliye Uçağı Alayı: Kazakistan'ın Kustanay şehrindeki havalimanında bulunmaktadır. Yukarıda

gösterilen askeri poligonlardaki faaliyetlerin nakliyat ve ulaştırmasını sağlamaktadır.¹⁸²

- Kırgızistan: RF ile Kırgızistan arasındaki işbirliğin hukuki temelini iki taraflı etkileşmenin farklı yönlerini düzenleyen 120'den fazla anlaşmalarla sözleşmeler oluşturmaktadır. Askeri alandaki Rus-Kırgız İşbirliği 10 Haziran 1992 tarihli "Dostluk, İşbirlik ve Yardımlaşma Anlaşma"ya, 5 Temmuz 1993 tarihli "Askeri Alandaki İşbirliği Anlaşma"ya, 25 Ağustos 1999 tarihli "Askeri-Teknik İşbirliği Anlaşması"na ve 5 Aralık 2002 tarihli "Güvenlik alanındaki işbirliği Anlaşması"na dayanmaktadır. 2007-2008 yıllarında Rusya ve Kırgızistan arasında askeri ve güvenlik alanlarında 40'dan fazla belge imzalanmıştır.

Kırgızistan'da Rusya'ya ait askeri tesisler – RF Deniz Kuvvetleri Haberleşme Merkezi ve Deneme Merkezi – Issık Gölü'nün yakınlarında bulunmaktadır. 999. Kant Hava Üssü Rusya'nın bölgedeki en önemli iki askeri varlığından biridir. Rusya, Bişkek yakınlarındaki Manas havaalanında ABD ve müttefiklerinin yerleşmelerinden sonra 2002 yılının yazında Kant'ta kendi hava birliklerinin konuşlanmasıyla ilgilenmiştir.

Rusya'nın Kırgızistan topraklarındaki hava üssünün statüsü ve konuşlanma şartlarına ilişkin, ülkelerin devlet başkanlarının talimatıyla 22 Eylül 2003 tarihinde Moskova'da RF ve Kırgızistan Savunma Bakanları tarafından bir anlaşma imzalanmıştır. Kant, 1991 yılından sonra yurt dışında açılan ilk Rus askeri üssü olmuştur. 999. Hava Üssünün statüsü ve konuşlanma şartlarına ilişkin Rusya ile Kırgızistan hükümetleri arasındaki anlaşma, 11 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hava birliğinin temel görevi, Orta Asya hava sahasının kontrolünün ve gerekli görüldüğü durumlarda terör gruplarına karşı saldırıların yapılmasıdır. Aynı zamanda bu üs, KGAÖ bünyesinde üye devletlerce oluşturulan Kolektif Acil Müdahale Güçleri'nin Orta Asya'daki hava unsurunun bir parçasıdır. Bişkek ve Moskova arasındaki 2002 tarihli anlaşmaya göre Rus Hava Üssü, Kırgız Silahlı Kuvvetleri ile birlikte iki ülkenin egemenliğini koruyacak ve güvenliğini

¹⁸² Vladimir Paramonov, Oleg Stolpovski, a.g.e., s. 1-6

sağlayacaktır. Bununla birlikte, Kırgızistan'da Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'na bağlı İçke-Su sismik ve Mayлуу Say radyo-sismik laboratuvarları da mevcuttur. Böylece, özellikle 21. yüzyılın başından itibaren Rusya bu ülkede askeri varlığını arttırmıştır.¹⁸³

- Tacikistan: RF – Tacikistan ilişkileri askeri işbirliği de dâhil olmak üzere çeşitli alanları kapsayan 170 belge ve anlaşmaların temelinde gelişmektedir. Anlaşmaların içinde en önemlileri 25 Mayıs 1993 tarihli “Askeri Alanda İşbirliği” Anlaşması ve “21. yüzyıla Yönelik Daimi Dostluk ve Etkileşim” Anlaşmasıdır. Tacikistan'ın bağımsızlığına kavuşması ile Rusya Tacikistan'ın milli savunma sisteminin oluşumunda aktif rol oynadı ve yardımda bulundu. Özellikle, 1992-1997 yılları arasında Tacikistan'da yaşanan iç savaş, Rusya'yı yakından ilgilendirmiştir. İç savaş sırasında Tacikistan'da bulunan Rus üssündeki 24 askerin ölmesi sonrasında Rus yetkilileri Tacikistan'a ek güç gönderme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında Tacikistan'daki iç sorunun daha da kötüleşmesi ve Afganistan ile sınırın korunmaması gibi etkenler önemli rol oynamıştır. Bundan dolayı Rusya'nın askeri uzmanları Tacik ordusunun eğitimi, silah türlerinin modernizasyonu, Afganistan ile sınırın ortak korunması ve güvenliğin sağlanması gibi konularda aktif faaliyet göstermişler.

201. Askeri Üssü (eski Motorize Piyade Birliği): Rusya'nın bölgedeki ikinci askeri öneme sahip stratejik objesidir. Rusya bu üste, Tacikistan ile 1993 yılının Mayıs ayında imzalanan dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma anlaşmasına göre bulunmaktadır. 1999 yılının Nisan ayında Rus askeri üslerinin Tacikistan topraklarındaki statüsü ve şartlarına ilişkin özel anlaşma imzalanmıştır. Kısa süre sonra sağlanan anlaşmaya göre Rusya karşılıklı olarak 5 yıl süreyle Tacikistan'a 2 milyar dolara kadar kapsamlı yatırım sözü vermiştir. Tacikistan'daki Rus birliklerinin görevi, Afganistan'dan gelen silahlı gruplara karşı Tacik-Afgan sınırının korunması ve yasadışı silahlı grupların girişimlerinin önlenmesi olmuştur. 201. Askeri üs kapsamında keşif ve radyo-elektronik savaş, bakım-onarım, maddi destek ve

¹⁸³ Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 139-140

haberleşme taburları bulunmaktadır. Bu üssün içerisinde üç alayı (Duşanbe, Kulyab ve Kurgan-Tübe), 670. Hava Birliği (“Ayni” askeri havaalanı), 303. Helikopter Filosu ve istihbarat birlikleri yer almaktadır. Toplam 7000 kişinin görev yaptığı bu üstte çok sayıda füze, 100 tank, 300 zırhlı araç bulunmaktadır.

1109. Uydu Alanı Denetim Sistemi Bağımsız Elektro-optik Merkezi “Nurek”: Rusya’nın Tacikistan’daki diğer stratejik varlığıdır. Nurek bünyesinde, elektro-optik arama istasyonu, arama tespit istasyonu, haberleşme ve bilgi nakil merkezi bulunmaktadır.¹⁸⁴ 2.200 m. yükseklikte dağlık bir alanda konuşlandırılmış durumda olan Nurek Uzay İzleme İstasyonu 2004 yılında Rusya’nın mülkiyetine verilmiştir. Bunun karşılığında Rusya, Tacikistan’ın 242 milyon dolar borcunu silmiş ve beş yıl içerisinde Tacikistan ekonomisine iki milyar dolarlık yatırımda bulunmuştur. Rusya Uzay Birliği’ne bağlı olan bu merkezin en önemli görevi ise kozmik nesnelerin tespiti ve onların takibidir. Bu merkez sayesinde Moskova, Avrasya, Kuzey ve Orta Afrika bölgeleri ile Hint ve Atlantik okyanuslarının yayıldığı coğrafyayı (uzay kısmını) kontrol altında tutmaktadır.¹⁸⁵ Başka deyişle, bu istasyon Rusya’nın, başta Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve İran olmak üzere çevredeki ülkelere yönelik istihbarat çalışmaları yürütmesine olanak sağlamaktadır.

- Özbekistan: RF ve Özbekistan’ın askeri alanında işbirliği 30 Mayıs 1992 yılında imzalanan “Dostluk ve İşbirliği” Anlaşmasına, 2 Mart 1994 tarihli “Askeri ve askeri teknik alanlarında çok taraflı işbirliğin güçlenmesi”, 16 Haziran 2004 tarihli “Stratejik İşbirliği” ve 14 Kasım 2005 tarihinde imzalanan “Müttefik ilişkiler” Anlaşmalarına dayanmaktadır. 1990’lı yılların başında Rusya ve Özbekistan arasında askeri işbirliği aktif ve yapıcı karaktere sahipti. Bunun bir göstergesi olarak Mayıs 1992 yılında Rusya ve Özbekistan’ın inisiyatifiyle imzalanan BDT’nin “Kolektif Güvenlik” Anlaşmasıdır. Tacikistan’da iç savaşın başlamasıyla Moskova ve Taşkent Tacik güvenlik kurumlarına ortak destekte bulundular. Ancak, büyük ölçüde Boris Yeltsin

¹⁸⁴ Ainur Nogayeva, a.g.e., s. 139-140

¹⁸⁵ İlyas Kamalov, **Rusya’nın Orta Asya Politikaları**, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 38

yönetiminin siyasetinden dolayı, 90'lı yılların ortasında ve sonunda ikili ilişkiler sadece protokol şeklinde gelişmiştir. Özbekistan askeri alanında BDT ülkeleri ile anlaşmalar imzalamış, aynı zamanda Çin ve Batı ülkeleri ile askeri anlaşmalar kabul edilmiştir. 1999 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşması sistemine katılmama kararını vermiştir.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle ikili ilişkilerde, askeri alan da dâhil olmak üzere olumlu gelişmeler yaşandı. Özbekistan'daki 2005 Andican olayı Kerimov'u Moskova'ya yakınlaştırmıştır. Bütün bunların neticesinde Özbekistan, Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşmasına tekrar üye olmuş ve Rusya ile dostluk münasebetlerinin gelişimini öngören anlaşma imzalamış ve ülkedeki ABD üssünü kapatmıştır. Özbekistan'ın ABD ile arası açıldıktan ve Kasım 2005 yılında Amerikan üssündeki son Amerikan uçağı Özbekistan'ı terk ettikten sonra, Rusya ile Özbekistan arasında imzalanan anlaşmaya göre, iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin askerî üslerini kullanabileceklerdir.¹⁸⁶ Böylece bu anlaşma gereğince, Moskova ülkenin hava savunma sistemini modernleştirme karşılığında 2001-2005 yılları arasında ABD tarafından kullanılan Hanabad üssünü kullanabilecektir.

- Türkmenistan: Rusya'nın Türkmenistan ile askeri alandaki işbirliği diğer Orta Asya devletleriyle işbirliğine göre başka bir boyuttadır. Bu, Aşkabat'ın bağımsızlık kazanmasından beri tuttuğu pozisyonuyla ilgilidir. Türkmenistan, eski Sovyet coğrafyasında hiç bir askeri-siyasi veya askeri birliğine üye olmayan tek devlettir.

31 Temmuz 1992 yılında Rusya ile Türkmenistan arasında "Türkmenistan Silahlı Kuvvetlerinin Oluşturulmasına ilgili Ortak Faaliyetler Anlaşması" imzalandı. Bu anlaşmaya göre Moskova işbu devletin güvenliğinin garantörüdür. Bu bağlamda Türkmenistan'da yerleşen eski SSCB Silahlı Kuvvetlerinin Askeri Hava Kuvvetleri ve Hava Savunma birliklerinin yanı sıra Türkmenistan sınırlarındaki sınırdaş birlikler Rusya'nın yargı alanında kalmıştır. Geçici dönemde Moskova, Aşkabat'a askeri-teknik

¹⁸⁶ Kamalov, a.g.e, s. 39

yardım etmeye ve Türkmenistan sınırlarında kendi birliklerinin yerleştirilmesi için tazminat ödemeye zorunlu kılınmıştır.

İki devletin askeri alandaki çabalarının koordinesini sağlamak üzere 1992-1994 yıllarında Aşkabat'da Rusya Savunma Bakanlığı'nın operatif grubu faaliyet göstermiştir. 1994'de Türkmenistan'da Rusya'nın Federal Sınır Koruma Servisinin Operatif grubu kurulmuştur. 3 bin kişiden oluşan gruba 170. hava alayı, 46. özel sınır koruma gemilerin taburu, çavuş okulu dahil olmuştur. Bu bağlamda Rus askerleri Türkmen sınır koruma askerlerine Türkmenistan'ın Afganistan ve İran'la olan sınırı korumada yardımda bulunmuştur.

Ancak Moskova ve Aşkabat arasındaki ilişkilerin soğuması nedeniyle 1994'de Birleşik Komutanlık dağıtılmıştır. Ayrıca 1999 yılında Türkmen yönetimi sınırın korunması ve güvenlik alanında işbirliğine dair sözleşmeleri yeniden gözden geçirerek Rus yönetiminden askerlerini ülkeden çıkarmasını talep etmiştir. 2006 yılı ortasına kadar Türkmenistan, Rusya ile askeri işbirliği fiilen kalkmış vaziyetteydi. Türkmenistan, bu alanda Ukrayna, Gürcistan ve başta Türkiye olmak üzere birkaç ülkeleriyle sıkı işbirliğine girmişti. 2007 yılında Türkmenistan yönetimine G. Berdimuhamedov'un gelmesiyle Aşkabat'ın Rusya ile en azından askeri-teknik işbirliğini yürütmeye meyli biraz daha arttığı gözlemlenmektedir. Özellikle Türkmen tarafının siparişiyle Rusya'nın özel irtibat, otomatikleştirme ve yönetim sistemleri üzerindeki bilimsel-araştırma enstitüleri milli silahlı kuvvetlerin birleşik yönetim sistemlerini oluşturma yönünde çalışmaları başlatmıştır. Ayrıca Aşkabat, Rus askeri tekniğine, özellikle MiG-29 avcı uçağına ilgi göstermektedir. Türkmen Hava Kuvvetlerinin süresi geçen uçaklarının Rusya'nın yeni MiG uçaklarına değiştirilmesi planlamaktadır.¹⁸⁷

Diğer taraftan 1999 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşmasından çekilen Özbekistan'ın, 23 Haziran 2006 tarihinde sisteme (KGAÖ'ne) yeniden tam üye olarak dönüşü ise Rusya'nın Orta Asya'daki gücünü ve KGAÖ'nün bölgedeki etkinliğini daha da arttırmıştır. Bu şekilde KGAÖ'nün üye sayısı

¹⁸⁷ Vladimir Paramonov, Oleg Stolpovski, a.g.e., s.18-19

yediye yükselmiştir.¹⁸⁸ Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Avrupa gibi büyük bir coğrafyada teröre karşı işbirliği yapan evrensel bir güvenlik örgütü niteliğinde olduğu açıklansa da, KGAÖ'nün faaliyetleri Orta Asya bölgesinde yoğunlaştığını gözlemlemek mümkündür. Örgüt çerçevesinde "*Rubej*" (sınır/hat) adı altında ortak askeri tatbikatlar yapılarak, üye ülkeler arasındaki askeri ilişkilerin gelişimi sağlanmaktadır. Ayrıca belirtilmesi gereken önemli bir husus, "Avrasya Ekonomik Topluluğu" ile KGAÖ iki kardeş örgüt olarak değerlendirilmektedir. İki örgütün resmi toplantıları çoğu zaman bir arada yapılmaktadır. Türkmenistan hariç,* Orta Asya devletlerinin tamamı her iki örgüte de üyedir. Dolayısıyla Rusya, Orta Asya'ya dönük ortak faaliyetlerini bu iki örgüt üzerinden gerçekleştirmektedir. Gelecekte Rusya öncülüğünde bir Orta Asya birliğini kapsayacak nitelikte örgüt kurulacaksa bu iki örgütün altyapıyı sağlayacağı muhakkaktır. Rusya Federasyonunun genel olarak aşağıdaki alanlarda işbirliğini geliştirmeye gayret sarf ettiğini gözlemlemekteyiz:

Nükleer silahsızlanma ve hava saldırısına karşı savunma sisteminde ortak işbirliği: Kolektif Güvenlik Antlaşmasının 4. maddesi kolektif güvenlik savunmayı da içermektedir. Bu bağlamda Rusya KGAÖ'ne üye devletlerin herhangi birine/birkaçına nükleer silahla saldırı gerçekleştiği zaman "*Nükleer şemsiye*" prensibi gereğince onları koruyacağını vaad etmiştir. Bu hususu KGAÖ'nün Genel Sekreter yardımcısı Valeri Semerikov şöyle beyan etmiştir: "Rusya Federasyon'un stratejik nükleer gücü KGAÖ'ne üye devletlerin birine/birkaçına yapılacak saldırılara karşı caydırma fonksiyonunu yerine

¹⁸⁸ Gennadi Pulin, "Polku ODKB Pribilo: Uzbekistan Mojno Şitat Polnopravnım Çlenom Organizasi" ("KGAÖ Tatbikat Alay'ına Katıldı: Özbekistan Örgütün Tam Üyesi Olarak Değerlendirilebilir"), Voenno-Promişlennii Kuryer Gazetesi, 28 Haziran – 4 Temmuz 2006.

* 12 Aralık 1995 yılında BM Genel Kurulu'nda alınan 50/80 sayılı kararla Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü onaylanmıştır. Türkmenistan, böylece İsviçre ve Avusturya'dan sonra dünyanın üçüncü tarafsız ülkesi olmuştur. Türkmenistan, "Bitarap" anlamına gelen "daimi tarafsızlık" statüsünün ülkeye "güvenlik" ve "istikrar" getirileceği inanılmaktadır. Aslında Türkmenistan'ın "daimi tarafsızlık" siyasetini izlemesinin temel nedeni ülkenin jeopolitik konumuyla birlikte küresel güç mücadelesinde küçük devlet olmasının getirdiği "yutulma korkusunun yanı sıra doğal kaynaklarının zenginliğinden duyduğu endişe önemli bir yer tutmaktadır. Kısacası Türkmenistan "daimi tarafsızlık" siyaseti gereği bölgesel yapılanmaların dışında kalmayı yeğlemektedir.

getirmektedir".¹⁸⁹ Ancak 8 Eylül 2006'da Doğu Kazakistan'ın Semipalatinsk şehrinde Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan devlet başkanları "Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Serbest Bölge" antlaşmasını imzalamışlardı. Antlaşmaya göre, taraflar kendi topraklarında nükleer silahların üretimini, satın almayı, konuşlandırmayı yasak etmişlerdir.¹⁹⁰ Böyle bir antlaşmanın imzalanması gerektiği fikri ilk olarak 1993 yılında Özbekistan devlet başkanı İslam Karimov tarafından ortaya atılmıştır. Onun önermiş olduğu belgenin metni diğer Orta Asya devletleri tarafından istişare edilerek, hemfikir oldukları son şekil 8 Eylül 2006 yılında imzalanmıştır. Antlaşmayı BM ve "Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı" (International Atomic Energy Agency) desteklemiştir.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün geleneksel askeri sorunlarından biri "Hava saldırısına karşı savunma sistemidir". Genellikle hava saldırısına karşı savunma sisteminin gelişimi BDT çerçevesinde yürütülmektedir. Yani bu savunma sistemi KGAÖ'nün dışında tutulmuştur. Ancak, BDT çerçevesinde hava saldırısına karşı savunma sistemini geliştirmek isteyenler sırf KGAÖ'ne üye devletlerdir. Bundan dolayı son zamanlarda BDT'den bağımsız KGAÖ bünyesinde çağdaş teknolojiye dayalı hava saldırısına karşı savunma sistemini geliştirilmektedir.¹⁹¹

Terörizm ve köktendincilik hareketlerine karşı işbirliği: KGAÖ'ne üye devletler terörizm ve köktendincilik tehdidiyle ABD'ye yapılan 11 Eylül 2001 terör saldırılarından evvel yüz yüze gelmişlerdir. Örgüt üyelerinin bulunduğu coğrafya bölgesindeki güvenlik ve barışa olumsuz etki eden geleneksel olmayan tehditler (terörizm, köktendincilik, ayrılıkçılık, yasal olmayan uyuşturucu kaçakçılığı vs.) Afganistan'dan sıçramaktadır. Afganistan'da 1992'de Necibullah rejiminin devrilmesi ile başlayan bu tehlike, "Taliban"

¹⁸⁹ Viktor Litovkin, "Za Spinoi ODKB – Strategiçeskiye i Yadernie Silı Rossii" ("KGAÖ'nün Arkasında - Rusya'nın Stratejik Nükleer Gücü"), 23.04.2007 <http://nuclearno.ru/text.asp?11750> (Son erişim 19.10.2010)

¹⁹⁰ "Dogovor o sozdani bezyadernoi zoni v Sentralnoi Azii podpisan v Semipalatinske" ("Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Serbest Bölge Antlaşması Semipalatinsk'te İmzalandı"), 08.09.2006 http://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=10&function=view&news_id=1424 (Son erişim 19.10.2010)

¹⁹¹ Nikolay Bordyuja, "İntegralnoe İşçislenie Bezopasnosti" ("Güvenliğin Entegral Hesabı"), 22.06.2005, <http://www.centrasia.org/newsA.php4?st=1119416820> (Son erişim 19.10.2010)

grubunun 1996 yılında ülke iktidarını ele geçirmesiyle hız kazanmıştır. Dolayısıyla Afganistan sorunu BDT bünyesinde imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşmasının imzalanmasıyla eşdeğer zamanda vuku bulmuştur. Özellikle 1999 ve 2000 yıllarında Afgan köktendinciliğinin Özbekistan ve Kırgızistan'a sızarak, köktendinci grupların bölgedeki önemli devlet adamlarına suikast girişimlerinde bulunmaları KGAÖ devletlerini harekete geçirmiştir. Bu tür suikastların tekerrürünü önlemek için 2000 yılında "Kolektif hızlı müdahale birlikleri" adı altında yeni önlemler kabul edildi. Bu tür müdahale birlikleri 4 Şubat 2009 yılında kurulan "Kolektif acil müdahale gücünün" alt yapısını oluşturmuştur. Her ne kadar "Kolektif hızlı müdahale birliklerinin" temel amacı Orta Asya bölgesindeki askeri tehditleri önleme olarak belirtilse de, uygulamada müdahale birliği bölgenin istikrarsızlığına olumsuz etki eden her türlü tehlikeyi bertaraf etme fonksiyonunu yerine getirmiştir. Yani "Kolektif hızlı müdahale birlikleri" Orta Asya bölgesindeki devletlerin sırf askeri güvenliğini sağlayıp kalmamış, aynı zamanda bölgedeki terörizm, köktendinciliği bertaraf etmeyi kendi misyonu olarak saymıştır.

2004 yılında "Kolektif hızlı müdahale birlikleri" çerçevesinde "*Rubej*" (*sınır/hat*) adı altında askeri tatbikat yapıldı. Askeri tatbikatın en hedefi KGAÖ'ye üye devletlerin iç siyasi istikrarını korunmaya ve sağlamaya yönelikti. Aynı hedefe dayalı olarak 2005 ve 2006 yıllarında da "*Rubej*" (*sınır/hat*) askeri tatbikatı yapılmıştı. Askeri tatbikatın KGAÖ'ne üye devletlerin iç istikrarı koruyup, sağlamlaştırmaya yönelik yapılmasının temel nedeni, o dönemde Orta Asya devletlerinin çoğunda başkanlık seçimleri yapılmıştır ki, bazı bölge devletlerinde seçimlerin şeffaf ve adil olmaması muhafazakar dindar halk kesimlerinde kabul görmemiştir. Bu dini kesimlerin birbirleriyle işbirliği yaparak bölge devletlerinin laik düzenine darbe vurabileceği endişesi nedeniyle askeri tatbikatlar bunları önlemeye dönük hedeflenmiştir.¹⁹²

¹⁹² İvan Safronov, "Bişkek Vremen Frunze. Na primere Kirgizii Voennih SNG Obuçayut Kontrevolyusionnoi Borbe" ("Bişkek'te Frunze Dönemi. Kırgız Örneğinden Esinlenerek BDT Askerlerini Darbeyi Önlemeye Karşı Eğitiyorlar"), Komersant Gazetesi, 04.05.2007 (<http://nomad.su/?a=3-200504050312>) (Son erişim 22.04.2012)

Haziran 2006'da Özbekistan KGAÖ'ne geri dönmüştür. Sebebi Mayıs 2005 yılındaki Özbekistan'daki Andican olayları nedeniyle ülkenin ABD ile ilişkilerinin gerginleşmesidir. Özbekistan bu gergin havadan sonra ABD'nin Hanabad'taki askeri üssünü kapatmıştı. İslam Kerimov iktidarını sağlamlaştırmak için KGAÖ'ye tekrar geri dönerek Rusya'ya daha yakın dış politika izlemiştir. Örgüte üye diğer devletlerin de Özbekistan'daki olayların ülkelerinde vuku bulabileceği endişesi KGAÖ'ye, yani Rusya'ya bağlanmasına neden olmuştur.

Her ne kadar, KGAÖ Genel Sekreteri Nikolay Bordyuja Özbekistan ve Kırgızistan'daki olaylara karışmanın bir devletin iç işlerine karışmak olduğunu, karışan devletlerin de uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiğini vurgulasa da, bölge devletlerine ABD ve NATO yanlısı iktidarın gelmesinden endişelenmiştir. Bundan dolayı Rusya, ABD ve NATO'ya KGAÖ aracılığıyla *"Rubej"* (sınır/hat) askeri tatbikatlar yaparak kendi yanlısı rejimleri korumak için gerekirse tüm askeri gücünü seferber edebileceğinin sinyallerini vermiştir.

Diğer taraftan KGAÖ'nün bölgesel güvenliği ve istikrarı korumadaki temel girişimi sırf askeri tatbikatlarla sınırlı değildir. Şubat 2007 yılında örgüte üye devlet başkanları "Anti-terör komitesi" kurulacağını beyan etmişlerdi. Bu komiteye örgüte üye devletlerin iç işleri bakanları, güvenlikten sorumlu bakanlar, istihbarat ve sınır komutanları üye olacakları karara bağlanmıştı. Buna ek olarak terör ve ayrılıkçılık hareketlere karşı örgüt bünyesinde "Bölgesel anti-terör güçlerinin" kurulacağı ve bu güçlerin yukarıda ifade etmiş olduğumuz üç güvenlik bölgesinde (Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya ortak güvenlik bölgeleri) konuşlandırılacağı kararlaştırılmıştı.¹⁹³ Bunlara ek olarak KGAÖ teröre karşı uluslararası bağlantıları da genişletmektedir. Mesela, örgütün temsilcileri istikrarlı olarak BM Güvenlik Konseyinin yaptığı anti-terör toplantılarına katılmakta, AGİT'in anti-terör yönetimi, güvenlik alanındaki işbirliği forumları ve AGİT'in çatışmaları durdurma merkeziyle sıkı işbirliğini sürdürmektedir. Ayrıca bölgede etkisi her geçen gün güçlenmekte

¹⁹³ "V ODKB Nıneşnom Godu Planiruetsia Sozdat Antiterroristiçeski Komitet" ("Bu yıl KGAÖ'de Anti-terör Komitesinin Kurulacağı Kararlaştırıldı"), 25.04.2007, http://photobelta.by/ru/photos?rubric_id=31&theme_id=31&theme_id=428&id=657&page=1 (Son erişim 22.04.2012)

olan "Şanghay İşbirliği Örgütü" ile de anti-terör kapsamında işbirliğini genişletmektedir.

Yasal olmayan uyuşturucu kaçakçılığı ve göçü önlemeye yönelik işbirliği: BM verilerine göre 2006 yılında dünya eroinlerin %92'i Afganistan'da yetiştirilen hammaddeden elde edilmiş, bu oran 2007 yılında %93'e çıkmıştır. Uyuşturucu ile mücadele özellikle Rusya, Orta Asya ve Beyaz Rusya devletleri için önem arz etmektedir. Genellikle Avrupa devletlerine uyuşturucu sevkiyatı bu ülkelerin üzerinden yapılmaktadır. Aynı zamanda bu ülkelere de Avrupa'dan hazır eroinin geldiği saptanmıştır.¹⁹⁴ Dolayısıyla eroin konusunda çift taraflı etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda 2003 yılından itibaren KGAÖ çerçevesinde "*Kanal*" adı altında uyuşturucu kaçakçılığı önlemeye yönelik özel operasyonlar düzenlenmiştir. Operasyonların temel hedefi uyuşturucu kaçakçılığına karşı üye devletlerin işbirliğini sağlamlaştırmak, uyuşturucunun geçmesini önlemeye yönelik sınırın kontrolünü güçlendirmek, uyuşturucu ile daha etkin mücadele etmek için yeni kadrolar yetiştirerek, bilimsel araştırmaları güçlendirmektir. Böylece "*Kanal*" operasyonu ile uyuşturucunun kuzey bölgesinden (Rusya ve Orta Asya) Avrupa'ya geçişine set çekilmek amaçlanmıştır.

2004 yılında KGAÖ kapsamında ilk kez "*Kanal*" operasyonu ile finans istihbaratı kullanılmış ve böylece Afganistan'dan yasal olmayan uyuşturucu kaçakçılığına karşı güvenlik önlemleri alınmıştır. Kasım 2005 yılında KGAÖ Dış işleri bakanları kurulunun kararıyla "Afganistan'la İlgilenen İş Konseyi" kuruldu. Bu konseyin temel amacı Afganistan'daki uyuşturucu kaçakçılığını önlemeye yönelik derinden araştırma yapmak ve Dış İşleri Bakanları Kuruluna gerekli tavsiyelerde bulunmaktır. Ocak 2006 yılında ise Afganistan'ın başkenti Kabul'de uyuşturucu kaçakçılığının kontrolünü sağlamlaştırmak için Rusya'nın özel görevliler heyeti kuruldu. Bu heyetin temel amacı "*Kanal*" operasyonunun daha etkili hale gelebilmesi için

¹⁹⁴ "Vıstuplenia Zamestitelya Generalnogo Sekretaria ODKB Toktasına Buzubayeva na Konferesi OBSE po Borbe s Nezakonnnimi Narkotikami" ("KGAÖ Genel Sekreter Yardımcısı Toktasın Buzubayev'in AGİT Tarafından Düzenlenen Yasal Olmayan Uyuşturucu Kaçakçılığıyla Mücadele Konferansındaki Konuşması"), 30..07.2008, <http://www.odkb-armenia.am/news.php?id=8&&year=2008> (Son erişim 22.04.2012)

uyuşturucu kaçakçılığını önlemeye yönelik gerekli bilgileri toplayarak, Dış İşleri Bakanları Kuruluna iletmektir. Buna ek olarak Haziran 2005 yılında ise KGAÖ bünyesinde yasal olmayan uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele edecek koordinasyon merkezi oluşturuldu. Bu merkezi örgüte üye devletlerin ulusal güvenliği koruyan kurumların yöneticileri dâhil edildi. Merkez bünyesinde uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadelede etkin kadroları hazırlama ve bilgi dönüşümünü sağlama gibi alt birimler oluşturuldu.

KGAÖ uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadele alanında diğer uluslararası örgütlerle de işbirliğini geliştirmektedir. Örneğin, 5 Nisan 2006 yılında Viyana'da BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ile KGAÖ arasında protokol imzalanmıştır. Protokol gereği KGAÖ ile BM uyuşturucu kaçakçılığına karşı daha etkin mücadele etmek için bilgi alış verişinde bulunacaklar ve ortak projeler geliştirerek uygulayacaklardır. Ayrıca örgütün "Dünya Gümrük Örgütü" ile de aynı bağlamda yapılan özel antlaşmaları mevcuttur.

KGAÖ'ne üye devletlerin işbirliği yaptığı alanlardan biri de üçüncü dünya devletlerinden gelen yasal olmayan göçü önlemeye yönelik işbirliğini genişletmektir. Örgüt bu amaca ulaşmak için AET ile el ele çalışmaktadır. Çünkü "Avrasya Ekonomik Topluluğunun" da temel amaçlarından biri yasal olmayan göçü önlemektir. Örgütün yasal olmayan göçü önleme amaçlı yapılan ilk operasyonu Mayıs-Haziran 2006 yılında olmuştur. Örgüt üyelerinin coğrafyasına yasal olmayan göçler daha çok Afganistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam, Pakistan, İran ve Birleşik Arap Emirliklerinden gelmektedir. Operasyon sonucu 28 bin göçmenin yasal olmayan yollarla KGAÖ ülkelerinin sınırlarına girdiği saptanmıştır. Ayrıca insan ticaretini yapan ulus-üstü örgütler ele geçirilmiş, yasal olmayan silah kaçakçılığı durdurulmuştu. Böylece KGAÖ ülkelerinin coğrafyasında yasal olmayan göçlere set çekilmiştir.¹⁹⁵ Ayrıca KGAÖ bölgedeki yasal olmayan göçü önlemek için uluslararası örgütlerle de işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda

¹⁹⁵ "Glava Ministerstva Çrezvıçainıh Situasi Kırgızstana Rasskazal Generalnomu Sekretaryu ODKB obo Vseh Problemah Svoego Vedomstva" ("Kırgızistan'ın Olağanüstü Hal Bakanı KGAÖ Genel Sekreterine Kurumu ile İlgili Tüm Sorunlar Hakkında Bilgi Verdi"), 21.05.2007, <http://www.for.kg/ru/news/37569/> (Son erişim 22.04.2012)

Temmuz 2006 yılında örgütün Genel Sekreteri Nikolay Bordyuja "Uluslararası Göç Örgütünün" yöneticileriyle özel antlaşma imzalamıştır. Antlaşmaya göre bölgedeki yasal olmayan göç ve insan ticaretini durdurmanın hukuksal alt yapısı oluşturulmuş ve bu tür yasal olmayan eylemlerin önlenmesi için işbirliği ile ortak projelerin uygulanacağı teyit edilmiştir.

- Afgan istikrarsızlığını çözme girişimleri ve yasal olmayan uyuşturucu faaliyetlerine set çekme: Afganistan, tarihinin birçok evresinde dış kaynaklı saldırı ve işgallere maruz kalarak varlığını savaş ve direniş arasında geçirmiş, siyasi, etnik, dini, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklarla boğuşmak zorunda kalmış bir ülkedir. Ülkenin gerek coğrafi ve doğal yapısı, gerek kültür ve insan karakteri özellikle yabancı işgal ve müdahalelere karşı son derece dirençli ve reaksiyonel bir yapıya sahip olsa da bu karakteristik, Afganistan'ı işgallere maruz kalmaktan kurtaramamıştır.

27 Aralık 1979 tarihinde başlayan Sovyet işgali her ne kadar 15 Şubat 1989'da fiilen sona ermiş ve hatta bu işgalin başaktörü Sovyetler Birliği tarihten silinmiş bile olsa, Afganistan hâlâ Sovyet işgaliyle başlayan o sürecin devamını yaşamaktadır. Sovyet işgali sonrası altyapı, devlet yapısı, siyasi, ekonomik ve demografik bağlamda tamamen tahrip olmuş ve bitap düşmüş olan Afganistan, savaşın galibi sayılan ancak devlet yönetme deneyimine sahip olmayan mücahit grupların iktidar savaşları sonucu ABD ve Pakistan başta olmak üzere dış güçlerin de olumsuz müdahaleleriyle yeni bir istikrarsızlık sürecine girmiştir.

Dış güçler tarafından da örgütlenen ve körüklenen siyasi istikrarsızlık ve gruplar arası güç savaşları, uzun ve yıkıcı Sovyet işgali sonrası Afganistan'a umut edilen barış ve huzur iklimini getirmediği gibi ülkede derin bir otorite boşluğu yaratmıştır. Afganistan merkezli oluşan ya da bir strateji gereği oluşturulan bu otorite boşluğu, 9/11 saldırıları sonrası, El-Kaide ve Taliban rejimi gerekçe gösterilmek suretiyle ABD ve NATO'nun bölgeye yerleşmesi için zemin hazırlamış, fırsat sunmuştur. El Kaide unsurlarının ortadan kaldırılması, Taliban rejiminin çökertilmesi, Afganistan'a özgürlük, demokrasi ve istikrar getirilmesi gibi gerekçelerle 7 Ekim 2001 tarihinde ABD

ve koalisyon güçleri Afganistan'a operasyon düzenlemiş ve süresi belirsiz işgalde 10. yıla gelinmiştir.

Geçen 10 yıl zarfında El Kaide ve Taliban unsurları tamamen etkisiz hale getirilemediği gibi, güvenlik Afganistan'ın en önemli sorunu haline gelmiş, ülkeye hakim olan şiddet iklimi neticesinde siviller çok büyük zarar görmüş, altyapı, sağlık, eğitim ve istihdam başta olmak üzere kalkınma ve ilerleme sağlanamamış, yaratılan otorite boşluğu neticesinde Afganistan dünya uyuşturucu üretiminin merkez üssü (%90) haline gelmiştir. ABD, NATO ve Karzai hükümeti geçen 10 yıl zarfında Afganistan topraklarının sadece %30'luk kısmını kontrol altında tutabilirken geri kalan %70'lik bölüm Taliban ve Taliban yanlısı aşiretlerin kontrolünde kalmıştır.¹⁹⁶ Afganistan'da süren 10 yıllık işgale rağmen giderilemeyen otorite boşluğu ve uyuşturucu trafiği bölgeyi adeta bir terör laboratuvarına dönüştürmüş, istikrarsızlık ve şiddet ikliminin sınırlarını Afganistan'ın dışına taşıyarak Pakistan, Hindistan, Çin, İran ve son olarak dolaylı bir şekilde Orta Asya'yı da içine alan geniş bir coğrafi bölgeyi etkisi altına almıştır.

Afganistan'daki istikrarsızlık ve huzursuzluk aynı derecede Orta Asya ülkelerini de etkilemektedir. Bundan dolayı Afganistan'da istikrarsızlık devam ettiği müddetçe Orta Asya bölgesinde güvenlikten söz etmek mümkün gözükmemektedir.

9 Ekim 2004 yılında Afganistan'daki genel halk seçimiyle %55 oy oranıyla devlet başkanlığına "Afganistan'daki geçiş hükümetinin başkanı" Hamid Karzai seçildi. Karzai'yi ABD ve Afganistan'da barışı korumayı amaçlayan koalisyon devletleri de desteklemişlerdi. Orta Asya devlet başkanları Karzai'ye büyük ümitte bakıyorlardı. Karzai'nin ABD ve koalisyon devletlerinin desteğini alarak ülke içinde düzeni sağlaması umuluyordu. Bu bağlamda Orta Asya devletleri Afganistan'da istikrarın sağlanması için ABD ve koalisyon devletlerine her türlü yardımı vermeye hazır olduklarını açıkladılar. Özellikle Orta Asya ülkeleri Afganistan'dan bölgelerine sığınan terörizm, köktendincilik, ayrılıkçı hareketler ve yasal olmayan uyuşturucu

¹⁹⁶ Ali Şahin, **Afganistan Raporu ve Çözüm Stratejisi**, İstanbul, Gasam Yayınları, 2010, s. 3

ticaretine bir an evvel set çekilmesini talep ettiler. Bölgesel güvenliği ve barışı tehdit eden en önemli sorun yasal olmayan uyuşturucu kaçakçılığının gün geçtikçe artıyor olmasıdır. Buna rağmen ABD ve müttefiklerinin Afganistan'da bu sorunu çözmede pek etkili olduğu söylenemez.

BM ve diğer uluslararası kuruluşların verilerine göre dünya afyon üretiminin 2/3'ü Afganistan'da üretilmektedir. Afganistan'da 1979 yılından bu yana afyon üretim miktarının 15 kat arttığı tespit edilmiştir. 1990'lı yıllarda Afganistan'da afyon üretimi sürekli olarak artmıştır. 1991 yılında afyon üretiminde Afganistan dünyada birinci sırayı işgal etmiş ve köktendinci grupların kontrolündeki bölgelerde 2 bin ton afyon üretimi yapılmıştır. 1997 yılında ise Afganistan'da 2805 ton afyon üretilmiş, 1999'da ise 80 bin hektar arazide 4580 ton (dünya üretiminin %75) afyon üretimi gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁷

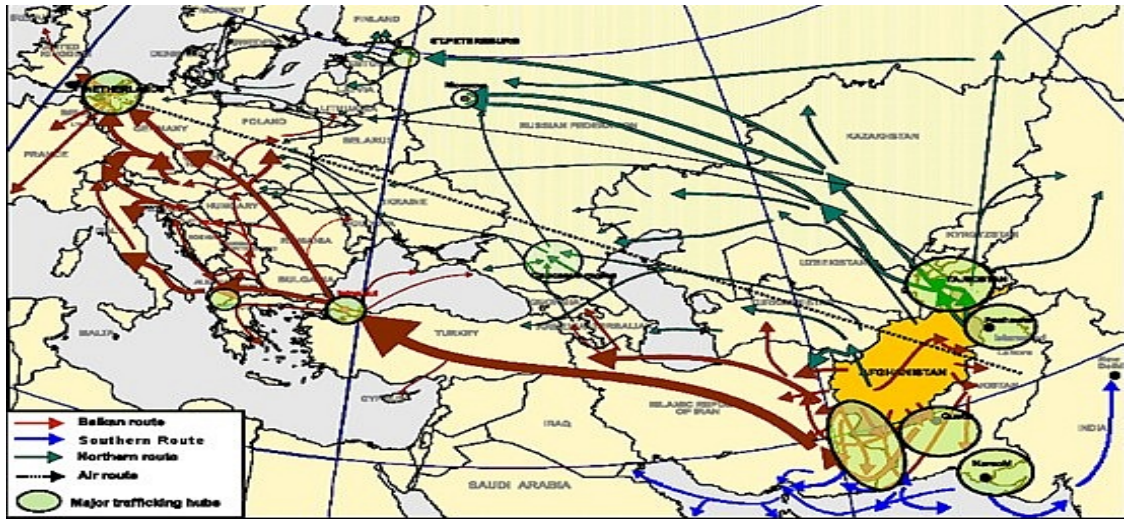
Tüm bu afyon üretiminin dünya piyasalarına sevki ise genel olarak Orta Asya ülkeleri ve RF üzerinden yapılmaktadır. 1990'lı yıllardan başlayarak Afganistan'dan afyon ihracatı Bağımsız Devletler Topluluğu üzerinden (Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan, RF) Baltık devletlerine, oradan da Avrupa'ya yapılmıştır. Rus siyaset bilimcisi N.Ziyadullayev'e göre Afgan afyonunun Batı devletlerine sevkini altı yolunun dördü Orta Asya bölgesiyle yapılmaktadır:

- Kandahar-Herat-Türkmenistan;
- Kandahar-Belh-Cüzcan-Özbekistan;
- Kunduz-Tacikistan;
- Penşir-Çitral (Pakistan)-Badahşan-Kırgızistan. Yine ona göre Birleşmiş Milletler'in verilerine dayanarak Avrupa devletlerinin 1 milyon nüfusu Afgan eroini kullandıklarını saptamıştır. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisinin verilerine göre ise Afgan afyon ve eroinlerinin %65'i Orta Asya toprakları üzerinden sevk edildiği tespit edilmiştir. Avrupa afyon ve eroin tüketicilerinin %80 ihtiyaçlarını Afganistan karşılamakta, bunların %40 (tahminen her yıl 120 ton eroin) direkt olarak Orta Asya üzerinden sevki yapılmaktadır. Orta

¹⁹⁷ Laletin, a.g.m., s. 252

Asya bölgesinde uyuşturucu ticaretine bağlı olarak faaliyette bulunan milyonlarca insan vardır ve her yıl bunların sevk etmiş oldukları uyuşturucunun parasal miktarı 14 milyar ABD doları olarak saptanmıştır. Orta Asya bölgesindeki uyuşturucu pazarlayanların %65'inin Tacikistan vatandaşı olduklarını da vurgulamamız gerekmektedir.¹⁹⁸

Afganistan kökenli yasal olmayan uyuşturucu faaliyetleri Afganistan'la sınırı olan iki devlete (Tacikistan ve Özbekistan) büyük tehlike oluşturmaktadır. Tacikistan'ın Afganistan'la sınır uzunluğu 1309 km., Özbekistan'ın sınır uzunluğu 156 kmdir. Diğer taraftan Afganistan'ın Kuzey Doğusunda Tacik kökenli etnik grubun (nüfusun %27), Özbekistan'la sınır olan Kuzey tarafında ise 1,5-2 milyon Özbek'in (nüfusun %9) yaşaması, bölgedeki istikrarsızlığın komşu Orta Asya devletlerine kolaylıkla yayılabilmesine yol açmaktadır.¹⁹⁹ (Bkz. Harita 1)

Harita 1. Afganistan Kaynaklı Eroin Maddesinin Geçiş Rotaları *

¹⁹⁸ Niyazi Ziyadullayev, "Rossia i Problemy Nacionalnoi Bezopasnosti Yujnih Regionov SNG" ("Rusya ve Güney Bölgesindeki BDT Ülkelerinin Ulusal Güvenlik Sorunları"), **Rossia i Musulmanskii mir (Rusya ve İslam dünyası)**, 2002, №5, s. 95

¹⁹⁹ Aleksandr Kniyazev, "Afganski Krizis i Bezopasnost Sentralnoi Azii" ("Orta Asya'nın Güvenliği ve Afganistan Krizi"), **Afganistan i Bezopasnost Sentralnoi Azii (Afganistan ve Orta Asya'nın güvenliği)**, der. A.Kniyazev, Bışkek, İlim Yayınları, 2004, s. 168

Potansiyel bir tehlike olmasına rağmen, büyük miktarda afyon üretimi, henüz Orta Asya ülkelerinde görülmemiştir. Öte yandan, Orta Asya'daki uyuşturucu ticaretinin boyutları hakkındaki kesin bilgiler olmamakla beraber, Orta Asya Cumhuriyetlerindeki uyuşturucu bağımlıların sayısında artış olduğuna dair kuvvetli belirtiler bulunmaktadır. Madde bağımlılığın artması, özellikle uyuşturucu maddenin enjektör kullanılarak alındığı durumlarda, HIV virüsünün ve Hepatit C'nin de yayılmasına yol açmaktadır. Uzmanlar Orta Asya'da HIV virüsü taşıyan kişi sayısının 50.000'den fazla olduğunu tahmin etmektedir.²⁰⁰ Buna rağmen, bölgedeki mevcut tedavi ve rehabilitasyon programlarının çoğu, henüz büyüyen madde bağımlılığı problemleriyle baş edebilecek yeterliliğe sahip değildir. Orta Asya'da uyuşturucu talebini düşürmeyi hedefleyen faaliyetleri takip eden sistematik bir yaklaşım da henüz tam olarak sağlanmış değildir.

Tablo 4. Orta Asya'da Afyon Yakalamaları (kg.)

Ülke	1998	1999	2000
Kazakistan	296	170	136
Kırgızistan	171	151	1.405
Özbekistan	1.935	3.292	2.008
Tacikistan	1.190	1.269	4.478
Türkmenistan	1.412	4.600	2.300

Kaynak: Global illicit drug trends, 2002, s.83-85 (http://www.unodc.org/pdf/report_2002-06-26_1/report_2002-06-26_1.pdf)

Orta Asya ülkelerinin uyuşturucu kaçakçılığı ve bağımlılığı ile mücadelesine, uluslararası toplum tarafından çeşitli programlarla destek verilmektedir. Bu programların en büyük sponsoru BM Suç Önleme ve Uyuşturucu Kontrol Ofisidir (UNODCCP). Öte yandan, Orta Asya ve

²⁰⁰ K.İskandarov, N.Nazarov, "Narkosituasıa v Afganistane i Eyo Vliania na Bezopasnost Respubliki Tacikistan ("Afganistan'daki Afyonun Genel Durumu ve Onun Tacikistan Güvenliğine Etkileri"), **Afganistan i Bezopasnost Sentralnoi Azii (Afganistan ve Orta Asya'nın Güvenliği)**, der. A.Kniazev, Bışkek, İlim Yayınları, 2004, s. 26-28

* Kaynak: Kniyazev Aleksandr, Afganistan i Bezopasnost Sentralnoi Azii (Afganistan ve Orta Asya Güvenliği), Bışkek, 2010, s.132

Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığına karşı olan programların etkisini düşüren çeşitli faktörler mevcuttur. Özellikle, tutarsız veriler, yolsuzluk, bağışçı ülkeler arasındaki zayıf koordinasyon, programlarda sınırlı şeffaflık, programların devamı ve değerlendirilmesi için gerekli kaynakların sınırlı oluşu ve bölgeyi tanıyan uzmanların olmayışı bu faktörler arasında sayılabilir.²⁰¹ Tacikistan ve Özbekistan hariç, Orta Asya'daki tüm ülkeler, kapsamlı ulusal uyuşturucu kontrol planları kabul etmişler, her ülke uyuşturucu kontrol koordinasyonu için ulusal bir kurum kurmuştur. Bununla birlikte, bilginin toplanması, analizi ve kullanılması için gerekli etkin sistemler kurulmuş değildir. Uyuşturucuyla ilgili olaylara bakan hakim, savcı ve diğer kanun uygulayıcı birim personeline eğitim sağlama ihtiyacı halen devam etmektedir. Uyuşturucu kontrolüyle ilgili değişik birimler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi de hissedilen ihtiyaçlardandır.

Tablo 5: Orta Asya'da Eroin Yakalamaları (kg.)

Ülke	1998	1999	2000
Kazakistan	24	54	262
Kırgızistan	24	26	216
Özbekistan	194	324	675
Tacikistan	271	708	1.883
Türkmenistan	495	240	200

Kaynak: Global illicit drug trends, 2002, s.98-100 (http://www.unodc.org/pdf/report_2002-06-26_1/report_2002-06-26_1.pdf)

KGAÖ'nün en önemli amaçlarından biri Afganistan'da istikrarı sağlamak ve yasal olmayan uyuşturucu faaliyetlerine set çekmektir. Özellikle Afganistan'la sınırı olan KGAÖ'ne üye iki devlete (Tacikistan ve Özbekistan) büyük tehdit oluşturmaktadır. Tacikistan'ın Afganistan'la sınır uzunluğu 1309 km., Özbekistan'ın sınır uzunluğu 156 km. Diğer taraftan Afganistan'ın kuzey doğusunda Tacik kökenli etnik grubun (nüfusun %27), Özbekistan'la sınır olan kuzey tarafında ise 1,5-2 milyon Özbek kökenli etnik grubun

²⁰¹ Kniyazev, a.g.m., s. 153-155

(nüfusun%9) yaşaması, Afganistan'daki istikrarsızlığın komşu Orta Asya devletlerine her an sızabileceği tehlikesi mevcuttur.²⁰² Bu bağlamda Rus siyaset bilimcisi İzimov Afganistan hakkında aşağıdaki varsayımları yapmıştır:

- her ne kadar Afganistan'a ABD ve müttefiklerinin müdahalesi varsa da, ülkede tam olarak siyasi istikrar sağlanabilmiş değildir. Bundan dolayı KGAÖ'ne üye devletleri bu istikrarsızlığın kendi bölgelerine yayılabileceği endişesindedirler;

- diğer taraftan ABD ve müttefiklerinin silahlı saldırıları, hava operasyonları birçok barışçıl Afgan'ın ölümüne neden olmuş ve toplum arasında koalisyon devletlerinin prestiji azalmıştır;

- koalisyon devletleri Afganistan ekonomisini kalkındırmada pek etkili olmamıştır;

- ABD başta olmak üzere NATO'ya üye devletler Avrasya bölgesinde varlığını sürdürebilmek için Afganistan'daki istikrarı bir an önce sağlamaya yanaşmamışlardır.²⁰³

Dolayısıyla KGAÖ Afganistan'daki istikrarı bir an evvel çözmek için aktif olarak katılma gereksinimini duymuştur. KGAÖ ülkeleri dış ülkelere daha fazla açılabilmenin Afganistan'daki istikrarı sağlamakla mümkün olacağı konusunda hemfikirler.

8 Ağustos 1998 yılında Talibanların Mezarı Şerifi ele geçirmeleriyle birlikte Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'un inisiyatifiyle Orta Asya'nın dört devleti, 21 Nisan 2000 yılında terörizm, köktendincilik, ulus-üstü suçlarla mücadele etmeye yönelik ortak hareket etme antlaşmasını imzaladılar. Antlaşma imzalandıktan sonra Tacikistan'da "*Güney Kalkanı*" adı altında terörizme karşı askeri tatbikat yapıldı.

Birçok Orta Asya siyaset bilimcisi ise Afganistan'daki istikrarın Türkmenistan'dan başlayarak Pakistan'a doğal gaz nakletmek için boru

²⁰² Kniyazev, **a.g.e.**, s. 169

²⁰³ Ruslan İzimov, "Rol ŞOS v Uregulirovanie Situasi v Afganistane: Pozisia Kitaya" ("Afganistan'daki İstikrarı Sağlamada Şanghay İşbirliği Örgütünün Rolü: Çin'in Pozisyonu"), 01.10.2010, <http://www.easttime.ru/analitic/3/8/869.html> (Son erişim 19.04.2012)

hattının* döşenmesiyle çözüleceğini savunurlar. Tabii bu boru hattı Rusya'nın çıkarına aykırıdır ama eğer doğal gaz boru hattı yürürlüğe girecek olursa, Afganistan kendi bölgesinden geçen hattan her yıl 300 milyon dolar kâr elde edebilecek, 12 bin insana istihdam sağlanacaktır. Bu durum Afganistan'daki sosyal ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olacak, böylece Afganistan'daki istikrar ekonomik kalkınma ile sağlanacaktır.²⁰⁴ Yani bu tezi savunanlar Afganistan'daki istikrarsızlığın temelinde sosyal ve ekonomik sebeplerin yattığını, halkın refah seviyesi yükseldiği takdirde istikrarın kendiliğinden çözüleceğine inanırlar.

Yukarıdaki ifade edilenlere ek olarak, Rusya Federasyonu bölgedeki çıkarları ve güvenliği söz konusu olduğunda beklemeksizin müdahale etmek için "Kolektif Acil Müdahale Gücünü" (KAMG) oluşturmuştur. 4 Şubat 2009 yılında KGAÖ'nün olağanüstü devlet başkanları kurulunun toplantısı yapıldı. Toplantıya katılan üye devlet başkanları ortak karar tasarısı kabul ederek KAMG'nin kurulması üzerinde mutabakata vardılar. 14 Haziran 2009 yılında Moskova'daki toplantıda KAMG'a üye devlet başkanları tarafından resmen kuruldu. KGAÖ'nün Moskova'da yapılan devlet başkanları toplantısına Beyaz Rusya katılmadığı* için KAMG'nin kurulduğuna dair tasarımı imzalamamıştır.²⁰⁵

* Orta Asya'ya bitişik bölgenin istikrar ve ekonomik kalkınmasına büyük katkı yapacağına ve aynı zamanda bölgenin stratejik dengelerini belli ölçülerde değiştireceğine yıllardır inanılan bir doğalgaz hattı projesidir. Önceleri Trans-Afganistan Hattı (TAP) olarak anılan bu hat, daha sonra TAPI hattı olarak anılmaya başlandı. TAPI'nın açılımı da bugün Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan şeklinde. Hindistan, projeye 2008 yılında katıldı. TAPI hattı 1.680 kilometre olacak. Türkmenistan'ın en zengin gaz sahası olan Devletabad'dan başlayıp Afganistan'da Herat ve Kandahar'ı birbirine bağlayan ekspres yola paralel döşenecek, buradan Pakistan'daki Ketta (Quetta) ve Multan şehirleri üzerinden geçip Hindistan'a girecek ve burada iki ülke sınırında yer alan Fazilka şehrinde sona erecek.

²⁰⁴ İ.J. Muida, M. Morozova, **Afganistan i Stranı Sentralnoi i Yujnoi Azii: Ekonomičeskie Perspektivi (Afganistan – Güney ve Orta Asya Ülkeleri: Ekonomik Gelecekleri)**, Moskova, 1998, s.135

* Aslında Rusya ve Beyaz Rusya arasındaki ilk gerginlik 2007 – 2008 yıllarında Rusya'nın bu ülkeye uyguladığı doğalgaz fiyatlarını arttırmasıyla başlamıştır. Beyaz Rusya açısından Rus petrol ve doğalgazına bağımlılık oranı yüzde 90'lar seviyesine ulaşmaktadır. Diğer taraftan KGAÖ'nün Moskova zirvesinden evvel Lukaşenko'nun toplantıya katılmayacağını açıklayan Beyaz Rusya Dışişleri Bakanı Rusya'dan tehdit algıladıkları şeklinde yorumlanabilecek sözler sarf etmiştir: “Şu an biz KGAÖ üyelerinin biri tarafından Beyaz Rusya'nın en önemli ürün kalemlerinden birisine (süt ürünlerine) karşı yapılan açık ekonomik ayrımcılıkla karşı karşıyayız. Açıkçası böylesi eylemler, istikrar zemini ve buna bağlı olarak, kapsamlı ve herkesi kucaklayan güvenlik için esas olan ekonomik güvenliği baltalamaktadır”. Daha fazla bilgi için bkz. “Belarus Leader Refuses to Attend Moscow Security Bloc Summit”, 14.06.2009, <http://en.rian.ru/world/20090614/155244911.html> (Son erişim 16.04.2012)

Aslında KGAÖ üyelerinin bir ortak acil müdahale gücü oluşumu zaten vardır.* Ancak bu oluşuma Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan üye olmuşlardı ve askeri kontenjanları kendi ülkelerinde konuşlu idi, sırf gerek görüldüğünde bir araya geliyorlardı. Yani bu eski oluşum örgüte üye tüm devletleri kapsamamış ve aktif bir şekilde kendi varlığını devam ettirmemiştir.²⁰⁶ Dolayısıyla Rusya var olan acil müdahale gücünü yeniden yapılandırarak, daha aktif şekle büründürmeyi istemiştir.

4 Şubat 2009 yılında KGAÖ devletlerinin son varılan mutabakata göre, her ülkenin bir tabur ile katılacağı acil müdahale gücünün tamamı Rusya'da konuşlu olacak ve böylece toplanma süreci yaşanmadan gerekli müdahaleyi derhal ve topluca yapabilecektir. Yaklaşık 10 mevcutlu bu güç Rusya'da bir üste bulunacaktır. Güç Rus ordusunun 98. Paraşütçü tümeni ve 31. Hava indirme saldırı Tugayı'nın kuruluş ve işleyiş esaslarına göre kurulacak, yapılandırılacaktır. Ayrıca, bu gücün son safhada Rusya'nın Acil Durumlar Bakanlığı birlikleri ile polis birlikleri tarafından takviye edilecekleri de karara bağlandı.

"Kolektif Acil Müdahale Gücünün" temel amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- herhangi bir askeri saldırıya karşı koymak;
- uluslararası terörizme, köktendinci ve ayrılıkçılık hareketlerine, uluslar üstü organize suçlara ve uyuşturucu kaçakçılığa karşı özel operasyonlar düzenlemek;
- teknolojik afet ve acil durumların olumsuz etkilerini gidermeye çalışmak.²⁰⁷

²⁰⁵ "Kollektivnie Silı Operativnogo Reagirovanie ODKB" ("KGAÖ'nün Kolektif Acil Müdahale Gücü"), 14.06.2009, http://www.rian.ru/defence_safety/20090614/174337500.html (Son erişim 16.04.2012)

* 2000 yılında "Kolektif hızlı müdahale birlikleri" adı altında yeni önlemler kabul edildi. Bu tür müdahale birlikleri 4 Şubat 2009 yılında kurulan "Kolektif acil müdahale gücünün" alt yapısını oluşturmuştur. "Kolektif acil müdahale gücünün" kurulmasıyla "Kolektif hızlı müdahale birlikleri" ortadan kalkmıştır.

²⁰⁶ Fikret Ertan, "Boşluk Dolduruluyor", **Zaman Gazetesi**, www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=-5600, 25.07.2001 (son erişim 16.04.2012)

²⁰⁷ Vladimir Kuzmin, "Vçera ODKB Sozdala Kollektivnie Silı Operativnogo Reagirovaniya" ("Dün KGAÖ Kolektif Acil Müdahale Gücünü Kurdu"), **Rossiskaya gazetesı**, 05.02.2009

KGAÖ'ne üye ülkelerden Özbekistan KAMG'a şimdilik ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Bu ülke, kurulan güce daimi askeri birlik tahsis etmemiş, ortak operasyonlara sadece global problemle ve uyuşturucu ile mücadele çerçevesinde katılabileceğini açıklamıştır. Aynı zamanda Özbekistan KAMG'ı kullanma kararı çoğunluğun oyuyla değil, konsensüs olarak kabul edilmeli ve bu gücün diğer devletlere gönderilmesi sırf o devletin anayasal düzenine aykırı olmadığı takdirde mümkün olabileceği fikirlerini savunmuştur.²⁰⁸

RF Devlet Başkanı Dmitri Medvedev bu bağlamda kurulan KAMG'ın benzer NATO acil müdahale gücünden daha zayıf olmayacağını dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla Rusya önderliğinde KGAÖ, NATO benzeri bir güç kurma yoluna gitmiştir. Ermenistan devlet başkanı S.Sarkisyan ise kendi konuşmasında "Kolektif acil müdahale gücünün kurulmasıyla örgütün askeri yapısının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece askeri potansiyelimiz güçlenmiş olacaktır" diye demeç vermiştir.²⁰⁹ Aslında Ermenistan KGAÖ'nü kendi güvenliğinin bir teminatı olarak görüyor ve bu yüzden örgütün daha da güçlenmesini arzu ediyor. Ermenistan'ın örgüt aracılığıyla RF'dan istediği bu teminatın, Dağlık Karabağ nedeniyle kuşkulandığı Azerbaycan'a karşı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

RF'nın NATO'daki daimi temsilcisi Dimitri Rogozin KAMG'ın güneyden yönelen yeni tehditlere karşı ortak bir cevap niteliği taşıdığını vurgulamıştır.²¹⁰ Rogozin'in güneyden yönelen yeni tehdit dediği de Afganistan kaynaklı tehdittir. Dolayısıyla Afganistan konusu Rusya ve diğer KGAÖ üyelerini en çok tedirgin eden konu olmuştur. Bu ülkeden kaynaklanan çeşitli geleneksel olmayan tehditlere karşı her an hazır olma amaçlı KAMG'ın bünyesinde her yıl "*Vzaimodeystviye*" (Birlikte hareket etme) adı altında askeri tatbikatlar yapılmaktadır.

²⁰⁸ Vladimir Şişlin, "Uzbekistan Stavit Uslovie" ("Özbekistan Bazı Koşullar Koydu"), 14.06.2009, <http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=83445> (Son erişim 16.04.2012)

²⁰⁹ Sergei Sakaryan, "U Stran ODKB Budut Svoi Obedinennye Sili, Kotorim Predstoit Protivostoyat Armiam NATO" ("KGAÖ Ülkelerinde NATO Askeri Birliklerine Karşı Durabilecek Birlik Güçleri Oluşacak") 15.06.2010, <http://www.sknews.ru/rubriki/geopolitics/page,4,8,17209-u-stran-odkb-budut-svoiobedinjonnye.html> (Son erişim 16.04.2012)

²¹⁰ Fikret Ertan, "Orta Asya Müdahale Gücü", **Zaman Gazetesi**, 10.02.2009, www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=813587 (Son erişim 16.04.2012)

3.2.2 Rusya Federasyonu ve Şanghay İşbirliği Örgütü

Şanghay İşbirliği Örgütü 15 Haziran 2001'de Çin Halk Cumhuriyeti, RF, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bölgesel işbirliği örgütüdür. Örgütün öncüsü 26 Nisan 1996'da ÇHC Şanghay şehrinde toplanan beş ülkenin* "Sınır bölgelerinde askeri güvenin derinleştirilmesi anlaşmasını" imzalamasıyla kurulan "Şanghay Beşlisi" teşkilatıdır.

"Şanghay Beşlisi" ülkelerinin devlet başkanları düzeyinde yaptığı ilk zirvede, üye devletler yanlış anlamaların ve güvensizlik ortamının giderilmesini amaçlayan bu antlaşma ile askeri varlıklarını sınır bölgesinden 100 km. içeriye doğru çekmeyi taahhüt etmişlerdir. Sınır bölgesindeki askeri varlığın sadece savunma ve polisiye önlemler çerçevesinde faaliyetlerini sürdüreceği kararına varmışlardır.²¹¹ "Şanghay Beşlisi" yıllık görüşmelerini sırasıyla Moskova'da (4 Nisan 1997), Almatı'da (3 Temmuz 1998), Bişkek'te (25 Ağustos 1999), Duşanbe'de (5 Temmuz 2000) yapmıştır.

"Şanghay Beşlisinin" Moskova'da yapılan ikinci zirvede "Sınır Bölgesinde Askeri Güçlerin Karşılıklı İndirimi Antlaşması" başlıklı bir belge imzalanmıştır. Buna göre sınırdaki askeri varlıklar sadece savunma kapasitesine sahip olacaklardır. Askeri güç, saldırı kapasitesinin açıkça altına indirilecek, sınır bölgesindeki askeri aktiviteler üye ülkelere önceden bildirilecek ve şeffaflık sağlanarak yanlış tehdit algılama olasılığının önüne geçilmiş olacaktır.²¹² Böylece üye devletlerin davranışları birbirlerine anlaşılır olacak ve herhangi bir gerginliğin ortaya çıkması önlenmiş, karşılıklı güvensizlik ortadan kaldırılmış olacaktır.

* Bu beş ülke Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan'dır. Özbekistan ilk başta, "Şanghay işbirliği örgütünün" öncüsü olan "Şanghay Beşlisi" örgütüne ilgi duymamış ve üye olmamıştı. Özbekistan örgüte 15 Haziran 2001 yılında üye olmayı uygun görmüştür.

²¹¹ Aleksandr Lukin, Sergei Sanakoev, "Rossiskii Podhod k Kitayu Na Rubeje Vekov: Problemy i Reşenia" ("Asırlar Boyu Rusya'nın Çin'e Yaklaşımı: Sorunlar ve Çözüm Yolları"), **Analitiçeskie Zapiski - Senter İsledovani Vostoçnoi Azii i ŞOS (Analitik Yazışmalar – ŞİÖ ve Doğu Asya Araştırma Merkezi)**, Cilt. 5, Sayı. 5 (7), 2005, s. 38

²¹² Konstantin Remçukov, "Vsia Pravda o Şanghayskoi Piterke" ("Şanghay Beşlisi Örgütü Hakkında Tüm Gerçekler"), 14.06.2001, http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_70425.html (Son erişim 16.04.2012)

Almatı'da yapılan üçüncü zirvede ise Afganistan kaynaklı çatışma ve istikrarsızlığın bölgesel güvenliği ve barışı tehdit edebileceği hususu damgasını vurmuştur. Zirvede "terörist hareketler, köktendincilik, uyuşturucu trafiği, saldırgan ulusçuluk ve ayrılıkçılık" bölgesel güvenliği ve barışı tehdit eden unsurlar olarak tanımlanmıştır. Bişkek'te yapılan dördüncü zirve Kafkasya'da Dağıstan ve Çeçenistan Özerk Cumhuriyetleri, Kırgızistan ve Özbekistan'da dini unsurların silahlı eylemleri gölgesinde tamamlanmıştır. Gündem, bölgede yasa-dışı silah ve uyuşturucu ticaretinin önlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir "Anti-Terör Merkezi"* kurulması Zirvenin en önemli kararı olmuştur. Zirve sonunda ilan edilen Bişkek Deklarasyonu, terörizm ve bunun mali desteği uyuşturucu trafiğine karşı nasıl mücadele edileceği sorunları ile doldurulmuştur.²¹³

Beşinci zirve Duşanbe'de yapılarak daha genel ve üst konular ele alınmış ve önemli kararlara imza atılmıştır. Örgütün üyeleri, özellikle iki büyük (ÇHC ve RF) üyesi ABD'nin artan tek taraflı dünya düzeni oluşturma çabalarına dikkat çekmişlerdir. Duşanbe Deklarasyonunda artık gelenek haline gelen terörizm ve uyuşturucu ticareti yanında, köktendincilik de istikrarsızlık unsuru olarak zirvede ilk defa yer almıştır.²¹⁴ Ayrıca Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev'in geniş Asya kıtasında bir güvenlik sistemi öngören konferans önerisi (CICA) ve Özbekistan devlet başkanı Karimov'un Orta Asya'nın nükleer silahlardan arındırılmış özerk bölge ilan edilmesi teklifleri onaylanmış ve deklarasyonda yer almıştır.

15 Haziran 2001 tarihinde "Şanghay Beşlisi" örgütünün 5. yıldönümü münasebetiyle "Şanghay Beşlisi'nin" liderleri ve Özbekistan devlet başkanı Karimov, bu mekanizmanın beşiği olan Şanghay şehrinde toplanarak,

* 1999 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulan "Anti-terör merkezi", 1 Ocak 2004'den itibaren Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te "Bölgesel anti-terör müdahale grubu" adı altında yeniden kuruldu. Müdahale grubunun başlıca amacı örgüte üye devletlere terörizm, köktendincilik, ayrılıkçılığa karşı "Barış misyonu" adı altında askeri tatbikatların sürekli yapılmasını sağlamaktır.

²¹³ Stanislav Minin, "Mehanizm Şanghayskoi Piterki i Strategičeskoe Vzaimodeistvie Kitaya i Rossii" ("Şanghay Beşlisi Örgütü'nün Mekanizması ve Rusya ile Çin'in Stratejik İlişkileri"), 02.02.2004, <http://www.chinastar.ru/rus/2/2/4/> (Son erişim 16.04.2012)

²¹⁴ "İstoria Razvitiia Şanghayskoi Organizatsii Sotrudničestva" ("Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Gelişim Tarihi"), 04.10.2006, <http://tj.china-embassy.org/rus/zt/shhzzz/t245402.htm> (Son erişim 16.04.2012)

"Şanghay Beşlisi'ni" daha üst bir düzeye çıkartmaya karar verdiler. Böylece altı devletin işbirliği için, yeni konjoktürde kalkınmanın önemli desteği ve sağlam zemini oluşturuldu. Bu amaçla altı ülkenin liderleri ŞİÖ'nün kuruluş anlaşmasını imzaladılar ve uluslararası politikada yeni bölgesel işbirliği örgütünün doğduğunu ilan ettiler. Ayrıca toplantıda "Terörizm, Ayrılıkçılık ve Köktendincilikle Mücadele İle İlgili Şanghay Sözleşmesi" imzalandı.²¹⁵ Zirvede Moğolistan gözlemci, Özbekistan da tam üye olarak kabul edilmiştir. 7 Haziran 2002'de örgüte üye devlet başkanları Saint-Petersburg Zirvesinde ŞİÖ'nün kurucu antlaşmasını imzaladılar. 26 maddelik antlaşmada örgütün hedef ve amaçları, uyulacak ilkeler ve işbirliğinin yönün yanı sıra, organlar ve bunların görevleri, üyelik, karar alma gibi konulara ayrı başlıklar altında yer verilmiştir.

ŞİÖ'nün yıllık devlet başkanlarının zirvesi sırasıyla 20 Mayıs 2003 Moskova, 15 Haziran 2004 Taşkent, 5 Temmuz 2005 Astana* ve 15 Haziran 2006 Şanghay, 16 Ağustos 2007 Bişkek, 28 Ağustos 2008 Duşanbe, 16 Haziran 2009'da Rusya'nın Ekaterinburg şehrinde, 10 Haziran 2010 yılı Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapıldı. Son zirvede ŞİÖ'nün dönem başkanlığı görevi Özbekistan'dan Kazakistan'a geçti. Bundan sonraki, yani örgütün 11. Zirvesi Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapılacağı kararlaştırıldı. Tüm bu zirvelerde örgütün temel amacının "üç tehdit" olarak nitelendirilen terörizm, ayrılıkçılık ve köktendinciliğe karşı mücadele ederek, bölgesel güvenliğin ve barışın sağlanmasında işbirliğini güçlendirmek gerektiği karara bağlanmıştır.²¹⁶

Bölgesel güvenliği ve barışı koruma örgüte üye devletlerarasındaki ortak işbirliği askeri tatbikatlar çerçevesinde de gelişmektedir. Bu bağlamda

²¹⁵ Luidmila Romanova, "Şanghayskaya Piterka Rassıryaetsia" ("Şanghay Beşlisi Örgütü Genişliyor"), 15.06.2001, http://www.ng.ru/politics/2001-06-15/1_fiver.html (Son erişim 16.04.2012)

* Astana zirvesinde Afganistan'daki terörle mücadele operasyonunun aktif muharebe aşamasının tamamlandığını ve terörle mücadele koalisyonunun ilgili üyelerinin* toplantı sonrasında "Şanghay işbirliği örgütüne" üye ülkelerdeki alt yapı tesislerinin geçici kullanımı ile ABD'nin Kırgızistan'daki Manas ve Özbekistan'daki Hanabad havaalanlarındaki askeri varlığının çekilmesi ile ilgili takvimin açıklanması talep edilmiştir. Böylelikle "Şanghay işbirliği örgütüne" üye Orta Asya cumhuriyetleri, Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti, ABD'nin iç işlerine müdahale etme çabasına tavırlarını açıkça görmüştür.

²¹⁶ Bilal Yıldırım, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye", 21.06.2006, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1375>, (Son erişim 14.04.2012)

örgüt bünyesinde "*Barış misyonu*" adı altında sürekli askeri tatbikatlar yapılmaktadır. "Barış misyonu" askeri tatbikatın başlıca amacı örgüte üye ülkelerinin ortaklaşa terörizm, ayrılıkçılık ve köktendincilik gibi "üç tehdide" karşı mücadelede iradesi ve kapasitesinin güçlendirilmesi, üyelerin karşılıklı güven ve pragmatik işbirliğinin üst düzeyde olduğunun gösterilmesi, bölgesel barış ve istikrarın korunması ve ortak kalkınma ve refaha kavuşmadaki samimi arzunun beyan edilmesi olarak saptanmıştır.²¹⁷

İlk askeri tatbikat 2003 yılında "Barış misyonu-2003" adı altında Kazakistan'da yapıldı. Bu anti-terör askeri tatbikata Özbekistan'dan başka tüm üye devletler katılmışlardı. "Barış misyonu-2005" Çin'de, "Barış misyonu-2007" RF'da yapıldı. "Barış misyonu-2009" anti-terör askeri tatbikatı aşamalı olarak hem RF ve ÇHC'de yapıldı. 9 Eylül–25 Eylül 2010 tarihleri arasında ŞİÖ çerçevesinde "Barış misyonu - 2010"* askeri tatbikatı Kazakistan'ın Jambul eyaleti Matıbulak askeri alanında gerçekleştirilmiştir. Tatbikat stratejik istişare yapılması, ortak anti-terör mücadele hazırlıkları ve teröre karşı plan uygulamaları gibi üç aşamadan oluşmaktadır. Üçüncü bir güce karşı olmadığı belirtilen söz konusu askeri tatbikatta terörizmin yarattığı bölgesel krize karşı düzenlenmiş ve teröre karşı operasyonel komuta edilmesi, işbirliği yapılması, lojistik destek verilmesi ve eylem yöntemlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.²¹⁸

ŞİÖ kurucu antlaşmasının 1. maddesinde temel ilke ve amaçlar şu şekilde ifade edilmiştir:

- Üyeler arası karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluğu sağlamlaştırmak; Barışı korumayı ve desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu işbirliğini geliştirmek; Bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda

²¹⁷ "İstoria Antiterroristiçeskih Uçenii Pod Obşim Nazvaniem «Mirnaya Missia»" ("Barış Misyonu" adı Altındaki Anti-Terör Askeri Tatbikatın Tarihi"), 25.09.2010, <http://www.mil.ru/info/75693/75733/index.shtml> (Son erişim 14.04.2012)

* Tatbikata toplam 5000 asker katılmış ve 1000 asker Çin Halk Cumhuriyeti tarafından gönderilmiştir. Bu askeri tatbikatın Çin Halk Cumhuriyeti için bölgesel güvenlik, Doğu Türkistan'ın güvenliği ve enerji güvenliği açısından önemlidir.

²¹⁸ "V Kazahstane Proşli Anti-Terroristiçeskie Uçeniya «Mirnaya Missia-2010»" ("Kazakistan'da «Barış misyonu-2010» adı Altında Anti-terör Askeri Tatbikatı Yapıldı"), 09.25.2010, <http://www.sectso.org/RU/shownews.asp?id=406> (Son erişim 14.04.2012)

bulunmak; Demokratik, adil ve kalıcı siyasal ve ekonomik ilkeleri benimseyerek uluslararası bir düzenin kurulmasına destek sağlamak;

- Terörizm, ayrılıkçılık ve köktendinciliğin tüm biçimlerine karşı koymak; Uyuşturucu, silah kaçakçılığı, yasadışı göç ve diğer suçlarla ortaklaşa mücadele etmek; Siyaset, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevre, kültür, bilim – teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans ve diğer ortak çıkar alanlarında etkili bölgesel işbirliğini teşvik etmek;
- Halkların refah ve yaşam seviyesinin sürekli yükselmesini amaçlayarak eşit ortaklık ilkesine dayanan ortak faaliyetler ile bölgede çok yönlü ve dengeli ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmak; Dünya ekonomisi ile bütünleşme için sürekli işbirliği imkânlarını koordine etmek; örgüte üye devletlerin uluslararası sorumluluklarını ve ulusal yasaları çerçevesinde yer alan temel hak ve özgürlükleri garanti altına alacak süreçleri yerine getirmesine yardımcı olmak; Diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve geliştirmek;
- Uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda işbirliği yapmak; 21.ı yüzyılın sorunlarına çözüm yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine katkıda bulunmaktır.²¹⁹

ŞİÖ kurucu antlaşmasının 4. maddesinde temel organlar şu şekilde sıralanmıştır: Devlet Başkanları Kurulu, Hükümet Başkanları Kurulu, Dışışleri Bakanları Kurulu, Başkan ve/veya Kurum Başkanları Toplantısı, Ulusal Koordinatörler Kurulu, Sekreterlik ve Bölgesel Anti-Terör müdahale grubu'dur.

Devlet Başkanları Kurulu en yüksek karar verici organ olup, örgütün görevlerini, çalışma usul ve işleyiş biçimini belirlemeye, diğer devletler ve uluslararası örgütlerle ilişkiler kurmada temel öncelikleri belirler ve yeni organların kurulmasına yetkili kılınmıştır. Ancak Taşkent'te kurulan "Bölgesel anti-terör müdahale grubu" bu yetkinin dışında tutulmuştur. Devlet başkanları kurulunda başkanlık dönüşümlü olarak yürütölmekte ve her yıl düzenli olarak

²¹⁹ “Kratkie Svedeniya o ŞOS” (“Şanghay İşbirliği Örgütü Hakkında Kısaca Bilgi”), 20.06.2001 <http://www.sectsko.org/RU/brief.asp>, (Son erişim 14.04.2012)

yapılan toplantılarda önceliği olan konular göz önüne alınarak örgütün temel faaliyetleri belirlenmektedir.

Hükümet Başkanları Kurulu örgütün bütçesini kabul eder ve üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamak için çalışır. Dışişleri Bakanları Kurulu, Devlet Başkanları Kurulu toplantısında görüşülecek konuları hazırlar ve toplantıyı organize eder. Ayrıca, uluslararası sorunlar hakkında Devlet Başkanları Kuruluna örgütün izlemesi gereken politikasıyla ilgili önerilerde bulunur. Ulusal Koordinatörler Kurulu ise üye devletlerin bakanlıkları ile örgüt bünyesindeki kurumlar arasındaki bağlantıları sağlar.²²⁰

Daha önce Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulan "Anti-terör Merkezi", 1 Ocak 2004'den itibaren Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te "Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu" adı altında yeniden kuruldu. "Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubunun" temel görevi ve amacı şunlardır:

- şüphelenilen terörist gruplarla ilgili bilgilerin toplanmasını ve paylaşılmasını sağlamak;
- üye devletlere terörizm, köktendincilik, ayrılıkçılığa karşı işbirliğini genişletmek için gerekli önerilerde bulunmak;
- üye devletlerin herhangi birinin isteği üzerine terörizme karşı askeri tatbikatların yapılmasını sağlamak;
- bölgesel barışı ve güvenliği tehdit eden şahısların veya grupların bulunup, cezalandırılması için uluslararası kuruluşlara yardımcı olmak;
- terörizm, köktendincilik ve ayrılıkçılık hareketlerin olumsuz etkilerini kapsayan uluslararası konferanslar, seminerler düzenlemek veya düzenlemeye yardımcı olmak, terörizmle mücadele eden bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek.²²¹

31 Ekim 2003 tarihinde Sekreteryaya resmen göreve başlamış ve politika, güvenlik, ekonomi ve yönetim-bütçe konularından sorumlu olmakla

²²⁰ “Şanghayskaya Organizatsia Sotrudničestva” (“Şanghay İşbirliği Örgütü”), 20.11.2009, http://sco2009.ru/docs/sco/sco_info.html (Son erişim 14.04.2012)

²²¹ “İspolnitelni Komitet Regionalnoi Antiterrorističeskoj Strukturi” (“Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubunun Yürütme Komitesi”), 10.01.2005, <http://www.sectsco.org/RU/AntiTerrorism.asp> (Son erişim 16.04.2012)

birlikte aynı zamanda medya ile ilişkileri de yürütmektedir. Sekretarya işlerini Devlet Başkanları Kurulu tarafından 3 yıllığına rotatif usulüne göre seçilen Genel sekreter koordine eder. Sekretarya ve Bölgesel Anti-terör Müdahale grubu 2008-2009 yılı toplam bütçesi 3.2 milyon dolar olarak belirlenerek, onların 1,95 milyon ABD doları Sekretarya faaliyetleri için ayrılmış, 1,25 milyon doları ise "Bölgesel anti-terör müdahale grubu" için tahsis edilmiştir. RF ve ÇHC'nin her biri bütçenin %29'unu, Kazakistan %21'ini, Özbekistan %15'ini, Tacikistan ise %6'lık oranında ödemektedir.²²²

Örgüte katılmak isteyen yeni aday devletlerin başvuruları Dışişleri Bakanları Kurulunda değerlendirilecek ve Devlet Başkanları Kuruluna iletilecektir. Adaylar ŞİÖ müktesebatını onaylamak zorundadırlar. Eğer üyelerden biri kurucu anlaşma hükümlerini çiğner ve yükümlüklerini yerine getirmezse Devlet Başkanları Kurulunun tavsiyesi üzerine geçici, ancak aynı şeyin yenilenmesi halinde ise sürekli olarak üyelikten ihraç edilebilecektir. İhraç dışında tüm kararlar oybirliği ile alınacaktır.

Örgütün kurulması, bölge devletleri arasındaki ilişkileri yeni bir düzeye çıkarmakta ve aynı zamanda bölge ve dünyada güven ve istikrara katkıda bulunmaktadır. Örgüt çerçevesinde ÇHC ve diğer üye ülkeler arasındaki sınır sorunlarının çözümü, terörizm ile mücadele antlaşması imzalanması, Taşkent'te (Özbekistan) "Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubunun" kurulması, 2004 yılında Pekin'de Sekreterliğin faaliyete geçmesi önemli gelişmelerdir. Ayrıca, 2 Aralık 2004'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda örgüte gözlemci statüsünün verilmesi önemli bir göstergedir.

ŞİÖ üyesi ülkelerin toprak büyüklüğü ve ekonomik gelişmelerinin seviyesine bakmaksızın üyelerin eşitliği, uzlaşmaya dayanan karar alma mekanizması, karşılıklı çıkarların göz önünde bulundurulması, din, gelenek ve kültürel zenginliklere saygı gösterilmesi yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak Rusya, Çin ve Orta Asya ülkelerinin örgütten beklentilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

²²² Lukin, Sanakoev, a.g.m., s. 43

- *ÇHC'nin Beklentileri:* 1991 yılında beş bağımsız Orta Asya devletinin ortaya çıkması ile bağımsızlık arzusunun başta ÇHC'ni etnik ve kültürel açıdan Türkistan'ın (Orta Asya'nın) bir parçası olan Doğu Türkistan'a da yayılabileceğinden endişelenmiştir. Yani Sovyetler Birliği'nin dağılması, ÇHC'deki Uygur milliyetçilerini bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir. Orta Asya'daki bu dönüşüm etnik (Türkçü) ve dini (İslamcı) akımlar vasıtasıyla ÇHC yönetimindeki Doğu Türkistan'ı da etkilemeye başlamıştır. Üstelik Kazakistan'da 200.000, Kırgızistan'da 35.000 Uygur azınlık mensubu yaşamaktadır. Bazı kaynaklara göre Orta Asya'da yaşayan Uygurların sayısı 500.000'e ulaşmaktadır.²²³ Orta Asya'daki Uygurlar faaliyetlerinin kısıtlanmasına rağmen Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlere destek vermişlerdi. Bu durum ÇHC'yi tedirgin etmiştir.

Ayrıca ÇHC, SSCB dağılınca Doğu Türkistan'ın ÇHC'den kopmaması ve altıncı Orta Asya Cumhuriyeti olarak ortaya çıkmaması için bir dizi önlem almıştır. ÇHC, öncelikle sınır güvenliğini artırarak Orta Asya'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye çalışmıştır. Sincan Bölge Yönetimi Başkanı Timur Dawamat'ın 1990 ve 1991'de gerçekleştirdiği Özbekistan ve Kazakistan ziyaretlerinin ardından, ÇHC ve Kazakistan arasında güvenlik ve ekonomideki işbirliğinin yanı sıra, ithalat ve ihracata uygulanan gümrük tarifelerini azaltan beş yıllık bir anlaşma imzalamışlardır. Sınır güvenliği konusu 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, RF ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında gerçekleştirilen toplantılarda önemli bir gündem maddesi olmuştur. Dört yıl boyunca devam eden müzakereler ŞİÖ'nün temelini oluşturan "Şanghay Beşlisi'nin" Nisan 1996'da kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece ÇHC öncelikle sınırlarını güvenlik altına almak, istikrarsızlıkların çıkmasını, çıkabilecek istikrarsızlığın kendi topraklarına taşınmasını engellemek ve bölge ülkeleriyle ekonomik bağlarını güçlendirmek amacıyla örgütün kurulmasına ön ayak olmuştur.

ÇHC açısından en önemli güvenlik endişesi "Özbekistan İslami Hareketi" (ÖİH) ve Afganistan'daki "Taliban rejimi" ile Sincan'daki özerklik

²²³ Çolakoglu, a.g.m., s. 162

isteyen Uygurlar arasında işbirliğinin oluşması endişesi olmuştur. ÇHC'nin diğer bir korkusu da Orta Asya'da silahlı eğitim alan Uygurların Çin Halk Cumhuriyeti'ne dönüp Doğu Türkistan'da eylemlere başlamaları olarak gösterilebilir. ÇHC sıralamış olduğumuz endişeleri çözebilecek bölgesel örgütlenmeye gereksinim duymuştur.

ÇHC, 1980'de başlattığı ekonomik kalkınma programını uygulayabilmek için etrafında bir güvenlik ve barış kuşağının kurulmasına özen göstermektedir. Çıkabilecek istikrarsızlıkların ekonomik modernleşme projesini engelleyebileceği veya sıkıntıya sokabileceğinden endişe duymaktadır. ÇHC açısından böyle bir istikrarsızlığın doğabileceği alan kendisiyle sınırdaş Orta Asya (Batı Türkistan) bölgesi olarak algılamıştır.²²⁴ Bundan dolayı ŞİÖ çalışmalarının yoğunlaştığı alan Orta Asya bölgesi olmuştur.

Ayrıca ABD'nin uluslararası sistemdeki güç ve egemenlik dağılımını yeniden düzenleyerek kendi tekeline yoğunlaştırma eğilimi içinde olmasının ÇHC gibi diğer bölge devletlerini de endişelendirdiği bir gerçektir. Dolayısıyla ÇHC ABD'yi Orta Asya bölgesinde dengeleyebilecek bir örgütün kurulmasını istemiştir.²²⁵

- *RF'nin Başlıca Beklentileri:* RF ise Orta Asya devletlerini SSCB'nin yeni biçimde devamı olan BDT bünyesinde, yani kendi egemenlik ilişkisi çerçevesinde tutamayacağını görmüş ve bölgede nüfuzunu ÇHC ile işbirliği sonucu sağlamlaştırabileceğini varsaymıştır. Buna rağmen Rusya Federasyonu'nun bazı endişeleri de vardır. Örneğin RF, zamanla Orta Asya bölgesinin kendisinden yabancılaşıp, ÇHC'ye yakınlaşmasından veya bölgenin tamamen ABD'nin denetimine girmesinden, Orta Asya devletlerinin çözümlerini kendileri üreterek, bağımsız bir tavır almalarından endişe etmektedir.²²⁶ Eğer durum böyle gelişirse RF Asya topraklarından kopartılarak, Avrupa içlerine çekilmeye ve kendi imkânları ile baş başa kalmaya zorlanabilir. Elbette ki bu durum, RF'nin dünya siyasetinde giderek

²²⁴ Aydın, a.g.m., s. 78- 80

²²⁵ Hakkı, a.g.m., s. 557

²²⁶ Lukin, Sanakoev, a.g.m., s. 14

önemsizleşmesine neden olur. Dolayısıyla RF ÇHC ile işbirliği yaparak, örgüt aracılığıyla etkinliğini sürdürmek istemektedir. Dolayısıyla ÇHC'nin Orta Asya devletlerini de içine alan örgütlenme önerisini desteklemiştir.

- *Orta Asya Devletlerinin Başlıca Beklentileri:* Orta Asya devletleri ise kazandıkları bağımsızlık ve güvenliklerini korumak, ekonomik reformları gerçekleştirmek, kalkınmak için uygun bölgesel çevre koşullarının yaratılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Uzun süren Sovyetler Birliği (Rus) işgali nedeniyle bağımsızlık ve güvenliklerini kendi imkânları ile sağlama olanaklarından yoksun bırakılan Orta Asya devletleri, büyük devletler ve güçlü uluslararası örgütlerle kuracakları sağlıklı ilişkilere dayanmak durumunda kalmışlardır.²²⁷ Orta Asya ülkeleri iki büyük komşu ülke, ÇHC ve RF ile uluslararası hukukun eşitlik, sınırların ve ulusal egemenliğin dokunulmazlığı ve içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde, barış ve istikrara dayalı kurumsal ilişkilere ilgi duymuşlar ve bu tür örgütlenmelere üye olmayı istemişlerdir.

Ayrıca Orta Asya devletleri yönetimlerinin toplumsal desteği ve meşruluk temeli oldukça zayıftır. Bu nedenle iktidar seçkinleri konumlarını muhafaza etmek için, zaman-zaman anti-demokratik uygulamalar içine girerek, toplum üyelerinin yönetime sadakatlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. Toplumsal desteği zayıf olan bu ülkeler, sorunlarını çözmek için sürekli dış desteğe ihtiyaç duymuşlardır. ŞİÖ aranan bu dış desteği bölgesel düzeyde verdiğiinden örgütü kuvvetle desteklemişlerdi.

3.2.3 Rusya Federasyonu ve Avrasya Ekonomik Topluluğu

Topluluğun çekirdek devletleri olan Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan 1996 yılında "Dörtlü Gümrük Birliği"ni kurmuşlardır. Bu birliğe 1999'da Tacikistan da üye olmuştur. Birliğin genişlemesini sağlamak için birliğin adı AET olarak değiştirilmiştir. 2005 yılı sonunda AET "Orta Asya

²²⁷ Jonathan Aitken, *Kazakistanın Efsanevi Lideri Nazarbayev*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Hayat Yayınları, 2010, s. 253

İşbirliği Örgütünü"* bünyesine katmış ve böylece Rusya kendisinden bağımsız bir Orta Asya entegrasyon sürecinin önünü kapatmıştır. 2006 yılında ise Özbekistan siyasi nedenlerden dolayı örgüte üye olmaya karar vermiştir.* Ancak Ermenistan, Ukrayna ve Moldova örgütte gözlemci olarak kalmayı tercih etmişlerdir.

AET'nin örgütsel yapısı ve karar mekanizması BDT'nin hatalarından ders alınarak oluşturulmuştur. Bu maksatla AET'nda oybirliği ile alınan kararlar tüm üyeler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Yani taraflar kabul edilen belgelerin yürürlüğe sokulması için gerekli milli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Aksi takdirde üyelikten çıkarılmaya kadar giden yaptırımlar söz konusudur ve bunu takip eden kontrol organları bulunmaktadır. Diğer taraftan AET'nin BDT'ye nazaran daha somut bir hedefi vardır. Yani üyeler, gümrük birliği ve tek ekonomik alanın oluşturulması konusunda ortak hedefe sahiptir. Böylece Rusya, Yeltsin döneminde Orta Asya pazarlarında yitirdiği rekabet gücünü bu topluluğun kendisine sağladığı ayrıcalıklar sayesinde yeniden kazanmayı hedeflemektedir. Diğer bir deyişle Rusya, AET aracılığıyla hem kendisinden bağımsız bir Orta Asya Birliğinin ortaya çıkmasını önlemeyi hem de uzun vadeli stratejik hedefi gereği bölgede Çin'in ekonomik nüfuzunu kırmayı amaçlamaktadır.

RF yakın çevre ülkeleriyle ekonomik ilişkileri geliştirmek için 2003 yılında yeni girişimlere başvurmuştur. RF, 2003 yılında yanına Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı alarak "Tek Ekonomik Saha" (TES) kurma projesini uygulamaya girişerek AET çalışmalarını bir süre geri plana itmiştir. Ancak Ukrayna'da 2004 yılı sonunda gerçekleşen "Turuncu Devrim" sonucu

* Orta Asya devletleri kendi aralarında güçlü bölgesel aktörlere bağımlı olmayan ilk birleşme adımlarını 1994 yılında atmışlardır. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın başlattığı bu hareket "Orta Asya Birliği" olarak isimlendirilmiş, 1997 yılında "Orta Asya Ekonomik Topluluğu" olarak değiştirilmiştir. 1998 yılında ise örgüte Tacikistan üye olmuştur. Ancak üye devletler arasındaki bazı sorunlardan dolayı hedeflenen amaca ulaşamamıştır. 2001 yılında söz konusu dört devletin liderleri "Orta Asya İşbirliği Örgütü"nü kurmuşlardır. 2004 yılında da Rusya dâhil olmuştur. 6 Ekim 2005 tarihinde bir Rus projesi olan "Avrasya Ekonomik Topluluğu" ile "Orta Asya İşbirliği Örgütü" birleşme kararı almışlar ve böylece örgüt fiilen ortadan kalkmıştır.

* Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ilk kurulduğunda "Avrasya Ekonomik Topluluğu"nu ölü doğmuş bebek olarak nitelendirmiştir. Ancak Mayıs 2005 Andican olayları sonrası yaşanan gelişmeler sonucu 25 Ocak 2006 tarihinde "Avrasya Ekonomik Topluluğu"na üye olmaya karar vermiştir. Böylece örgütün üye sayısı altıya yükselmiştir. Yani Özbekistan ekonomik nedenlerden çok, siyasi nedenlerden dolayı bu örgüte katılma kararı almıştır.

iş başına gelen yeni yönetim, TES projesinden desteğini çekince, Rusya yeniden AET üzerine eğilmiştir. "Orta Asya İşbirliği Örgütünün" 2005 yılı sonunda AET ile birleşmesi ve 25 Ocak 2006 yılında Özbekistan'ın AET'na üye olması örgüt çalışmalarına hız verilmesi olarak değerlendirilebileceği gibi, örgütün Orta Asya niteliğinin ağırlık kazanması olarak da yorumlanabilir.* Tüm bu gelişmelerde ABD'nin Afganistan'a yerleşmesi ve Orta Asya'da askeri üsler kurmasına tepki olarak RF'nin Orta Asya'ya ekonomik ve siyasal açılardan olduğu kadar yumuşak gücü ile de yeniden dönüşü belirleyici olmuştur. AET'nin başarılı olması durumunda Avrasya'da 250 milyonluk bir ortak Pazar yaratılmış olacaktır.²²⁸

RF, AET'nu aktif olarak canlandırması ile öncelikle Çin'in bölgedeki ekonomik etkinliğini belli derecede engellemeyi amaçlamaktadır. RF yöneticileri bölgeyi Pekin merkezli yapılandırma gayretinde olan Çin'e karşı örgütü kalkan olarak kullanmayı düşünmektedirler. Nitekim son günlerde Rus dış politikasında Çin'in ekonomik istilasının ülke güvenliğine etkileri en güncel konulardan birisi haline gelmektedir. Çin'in ülkenin ekonomik güvenliğine tehlike oluşturup oluşturmadığı konusunda Rus aydınları üç gruba ayrılmıştır. Her grubun kendisine göre savunduğu tezleri vardır.²²⁹ Bunları şu şekilde özetlenebilir:

- Birinci grup Çin'in RF güvenliği açısından tehlike oluşturduğu ve bundan dolayı her ne şekilde olursa olsun bu tehlikeyi bertaraf etmek için radikal kararların alınması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bunlara göre Çin RF yakın çevresinin yer altı kaynakları ile ilgilenmektedir ve bu kaynakları kendi toprakları üzerinden dünya pazarlarına taşıma gayreti içerisinde. Nitekim

* Diğer taraftan Orta Asya bölgesinde farklı isimler altında başarısız entegrasyon girişimlerinin meydana geldiğini de vurgulamamız gerekir. Bunlardan ilki 1994 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından oluşturulan "Orta Asya birliği" olmuştur. Bu birlik 1997 yılında "Orta Asya ekonomik topluluğuna" dönüştürülmüş, 1998 yılında Tacikistan'ın da katılımıyla dört üyeli bir örgüt haline gelmiştir. 2001 yılında ise, aynı dört ülke "Orta Asya işbirliği örgütü" adı altında yeni bir entegrasyon projesi başlatmışlardır. Türkmenistan daimi tarafsızlık statüsünü gerekçe göstererek bu oluşumlardan hiç birine dâhil olmamış, ikili işbirliğine önem verdiğini açıklamıştır. 2004 yılında "Orta Asya işbirliği örgütüne" Rusya da dahil olmuştur. 6 Ekim 2005 tarihinde bir Rus projesi olan "Avrasya ekonomik topluluğu" ile birleşme kararı doğrultusunda örgüt fiilen ortadan kalkmıştır.

²²⁸ Örgüte ilişkin daha fazla bilgi resmi internet sitesinden elde edilebilir. Bkz. <http://www.evrazes.com/>

²²⁹ "İstoria Evraziskogo Ekonomičeskogo Soobşestva" ("Avrasya Ekonomik Topluluğunun Tarihi"), 12.11.2000, <http://www.evrazes.com/about/history> (Son erişim 16.04.2012)

Çin'in bu konuda aktif girişimleri bulunmaktadır. Örneğin Çin, RF'nın yakın çevresi olan Kazakistan'ın petrolün bol olduğu Kenkiyak ve Janajol bölgelerinde önemli bir etkinliğe sahiptir. Aynı şey "SNPS - Aktobemunaigaz" ile "PetroKazakhstan" gibi petrol şirketleri içinde geçerlidir. Günümüz itibariyle Kazakistan genelinde petrol arama faaliyetinin %22'si Çin'in hissedar olduğu şirketler tarafından yürütülmektedir. 2011-2015 yılları arasında bu oranın daha da artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Çin'li CITIC Group Kazakistan'ın "Nations Energy" şirketini almaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Eğer Çin bu şirketin hisselerini alırsa ülkede petrol arama faaliyeti yapan üç büyük şirketin hissedarı olacaktır ve şirket faaliyetlerini kendi dış politika amaçlarına göre şekillendirecektir. Bu açıdan birinci gruptaki Rus aydınları yakın çevredeki etkinliğini artırmaya çalışan Çin'e karşı bölge ülkeleri ile bloklaşarak önemli bir karşı güç oluşturulması gerektiğini savunurlar.

- İkinci gruba göre Çin'in RF yakın çevresine yayılımı kaçınılmazdır. Bundan dolayı onlara göre, Rusya ve bölge devletleri bu gerçeği göz önünde bulundurarak Çin'le ekonomik ilişkileri geliştirmeye çalışmalıdırlar. Bu görüşü savunanlara göre 2020 yılında Avrasya bölgesinde ABD'den sonra en fazla etki gücüne Çin sahip olacaktır. Bu kapsamda Rusya'nın şimdiden Doğu komşusunu incitmeden her alanda ilişkilerini istikrarlı olarak devam ettirmesi gerekir görüşünü dile getirirler.

- Üçüncü gruba dâhil olan Rus aydınları ise Çin'in kısa ve orta vadede ülke ve yakın çevresi açısından herhangi bir tehdit oluşturmadığını savunmaktadırlar. Bu grubun görüşleri ABD siyaset bilimcisi Gerald Segal'ın tezlerine dayanmaktadır. Segal'a göre Çin en azından orta vadede ABD ve bölge devletleri açısından herhangi bir tehdit oluşturmamaktadır. Ona göre Çin alım gücü zayıf bir ülkedir ve halkın büyük bir kısmı fakir olduğundan kaliteli mal üretme ve satın alma güçleri yoktur. Bu tür olumsuz koşulları ortaya koyan Segal, Çin'in etkisinin büyütülmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu görüşü esas alan bazı Rus aydınları Çin'le ilişkilerin gelişiminin tehdit olarak algılanmaması gerektiğini, Çin bölgeye tehdit oluştursa bile onun etkisini sınırlandırabilecek başka bir aktörün mutlaka

olacağını vurgularlar. Bundan dolayı bu grup Çin'le ilişkilerin gelişimine yeşil ışık yakılmasından yanadır.

Orta Asya ülkelerinin toptan değilde, teker teker Tek Ekonomik Alan'a katılımının olumsuz yanları da mevcuttur. Öncelikle Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi diğer Orta Asya devletlerinin Tek Ekonomik Saha'ya dâhil olmamaları orta vadede Kazakistan ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığının büyük ölçüde artıracaktır. Yani Kazakistan ekonomisi Rusya'ya bağımlı hale gelecektir. Ayrıca Tek Ekonomik Saha'nın nasıl işleyeceği konusu henüz halkın büyük kısmı ve özellikle işadamları tarafından bilinmemektedir. Diğer yandan bu topluluğa katılmakla ülkenin bağımsız hareket etme kabiliyeti sınırlanacaktır. Çünkü AET uluslarüstü bir niteliğe bürünmeye doğru adım atmaktadır. Yani topluluk uzun vadede bölgede bir Avrupa Birliği gibi yapıya bürünmeyi amaçlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak şu an için Rusya ile rekabet edebilecek güçte olmayan Orta Asya ülkelerinin topluluk bünyesindeki ağırlığının Rusya lehine kayma olasılığı yüksektir. Eğer gelişmeler bu şekilde devam ederse bölge ülkeleri Rusya tarafından ekonomik anlamda yutulma tehlikesi ile karşı karşıya gelecektir ki, bağımsızlıkları büyük bir tehdit altına girecektir.

Sonuç olarak güçlü bölgesel aktörlerden olmadan sadece Orta Asya Türk devletlerini bir araya getiren bir "Türk Birleşik Devletleri" bloğu oluşturulmalıdır veya en azından bu tür bir bloğun tohumları atılmalıdır ki gelecek nesil bu bloğu geliştirebilsin. Güçlü bölgesel aktörlerin dâhil oldukları örgütlere üye olmak, ister istemez onların etkisi altına girmekle sonuçlanmaktadır. Bundan dolayı Orta Asya Türk devletleri kendi aralarındaki liderlik çekişmelerini ve uyuşmazlıklarını bir tarafa bırakmalı veya bu sorunları çift taraflı tavizlerle bir an evvel çözmelidir. Türk Birleşik Devletleri bloğunu oluşturmaya yönelik girişimler bir an önce başlatılmalıdır. Bu bloğun amacı kısa ve orta vadede bölge devletlerinin ekonomik yönden entegrasyonunu sağlamak ve uzun vadede siyasi birlik kurmak olmalıdır. Bu şekilde davranmakla Orta Asya Türk devletleri bağımsızlıklarını koruyabilecek ve Avrasya bölgesinde söz sahibi olabileceklerdir.

3.3 V. PUTİN'İN ÜÇÜNCÜ KEZ İKTİDARA GELİŞİ: “YAKIN ÇEVRE” POLİTİKASI VE ÖNGÖRÜLER

Putin'in 4 Mart 2012 öncesi çeşitli etkin gazetelerde dış politikaya yönelik yazdığı makaleler incelendiğinde, izleyeceği dış politikanın yönünü kestirmek mümkündür. Buna göre herşeyden önce Putin'in devlet başkanı olarak göreve başlamasıyla birlikte, yakın çevresine daha güçlü bir dönüşün yaşanacağını ve Rusya kendi tezlerini savunan eski Sovyet ülkelerindeki rejimleri her ne pahasına olursa olsun koruyacağını, uluslararası politikadaki etkisini/ağırlığını artıracığını söyleyebiliriz.

RF'daki seçim sonuçları Orta Asya'da ikili bir blok doğurmuştur. Bu kapsamda Rusya'nın önderliğinde kurulan entegrasyon hareketlerine etkin katılmak isteyenler, Putin'in yeniden iktidara gelişini alkışlarken; Rusya'nın çeşitli entegrasyon hareketleriyle bölgede etkin olmasını istemeyenler ise Putin'in iktidara geri dönüşüne soğuk bakmaktadırlar. Diğer taraftan Putin yayınladığı makalelerde, iktidara gelişiyile birlikte bölgede ekonomik/güvenlik/siyasi entegrasyon girişimlerini daha da güçlendireceğini saklamamaktadır. Putin'in bu demeci bazı bölge devletlerini tedirginliğe itmektedir. Kısacası bölgede bloklaşmanın bir ucunu Kazakistan çekmektedir ve Rusya'nın entegrasyon girişimlerini etkin bir şekilde desteklediğini/destekleyeceğini dile getirmektedir; bloklaşmanın diğer bir ucunu ise Özbekistan temsil etmektedir ve Rusya'nın bölgeye geri dönüşüne şiddetle karşıdır, eski Rus emperyal eyleminin bölgede yeniden canlanabileceğinden büyük bir tedirginlik içindedir/duymaktadır.

Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, Putin'in iktidara gelişiyile izleyeceği dış politikasının öncülüğü yakın çevresi olacaktır. Bu kapsamda önümüzdeki dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da etkin aktörler/oyuncular arasında ciddi rekabetin yaşanacağını; diğer taraftan dünya ölçeğinde muhtelif biçimleriyle egemenliğin, küresel örgütlenmelerden bölgesel güç merkezlerine doğru transfer olacağını; Anglo-Sakson merkezli tek kutuplu dünyanın tarihe karışarak, tüm stratejistlerin dikkatlerinin Asya'ya/Avrasya'ya yoğunlaşacağını varsayabiliriz. Diğer taraftan bazı analizciler, tarafından Putin'in ülke

ekonomisini/konumunu güçlendirme bağlamında aşağıdaki hususlara dikkat edeceği/hayata geçirmeye çalışacağı belirtilmektedir:

- Avrasya entegrasyon hareketi bağlamında ortak para biriminin oluşturulması ve buna bağlı olarak banka sisteminin tamamen reforma tabi tutulması;

- yeni iş imkanlarının ve işçi maaşlarının artırılması;
- ekonomik gelirlerden halkın daha fazla pay almasının sağlanması;
- üretim alanında yeni teknolojilerin kullanılması ve yeni üretim sektörlerinin kurulması;

- ekonomiye yük olan sektörlerin kapatılarak, gelir getiren ve gerçek sektörün kalkınmasının sağlanması.

Putin'in önümüzdeki yıllarda dış politikada izleyeceği temel prensipleri, 27 Şubat 2012 tarihinde "Moskovskiye Novosti" gazetesinde yayınlanan "Rossia i menyayuşiyesia mir" ("Rusya ve değişen dünya") adlı makalesinde okumak mümkündür. Bu makalede Putin RF'nin çevresinde yaşanan olaylar hakkında düşüncesini ortaya koyarken, diğer taraftan RF'nin önümüzdeki dönemde nasıl bir dış politika izlemesi gerektiğini de dile getirmektedir. Yayınlanan diğer makaleleri de göz önünde bulundurarak Putin'in gözüyle Rusya'nın dünyadaki yerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- İlk olarak, Putin SSCB'ye benzer bir yapının yeniden doğamayacağını kabullenmiş vaziyettedir ve bölgesel bağlamda oluşturulacak entegrasyon sürecinin herşeyi kontrolde tutan katı bir SSCB düzenine benzemediğini, aksine yeni dünyada tek kutuplu (Atlantikçilik/Batı değerlerine karşı) yapıya alternatif üretebilecek bir sürecin (Avrasyacılık) oluşturulması adımı olduğunu beyan etmiştir;

- İkincisi, klasik dünya düzeni prensiplerine (bağımsızlık, toprak bütünlüğü, iç işlerine karışmama, çok kutuplu yapı vs.) sadık kalarak, bu prensipleri dünya ölçeğinde güçlendirmek için BRICS ülkeleriyle etkin işbirliği yollarının geliştirilmesini vurgulamıştır;

- Üçüncüsü, Rusya dünyada sadece askeri anlamda güçlü olduğu takdirde ABD ve benzeri güçlü devletler tarafından saygı gösterilecektir. Aksi takdirde Rusya'ya itibar edilmeyecek ve küçümsenecektir, bundan dolayı

Rusya bir taraftan yeni tehdit ve tehlikeleri önlemek, diğer taraftan itibarını güçlendirmek için askeri gücün önemini küçümsememelidir, aksine Silahlı Kuvvetlerini kuvvetlendirmeli ve modernizasyona tabi tutmalıdır;

- Dördüncüsü, ekonomik anlamda ülkeyi güçlendirmek ve sadece petrol ile diğer yeraltı kaynaklardan elde edilen gelirlere bağımlılığı azaltmak, yeni üretim alanları geliştirmek ve bu kapsamda tüm devletlerle açık ekonomik işbirliği olanaklarını sağlamak;

- Beşincisi, Putin, Arap Baharından AB krizine kadar gelişen dünya ölçeğindeki sorunların istenilen ve öngörülen bir yönde gelişmediğini, bunların tüm ülkelere olumsuz yansıtacağını dile getirerek, G.Bush'la ikili temaslar döneminden kalan ABD'ye karşı olan güvensizliğini dile getirmiştir. Her ne kadar Putin Başbakanlık döneminde daha çok ülke içi sorunlarla meşgul olup, dış politikaya fazla ilgi gösteremese de, Bush döneminden kalan ABD'ye olan güvensizlik ve onunla rekabet etme duygusu önümüzdeki Putin yönetimi sürecine net bir şekilde yansıtacaktır;

- Altıncısı, Putin Rusya'nın yüzü Asya'ya yönelmelidir tezini dile getirir. Rusya'nın Çin'le olan bağlantısı yeniden gözden geçirilmeli, her iki ülkenin tek kutuplu dünyayı dengeleyebilecek güce sahip olduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan Rusya, Sibiry ve Uzak Doğu bölgelerini şimdiden geliştirmeye başlamazsa, bu bölgelerin gelecekte Çin'in etkisi altına girebileceğini söyleyerek, bu kapsamda Rusya'nın güçlü düşmanlarına karşı (örneğin ABD, NATO) Çin'le işbirliği yapılmasını, ama aynı zamanda Rusya'nın çıkarlarının Çin'in isteklerinden üstün tutulması gerektiğini dile getirmiştir.²³⁰

Kısacası makale RF'ye dış politika alanında izleyeceği strateji belirlemek yerine, daha çok dünyada olup biten olaylardan Rusya'nın ne tür zararlar görebileceği ve bunlara ne şekilde hazırlanması gerektiğine dikkat çeken üslupla kaleme alınmıştır. Bu bağlamda analizcilerin belirttiği gibi Putin dış politikada statik bir yapı oluşturmaktan kaçınmaktadır, aksine kontrolü mümkün olmayan ve çevrede (dünyada) her an meydana gelebilecek olumsuz etkilere karşı Rusya'yı hazır tutmaya dayalı dış politika izleyeceğini

²³⁰ Vladimir Putin, "Rossia i Menyayüşiesia Mir" ("Rusya ve Değişen Dünya"), 27.02.2012, <http://mn.ru/politics/20120227/312306749.html> (Son erişim 12.04.2012)

beyan etmektedir. Nitekim Putin önümüzdeki süreçte bu yönde dış politika izleyecektir.

Tüm bunlara ek olarak, Vladimir Putin'in 7 Mayıs 2012 tarihiyle birlikte başlayacağı üçüncü dönem başkanlığı çerçevesinde izleyeceği yakın çevresine yönelik dış politikası daha çok önderliğinde kurduğu örgütler çerçevesinde gelişeceği ve emperyal eylem kapsamında örgütleri güçlendirerek, eski toprakları merkeze toplama stratejisi izleyeceğini gözlemlemekteyiz. Bu kapsamda RF önderliğinde kurulan örgütlerin arasında üçünün ön plana çıktığına tanık olmaktadır. Birincisi KGAÖ, ikincisi Avrasya Ekonomik Topluluğu kapsamında kurulan "Tek Ekonomik Saha" (Avrasya Birliği) ile BDT ve son olarak Çin ile birlikte yürüttükleri ŞİÖ'dür.

- *Avrasya Birliği ile İlgili Varsayımlar:* 2012 yılında tekrar Rusya'nın Devlet Başkanı olmasına kesin gözüyle bakılan Vladimir Putin 3 Ekim 2012 tarihinde İzvestiya gazetesinde "Avrasya için yeni bir entegrasyon projesi: bugünden başlayan gelecek" isimli bir makale kaleme almıştır.²³¹ Avrasya Birliği projesinin Mart 2012'de yapılacak Devlet Başkanlığı seçiminden evvel yayınlanmış olması tesadüf değildir. Rusya'da belli bir kitlenin kafasında Putin'in dönüşüne ilişkin kuşklar bulunmaktadır. Putin yayımladığı bu makale ile Devlet Başkanlığı koltuğuna neden geri dönmesi gerektiğini ve projesiyle Rusya'yı ve Rus halkını daha güçlü hale getirmek için yeniden Devlet Başkanı seçilmesinin zaruri olduğuna ortaya koymakta ve halka bu fikri empoze etmektedir. "Bir taşla iki kuş vurmaya" hedefleyen Putin, bir taraftan Kremlin'e geri dönmesini anlamlandırarak destekçi kitlesini daha fazla çoğaltmakta (özellikle milliyetçi kesim çevresinde), diğer taraftan Devlet Başkanı koltuğuna oturunca nasıl bir dış politika izleyeceği hakkında dünyaya mesaj vermektedir.

Makalede Putin 2012'de Devlet Başkanı koltuğuna oturmasıyla Avrasya Birliği projesi kapsamında eski Sovyet alanında nasıl bir dış politika izleyeceğine yönelik emareleri ortaya koymaktadır. Öncelikle Devlet Başkanı

²³¹ Vladimir Putin, "Novii İntegratsionni Proekt Dliya Evrazii – Buduşee, Kotoroe Rojdaetsiya Segodniya" ("Avrasya İçin Yeni Bir Entegrasyon Projesi: Bugünden Başlayan Gelecek"), 03.10.2012, <http://www.izvestia.ru/news/502761> (Son erişim 12.04.2012)

olur olmaz eski post-sovyet ülkelerini Moskova merkezine yeniden toplama ve gerçek dostları ile düşmanlarını ayırt etmeye dayalı bir dış politika izleyecektir. Bu dış politika amacına doğrudan güç kullanarak değil, daha akıllıca ve dolaylı yollarla özellikle dünya ekonomik krizini bahane ederek ekonomik entegrasyon çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret edecektir. Nitekim Putin makalenin satır aralarında tek para birimi, zamanla uluslarüstü niteliğe bürünecek olan Avrasya Birliğini yönetecek bürokratik yapıların tamamen RF'nın kontrolünde gelişeceği gibi hususları ortaya koymaktadır. Çünkü Avrasya Birliğinin çekirdeğini oluşturan Gümrük Birliği ile Tek Ekonomik Alan'a üye olan/olacak devletlerin hiçbiri Rusya ile mukayese edebilecek bir güce sahip olmayacaktır. Rusya önderliğinde oluşturulmaya çalışılan entegrasyon girişimleri uluslarüstü niteliğe sahip olacağı söylene de, son sözü yine Rusya söyleyecektir. Bunun farkında olan Rus eliti ülkeleri açısından hayati çıkara sahip olan devletlerin (örneğin Ukrayna) mutlaka entegrasyon kapsamında olmasını istemekte, hatta ellerindeki kozları etkin şekilde kullanarak bu ülkeleri örgüt bünyesine girmelerini zorlamaktadırlar. Kısacası makalenin eski Sovyetler Birliği döneminde en etkin gazetelerden biri sayılan İzvestiya gazetesinde yayınlanması, Sovyet özlemini taşıyanlara bir mesaj olması açısından önemlidir.

Bölgesel ülkeler açısından ilk ele alınması gereken devlet Çin'dir. Pekin Avrasya'daki dengelerde gözardı edilemeyen ve en önemlisi bölgede belli bir çıkarları olan etkin bir ülkedir. Rusya Başbakanı Putin Avrasya Birliği projesini dünya kamu oyuna duyurduktan sonra 11-12 Ekim 2012 tarihlerinde Çin'i ziyaret ederek önemli andlaşmalara imza atmıştır. Ziyarette her iki ülke yöneticileri askeri-ekonomik alanda ilişkilerini daha da derinleştirecekleri vurgusunu yapmışlardır. Ancak bu olayların görünen boyutudur ve gerçekler aslında daha farklıdır. Her ne kadar Rusya ve Çin BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye yaptırımına veto hakkını kullanarak, dünya kamu oyuna birlikte hareket ettiklerini gösterecekler de, Çin'in Avrasya Birliği projesinden rahatsız olduğu bilinen bir gerçektir. Çin'in, Avrasya Birliğinin orta vadede kapsamına katmaya çalıştığı devletlere yönelik önemli ekonomik (özellikle enerji alanında) çıkarları vardır. Bu bağlamda Rusya önderliğinde oluşturulmaya

çalışılacak bir Birlik Çin'in ekonomik yayılımına dur diyecektir. Çin buna rağmen bölgede Rusya'nın mevcudiyetinin tamamen ortadan kalkmasını istememekte, sadece Rusya'nın Çin'in bölgedeki ekonomik çıkarlarını gözönünde bulundurmasını ve bazı konularda Çin'in fikrini de sorması gerektiğini düşünmektedir. Nitekim Putin'in Çin ziyareti de buna belli ölçüde cevap vermektedir. Çünkü Rusya Çin'i tamamen gözardı ederse Çin'in farklı bloklara kayma olasılığı ortaya çıkacaktır ki, bu durum ister istemez Rusya'nın politikalarını olumsuz etkileyecektir. Bundan dolayı Rusya Çin'i kendisinden uzaklaştırmayan, aynı zamanda bölgede fazla gururlanmamasını sağlayan bir dış politika izleyecektir. Avrasya Birliği projesinin ekonomik entegrasyon olarak Çin'in de özellikle ekonomik (enerji alanındaki) çıkarlarını dışlamayan bir yapıda gelişmesi durumunda Çin bundan rahatsız olmayacaktır. Ancak Birlik siyasi bir yapıya bürünür ve siyasi amaçlar uğruna kullanılmaya çalışılırsa Çin'in beklenmedik adımlar atma olasılığı da mevcuttur.

Sürecin Orta Asya Devletleri açısından farklı boyutları bulunmaktadır. Kazakistan 1994 yılında Avrasya Birliğinin kurulmasını önermiş, öneri Yeltsin tarafından rağbet görmemiş, fakat Putin bu öneriye sıcak bakmıştır. Nitekim AET'nin kuruluşu da Putin'in iktidara gelişine tekabül etmektedir. Ancak Nursultan Nazarbayev'in önerdiği Avrasya Birliği ile Putin'in Avrasya Birliği arasında temel bir fark vardır. Nazarbayev Avrasya Birliğini Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasını amaçlayan sadece ekonomik bir yapı olarak varsayarken, Putin bu Birliğin nihai amacının siyasi yapıya göre şekillenmesi gerektiğini düşünmektedir. Avrasya Birliğinin siyasi bir yapıya bürünmesi Kazakistan'ın bağımsızlığı için ciddi bir tehdittir. Çünkü Kazakistan şu ana kadar Slavlar ile Türk dünyasını, Ortodokslar ile İslam dünyasını dengeleyebilmiş bir devlet modeline sahip ülkedir. Avrasya Birliğinin siyasi yapıya bürünmesi Nazarbayev'in 20 yıl boyu oluşturmaya çalıştığı bu modele gölge düşürecek ve Kazakistan kuzeye daha bağımlı hale gelme riskiyle karşılaşacaktır. Bundan dolayı büyük ihtimalle Kazakistan 1991 yılında Nazarbayev'in temellerini attığı modele sadık kalarak dengeleyici dış politika modeline devam edecektir/etmeye gayret edecektir. Rusya ise Kazakistan'ın

bu ikili denge politikasından rahatsızdır ve ülkeyi seçime zorlayarak kuzeye daha da bağlı hale getirmek istemektedir. Önümüzdeki yıllarda bu iki ülke arasındaki bu görüş ayrılığından dolayı çeşitli sorunların ortaya çıkma ihtimali mevcuttur.

AET Devlet Başkanları Kurulu 19 Ekim 2012 tarihinde Kırgızistan'a Gümrük Birliğine girmesi için yeşil ışık yakmıştır. Ancak bu durumu Kırgızistan'ın hemen Gümrük Birliğine tam üye olacağı şeklinde algılamamak gerekir. Bu kararın Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce alınması, Rusya'nın hem istikrarlı bir Kırgızistan'dan yana olması ve hem de seçimlerin güçlü adayı Almazbek Atambayev'le sorunlu olan konularda mutabakata varılmış olmasından kaynaklanmıştır. Kısacası Rusya ve Kazakistan Gümrük Birliğine aday Kırgızistan'dan ekonomik yönden bazı sorunları çözmesini talep edecek, bir anlamda Kırgızistan'ı Gümrük Birliğine almaya aceleci davranmayacaklardır.

Özbekistan'ın Avrasya Birliğinin tohumları olan Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alan'a orta vadede (belki de uzun vadede) üye olması beklenmemektedir. Özbekistan'ın üyeleğini zaten Rusya da istemeyecektir, çünkü Özbekistan yeniden 1990'lı yıllarda olduğu gibi dış politika yönünü ABD'ye çevirmektedir. Afganistan'dan çekilmeye talip ABD bu kez Özbekistan'a yerleşmeyi düşünmektedir. Bu durum Rusya'yı rahatsız etmekte, hatta Özbekistan'ı liderliğini ettiği bazı örgütlerden çıkarmayı bile planlamaktadır. Nitekim Hillary Clinton'ın 22 Ekim 2011 tarihinde Özbekistan'a iki günlük resmi ziyaret yapması Rusya'nın bu isteğini oldukça körüklemiştir.

- *KGAÖ ile İlgili Varsayımlar:* Beyaz Rusya'nın devlet başkanı Aleksandr Lukaşenko KGAÖ'nün şimdiki haliyle devam etmesi halinde hiçbir geleceğinin olmayacağını beyan etmektedir. Bir kere örgütün Kırgızistan'daki olaylara sessiz kalması ve istikrarı sağlamlaştırmak için hiçbir eylemle başvurmaması KGAÖ'nün zayıflığının belirtisi olarak görülmektedir. Ayrıca Aleksandr Lukaşenko KGAÖ'nün etkin olamamasının diğer bir nedenini üye devletlerin bir olaya farklı bakış açılarından baktığını ifade etmektedir. Yani ona göre örgüt üye devletlerin dış politikalarını koordine etmede başarılı

olamamıştır. Dolayısıyla örgüt daha etkin olarak bölgede vuku bulan geleneksel olmayan yeni tehditleri bertaraf etmek için üye devletlerin ortak dış politika pozisyonunu sağlayamamaktadır. Ona göre örgüt bölgede istikrarı bozucu her türlü olaylara müdahale ettiği takdirde güçlü ve etkin olabilecektir.²³²

Rusya devlet başkanı Dmitri Medvedev KGAÖ'nü güçlendirmek için kurucu antlaşmasına yeni maddeler ekleyerek, örgüt bünyesinde yeni kurumlar kurulmasını savunur. Bu yapılanmaların Aralık 2010 yılında örgütün devlet başkanları nezdinde olacak toplantıda ele alınması gerektiğini beyan etmiştir.*

Rusya Siyasi ve Askeri Analizler Enstitüsünün direktörü A.Şaravin, KGAÖ'nün Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını koruyabilecek tek örgüt olduğunu ve Rusya'nın mutlaka zayıf olan bu örgütü reforma tabi tutması gerektiğini savunmaktadır. Buna ek olarak direktörün fikrine göre ŞİÖ'de Çin'in daha etkin konumda olduğunu söyleyerek, bundan dolayı Rusya'nın nüfuzlu olduğu KGAÖ'ye daha fazla önem vererek, örgütün amacını bölgedeki etnik ve dini çatışmaları durdurmaya odaklaması gerekmektedir. Ayrıca, Şaravin RF'nin bölgede Çin'i dengelemek açısından ABD ile daha kapsamlı işbirliği yapması gerektiğini ifade etmektedir.²³³

Carnegie adındaki Moskova araştırma merkezinin ünlü siyaset bilimcisi A.Riyabov Rusya'nın KGAÖ'ne üye olmayan bölgesel devletlerle de ilişkilerini derin şekilde geliştirmesini savunmaktadır. Ona göre Ağustos 2010 yılında yapılan KGAÖ Erivan toplantısında Rusya'nın Ermenistan'da askeri varlığını 2044 yılına kadar sürdüreceğini dile getirmesi, örgüte üye olmayan Azerbaycan'ı olumsuz etkilemiş ve bu tür demeçler Rusya'nın bölgedeki otoritesine olumsuz etkilemiş ve bölgesel devletlerin KGAÖ'den uzaklaştığını

²³² “Sudba ODKB: Versia Belorusi” (“KGAÖ'nün Kaderi: Beyaz Rusya'nın Görüşü”), <http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=134155> (Son erişim 28.03.2012)

* Nitekim 20 Aralık 2011 yılında Moskova'da KGAÖ'nün devlet başkanlarının (Kolektif güvenlik kurulunun) toplantısı yapılarak, örgütü yenileme konusunda bazı önemli adımlar atıldı. Toplantıya ilişkin daha fazla bilgi örgütün resmi internet sitesinden elde edilebilir. Bkz. <http://www.dkb.gov.ru/start/index.htm>

²³³ Andrei Riyabov, “Sammit v Erevane: Est li buduşee ODKB?” (“Erivan Zirvesi: KGAÖ'nün Geleceği Var mıdır?”), <http://www.voanews.com/russian/news/Collective-Security-Treaty-2010-08-21-101218834.html> (Son erişim 15.04.2012)

belirtmiştir. Dolayısıyla ona göre RF dış politikada barışçıl bir vizyon çizerek, nüfuz etme politikasından uzak durmalıdır tezini savunmaktadır. A.Riyabov'a göre Rusya'nın Ermenistan'daki varlığı Azerbaycan'a yönelik olmadığını, daha çok Gürcistan'ın güvenlik açısından Rusya'ya tehdit oluşturmasıyla burada varlığını sürdürdüğünü de belirtmektedir.²³⁴

Rus siyaset ve askeri analizcisi A.Gols ise Ermenistan'ın Gümri'deki Rus askeri varlığının Kafkas bölgesinde istikrarı ve barışı sağladığını, aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını korumada önemli rol oynadığını belirtir. Ona göre KGAÖ'nün geleceği pek parlak değildir. Çünkü örgüt Kırgızistan'da yaşanan olaylara herhangi bir müdahalede bulunmadığı için üye devletlerin gözünde prestijini belli ölçüde yitirmiştir. Bu sorunun sırf örgütün kurucu antlaşmasını değiştirerek veya kurucu antlaşmaya yeni maddeler ekleyerek çözümlenemeyeceğini vurgular. Ona göre örgüte üye devletlerin kendi aralarında çözümlenmemiş sınır sorunları vardır, ayrıca örgütün tüm devletlerini ortak ideal için birleştirecek hedeflerin olmadığını ifade eder. Tüm bu sorunlar örgütün geleceğini muğlâk kılmaktadır. Ayrıca A.Gols, KGAÖ'nün NATO ile kıyaslanamayacak kadar zayıf olduğunu ve bazılarının düşündüğü gibi eski "Varşova Paktının" bir benzeri olamayacağını vurgulamaktadır. Buna rağmen NATO'nun bölgedeki geleneksel olmayan tehditleri önlemede KGAÖ ile zorunlu olarak işbirliği yapması gerektiğini, bu işbirliğinin aynı zamanda Rusya'nın da çıkarına olduğunu söyler. Afganistan'daki istikrarsızlık sırf NATO için değil, aynı zamanda KGAÖ üyesi Rusya ve Orta Asya devletleri içinde önemli bir tehdit olduğunu vurgulamaktadır.²³⁵

ABD'nin ünlü siyaset bilimcisi Z.Brzezinski KGAÖ'nün gelecekte daha verimli olarak Avrasya bölgesindeki tehditleri önlemesi için NATO ile özel bir işbirliğini öngören "NATO-KGAÖ Paktı" yapmasını tavsiye eder. ABD siyaset bilimcisi bu pakt ile hem Rusya'nın Avrasya bölgesine hâkim olma politikasını

²³⁴ Aleksandr Gols, "ODKB: Bit ili ne Bit?" ("KGAÖ: Var Mıyız Yok Muyuz?"), <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1282804320> (Son erişim 15.04.2012)

²³⁵ "Sammit v Erevane: Est li buduşıye u ODKB" ("Erivan'daki Zirve: KGAÖ'nün Geleceği Var Mıdır?") 22.08.2010, http://www.mail.eurasia.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=2611:2010-08-22-105739&catid=4:events-and-opinions&Itemid=6 (Son erişim 10.04.2012)

durduracağını, aynı zamanda bölge devletlerinin NATO üyesi olma yolunun açılacağını varsayar. Böylece Avrasya’da ortaya çıkan yeni tehditleri ABD ve Rusya’nın el ele vererek önleme girişimlerinin daha etkin olacağını savunur.²³⁶ Z.Brzezinski'din bu teklifi NATO yöneticileri tarafından uygun görülerek, NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen Rusya ile daha yakın işbirliği için KGAÖ ile işbirliği yapmaya hazır olduklarını beyan etmiştir. Ancak NATO’daki RF’nın daimi temsilcisi Dmitri Rogozin *"Nezavisimaya"* (*Bağımsız*) gazetesine verdiği demecinde, böyle bir paktın tamamen aldatmaca olduğunu, NATO ve Z.Brzezinski'nin temel amacının eski SSCB ülkelerini NATO'ya üye yapmak için Rusya’nın olumlu bakmasını sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Z.Brzezinski hayatı boyunca Rusya’yı uluslararası politikada güçsüz hale getirmeye yönelik stratejiler geliştirmiştir ve Z.Brzezinski tarafından ortaya atılan bu stratejinin altında Rusya’nın çıkarlarını zedeleyici fikirler yatmaktadır.²³⁷

Azerbaycan siyaset bilimcisi ve aynı zamanda "Siyasi Yenilik ve Teknoloji Merkezinin" başkanı Mubariz Ahmedoğlu'nun fikrine göre ise, KGAÖ'nün gelecekte güçlenme şansı hiç yoktur. KGAÖ'nün temel amacının RF'nın yakın çevre bölgesindeki çıkarlarını ve etkisini korumak olduğunu belirten yazar, örgüte üye devletlerin çoğunun çok yönlü dış politika izlediğini ve bu durumun örgütün etkin gelişimini olumsuz etkilediğini ifade eder. Örgüt üyesi olan Ermenistan'ı örnek gösteren yazar, bu ülkenin dış politikasının çok yönlü olmasından dolayı bir tek Rusya'nın değil, aynı zamanda bölgede etkisi artan Çin ve ABD'yi de memnun etmeye dayalı siyaset yürüttüğünü, bundan dolayı çıkarları söz konusu olduğu zaman RF'ye arka dönerek diğer iki güçlü devletle işbirliği yapabileceğini vurgular. Örgüt bünyesinde Ermenistan'a benzer devletlerin çoğunlukta olduğunu teyit eden siyaset bilimci, KGAÖ'nün her an dağılabileceğini de beyan etmektedir.²³⁸ Yani M.Ahmedoğlu'na göre

²³⁶ "Povestka Dnia Dlia NATO" ("NATO için Güncel Konu"), *Rossia v Globalnoi Politike*, №4, İyul-Avgust, 2009

²³⁷ "ODKB Podtiyagivayut k NATO" ("KGAÖ'nü NATO'ya Çekiyorlar"), http://www.ng.ru/world/2009-09-03/1_odkb.html (Son erişim 10.04.2012)

²³⁸ Mubariz Ahmedoğlu, "Erevan Stavit Pod Udar Buduşee ODKB" ("Erevan KGAÖ'nün Geleceğini Tehlikeye Atmaktadır"), http://www.analitika.az/articles.php?item_id=20100106044307322&sec_id=69 (Son erişim 12.04.2012)

örgüt bünyesindeki devletlerin RF'nın sandığı gibi sadık ülkeler olmadığını, sırf çıkarlarının gereği örgüte kenetlendiklerini, eğer sorunlarını ABD veya Çin'in herhangi biriyle çözebileceğine dair kanıya varırlarsa hemen örgüt üyeliğinden çekinebileceklerini dile getirir.

Rusya jeopolitiğinin önder analizcisi Aleksandr Dugin KGAÖ'nün güçlü olması için Rusya'nın NATO ile tüm bağlantılarını keserek, "Rusya-NATO Konseyini" tek taraflı olarak fesih etmesi gerektiğini savunur. Rusya bir taraftan KGAÖ'nü güçlendirerek bölgede etkisini maksimize etmek istemekte, diğer taraftan bazı alanlarda NATO ile işbirliği yapabiliriz imajını sergilemektedir. Tabii ki Rusya'nın bu çift davranışını gören diğer örgüt üyeleri bir taraftan örgüt bünyesinde Rusya ile ilişkileri koparmadan devam ettirmeyi, diğer taraftan da NATO gibi örgütlerle ABD ve Batı dünyasıyla da ilişkileri devam ettirebileceklerini sanmaktadırlar. Ona göre KGAÖ eski Sovyetler Birliği'ndeki "Varşova Paktı" rolünü oynamalıdır. Yani bir anlamda Avrasya bölgesinde NATO veya ABD'ye hiçbir taviz verilmeden dengeleyebilmelidir. Bu bağlamda A.Dugin, Rusya'nın ABD ve müttefiklerinin Afganistan'a müdahale etmesine olumlu yanıt vermesinin siyasi bir hata olduğunu söyler. Rusya'nın bu tür taviz vermelerle yakın gelecekte bölgedeki etkisini kaybedebileceğini dile getirir. Aynı zamanda A.Dugin yakın çevresindeki devletlere artık çok yönlü dış politikayı bırakarak, müttefik seçiminde net bir karar vermeleri gerektiği hususunda baskı yapılmasını da vurgular. Ona göre bölge devletleri hem RF hem ABD'yi razı etmeye yönelik, her ikisini dengeleyen politikalar üreterek, bunu çok yönlü dış politikaya dayandırdıklarını belirtir. Oysaki yazar artık iki devletten birini seçmenin vaktinin geldiğini, bu bağlamda RF bölgesel devletlere bu tür seçeneklerin birine karar vererek, sadık olanlarla olmayanları ayırt etmesi gerektiğini de dile getirir. Kısacası A.Dugin'e göre KGAÖ eski "Varşova Paktı" rolünü üstlenmeli; Rusya devlet yöneticilerinin bölgede NATO'nun kazanımı KGAÖ'nün kaybı anlamına geleceğini anlamaları gerektiğini; KGAÖ'nün askeri-siyasi örgüt bağlamında güçlendirilmesini; Rusya'nın NATO ile tüm bağlantılarını keserek, NATO'nun bölgeye sızmasını herhangi bir gerekçe kabul edilmeyerek taviz verilmemesini; Rusya yöneticilerinin "bazı alanlarda

NATO ve ABD ile işbirliği yapmamız çıkarımızdır” fikrinden ayrılması gerektiği tezini savunur.²³⁹

- *BDT ile İlgili Varsayımlar:* 21. yüzyılda BDT coğrafyası alanında entegrasyon hareketlerinin güçlenerek, ivme kazanmaya başladığına tanık olmaktayız. Re-entegrasyon diyebileceğimiz bu hareketlenmenin temel nedenleri bölgedeki sorunları çözmede Rusya'nın yeniden bir güç merkezi olarak canlanması ve bazı bölge devletlerinin uluslararası sistemin tek kutuplu yapısının aksine çok kutuplu bir düzene göre şekillenmesini istemeleridir. Nitekim re-entegrasyon amaçlarını yeniden gözden geçiren bazı bölgesel devletler ile RF'nın bölgesel örgütlenmeyi şu ilkeleri ön plana alarak oluşturduklarına tanık olmaktayız:

- tek kutuplu dünya düzeni* tarafından bölgeye empoze edilmeye çalışılan sistem bölge devletlerinin güvenliğini ve rejimlerini tehdit eder mahiyettedir. Bu tehditten korunmak için bölge devletleri entegrasyon hareketlerini gözden geçirmeli, kendi değerleri ile rejimlerini ayakta tutacak ve üye devletleri kenetleyecek örgütler kurmalıdır;

- bölgede oluşturulacak olan re-entegrasyonda ulus-üstü nitelik taşıyan AB örgütü örnek alınmalı ve ilk etapta ekonomik ilişkilerin gelişimine önem verilmeli, bu amaç gerçekleştirildikten sonra siyasi birliğe doğru adım atılmalıdır;

- bölgesel re-entegrasyona üye olan devletlerin rejimleri dış tehditlerden korunmalı, bunun için güvenlik şemsiyesi oluşturularak, üye ülkeler arasında askeri ittifak ilişkileri kenetlendirilmelidir;

- aynı değerleri paylaşan bölgesel devletleri re-entegrasyon alanına dahil ederek, örgütlenmenin gelişimini sağlamak ve aynı zamanda tek kutuplu dünya düzeni değerlerini savunan ülkelerin re-entegrasyon alanına girmesi engellenmelidir.

Böylece RF ve onunla askeri, siyasi ve ekonomik alanda sıkı ilişkileri bulunan bölgesel devletler tek kutuplu dünya sistemini varlıkları açısından tehdit olarak algılamaktadırlar ve buna karşı koyabilecek bloklaşmanın re-

²³⁹ Aleksandr Dugin, “ODKB Protif NATO” (“KGAÖ NATO'ya Karşı”), 02.09.2009, <http://online-video.su/video/13179> (Son erişim 15.04.2012)

* Tek kutuplu dünya düzeninden kasıt ABD ve müttefiklerinin diğer dünya devletleri üzerinde kurmaya ve empoze etmeye çalıştığı ABD merkezli bir dünya sistemidir.

entegrasyon hareketleriyle mümkün olabileceğini varsaymaktadırlar. Böyle bir savda bulunmamızın temel nedeni olarak, RF ve bazı BDT ülkelerindeki entellektüel zümrelerin ve yönetici çevrelerin demeçleri ile bilimsel makaleleri incelendiği zaman, tek kutuplu dünya düzeninin BDT alanına dönük biçtiği rolün bölgesel devletlerin çıkarları ve güvenliğiyle başdaşmadığı belirtilmektedir. Onlara göre BDT ülkeleri RF'nın etrafında toplanarak ayrı bir kutup oluşturmali ve tüm milli güçlerini bölge devletlerini belli bir nizam içine sokmak isteyen tek kutuplu dünya düzeni değerlerini savunan stratejistlerin planlarını bertaraf etmek için kullanılmalıdır. Kısacası eski sovyet (BDT) alanında Rusya'nın önderliğinde oluşturulmaya çalışılan re-entegrasyon hareketlerinin temel amacı ülkenin orta/uzun vadede Avrasya'da yeni bir güç olarak yeniden ortaya çıkmasını sağlamak ile bu amaca engel olabilecek ABD önderliğindeki tek kutuplu dünya düzenini zayıflatmaktır.

Genel olarak bölgesel entegrasyon (veya re-entegrasyon) hareketlerine dönük temel ilkeleri gözden geçirdikten sonra kısaca Rusya önderliğinde kurulan bölgesel örgütlenmeleri ifade edelim. Rusya'nın bazı üst yöneticileri BDT'nin eski Sovyet Cumhuriyetlerini medeni bir şekilde boşamak için oluşturulduğunu dile getirmişlerdir. Uygulamaya baktığımızda ise gerçekten BDT örgütünün tek kutuplu dünya düzenini oluşturmaya çalışanlara karşı bir blok olmak bir yana, kendi içinde düzeni sağlayamayan siyasi-hukuksal kriz geçiren bir örgüt olduğunu gözlemlemekteyiz. Nitekim eski ve şimdiki üye ülkelere göz attığımız zaman, bunların içinde bazılarının tek kutuplu dünya düzenine entegre olmak isteyen veya sempati duyan ülkeler mevcuttur. Yani örgüt bünyesinde hâlâ Rusya'yı etkin bir güç olarak kabul etmek istemeyen ve Soğuk Savaş sonrası ABD önderliğinde oluşturulmaya çalışılan dünya sistemiyle mücadele etmeden, ona entegre olmaya yeltenen devletler mevcuttur. Bundan dolayı RF BDT'nin oluşan bu imajından dolayı örgütü reform etmekten kaçınmış, kendi güvenliği ile hayati çıkarlarını göz önünde bulundurarak kilit/çekirdek devletler* (gerçek stratejik

* Rusya'nın güvenlik kuşağı açısından kilit devletler safına Beyaz Rusya, Kazakistan, Ukrayna'yı ifade edebiliriz. Bu devletler aynı zamanda Rusya'nın oluşturmaya çalıştığı re-entegrasyon hareketlerinde çekirdek ülkeler konumundadır.

ortaklık) olarak algıladığı ülkelerden oluşan yeni (re) - entegrasyon hareketlerini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda RF ilk etapta kilit/çekirdek devletlerle oluşturulan entegrasyon sürecini güçlendirerek, zamanla diğer bölgesel eski Sovyet devletlerini elindeki siyasi/ekonomik araçları etkin olarak kullanarak teker-teker entegrasyon sürecine mıknaş gibi çekme/dahil etme amacını gütmektedir.

Yukarıda da ifade etmiş olduğumuz gibi RF'nın re-entegrasyon hareketlerinde ilk etaptaki temel amacı kilit ülkeleri birbirine ekonomik ve askeri açıdan kenetlemeyi sağlamaktır, daha sonra siyasi birliğe adım atmaktır. Bu kapsamda ön plana çıkan iki önemli re-entegrasyon hareketi vardır. Bunlardan biri AET kapsamında oluşturulmaya çalışılan "Tek Ekonomik Alan'dır", diğeri ise Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'dür. Tek Ekonomik Alan'ın temel amacı bölgede (eski sovyet alanında) Rusya'nın kilit devletler olarak algıladığı devletler arasında sıkı ekonomik bağımlılık oluşturmak ve diğer aktif jeostratejik oyuncuların ekonomik yönden bölgeye nüfuz etmesi önüne set çekmektir. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün temel amacı ise dış politikalarını kuzey merkezi lehine oluşturan rejimleri korumak, bölgede var olan status quo'yu gerekirse askeri güç kullanarak korumaktır. Bu amaçla örgüt bünyesinde "Kolektif Acil Müdahale Gücü" ile "Kolektif Hızlı Müdahale Birlikleri" oluşturulmuş vaziyettedir. Bunlara ek olarak örgütün Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan'da etkin askeri üssü de mevcuttur. Kısacası Rusya ve müttefikleri tek kutuplu dünya düzeni değerlerine dayalı oluşturmaya çalışan devletlere karşı her an kendi rejimleri ile lehlerine işleyen bölgesel status quo'yu koruma kapasitelerine sahiptirler ve bu kapasiteyi sürekli olarak geliştirmektedirler.

Gelecekte bu örgütler daha sağlam tek bir örgüte dönüşebilirler mi? Bu konuda devlet adamlarının demeçleri ile entellektüel zümrelerin bilimsel makaleleri incelendiği zaman en azından orta vadede AET ile KGAÖ'nün birleşme ihtimali yok gibidir. Çünkü bu örgüte üye devlet yöneticilerinin genel kanısı iki örgütün birbirleriyle birleşmesi değil, daha çok birbirleriyle işbirliğini geliştirmeleri ve birisi ekonomiyle ilgilenirken diğeri güvenlik sorunlarıyla ilgilenerken birbirlerinin işlerine karışmamasıdır. Gerçi Haziran 2008 yılında

Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov AET ile KGAÖ'nü birleştirme konusunda tavsiyede bulunmuştur, ama diğer üye devletler bu fikre şiddetle karşı çıkmışlardır. Örgüt bünyesinde siyasi ve hukuksal kriz geçiren BDT ise en azından orta vadede dağılmayacak, ancak şimdiki haliyle örgüte üye devletleri arasında uluslararası güncel sorunları görüşmek için bir müzakere kulübü şeklinde hayatiyetine devam edecektir. BDT konusunda böyle bir sonuca varmamızın temel nedeni, 25 Temmuz 2011 tarihinde BDT'nin Duşanbe Zirvesinde üye devlet başkanlarının ifade ettikleri demeçlerine yansıyan görüşlerdir. Ayrıca bu demeçlerden anlaşılan diğer bir husus BDT'nin belki de uzun vadede özellikle ortak kültürel, bilimsel ve eğitim alanı ile BDT coğrafyası alanında Rus dilini ortak iletişim dili olarak koruma fonksiyonlarıyla yeniden güçlü bir örgüt olarak canlanabilme olasılığıdır.

- *ŞİÖ ile İlgili Varsayımlar:* Genel anlamıyla ŞİÖ'nün ABD ve NATO'ya karşı bir siyaset izlemesi kısa vadede mümkün değildir. Çünkü bir kere Orta Asya devletleri ABD ve NATO ile ilişkilerini koparmamak istememektedirler, ekonomik yönden gelişmek için ABD ve koalisyon devletleriyle ilişkilere ivme kazandırmanın önemini altını sürekli çizmektedirler. Mesela Kırgızistan eski Dış işleri bakanı İ.Abdurazakov, ŞİÖ bölgesel güvenliği sağlayan dört örgütün birisi olması, barışı ve güvenliği sağlamada diğer üç örgütle ilişkileri genişletmesi gerektiğini vurgulamıştır. İ.Abdurazakov'un başka üç örgüt dediği kurumlar, KGAÖ, Orta Asya devletleri ile yapılan NATO'nun "Barış için Ortaklık Anlaşması", Afganistan'da ABD önderliğinde istikrarı sağlamayı amaçlayan anti-terör koalisyonudur. Bu dört kurum Afganistan'la ilgili siyasetlerini koordine ettikleri takdirde bölgede istikrarın ve barışın sağlanacağını savunmaktadırlar.²⁴⁰ Ona göre tüm bu kurumlar RF, ÇHC ve ABD'nin önderliğinde kurulmuştur. Dolayısıyla yukarıda ifade edilmiş olan örgütler arasındaki işbirliği, aynı zamanda ABD, RF ve ÇHC arasındaki işbirliği anlamına geleceği için, bölgede rekabetçiliğe değil, işbirliğine dayalı ilişkilerin gelişeceğini söyleyebiliriz. İ.Abdurazakov, RF, ÇHC ve ABD

²⁴⁰ İ.Abdurazakov, "Dilemma v Epohu Globalnoi Neopredelennosti. Mojet li ŞOS Privesti k Novoi Paradigme Sotrudničestva" ("Global Düzensizlik Dönemi. ŞİÖ Yeni İşbirliği Emsalini Gösterebilir Mi"), *Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi*, Şanghay, 2009, s. 228

bölgesel güvenliği ve barışı sağlamada ortak bir fikir benimsemediği müddetçe Afganistan ve Orta Asya bölgelerinde istikrarın, güvenliğin ve barışın sağlanmasının mümkün olmayacağını vurgular.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Stratejik Araştırmalar Merkezinin Başkanı M.Aşınbayev ise ŞİÖ'nün siyasi bir yapıya bürünmemesi gerektiğini ve örgütün bölgesel güçlü devletler (Rusya ve Çin) kendi çıkarları uğruna kullanmamasını, özellikle örgütün ABD veya NATO karşısı misyonun çizilmemesi gerektiğini vurgular.²⁴¹ Özbek siyaset bilimcisi F.Tolipov ise ŞİÖ'nün uzun vadede ABD veya AB karşısı hedefi gütmemesinin örgüte üye devletlerin çıkarlarıyla uyuşmadığını belirtir. Ona göre ŞİÖ Batı karşısı hedefini Batıların kendisi çizmekte, böylece uluslararası arenada geleneksel düşmanlarının (Rusya ve Çin) olduğunu kendi kamuoyuna empoze etmektedirler. Çin siyaset bilimcisi Çjao Huaşena ise Orta Asya devletleri kendi topraklarının güçlü devletlerin kendi çıkarları uğruna kullanmasını istememektedirler, dolayısıyla RF, ÇHC'nin veya ABD'nin kendi aralarındaki anlaşmazlıklara son vermesine hemfikirlidir. Bundan dolayı bölgesel istikrarın sağlanması üç güçlü devletin Orta Asya devletlerine güveni aşılmasıyla doğrudan bağlantılıdır.²⁴²

Ancak ŞİÖ'ye üye devletlerin bazı siyaset bilimcilerine göre ABD'nin Afganistan'daki varlığını kendi çıkarları uğruna kullanabileceği varsayımı ağır basmaktadır. Kazakistan Dış Politika Analizi Merkezinin Başkanı B.Sultanov "ABD'nin Afganistan'da uluslararası terörizme karşı mücadele adı altında yaptığı tüm askeri eylemlerinin aslında bölgedeki varlığını devam ettirmesiyle doğrudan bağlantılı olduğunu söyler. Ona göre ABD bölgede askeri varlığını sürdürmek istemekte, diğer taraftan bölgedeki petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına kendilerinin istedikleri boru hatlarıyla ihraç edilmesine çalışmaktadırlar. Kısacası Afganistan'daki tüm operasyonlar ABD'nin jeopolitik çıkarlarına hizmet etmektedir fikrini savunur. Özellikle B.Sultanov,

²⁴¹ Maulen Aşınbayev, "Situasia v Sentralnoi Asii posle 11 Sentiabria i Razvitie ŞOS" ("11 Eylül sonrası Orta Asya'daki Durum ve ŞİÖ'nün Gelişimi"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudniçestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009, s. 237

²⁴² Çjao Huaşena, "Novaya Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskaya Organizasia Sotrudniçestva" ("Orta Asya Bölgesindeki Yeni Durum ve Şanghay İşbirliği Örgütü"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudniçestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009, s. 250

ABD'nin devrimler aracılığıyla bölgedeki devletlerde kendi çıkarları doğrultusunda hizmet edecek olanları iktidara getirmek istemelerinin ŞİÖ'ye üye devletleri tedirgin ettiğini ve ABD'nin bu tür eylemlerinin bölgesel barış ve güvenliği olumsuz etkilediğini vurgulamıştır.²⁴³

ABD siyaset bilimcisi Z.Brzezinski ise uluslararası politikada daha etkin olmak için ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin stratejik ortaklık yapmaları gerektiğini savunur. Z.Brzezinski'ye göre Çin bölgede en etkin güç olarak varlığını sürdürmek istiyor. Bu amaca da sabırlı ve bölge devletleriyle daha barışçıl ilişkiler geliştirerek ulaşmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla Çin güç kullanarak değil, dolaylı yollarla bölge devletlerini kendine bağımlı kılarak, uzun vadeli hedefine ulaşmayı düşünmektedir. Buna rağmen Z.Brzezinski, ABD ve Çin'in birleşerek, bir anlamda "Group-2" olarak nitelenebilecek, dünya politikasında sorunları barışçıl yollarla çözebileceğini ve uluslararası politikada en etkin iki devlet olarak ortaya çıkabileceğini söylemiştir.²⁴⁴ Makalede Rusya hakkında hiçbir söz edilmemiş olması, artık ABD'nin Çin'i daha etkin bölgesel güç olduğunu kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

Rusya siyaset bilimcisi V.Matveev, ÇHC'nin ŞİÖ çerçevesinde üye devletlerle ekonomik işbirliğini genişletmesi ile RF'nın Orta Asya'da ekonomik olarak zamanla bölgede etkinliğinin kırılabileceğini savunur. Böylece Çin Halk Cumhuriyeti'nin dolaylı yollarla RF'nın bölgedeki etkinliğini azaltmayı amaçladığını belirtir. Diğer taraftan Orta Asya devletleri de RF'nın ekonomik olanaklarının zayıf olduğunu, eski SSCB dönemindeki gibi artık kendilerine yardım etmeyeceklerini anlamışlar ve Çin ile ekonomik ilişkilere ivme kazandırmayı kendi çıkarları gereği olarak görmektedirler. Çin'in bu dolaylı faaliyetlerinin uzun vadeli olarak RF ulusal güvenliğine olumsuz etki

²⁴³ Bulat Sultanov, "Kazakhstan i Şanghayskaya Organizasia Sotrudničestva v Sovremennih Geopolitičeskikh Realiah" ("Yeni Jeopolitik Gerçeklerle Kazakistan ve Şanghay İşbirliği Örgütü"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009, s. 292

²⁴⁴ Zbignie Brzezinski, "SŞA i Kitai Doljmi Obedinit Silı, Çtobi İzmenit Mir" ("Dünyayı Değiştirmek İçin ABD ve Çin Güçlerini Birleştirmelidir"), 14.01.2009, <http://news.tut.by/otklik/126521.html> (Son erişim 20.11.2010)

edeceğini belirtir.²⁴⁵ Bunun farkında olan RF kendi toprakları aracılığıyla dünya pazarlarına nakledilecek petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapılmasını istemekte ve eski SSCB ülkelerini kendi etki alanından çıkarmamaya gayret sarf etmektedir.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus, RF ve ÇHC arasında uzun vadeli amacına yönelik fikir ayrılığının olmasıdır. Çin ŞİÖ'nün teröre karşı ve gelecekte örgütün daha çok bölgesel ekonomik ilişkilerin ivme kazandırılmasına dönük bir politika izlemesini savunmuştur. RF ise örgütün 2001 yılında geleneksel olarak gördüğü "üç tehdit" olarak nitelendirilen faktörlere, yani terörizm, ayrılıkçılık ve köktendinciliğe karşı bir yapı arz etmesini, örgütün temel amacının hiçbir şekilde bunun dışına çıkmaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁶ Aslında ÇHC'nin sınırları içindeki Doğu'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) ayaklanmaları askeri gücü ile bastırabileceği fikri, örgütü daha çok bölgedeki ekonomik nüfuzunu genişletmek için kullanmaya itmiştir. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti, RF'nın örgüt kapsamında Hindistan'ın tam üyeliği için lobi faaliyetlerini yürüttüğünü, bundan dolayı kendisinin rahatsız olduğunu sürekli vurgulamıştır. Tüm bu anlaşmazlıklar örgütün bölgede daha etkin hale gelmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Rus siyaset bilimcisi L.Vasilyev'e göre ŞİÖ gelecekte aşağıdaki yapılanmalardan birine dönüşebilecektir:

- örgüt şimdiki haliyle gelişerek, üye devletler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin dengeleyicisi şeklinde varlığını sürdürmesi;
- Avrasya bölgesinde AGİT gibi bir örgüte dönüşmesi;
- dünyada etkisi artarak, NATO gibi zamanla askeri – siyasi bloklaşmaya dönüşmesi;

²⁴⁵ Vladimir Matveev, "Slabie i Silnie Storoni Ekonomičeskoj Politiki Rossii v Ramkah ŞOS" ("Şanghay İşbirliği Örgütü Çerçevesinde Rusya'nın Ekonomik Siyasetinin Zayıf ve Güçlü Yanları"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi, Şanghay**, 2009, s. 304

²⁴⁶ "ŞOS – Rashojdenie v Mneniah" ("Şanghay İşbirliği Örgütü – Fikir Ayrılığı"), <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1196112>, (Son erişim 02.04.2012)

- RF ve ÇHC arasındaki anlaşmazlıkların ivme kazanmasıyla, zamanla örgütün uluslararası politika sahnesinden çekilerek, kendi kendini fesih etmesi.²⁴⁷

Ayrıca L.Vasilyev ŞİÖ'nün gelecekte gelişimini olumsuz etkileyebilecek faktörleri de şu şekilde açıklar:

- ABD'nin Orta Asya'da varlığını sürdürmek için aktif dış politika izlemesi ve Orta Asya coğrafyasını kendi çıkarlarına göre yeniden çizerek, bölgesel güçlerle girişeceği rekabet ve ŞİÖ'nü parçalama projelerini uygulaması;
- Orta Asya devletlerinin ŞİÖ'nün güçlenmesi için somut bir katkılarının olmaması ve Orta Asya devletlerinin her birinin ulusal çıkarları gereği örgüt bünyesinde birbirinden farklı amaçlar izlemesi;
- RF ve ÇHC tarafından birbirlerine karşı gizli diplomasi aracılığıyla yürütülen bölgesel rekabet politikaları ve ayrıca Orta Asya devletlerinin kendi aralarındaki liderliğe dayalı sorunlar.²⁴⁸

Aslında realist açıdan bakıldığında, Çin ve Rusya'nın ABD'yi ortak tehdit olarak algılamaları, güvenlik kaygısı, enerji faktörü ve süper güç olma isteği gibi nedenlerle zorunlu işbirliğine yöneldikleri gözlenmektedir.²⁴⁹ Rusya ve Çin'in bölgeye yönelik politikaları farklı amaçlar taşısa da, her iki ülke doğrudan rekabet etmekten kaçınarak, çıkar çatışmasına girmeden ortak stratejik işbirliği adı altında birleşmektedirler. Her iki ülkenin de bölgede kendi girişimleri dışında kurulacak bölgesel örgütlenmeyi engelleme çabaları ve bölgede söz sahibi olmak istemeleri bir anlamda bu durumu zorunlu kılmaktadır. Diğer taraftan, Çin ve Rusya işbirliğinin temelini ekonomi ve enerjinin oluşturduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

²⁴⁷ L.Vasilyev, *Politika Mirovñ Dercav v Sentralnoi Azii i ie Vlianie na Perspektivı Razvitie ŞOS (Güçlü Devletlerin Orta Asya Politikaları ve bu Politikanın Şanghay İşbirliği Örgütü Gelişimine Etkileri)*, Moskova, Globus Yayınları, 2009, s. 38

²⁴⁸ Vasilyev, *a.g.e.*, s. 69

²⁴⁹ Hasret Çomak, "Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye", *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, edit. İdris Bal, Ankara, Lalezar Yayınları, 2008, s. 388

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasına rağmen RF hâlâ yakın çevre bölgesinde kendisini hegemonik güç olarak algılamakta ve "Yeni Büyük Oyun" adı altında Orta Asya'da yaşanan etkinlik mücadelesinde diğer rakiplerine göre önemli avantajlar elde etmeye çabalamaktadır. RF, her şeyden önce, bölgede hâkimiyet kurmuş güçlerin doğrudan varisi olması sebebiyle bölgenin etkin jeostratejik aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihin kendisine sağladığı bu avantajla da RF, söz konusu bölgeyi ve bu bölgede yer alan ülkeleri, rakiplerine oranla daha iyi tanımakta ve özellikle de onların zayıf yönlerini çok iyi bilmektedir. Diğer yandan, RF, dağıldıktan sonra dahi kolayca çözülemeyen SSCB döneminde inşa edilmiş ve Birliği meydana getiren tüm unsurları karmaşık bir biçimde birbirine bağlayan alt yapı üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde devam ettirmektedir. RF, ayrıca, yakın çevresi alanında yer alan ülkelerdeki Rus diasporasına da kolayca ulaşabilmekte ve çıkarlarının gerektirdiği durumlarda, belirlediği stratejik hedeflere ulaşabilmek için, diaspora üzerindeki etkisini kendi hedefleri için kullanmaktadır.

Böylece RF SSCB döneminden kalan "sert ve yumuşak" güce tekabül eden araçları ustaca kullanmaya devam etmektedir. RF'nin sert gücün önemli unsurlarından biri olan yakın çevre alanındaki ülkelerle yapılan güvenlik paktları, silah ticareti, bu bölgelerde askeri üs ve asker bulundurma ayrıcalıkları gibi konularda da SSCB'nin varisi olarak hareket etmektedir. RF'nin bugün sahip olduğu "sert güç" kapasitesinin de zeminini oluşturan bu ortam, onu, bölge ülkelerinde yaşanan siyasi, etnik, dini vs. boyutlu pek çok kriz ve çatışmayı manipüle ederek bölgeyi rahatça istikrarsızlaştırabileceği bir konuma getirmektedir. Dahası, RF sadece, olumsuz olarak değerlendirebilecek müdahalelerle değil, barışı koruma ve arabuluculuk misyonları vasıtasıyla da bölgeye müdahil olabilecek güce sahip bulunmaktadır.

Bu arada RF bölgedeki etkinliğini artırmak için yumuşak gücünü de etkin olarak kullanmaktadır. Bu araçlar içinde en etkin olanı ise ekonomik

gücüdür. RF bölgede sahip olduğu etkinliğin boyutlarını ve buna etki eden temel faktörleri ortaya koyarken, kültürel öğelere değinmeden geçmek de mümkün değildir. Her şeyden önce, Rusça, hala eğitimden, ticarete pek çok konuda bölge çapındaki tek ortak dil olarak varlığını sürdürmektedir.

Öte yandan SSCB döneminde bölgede kendisiyle rekabet edecek güçlü bir aktör yok iken, 1991 yılında iki kutuplu dünya sisteminin yıkılmasıyla bölgede etkinliğini arttırmaya çalışan başka jeostratejik aktörler de ortaya çıkmıştır. ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti bu kapsamda karşımıza çıkan en önemli rakip aktörlerdir. Nitekim günümüzde Orta Asya'da olup biten tüm sorunların temelinde etkin rekabet gücüne sahip bu üç devletin bölgeye yönelik dış politika anlaşmazlıkları yatmaktadır. Buna rağmen dünya gücü olma isteğinden hâlâ vazgeçmeyen RF, eski Sovyet ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmemek amacıyla, bu ülkelerle olabildiğince yakın ve dostane ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Analiz etmiş olduğumuz gibi, RF ile "yakın çevre" olarak adlandırılan ülkeler arasındaki ilişkiler iki yönde gelişmektedir. Bunlar, RF ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki doğrudan ikili ilişkiler ve RF önderliğinde kurulan bölgesel örgütler bünyesinde gerçekleşmekte olan münasebetlerdir.

Özellikle RF yakın çevresinde güvenliği koruma yönünde işbirliği ve entegrasyon sürecine hız vermiştir, bölgede güvenliğe dayalı çeşitli örgütlerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Mesela, "Avrasya Ekonomik Topluluğu" kapsamındaki Gümrük Birliği, Tek Ekonomik Alan ve KGAÖ bu bağlamda ortaya çıkan örgütlerdir. RF, yeni entegrasyonu canlandırmakla Avrasya bölgesinde yayılmakta olan Anglo-Sakson ve Çin etkisini kırarak, kendi nüfuzunu korumayı amaç edinmiştir. Bundan dolayı 2012'de Putin'in yeniden iktidara gelişiyle bölge üzerindeki "Yeni Büyük Oyun"'da yeni sayfanın açılacağını varsayabiliriz. Özellikle Putin'in 2012 yılında üçüncü kez iktidara gelmesiyle ülkesinin elindeki bütün kozlarını kullanarak, hem bölge ülkeleriyle işbirliğini arttırmaya, hem de bölge ülkelerinin kendisine rakip ülkelerle münasebetlerini sınırlandırmaya çalışacaktır. Askeri üsler ile RF'nın bölge ülkelerine sattığı askeri teknolojiler askeri alanda, boru hatları ile nükleer santraller enerji alanında, RF ile yakın çevre cumhuriyetlerinin ticari olarak

birbirlerini tamamlamaları ticaret alanında, bölgedeki Rus nüfusu ile bir asırdan fazla süren birliktelik kültürel alanda Moskova'nın diğer rakiplerine kıyasla bölgede daha etkin konumda olmasını sağlamaktadır.

Böylece RF, Sovyetler Birliği mirasından dolayı Orta Asya ülkeleriyle ekonomik, etnik, kültürel ve psikolojik bağlarını büyük ölçüde devam ettireceğini düşünmektedir. RF hem ekonomik hem siyasi araçlarla Orta Asya bölgesindeki hâkimiyetini devam ettirmek istemektedir. Zira bu bölge RF dış politikası açısından eskiden beri jeopolitik konumundan kaynaklanan bir güvenlik meselesine dönüşmüştür. Bunun için RF, bölgede ABD varlığına karşı çıkmaktadır. Bu çerçevede ileride de RF'nın Çin ile beraber hareket etmesi ve önümüzdeki yıllarda RF, Çin ve ABD'nin Orta Asya için verdikleri mücadelenin artması beklenmektedir. Bölgede kimin hâkim konumda olacağı ise RF, Çin ve ABD'nin ellerindeki kozlar ile Orta Asya ülkelerinde yönetimde bulunacak kişilere doğrudan bağlı olarak gelişecektir.

Bununla birlikte RF'nın bugün bir adım önde olması ve bu ülkelerle tarihî ve kültürel bağlara sahip olması, elinde siyasî, enerji, askerî, ekonomik ve diğer alanlarla ilgili çok sayıda koz bulundurması, RF'nın bundan sonraki süreçte de Orta Asya'da etkili ve belki de en önemli oyuncu olacağını göstermektedir. Bununla birlikte RF'nın, diğer etkin ülkelerin bölgeye yönelik her hareketini kıskançlıkla karşılaması, hem söz konusu ülkelerle münasebetlerini olumsuz etkilemekte, hem de bölgede rekabetin daha da artmasına ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Hâlbuki RF'nın hem Orta Asya ülkeleri, hem de bölgede çıkarı olan diğer devletlerle işbirliği içerisinde olması hâlinde başta terörizm ve uyuşturucu trafiği ile mücadele olmak üzere bölgedeki birçok sorunun çözülmesine ve bölgede istikrarın korunmasına önemli katkıda bulunacaktır. Orta Asya'da istikrar ise sadece bölge ülkelerinin değil, bölge ülkeleriyle sıkı münasebetler içerisinde olan devletlerin de çıkarına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

A) Kitaplar

ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, Alkım Yayınları, Ankara, 2006.

ASLAN, Yasin, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, Ankara, Berikan Yayınları, 2005.

AİTKEN, Jonathan, **Kazakistan'ın Efsanevi Lideri Nazarbayev**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Hayat Yayınları, 2010.

BOGATUROV, Aleksei, **Velikiye Derjavı na Tihom Okeane (Pasifik Okyanusta Süper Güçler)**, Moskova, Progress Yayınları, 1997.

BABURİN, Sergei, **Territoriya Gosudarstva. Pravoviye i Geopolitiçeskiye Problemi" (Devletin Sınırları. Hukuksal ve Jeopolitik Sorunlar)**, Moskova, MGU yayınları, 1997.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul, Küre Yayınları, 2010.

DUGİN, Aleksandr, **Osnovı Geopolitiki (Jeopolitiğin Temelleri)**, Moskova, Arktogeya Yayınları, 1997.

DANKS, Catherine, **Rusian Politics and Society: An Introduction**, Essex, Pearson Education Limited, 2001.

EROL, Mehmet Seyfettin, der., **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası**, Ankara, Platin Yayınları, 2009.

EROL, Mehmet Seyfettin, **Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri**, İrfan Yayınları, 1999.

EROL, Mehmet Seyfettin, der., **Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları**, Barış Kitabevi, Ankara, 2011.

ERMOLOV, A., **Vneşnaya Politika Sovremennoi Rossii (Günümüz Rusya'nın Dış Politikası)**, Moskova, Progress Yayınları, 2007.

FULLER, E. Graham, **Yeni Türkiye Cumhuriyeti. Yükselen Bölgesel Aktör**, çev. Dr. Mustafa Acar, İstanbul, TİMAŞ Yayınları, 2008.

GADJİYEV, Kamaludin, **Vvedeniye v Geopolitiku (Jeopolitik Bilimine Giriş)**, Moskova, Logos Yayınları, 2001.

GADJİYEV, Kamaludin, **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Mejdunarodniye Otnoşeniya Yayınları, 1998.

GUMİLYOV, Lev, **Ritmı Evrazii (Avrasya Ritimleri)**, Moskova, Progress Yayınları, 1993.

HANS, Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgı Yayınları çev. Agah Oktay Güner, İstanbul, 2007.

HEKİMOĞLU, Asem, **Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya**, Ankara, Vadi Yayınları, 2007.

KERİMOV, İslam, **Yenilmez Güç ve Yüksek Maneviyat**, Öncü Yayınları, çev. Dr. Abdumurad Tilavov, Ankara, 2010.

KAMALOV, İlyas, **Putin Donemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008.

MİHAİLENKO, V., **İstoriya Vneşnei Politiki Rossiskoi Federasi: Bolşe Voprosov, Çem Otvetov (Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Tarihi: Sorulara Göre Cevaplar Çoğunlukta)**, Moskova, Akademiçeski Prospekt Yayınları, 2007.

MELVİN, Neil, **Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity**, Londra, Chatham House Papers, The Royal İnstitute of International Affairs, 1995.

MUİDA İ. J., MOROZOVA M., **Afganistan i Stranı Sentralnoi i Yujnoi Azii: Ekonomiçeskie Perspektivi (Afganistan – Güney ve Orta Asya Ülkeleri: Ekonomik Perspektifleri)**, Moskova, 1998.

NAZARBAYEV, Nursultan, **Avrasya'nın Kalbinde**, çev. Fatma Arıkan, Almatı, Atamura Yayınları, 2005.

NAZARBAYEV, Nursultan, **Na Poroge XXI Veka (Yüzyıllar Kavşağında)**, Almatı, Atamura Yayınları, 1996.

NOGAYEVA, Ainur, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, Karınca Yayınları, 2011.

NARTOV, Nikolai, **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Yuniti Dana Yayınları, 2002.

OĞAN, Sinan, **Rusya'da Siyaset ve Oligarşi**, Rusya Araştırmalar Dizisi, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

ONAY, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayınları, 2002.

OLCOTT, Martha Brill, **Vtoroi Şans Sentralnoi Azii (Orta Asya'nın İkinci Şansı)**, Moskova, Fond Karnegi za Mejdunarodni Mir (Carnegie Uluslararası Barış Vakfı Yayınları), 2005.

POZDNIYAKOV, Elgiz, **Geopolitika (Jeopolitik)**, Moskova, Progress Yayınları, 2006.

ROBBINS, Christopher, **Apples Are From Kazakhstan. The Land That Disappeared"**, New York, 2008.

SOLJENİTSİN, Aleksandr, **Rusya Nasıl Kurtulur**, İstanbul, Remzi Yayınları, 1992.

ŞUTOV, Aleksandr, **Postsovetskoie Prostranstvo (Post-Sovyet Alanı)**, Moskova, Progress Yayınları, 1999.

ŞAHİN, Ali, **Afganistan Raporu ve Çözüm Stratejisi**, İstanbul, Gasam Yayınları, 2010.

TRUBETSKOİ, Nikolai, **Vzgliyad na Ruskuyu İstoriyu ne s Zapada, a s Vostoka (Rusya tarihine Batılı Gözle Değil, Doğulu Gözle Bakmak)**, Moskova, Yaroslav Yayınları, 1994.

TOKAYEV, Kasımjomart, **Diplomatiya Respubliki Kazahstan (Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi)**, Almatı, Atamura Yayınları, 2002.

VASİLYEV L., **Politika Mirovih Dercav v Sentralnoi Azii i ie Vlianie na Perspektivı Razvitiya ŞOS (Güçlü Devletlerin Orta Asya Politikaları ve bu Politikaların Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Gelişimine Etkileri)**, Moskova, Globus Yayınları, 2009.

ZBİGNİEV, Brzezinski, **Velikaya Şahmatnaya Doska: Gospodstvo Ameriki i Ego Geostrategičeskiye İmperativı (Büyük Satranç Tahtası. Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve bunun Jeostratejik Gereklilikleri)**, Moskova, Mejdunarodniye otnoşeniye Yayınları, 1998.

ZBIGNIEW, Brzezinski, **America and the World, Conversations on the Future of American Foreign Policy**, New York: Basic Books, 2008.

B) Makaleler

AKGÖNENÇ, Oya, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri ve Bunlar Üstündeki Etkin Faktörler", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara, 1994.

AYDIN, Mustafa, "Rus Siyasetinde Türkiye, Türk Siyasetinde Rusya Nasıl Görülüyor", **Türkiye – Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalogu Toplantısı**, Ankara, 2003.

AYDIN, Mustafa, "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)", **Küresel Politikada Orta Asya**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2005.

ABDRUZAKOV, İ., "Dilemma v Epohu Globalnoi Neopredelennosti. Mojet li ŞOS Privesti k Novoi Paradigme Sotrudničestva" ("Global Düzensizlik Dönemi. ŞİÖ Yeni İşbirliği Emsalini Gösterebilir mi"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009.

AŞİMBAYEV, Maulen, "Situasia v Sentralnoi Asii posle 11 Sentiabria i Razvitie ŞOS" ("11 Eylül sonrası Orta Asya'daki durum ve ŞİÖ'nün Gelişimi"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi organizasi sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009.

ANDICAN, Ahat, "Çin Satrancında Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Türk Dünyası-Çin, Cilt:12, Sayı1, 2006.

ADOMEİT, Hannes, "Russia as a Great Power in World Affairs: Images and Reality", **International Affairs** (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 71, No. 1. 1995.

BAL, Halil, "Kırgızistan: Çin Gölgesi ve Rus Desteği Altında", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçinkaya, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.

BAJANOV, E., "Evolyusia Rossiskoi Vneşnei Politiki v 90-e Godı" (90'lı yıllarda Rusya'nın Dış Politika Evrimi), **Diplomatıçeski Vestnik**, 1997, №2.

CEYHAN, Esra, "The European Union's Central Asian Strategy", **Bilig Dergisi**, Sayı: 26, Yaz 2003.

ÇİNYAEVA, Elena, "Putin's State Of The Nation Address", **Russia and Eurasia Review**, Vol. 2, No.11.

ÇERNAVSKİ, S., "Politika Rossii v Sentralnoi Azii i Zakafkazy v 1992 – 2002 godah" ("1992-2002 yılları arasında Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya Politikası"), **Yujnii flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vızovı dlia Rossii (BTD'nın Güney bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için Olanaklar ve Tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003.

ÇJAO, Huaşena, "Novaya situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskaya Organizasia Sotrudniçestva" ("Orta Asya Bölgesindeki Yeni Durum ve Şanghay İşbirliği Örgütü"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudniçestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009.

ÇOMAK, Hasret, "Şanghay işbirliği teşkilatı ve Türkiye", **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, der. İdris Bal, Ankara, Lalezar Yayınları, 2008.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "Çin'in Orta Asya politikası (1991-2007)", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Mücadelesi**, der. M.Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 2006.

DİYAKOV, İgor, "Glupost ili İzmena" ("Hainlik mi, Yoksa Akılsızlık Mı"), **Sovetskaya Rossia**, №78, 2000.

DJEKSHEKULOV, Alibek, "Rol Zapada v Tsentralnoy Azii", **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, No: 2(8), 2000.

DEMİR, Ali Faik, "SSCB sonrası Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve bu Konuda Etkili Olan Faktörler", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 2, 2003.

DRUJİLOVSKI, B., HUTORSKAYA, V., "Politika İrana i Tursii v Regione Sentralnoi Azii i Zakavkazya" ("Türkiye ve İran'ın Orta Asya ve Kafkasya Bölgesine Yönelik İzlediği Politikaları"), **Yujnii Flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vizovı Dlia Rossii (BTD'nin Güney Bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için Olanaklar ve Tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", **Avrasyanın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun**, der. Mehmet Seyfettin Erol, Ankara, Platin Yayınları, 2009.

EROL, Mehmet Seyfettin, AMİRBEK, Aidarbek; “Avrasya’da Yeni Tehditler ve Güvenlik Arayışları: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü’nün Geleceği”, der. Mehmet Seyfettin Erol, **Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları**, Barış Kitabevi, 2011, Ankara, 2011.

ERGUN, Ayça, "Türkiye – Azerbaycan İlişkileri", **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

ERDOĞAN, Bülent, “Orta Asya’da Yasa Dışı Uyuşturucu Ticaret ve Kullanımı”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, Cilt:1, Sayı:1, 2006.

FEDOROV, Andrei, "New Pragmatism of Russia's Foreign Policy", **International Affairs: A Russian Journal**, Sayı 5, 1999.

FEİGENBAUM, A. Evan, “Turning the Page” in U.S.-Turkmenistan Relations”, **Speech Delivered at The Carnegie Endowment for International Peace**, Washington, DC, September 17, 2007.

GÜNEY, Nurşin, "Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye’ye Bakışı", **Türkiye’nin Komşuları**, der. Mustafa Türkeş ve İlhan Üzgel, Ankara, İmge Yayınları, 2002.

HAKKI, Büyükbaş, "Şanghay İşbirliği Örgütü", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, der. Ş.Çalış, B.Akgün, Ö.Kutlu, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2006.

HATİPOĞLU, Esra, "Türkiye – Kazakistan İlişkileri", **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

İSKANDAROV K., NAZAROV N., "Narkosituasias v Afganistane i Eyo Vliania na Bezopasnost Respubliki Tacikistan (“Afganistan’daki Uyuşturucu Üretimin

Genel Durumu ve onun Tacikistan Güvenliğine Etkileri”), **Afganistan i Bezopasnost Sentralnoi Azii (Afganistan ve Orta Asya'nın Güvenliği)**, der. A.Kniazev, Bişkek, İlim Yayınları, 2004.

KNİYAZEY, Aleksandr, "Afganski Krizis i Bezopasnost Sentralnoi Azii" (“Orta Asya'nın Güvenliği ve Afganistan Krizi”), **Afganistan i Bezopasnost Sentralnoi Azii (Afganistan ve Orta Asya'nın Güvenliği)**, der. A.Kniazev, Bişkek, İlim Yayınları, 2004.

KONONOVİÇ Evgeni, "Evraziski Soyuz: Proekt, Parametrı, Perspektivı. İntegrasyonnoi İnisiyative Nursultana Nazarbayeve – 10 let" (“Avrasya birliği: Proje, Parametre, Geleceği. Nursultan Nazarbayev'in Entegrasyon Teklifine – 10 yıl”), **Kazhstanskaya Pravda Gazetesi**, 27.03.2004.

KURAT, Akdes, "Panslavizm", **A.Ü. DTCF Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 2-3-4, Ankara, 1953.

KONA GÜNGÖRMÜŞ, Gamze, "Orta Asya'da Güç Mücadelesi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 133, Ağustos 2011.

KLIMENKO, Aleksandr, “K Voprosu ob Evolutsii Voennoy Politiki i Voennoi Doktriny Kitaya” (“Çin’in Askeri Siyaseti ve Askeri Doktrinin Evrimi Hakkında”), **Voennaya Mysl’ Dergisi**, Sayı:2, Moskova, 2005.

KOCAOĞLU, Timur, "Özbekistan ile Türkistan'daki Diğer Bağımsız Devletlerin Siyasi Durumu", **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, der. Alâeddin Yalçınkaya, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.

KOK, Havva, “Türkiye - AB İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 11, Sayı: 18, 2005.

KUZMİN, Vladimir, "Vçera ODKB Sozdala Kollektivnie Silı Operativnogo Reagirovaniya" ("Dün KGAÖ Kolektif Acil Müdahale Gücünü Kurdu"), **Rossiskaya gazetesi**, 05.02.2009.

LALETİN, Petr, "Situasia v Afganistane i iyu Vozdeistvie na Yujnii Flang SNG" ("Afganistan'daki Siyasi Durum ve onun BTD'nin Güney Bölgesine Etkileri"), **Yujnii Flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vizovı Dlia Rossii (BTD'nin Güney Bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için Olanaklar ve Tehditler)**, edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003.

LUZYANİN, Sergei, "Şanghaiskaya Şestyörka Uje Nikogo ne Ustraivaet" ("Şanghay Altısını hiç Kimse Beğenmiyor"), **Nezavisimaya Gazetesi**, 06.06.2002.

LUKİN, Aleksandr, SANAKOEV, Sergei, "Rossiskii Podhod k Kitayu na Rubeje Vekov: Problemy i Reşenia" ("Asırlar Boyu Rusya'nın Çin'e Yaklaşımı: Sorunlar ve Çözüm Yolları"), **Analitiçeskie Zapiski - Senter İsledovani Vostoçnoi Azii i ŞOS (Analitik Yazışmalar – ŞİÖ ve Doğu Asya Araştırma Merkezi)**, Cilt. 5, Sayı. 5 (7), 2005.

LAUMULIN, Murat, "Strategiceskiye İnteresı Evropeyskogo Soyuzı v Tsentralnoi Azii" ("AB'nin Orta Asya'daki Stratejik Çıkarları"), **Kazahstan-Spektor**, Sayı: 4, 1999.

MATVEEV, Vladimir, "Slabıe i Silnıe Storony Ekonomičeskoı Politiki Rossii v Ramkah ŞOS" ("Şanghay İşbirliği Örgütü Çerçevesinde Rusya'nın Ekonomik Siyasetinin Zayıf ve Güçlü Yanları"), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoı Organizasi Sotrudniçestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009.

ÖZDAĞ, Ümit, "SSCB'den Rusya Federasyonuna (1985-1993)", **Avrasya Dosyası**, Cilt:3, Sayı:4, Kış 1996.

PURTAŞ, Fırat, "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**, der. M.Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008.

PULİN, Genadiy, "Polku ODKB Pribilo: Uzbekistan Mojno Şitat Polnopravnım Çlenom Organizasi" ("KGAÖ Tatbikat Alay'ına Katıldı: Özbekistan Örgütün tam Üyesi olarak Değerlendirilebilir"), **Voенno-promışlennıı Kuryer Gazetesi**, 28 Haziran – 4 Temmuz 2006.

PORİŞPOLES, K., "Ekonomiçeskoe Vzaimodeıstvie Rossii so Stranami Sentralnoi Azii" ("Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ekonomik İlişkileri"), **Yujnıı flang SNG: Sentralnaia Asia-Kaspi-Kafkaz: Vozmojnosti i Vızovı Dlia Rossii** (BTD'nın Güney bölgesi: Orta Asya-Hazar-Kafkas: Rusya için Olanaklar ve Tehditler), edit. M.Narinski, A.Malgin, Moskova, Logos Yayınları, 2003.

PLİYAS, Yakov, "Teoriya i Praktika Vneşnei Politiki Sovremennoi Rossii" (Çağdaş Rus Dış Politikasının Teorisi ve Uygulaması), **Nezavisimaya Gazeta**, 29 Nisan 1997.

ROGOV, Konstantin, "Rossia i Sovremennii Mir" ("Rusya ve Modern Dünya"), **Voprosı İstorii**, №3, 1994.

SÜRÜCÜ, Cengiz, "Türkiye – Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2007.

SULTANOV, Bulat, "Kazakhstan i Şanghayskaya Organizasia Sotrudniçestva v Sovremennih Geopolitiçeskih Realiah" ("Yeni Jeopolitik Gerçeklerle

Kazakistan ve Şanghay İşbirliği Örgütü”), **Situasia v Sentralnoi Asii i Şanghayskoi Organizasi Sotrudničestva: Sbornik Materialov Konferensi**, Şanghay, 2009.

SPECHLER, Martin, “Regional Cooperation in Central Asia. Problems of Post-Communism”, November/December 2002.

SOROKİN, Konstantin, “Geopolitika Sovremennogo Mira i Rossia” (“Günümüz Dünyasının Jeopolitiği ve Rusya”), **Političeskoye İssledovaniye**, №1, 1994.

SOLJENİTSİN, Aleksandr, “Russki Vopros k Konsu XX veka” (“XX Asrın Sonuna Doğru Rus Meselesi”), **Noviyi Mir**, 1999, №7.

SAİKAL, Amin, “Russia and Central Asia: Russia in Search of its Future”, **Cambridge University Press**, London, 1995.

SPLİDSBOEL-HANSEN, Flemming, “Past and Future Meet: Aleksandr Gorçakov and Russian Foreign Policy”, **Europe – Asia Studies**, Cilt:54, Sayı:3, 2002.

SWANSTROM, Nicolas, “China And Central Asia: A New Game Or Traditional Vassal Relations?”, **Journal of Contemporary China**, No. 14, November 2005.

ŞİŞKOV, Yuriyi, “Rossia i SNG: Neudavşisyya Brak Po Dogovoru” (“Rusya ve BDT: Anlaşmalı Nikahın Başarısızlığı”), **Pro et Contro Dergisi**, Cilt 6, No 1-2, Kış-Bahar, 2001.

TANRISEVER, Oktay, “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya – Kafkasya politikası: Yakın Çevre Doktrininin İflası”, der. Mustafa Aydın, **Küresel Politikada Orta Asya**, Ankara, Nobel yayınları, 2010.

TZAYTSY, Lyu, "Vneşnaia Politika Kitaia: Buduşee Otnoşenii s Rossiei" ("Çin'in Dış Politikası: Çin – Rusya İlişkilerinin Perspektifleri"), N 9, **MEMO**, 2004.

VİYAZGİNA, Elena, "İdeya Bolşoi Sentralnoi Asii vo Vneşnepolitiçeskih Krugah SŞA (2004-2008)" ("ABD Dış Politika Çevrelerinde Büyük Orta Asya Fikri"), **Vestnik Moskovskogo Universiteta**, 2010, Cilt: 4, Sayı: 8.

ZBIGNIEW, Brzezinski, "Povestka Dnia Dlia NATO" ("NATO İçin Güncel Konu"), **Rossia v Globalnoi Politike**, №4, Haziran-Ağustos, 2009.

ZAMYATİN, Viktor, "Eurasionism and Its Price", **The Day**, Sayı:16 , 21 Mayıs 2002.

ZHAUNGHZI, S., "New and Old Regionalism: The SCO and Sino-Central Asian Relations", **The Review of International Affairs**, Yaz 2004, Sayı: 4.

ZİYADULLAYEV, Niyazi, "Rossia i Problemy Natsionalnoi Bezopasnosti Yujnih Regionov SNG" ("Rusya ve Güney Bölgesindeki BDT Ülkelerinin Ulusal Güvenlik Sorunları"), **Rossia i Musulmanski Mir (Rusya ve İslam Dünyası)**, 2002, №5.

C) Raporlar

EKREM, Erkin, "Çin'in Orta Asya Politikaları", Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011.

KAMALOV, İlyas, "Rusya'nın Orta Asya Politikaları", Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011.

PARAMONOV, Vladimir; STOLPOVSKİ, Oleg, "Rossia i Centralnaia Azia: Dvustoronnee Sotrudnichestvo v Voennoj Sfere" ("Rusya ve Orta Asya:

Askeri Alanındaki İşbirliği”), Centralnaya Evrazija (Merkezi Avrasya), Rapor, Mayıs 2008.

ERDOĞAN, Murat, “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikaları”, Rapor, Ankara, 2011.

D) Elektronik Veri Tabanları

AHMEDOĞLU, Mubariz, "Erevan Stavit Pod Udar Buduşee ODKB" (“Erevan KGAÖ’nün Geleceğini Tehlikeye Atmaktadır”),
http://www.analitika.az/articles.php?item_id=20100106044307322&sec_id=69

BULAÇ, Ali, "BOP'un Amaçları ve Araçları", Zaman gazetesi, 23.06.2004,
www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=62164

BAKUSTİN, Aleksandr, "Strategičeskie İnteresı Tursii” (“Türkiyenin Stratejik Çıkarları”),
 22.05.2010,
http://www.neonomad.kz/sobytiya/kaz/'ndex.php?ELEMENT_ID=3061

BORDYUJA, Nikolay, "İntegralnoe İşçislenie Bezopasnosti" (“Güvenliğin Entegral Hesabı”), 22.06.2005,
<http://www.centrasia.org/newsA.php4?st=1119416820>

DUGİN, Aleksandr, "ODKB Protif NATO" (“KGAÖ NATO'ya Karşı”),
 02.09.2009, <http://online-video.su/video/13179>

DJUSUPOV, Bakıt, "Tursia i Stranı Sentralnaya Azii” (“Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”), 09.11.2007, <http://www.easttime.ru/analitic/2/6/346.html>

ERTAN, Fikret, "Orta Asya Müdahale Gücü", Zaman gazetesi, 10.02.2009, www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=813587

ERTAN, Fikret, "Boşluk Dolduruluyor", Zaman gazetesi, 25.07.2001, www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=-5600

FEİGENBAUM, Evan, "Sem Vajneşih Prinsipov Vneşnei Politiki SŞA v Sentralnoi Asii" ("ABD'nin Orta Asya'da Önemli Yedi Temel Dış Politika Prensipleri"), 28.02.2011, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1298874480>

GOLS, Aleksandr, "ODKB: Bit ili ne bit?" ("KGAÖ: var mıyız yok muyuz?"), <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1282804320>

İZİMOV, Ruslan, "Rol ŞOS v Uregulirovanie Situasi v Afganistane: Pozisia Kitaya" ("Afganistan'daki İstikrarı Sağlamada Şanghay İşbirliği Örgütünün Rolü: Çin'in Pozisyonu"), 01.10.2010, <http://www.easttime.ru/analitic/3/8/869.html>

KIRAÇ, Gürol, "AB'nin Orta Asya Politikası", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=583&sayfa=34>

KUDRİYAŞOVA, Yulia, "Vzaimodeistvie Tursii so Stranami Sentralnoi Azii" ("Türkiye'nin Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri"), 06.11.2009, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1257485520>

LAUMULİN, Murat, "Bolşaya Sentralnaya Asia – Novii Mega Proekt SŞA" ("Büyük Orta Asya - ABD'nin Yeni Mega Projesi"), 21.11.2005, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1132564860>

LİTOVKİN, Viktor, "Za Spinoi ODKB – Strategiçeskiye İyadernie Silı Rossii" ("KGAÖ'nün Arkasında - Rusya'nın Stratejik Nükleer Gücü Var"), 23.04.2007
<http://nuclearno.ru/text.asp?11750>

MEDVEDEV, Dmitri, "Piyat Prinsipov Vneşnei Politiki" ("Dış Politikanın Beş İlkesi"), 01.09.2008, <http://www.kreml.org/interview/190774493>

MAİKOVA, Galina, "Perspektivı Otnoşeni Rossii i Sentralnoi Azii" ("Rusya ve Orta Asya Arasındaki İlişkilerin Geleceği"), 27.02.2007,
<http://www.kreml.org/opinions/143094063>

MİNİN, Stanislav, "Mehanizm Şanghayskoi Piterki i Strategiçeskoe Vzaimodeistvie Kitaya i Rossii" ("Şanghay Beşlisi Örgütü'nün Mekanizması ve Rusya ile Çin'in Stratejik İlişkileri"), 02.02.2004,
<http://www.chinastar.ru/rus/2/2/4/>

NIKONOV, Viçeslav, "Politika Rossii v Sentralnoi Azii" ("Rusya'nın Orta Asya Politikası"), 12.08.1997, http://www.ca-c.org/journal/08-1997/st_12_nikonov.shtml

PUTİN, Vladimir, "Rossia i Menyayuşiesia Mir" ("Rusya ve Değişen Dünya"), 27.02.2012, <http://mn.ru/politics/20120227/312306749.html>

PUTİN, Vladimir, "Novii İntegrasiionnii Proekt dliya Evrazii – Buduşee, Kotoroe Rojdaetsiya Segodniya" ("Avrasya için Yeni bir Entegrasyon Projesi: Bugünden Başlayan Gelecek"), 03.10.2012,
<http://www.izvestia.ru/news/502761>

PRİMAKOV, Evgeni, "S kem Drujit Rossii?" ("Rusya Kiminle Dost Olmalı?"), 21.05.2006, http://gazeta.aif.ru/online/aif/1312/03_01

PARAMONOV, Vladimir, "Vneşniya Politika Rossii v Sentralnoi Asii: Vzgliyad iz Sentralnoi Asii" ("Rusya'nın Orta Asya Politikası: Orta Asya'nın Bakışı"), 08.09.2009, <http://viperson.ru/wind.php?ID=588332>

PARAMONOV, Vladimir; STROKOV Aleksandr, "Rossia i Kitai v Sentralnoi Azii: İstoriya, Sostoyaniye i Perspektivi Otnoşeni v Sferah Politiki, Bezopasnosti i Ekonomiki" ("Rusya ve Çin Orta Asya'da: Güvenlik, Ekonomi ve Siyaset Alanındaki İlişkilerin Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekteki Seyri"), 22.03.2011, <http://ceasia.ru/politika/rossiya-i-kitay-v-tsentralnoy-azii-istoriya-sostoyanie-i-perspektivi-otnosheniy-v-sferach-politiki-bezopasnosti-i-ekonomiki-2.html>

PANFİLOVA, Viktoriya, "Rossia Zanova Osvaivaet Sentralnuyu Aziyu" (Rusya Orta Asya'da Yeniden Nüfuzunu Geliştiriyor), 23.09.2003, http://www.ng.ru/cis/2003-09-23/5_kirghizia.html

PETROV, Valeri, "Amerikanski Plan: Bolşaya Sentralnaya Asia" ("Amerikan Projesi: Büyük Orta Asya"), 25.09.2007, <http://www.islamnews.ru/news-7442.html>

REMÇUKOV, Konstantin, "Vsia Pravda o Şanghayskoi Piterki" ("Şanghay Beşlisi Örgütü Hakkında Tüm Gerçekler"), 14.06.2001, http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mld_40_alld_70425.html

RİYABOV, Andrei, "Sammit v Erevane: Est li Buduşee ODKB?" ("Erivan Zirvesi: KGAÖ'nün Geleceği Var Mıdır?"), <http://www.voanews.com/russian/news/Collective-Security-Treaty-2010-08-21-101218834.html>

ROMANOVA, Ludmila, "Şanghayskaya Piterka Rasşiryaetsia" ("Şanghay Beşlisi Örgütü Genişliyor"), 15.06.2001, http://www.ng.ru/politics/2001-06-15/1_fiver.html

RICHARDS, Weitz, "New U.S. Thinking on Central Asia", Central Asia–Caucasus Institute Analyst: <http://cacianalyst.org?q=node/5526>

SAFRONOV, İvan, "Bişkek Vremen Frunze. Na primere Kirgizii Voennih SNG Obuçayut Kontrrevolyusionnoi Borbe" ("Bişkek'te Frunze Dönemi. Kırgız Örneğinden Esinlenerek BDT askerlerini Darbeyi Önlemeyi Eğitiyorlar"), Komersant gazetesi, 04.05.2007, <http://nomad.su/?a=3-200504050312>

SAKARYAN, Sergei, "U Stran ODKB Budut Svoi Obedinennie Silı, Kotorım Predstoit Protivostoyat Armiam NATO" ("KGAÖ Ülkelerinde NATO Askeri Birliklerine Karşı Durabilecek Birlik Güçleri Oluşacak") 15.06.2010, <http://www.sknews.ru/rubriki/geopolitics/page,4,8,17209-u-stran-odkb-budut-svoiobedinjonnye.html>

ŞUSTOV, Aleksandr, "Russkie Şkolı Vitesniayutsia Turetskimi. Sostoyanie Russkogo Obrazovania v Sentralnoi Azii" ("Rus Okulları Türk Okulları Tarafından Etkisizleştiriliyor. Orta Asya'daki Rus Okullarının Genel Vaziyeti"), 12.01.2010, <http://www.zonakz.net/blogs/user/buzoter/8903.html>

ŞİŞLİN, Vladimir, "Uzbekistan Stavıt Uslovie" ("Özbekistan Bazı Koşulları Belirtti"), 14.06.2009, <http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=83445>

TROİTSKİ E., "Politika Tursii v Sentralnoi Asii 1992-2000 gg. (Türkiye'nin 1992-2000 yılları Arasında Orta Asya Bölgesine Yönelik izlediği politikası)", 20.05.2001, <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/328/image/328-084.pdf>

URAZOV, Aleksei, "Politika Evropeyskogo Sayuza v Tsentralnoy Azii" ("AB'nin Orta Asya'daki Dış Politikası"), 08.09.2009, <http://www.apn.kz/publications/article5729.htm>

YILDIRIM, Bilal, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye", 21.06.2006, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1375>

"Kazakistan'ın AGİT Vizyonu Konferansı USAK'ta Gerçekleşti", 30.11.2010, <http://www.usak.org.tr/duyuru.asp?id=260>

"Dogovor o Sozdani Bezyadernoi Zoni v Sentralnoi Azii Podpisan v Semipalatinske" ("Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Serbest Bölge Antlaşması Semipalatinsk'te İmzalandı"), 08.09.2006 http://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=10&function=view&news_id=1424

"V ODKB v Ninesnom Godu Planiruetsia Sozdat Antiterroristiçeski Komitet" ("Bu yıl KGAÖ'de Anti-terör Komitesinin Kurulacağı Kararlaştırıldı"), 25.04.2007, http://photobelta.by/ru/photos?rubric_id=31&theme_id=31&theme_id=428&id=657&page=1

"Vıstuplenia Zamestitelya Generalnogo Sekretaria ODKB Toktasına Buzubayeva na Konferesi OBSE po Borbe s Narkotikami" ("KGAÖ Genel Sekreter Yardımcısı Toktasın Buzubayev'in AGİT Tarafından Yapılan Yasal Olmayan Uyuşturucu Kaçakçılığıyla Mücadele Konferansındaki Konuşması"), 30.07.2008, <http://www.odkb-armenia.am/news.php?id=8&&year=2008>

"Glava Ministerstva Çrezvıçainıh Situasi Kırgızstana Rasskazal Generalnomu Sekretaryu ODKB obo Vseh Problemah Svoego Vedomstva" ("Kırgızistan'ın Olağanüstü Hal Bakanı KGAÖ Genel Sekreterine Kurumu ile İlgili tüm Sıkıntılar Hakkında Bilgi Verdi"), 21.05.2007, <http://www.for.kg/ru/news/37569/>

"İstoria Razvitia Şanghayskoi Organizasii Sotrudniçestva" ("Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Gelişim Tarihi"), 04.10.2006, <http://tj.china-embassy.org/rus/zt/shhzzz/t245402.htm>

İstoria Antiterroristiçeskih Uçenii pod Obşim Nazvaniem «Mirnaya Missia» ("«Barış Misyonu» adı altındaki Anti-Terör Askeri Tatbikatın Tarihi"), 25.09.2010, <http://www.mil.ru/info/75693/75733/index.shtml>

"Kratkie Svedinie o ŞOS" ("Şanghay İşbirliği Örgütü Hakkında Kısaca Bilgi"), 20.06.2001, <http://www.sectsco.org/RU/brief.asp>

"Şanghayskaya Organizasia Sotrudniçestva" ("Şanghay İşbirliği Örgütü"), 20.11.2009, http://sco2009.ru/docs/sco/sco_info.html

"İspolnitelni Komitet Regionalnoi Antiterroristiçeskoï Strukturi" ("Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubunun Yürütme Komitesi"), 10.01.2005, <http://www.sectsco.org/RU/AntiTerrorism.asp>

"İstoria Evraziskogo Ekonomiçeskogo Soobşestva" ("Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun Tarihi"), 12.11.2000, <http://www.evrazes.com/about/history>

"Sudba ODKB: Versia Belorusia" ("KGAÖ'nün Kaderi: Beyaz Rusya'nın Görüşü"), <http://www.interfax.ru/politics/txt.asp?id=134155>

"ODKB Podtiyagivayut k NATO" ("KGAÖ'nü NATO'ya Çekiyorlar"), http://www.ng.ru/world/2009-09-03/1_odkb.html

"10 yanvariya 2000 Konsepsiya Nasionalnoi Bezopasnosti Rossiiskoi Federasii" ("10 Ocak 2000 Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini"), 10 Ocak 2000, <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/sncon00.htm>

EKLER

EK - I

Tablo 6. Orta Asya Ülkelerinin Dış Politika Öncelikleri

Ülke	Alan ve Ortakları	Dış Politika Öncelikleri	Bölgesel Örgütlere Üyelikleri
Kazakistan	Ekonomi: Rusya, Çin, BDT, ABD. Siyasi: Rusya, Çin, ABD.	1. Çok yönlü dış politika 2. Rusya ile birlikte entegrasyon projeleri 3. Çin ile yatırım projeleri 4. ABD ile enerji projeleri	ŞİÖ, AEİÖ, BDT, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.
Özbekistan	Ekonomi: Rusya ve Çin. Siyasî ve Askerî: Rusya ve Çin.	1.ABD ve AB ile sorunlar. 2. Rus ve Çin yatırımlarına ilgi. 3. Terörizm ile mücadele.	BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde daha çok ikili ilişkilere önem vermekte
Kırgızistan	Ekonomi: Rusya, Çin, ABD, AB, Kazakistan. Siyasî ve Askerî:	1.Yatırımlara ilgi. 2.Terörizm ile mücadele 3. Rusya ve Kazakistan'a olan göçlerin engellenmesi 4. Askerî üsler BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ	Rusya, Çin, ABD. Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.
Tacikistan	Ekonomi: Rusya, Çin, ABD, Kazakistan, İran Siyasî ve Askerî: Rusya	1.Yatırımlara ilgi 2.Rusya ve Kazakistan'a göçlerin engellenmesi 3. Askerî üsler	BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.

Türkmenistan	Ekonomi: Rusya, Ukrayna, İran, Afganistan, Pakistan, Türkiye	1.Rusya'ya boru hatları konusundaki bağımlılık. 2.Boru hatları konusunda alternatif arayışı	BDT İkili ilişkilerden yana
--------------	--	--	--------------------------------

Kaynak: Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 34

EK-II

Tablo 7. Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ticaret Hacmi

Ülkeler	2006 (milyon dolar)	2010 (milyon dolar)
Kazakistan	13.000	15.000
Kırgızistan	754	1.400
Tacikistan	502	3.800
Türkmenistan	307*	1.000 7.000 (enerji kaynakları dahil)
Özbekistan	2.375	5.000

Kaynak: Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 51

* Bu rakamda enerji kaynakları ticaret hacmine dâhil edilmemiştir.

EK-III**Tablo 8.** Orta Asya Ülkelerindeki Rus Nüfusunun Oranı

Ülkeler	1991 (%)	2010 (%)
Kazakistan	37	23.3
Kırgızistan	21.5	8.4
Tacikistan	3.5	1
Türkmenistan	9.8	3.5
Özbekistan	8.3	2.5

Kaynak: Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 59

EK- IV**Tablo 9.** Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2001-2003)

Ülkeler	Yıllar	Ticaret Hacmi (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Bir önceki yıla göre artış oranı %		
					Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat
Kazakistan	2003	2,920.00	1,326.60	1,593.47	66.3	153.5	29.3
	2002	1,954.74	600.10	1,354.65	51.7	83.1	41.0
	2001	1,288.37	327.72	960.65	-17.3	- 45.3	0.3
Kırgızistan	2003	280.076	216.55	64.21	50.8	62	22.4
	2002	201.87	146.16	55.72	69.8	90.7	32.0
	2001	118.86	76.64	42.22	-33.1	-30.4	-37.4
Tacikistan	2003	34.57	18.99	15.58	207.8	234.2	180.8
	2002	12.39	6.50	5.89	15.2	22.6	8.0
	2001	10.76	5.31	5.45	-37.3	-21.9	-47.5

Türkmenistan	2003	75.300	72.55	2.75	- 9.7	-12.3	273.8
	2002	87.52	86.78	0.74	167.5	175.6	-39.9
	2001	32.71	31.49	1.22	102.4	160.2	-69.8
Özbekistan	2003	305.81	119.05	186.76	196	43.9	808.7
	2002	131.78	104.37	27.40	126.0	105.9	259.8
	2001	58.30	50.68	7.62	13.3	28.5	-36.7

Kaynak: Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 32

EK- V

Tablo 10. Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri (2004-2009)

Ülkeler	Yıllar	Ticaret Hacmi (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Bir önceki yıla göre artış oranı %		
					Ticaret Hacmi	İhracat	İthalat
Kazakistan	2004	4.5	2.21	2.29	36.6%	40.7	32.9
	2005	6.81	3.9	2.9.1	51.4%	76.4	27.3
	2006	8.358	4.751	3.607	22.8%	21.9	24
	2007	13.876	7.447	6.429	66%	56.7	78.2
	2008	17.55	9.819	7.731	26.5%	31.9	20.2
	2009	14.004	7.748	6.256	-20.2	-21.1	-19.1
Kırgızistan	2004	0.602	0.4927	0.1095	91.6	101	58.4
	2005	0.972			61.4		
	2006	2.226	2.113	0.113	128.9	143.6	7.5
	2007	3.779	3.667	0.112		74.6	-6.7
	2008	9.333	9.21	0.12	147	151.3	6.7
	2009	5.276	5.228	0.048	- 43.5	- 43.3	-60.1
Tacikistan	2004	0.06893	0.05356	0.01537	77.6		
	2005	0.158	0.1437	0.0142	130	168.4	-7.6
	2006	0.324	0.306	0.018	105	112.7	26.8
	2007						
	2008	1.5	1.48	0.02	186.2	188	96.7
	2009	1.4	1.22	0.185	- 6.5	-17.7	
Türkmenistan	2004	0.9874	0.8485	0.1389	19.1		
	2005	0.11	0.9088	0.1899	11.6	7.5	36.7
	2006	0.179	0.163	0.016	62.4	78.9	-16.1

	2007	0.353	0.303	0.05	97.5	86.1	213.3
	2008	0.83	0.802	0.028	135.5	165.1	43.3
	2009	0.954	0.916	0.038	14.9	14.3	35.3
Özbekistan	2004	0.575	0.172	0.403	65.8	17.5	101.3
	2005	0.68	0.23	0.45	18.3	33.4	-11.8
	2006	0.97	0.406	0.566	42.8	76.5	25.6
	2007	1.129	0.766	0.363	16.2	88.6	-35.8
	2008	1.6					
	2009	1.91	1.561	0.349	18.9	22.1	6.2

Kaynak: Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 35.

EK- VI

Tablo 11. Çin'in Orta Asya Ülkeleriyle Ticari İlişkileri: İhracat-İthalat Ürünleri

Ülke/Ürün	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan
İhracat	İnorganik kimya ürünleri, boya, deri ürünleri, iplik, tekstil ürünleri	Kıyafet, tekstil ürünleri, ayakkabı, makineelektrik ürünleri, hububat, iletişim ürünleri	Tekstil ürünleri, çay, makineelektrik ürünleri	Çay, coco, inorganik kimya ürünleri, sanayi makineleri	Doğalgaz, makineler, çay, tıbbi cihazlar, tekstil, hafif sanayi ürünleri
İthalat	Renkli metaller, bakır, demir, ham maddeler	Demir, alüminyum, yün	Pamuk ipliği, alüminyum, demir çelik, pamuk	İplik, makine yağı	Koza, ham deri, pamuk kumaşı

Kaynak: Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 33

EK – VII

Tablo 12. Orta Asya'daki Beş Ülkenin Tespit Edilmiş Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

ÜLKELER	PETROL (Milyar Varil)	DOĞALGAZ (trilyon kübik feet-tcf)
Kazakistan	10-17	53-83
Türkmenistan	1.7	98-155
Tacikistan	0.012	0.2
Kırgızistan	0.04	0.2
Özbekistan	0.6	40-88
Dünya	1.033.2	5.142

Kaynak: Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 28

EK – VIII

Harita 2. Orta Asya Haritası*

*Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Asya

EK – IX

Harita 3. Rusya ile Orta Asya'yı Bağlayan ve Taraflar Arasındaki Ticarete Tercih Edilen Demiryolları İle Karayolları Haritası*

*Kaynak: Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ankara, SFN Yayıncılık, Rapor, 2011, s. 48

EK – X

Harita 4. Hazar Bölgesindeki Boru Hatları*

*Kaynak: <http://www.politikadergisi.com/makale/rusyaya-karsi-renkli-devrimler-ve-sivil-darbeler-5-boru-hatti-savaslari>

ÖZET

YDYRYS, Kanat, “Rusya Federasyonu’nun “Yakın Çevre” Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Çalışmada post-Sovyet dönemde Rusya Federasyonu’nun Orta Asya devletlerine yönelik olarak izlediği “yakın çevre” politikası öncelikle teorik ve tarihsel arka plan çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte “Yeni Büyük Oyun” kapsamında bölgenin uluslararası politikadaki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Akabinde ise, Rus tarihinde yakın çevre uygulamaları anahatlarıyla ele alınmış ve ağırlıklı olarak Soğuk Savaş sonrası dönem irdelenmiştir. Bu bağlamda tezin odak noktasını RF’nin Yeltsin ve Putin döneminde “yakın çevre” politikaları oluşturmuştur. Orta Asya bölgesi ve buradaki ülkelere ilişkin olarak RF hükümetinin izlediği politikalara değinilirken, söz konusu politikaların oluşumuna etki eden faktörler ile RF ve bölge ülkeleri arasındaki işbirliğine yansıyan temel eğilimler de dikkatle incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Orta Asya’da “Yeni Büyük Oyun” kapsamında ABD, Çin gibi küresel aktörlerin ve İran, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin RF’nin “yakın çevre” politikasına etkileri irdelenmiştir.

Çalışmanın kapsamı boyunca, ilk bölümde RF’nin bölgesel dış politika analizinde güncel jeopolitik paradigmlar, teoriler ile metodolojik temellerine kavramsal açıklama verilmiştir. Genel olarak Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra ortaya çıkan jeopolitik kuramlar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, Rusya’nın post-Sovyet Orta Asya devletleriyle ilişkilerinin tarihsel arka planı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası RF’nin ulusal güvenlik sorunları ve yakın çevre politikası anlatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda RF’nin yakın çevre politikasının şekillenmesinde Primakov Doktrini’nin yeri ve önemi ele alınmış ve bununla birlikte, Rusya’nın yakın çevre politikasının gelişiminde Putin faktörü ve yeni ulusal güvenlik doktrini incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, güncel jeopolitik ve jeoekonomik uluslararası ilişkiler yapısında RF’nin yakın çevre politikası ve

Orta Asya güvenliği analiz edilerek, tüm boyutlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca, RF'nın yakın çevre politikasını etkileyen jeoekonomik faktörler, yakın çevre politikasının aktifleşmesinde bölgesel entegrasyon girişimleri ve Orta Asya güvenliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

- 1. Yakın Çevre**
- 2. Orta Asya**
- 3. Yeni Büyük Oyun**
- 4. Güvenlik**
- 5. Rusya Federasyonu**

ABSTRACT

YDYRYS, Kanat, "Russian Federation's "Near Abroad" Policy and Impacts On Central Asia's Security", Degree of Masters, Ankara, 2012.

This research examines the Russian Federation's policy towards Central Asia after the collapse of Soviet Union, which have been termed as the "Near Abroad" policy, firstly within the framework of theoretical and historical background. Also, in this study the place and importance of the region in international politics within the context of "New Great Game" tried to be put forward. Subsequently, applications of the "Near Abroad" policy in the Russian history, predominantly in the post-Cold War Era have been outlined. In this context, the subject matter of this study is the Russia's "Near Abroad" Policy during Yeltsin and Putin period. In addition, factors affecting the formation of the Russian Federation's policy towards Central Asia and the basic trends that are reflected in regional cooperation and competition between countries have been evaluated. At the same time, the impacts of global actors like USA, China and regional actors like Iran, Turkey to the Russia's "Near Abroad" policy have been explained within the context of "New Great Game" in Central Asia.

By the scope of the study the first part includes theories, concepts and current geopolitical analysis of Russia's foreign-policy strategy towards region. In general, have been given some knowledge about geopolitical theories that emerged after the collapse of the Soviet Union. The second part of the present study has been focused on the historical background and development of relationships between Russia and Central Asian states. This study also elaborates issues concerning national security of the regional states and the role of Russian Federation in providing regional security. In this context the place and importance of "Primakov Doctrine" in the shape of Russia's "Near Abroad" policy and Putin factor in the formation of "New Near Abroad" policy and "National Security Doctrine" have been emphasized.

At the third part, Russia's "Near Abroad" policy and Central Asia's Security have been analyzed within the current geopolitical and geo-economic structure of international relations and tried to put forth in all its dimensions.

Key Words:

- 1. Central Asia**
- 2. The New Great Game**
- 3. Security**
- 4. Russian Federation**
- 5. Near Abroad**